

EDEBIYAT

6

Täze neşir

Umumy orta bilim berýän mekdepleriň
6-njy synpy üçin okuw kitaby

Özbekistan Respublikasynyň Halk bilimi ministrligi
tarapyndan neşire hödürlenildi



DAŞKENT – 2022

UO'K 821.512.164(075.3)
KBK 83.3(5Tur)ya72
K 55

Düzüjiler:

Düzüjiler: **Rahman Klyçew, Derkar Arazow**

Syn ýazanlar:

- K. Kurambaýew** – Ažiniýaz adyndaky Garagalpak döwlet pedinstitutyň mugallymy, filologiýa ylmlarynyň doktory, professor.
- I. Kiliçew** – Dörtkök etrabynyň 24-nji umumy bilim berýän orta mekdebiň ýokary derejeli türkmen dili we edebiýaty mugallymy.
- A. Hangeldiýewa** – Dörtkök etrabynyň 49-njy umumy bilim berýän orta mekdebiň ýokary derejeli türkmen dili we edebiýaty mugallymy

Şertli belgiler:



– okamak



– geplemek



– ýazmak



– logiki we döredijilikli pikirlemek



– Okanlarymyz hakda pikir alşalyň



– edebiýat teoriýasy



– «AR» programmasynda goşmaça kontent üçin sahypany skanerläň



– topar bolup işleýäris



– jübüt bolup işleýäris



– özbaşdak okamak üçin



– kitapdaky goşmaça eserleri okamak üçin teklipl edilýän QR-kody skanerläň

Respublikanyň ýörite kitap gaznasynyň serişdeleriniň hasabyndan çap edildi.

Original maket we dizaýn konsepsiýasy «O'zbekiston» neşirýat-çapxanaa döredijilik öýünde taýýarlandy



– goşmaça multimediyá programmasy üçin ýygyny

ISBN 978-9943-8174-7-0

© Respublika tälim merkezi, 2022

MAZMUNY

Giriş. Çeper teksti derñew etmegiñ usullary.....	5
---	---

1

HER BIR GÜN – SAPAK

Berdi Kerbabaýew «Japbaklar»	11
Hajy Ysmaýylow «Mugallymyñ gyzy»	24
<i>Edebiyat teoriýasy. Çeper eseriñ dili</i>	33
Gafur Gulam «Meniñ ogruja oglum»	33
L. N. Tolstoý «Kawkaz ýesiri»	38
Anna Paýtyk «Ýurt eýesi»	43
<i>Edebiyat teoriýasy. Powest barada maglumat</i>	53
<i>Gaýtalamak</i>	53

2

SÖZDE GUDRAT BAR

Halk döredijiligi. Aýdymlar. <i>Edebiyat teoriýasy.</i> <i>Halk aýdymlary</i>	56
Magtymguly «Näler görüner», «At ýanynda bellidir»	59
«Yzlamaýan bolarmy?» <i>Edebiyat teoriýasy. Elegiýa barada düşünje</i>	63
«Habar ber – şeýledir». <i>Edebiyat teoriýasy. Aýdyşyk hakynda</i> <i>düşünje</i>	65
«Bolar sen».....	67
Alyşir Nowaýy «Şygrylar»	69
Ykbal Mürze «Özbek bilen türkmeniñ».....	72
Langston Hýuz «Sag bol, ejejan»	74
Jeleddin Rumy «Itiñ ýatak salnyşy hakynda hekaýat»	80
«Hor düşen eşek hakynda hekaýat»	82
«Baklyk daragtyny gözlän adam hakynda hekaýat»	85
«Ogurlanan goýun hakynda hekaýat».....	88
<i>Gaýtalamak</i>	90

3

BAŞDAN GEÇIRMELER WE FANTASTIKA DÜNYÄSI

«Görogly» eposynyň «Ar alyş» şahasy. <i>Edebiyat teoriýasy</i>	92
<i>Epos barada düşünje</i>	130
Rejepmyrat Durdyýew «Oragatdy»	131
Hojiakbar Şaýhow «Birinji synag» <i>Ylmy fantastika näme?</i>	143
Reý Bredberi «Bir günlük tomus»	154
Artur Konan Doýl «Meleler birleşigi»	164
<i>Edebiyat teoriýasy. Detektiv eserler barada düşünje</i>	165
Gaýtalamak	195

4

ÖWÜŞGIN DUÝGULAR

Kerim Gurbannepesow «Atamyň köp gaýtalan sözlerinden»	197
A. S. Puşkin «Gyş gijesi».....	200
«Ädikçi».....	202
Gara Seýitliýew «Adam we toprak»	203
«Ene ýüregi»	205
«Adam we bir döwüm nan»	206
Ybraýym Ýusupow «Türkmeniň»	208
«Döwrana meňzär»	210
«Halkyma».....	212
Oskar Uaýld «Garasöýmez Äpet».....	213
Gaýtalamak	221



GIRIŞ. ÇEPER TEKSTI DERÑEW ETMEGIÑ USULLARY

Bu temada biz:

– Çeper teksti derñew etmek tapgyrlarynda mahsus aýratynlyklaryny öwrenýäris.

Biz edebiyat sapaklarynda türkmen we dünýä söz sungatynyň wekilleriniň dürli eserlerinden ybarat bolan çeper tekstleri derñew edýäris, ara alyp maslahatlaşýarys. Çeper tekst başga görnüşdäki tekstlerden (meselem, habar berýän tekstler ýa-da ylmy tekstler) tapawutlanýar.

Edebiyat sapaklarynda çeper eserleri düşünmek üçin üç tapgyrly derñew usulyndan peýdalanýarys.

Okamazdan öňürti

- Başga predmetlerden alan bilimlerini ýa-da özüňize tanyş pursatlary ýatlaň – olar size esere düşünmegiňize kömek edýär.
- Eseriň adyna üns beriň.
- Eserde nämeler hakynda gürrüň gitjekliginiň mümkinligini oýlanyp görüň.

Okamak dowamynda

- Eserdäki wakalara gözegçilik ediň «Näme üçin» diýen soragy oýlanyp görüň. Wakalaryň mundan soňky ösüşini pikir edip, göz öňüne getirň.
- Eserdäki obrazlara, eseriň möhüm ýerlerinde ýazyjylaryň näme diýjek bolandygyna üns beriň.
- Mundan size tekstiň içindäki soraglar kömek berýär.
- Eserde suratlandyrylan wakalary, gahrymanlaryny, görnüşini hyýallandyryp edil «kino ýaly» göz öňüne getirip görüň – bu hem eseri gowy düşünmeklige kömek berýär.

Okap bolandan soň

- Eser hakyndaky öňki we soňky pikirleriňizi deňeşdirip görüň.
- Eser hakyndaky pikirleriňizi umumlaşdyryň.
- Eser gahrymanlaryna we wakalaryna öz bahaňzy beriň.
- Eserde nämeleri öwreneniňizi, nähili netijelere geleniňizi oýlap görüň.

Шу üç tapgyrly derňew etmek usulyňy Erkin Mäligiň «Näme etdiň, Şerzat» atly hekaýasynda görüp çykalyň.

NÄME ETDIŇ, ŞERZAT

(Erkin Mälik)

Salyjan aga göz keselleri keselhanasynda birnäçe wagt ýatyp, emlendi. Ahyry şypa tapyp, öýüne gaýtmaly boldy. Emma agras, salyhatly bu adamyň näme üçindir öýüne gidesi gelenokdy. Özüne bagly bolmadyk bir zatlar ony ýüpsüz daňypdy.

Birinji tapgyr okamazdan öň:

- Eseriň adyna üns berýäris. Haýsy ýagdaýlarda birine «Näme etdiň» diýilýär?
- Oýlanyp görýäris: Şerzadyň nähili oglan bolmagy mümkin. Ol näme iş etdikä, diýip oýlanýarsyňyz?
- Göz öňüne getrýäris: Eser näme hakda bolmagy mümkin?

Ikinji tapgyr – okamak wagtynda

- Eseri okap başlaýarys. Eseriň içindäki soraglara jogap bermek arkaly eserdäki obrazlarda, eseriň möhüm ýerlerinde, ýazyjynyň näme diýjek bolýanlygyna üns berýäris.

NÄME ETDIŇ, ŞERZAT

(Erkin Mälik)

Salyjan aga göz keselleri keselhanasynda birnäçe wagt ýatyp, emlendi. Ahyry şypa tapyp, öýüne gaýtmaly boldy. Emma agras, salyhatly bu adamyň näme üçindir öýüne gidesi gelenokdy. Özüne bagly bolmadyk bir zatlar ony ýüpsüz daňypdy.



Näme üçin Salyjan aga öýüne gitmäge howlukmady? Ony «ýüpsüz daňyp duran» zat näme bolmagy mümkin?

Keselhanany – onda ýatan adamy göz öňüne getiriň. Adatda keselhanada uzak wagtlaп emlenen adam öýe gitmeklige rugsat berlenden, öýüne gitmeklige gyssanýar. Emma hekaýamyzyň gahrymany Salyjan aga öýüne gitmeklige howlukmaýar. Munuň sebäbi nämede bolmagy mümkin? Ýokardaky sorag bizi şu hakda oýlanyp görmeklige mejbur edýär.

Ol keselhanada kimedir garaşýan bolmagy mümkin...

Doktor bilen keselligi dogrusynda çynlakaý gepleşjek bolmagy mümkin...

Oña öýde hiç kim garaşmaýan, ol ýeke bolanlygy üçin öýüne gitmeklige howlukmaýan bolmagy mümkin.

Käbir ýagdaýlarda soragyň jogyby eseriň soňky bölümlerinde beýan edilen bolýar. Beýle ýagdaýlarda biz öňräk beren so-raglarymyzy eserdäki wakalar bilen deňeşdirip, özümüz we mu-gallymymyzyň kömeginde haýsydyr bir netijä gelmegimiz mümkin.

Onuň oý-pikiri operatsiýa jaýynda. Keselhananyň koridorlary bu gün birneme dynçdy. Sebäbi ak halat geýenleriň köpçüligi içerde bolýarlar. Salyjan aganyň oý-pikiri operatsiýa otagynda hem diýip bolmady. Ol göýä şäheriň köp etažly öýleriniň ara-syndan Şerzat atly oglany yzlaýardy.



Näme sebäpden Salyjan aganyň oý-pikiri operatsiýa otagynda? Ol Şerzady näme sebäpden «yzlaýan» bolmagy mümkin?

Eseri okamak dowamynda obraz-lara mahsus aýratynlyklary derňew etmek arkaly olaryň çeper eseriň ideýasyny (öňe sürýän pikirlerini) açyp berýän wakalaryň zygiderlili-gini tapmak hem möhümdir. Munuň üçin obrazlara berlen suratlandyr-malara (meselem, olaryň daşky görnüşi, geýnişi, sözi, edýän here-ketlerine) üns bermek gerek.



Şerzat ýere ursañ, asmana zyňýan, dynmaýan bir oylan. Mekdebe hem zygiderli gatnamaýar. Agzynda sakgyç, elinden sozma düşenok. Jübüsi doly daş. Ondan uçup-gonup yören guşlar hem bizar. Ol häzirden doňýürek diýip at gazanan. Geň. Şerzat hakynda köpçülik näme üçin şeýle diýip pikir edýär. Ol öýüne barmaga howlukmaýar, Köçede ýörse bolany. Kakasy içýär, ejesi bilen urşup, jedelleşýär. Şerzat hem ka-kasyna meňzäp, ýoldaşlaryna gygyrýar, yönekeý zady bahana edip, olary urýar. Ulugbegi hem tutup urdy. Ulugbek öýüne gaçyp girdi-de, balkonda durup oña sögündi. Şonda Şerzat sozmasyndan peýdalandy. Daş Ulugbegiň sag gözünü ýaralady.



Şerzat sizde nähili duýgy döretdi? Ol hakykatdan hem rehimsiz bolup doglanmy? Näme üçin onuň şatlygy uzaga çekmeýär? Salyjan aga näme üçin Şerzady «yzarlaýardy?».

Eserdäki obrazlara häsiýetlendirme bermekde ondaky subutnamalara daýanýarys. Tekstdäki Şerzadyň häsiýeti suratlandyrylýan ýerlerine üns bersek, ol hakynda şeýle diýlipdir.

- Ol ýere ursaň, göge zyňýan, dynmazak oylan.
- Ol mekdebe hem yzygiderli gatnamaýar.
- Onuň agzyndan sakgyç, elinden sozma düşmeýär.
- Onuň jübüsi doly daş.
- Ondan uçup-gonup ýören guşlar hem bizar.

Diýmek, «Şerzat gowy oylan däl, ol – köçe bezzady» diýen netije çykarmak mümkin, dogrumy? Emma çeper eser okanda, wakalara diňe bir tarapdan baha bermek mümkin däl. Teňňäniň iki tarapynyň bolşy ýaly, eseriň wakalarynyň, wakalary herekete getirýän obrazlar ýa-da gahrymanlaryň hem dürli taraplarynyň bolmagy mümkinligini unutmaly däldiris.

Tekste berlen Şerzat hakyndaky aşakdaky maglumatlar ol hakda tekste aýdylmadyk maglumatlaryň üstünde hem oýlanyp görmek gerekligini ýüze çykarýar:

- Şerzadyň şatlygy uzaga çekmeýär.
- Ol öýüne barmaga howlukmaýar. Köçede gezibersem diýýär.
- Kakasy içýär, ejesi bilen urşup, gykylyklaşýar.

Diýmek, belki, Şerzadyň kakasy içip, uruş-gykylyk çykarmasa, ol beýle tertipsizlik etmezdi? Belki, kimdir Şerzat bilen dostlaşyp, ony haýsydyr bir zatda gyzyklandyrsa, ol wagtyny tertipsizlik bilen däl-de, peýdaly işler bilen meşgul bolardy?

Çeper eserleri her hili derňew etmek, düşünmek mümkin. Döredijiler adatda ähli pikirlerini açyk-aýdyň aýtmaýarlar. Gahrymanlaryň atlary, sözi, hereketleri, zatlar, eşikler we tebigat görnüşleriniň beýany tekdäki açar sözler – bularyň hemmesi bize ýazyjynyň aýtmak islän pikirlerini düşünmeklige kömek edýär.

Aslynda çeper eser edil şunuň özi – açyk aýdylmadyk, gizlenen pikirleri döretmek (tapmak) eseriň dürli hili derňewlerini ýaratmak bilen hem has gyzyklydyr.



Ulugbegi Salyjan aga ýatýan jaýa alyp geldiler. Olar şu ýerde tanyşdy.
– *Adyň Ulugbek eken. Ulugbegiň kimligini bilýärrmi? – diýip, Salyjan aga sorady.*

- Bilýän, ol adam patyşa bolupdyr. Soňra ýyldyzlary köp öwrenipdir. Men hem ýyldyzlary öwrenmegi gowy görýärin.
- Gyzykly-hä – diýdi, Salyjan aga. – Ýyldyzlary nädip öwrenip bolýar?
- Eşidipdim, ýöne ol hakynda hiç zat bilmeýärin.
- Gijesi azaşyp galan adamlar, gämiler, hatda guşlar hem Demigazyk ýyldyzyna seredip, ýollaryny anyklap alýarlar – diýip, Ulugbek aýtdy.
- Sen Daň ýyldyzy hakynda eşideňokmy? – diýip, Salyjan aga sorady.
- Daň ýyldyzy başga, Demirgazyk ýyldyzy başga. Daň ýyldyzy daňdan mahaly görünýär. Demirgazyk ýyldyzy gijesi bilen bir ýerde durýar. Asmandaky hemme ýyldyzlar onuň töwereginde aýlanýarlar. Demirgazyk ýyldyzyna seredip, başga ýyldyzlaryň hereketi öwrenilýär.
- Berekella! – diýip, Salyjan aga geň galdy – adyna mynasyp oglan.



Salyjan aga we Ulugbegiň arasyndaky gürrüňden nämeleri düşündiňiz? Náme üçin olar Daň we Demirgazyk ýyldyzlary hakynda gürrüňleşdi? Taryhdaky meşhur Mürze Ulugbek bilen eserdäki ýönekeý oglan Ulugbegiň arasynda nähilidir logiki baglylyk bar diýip oýlaýarsyňyz?

Olaryň arasynda beýle söhbetler tiz-tiz bolup durardy. Ulugbegiň şadyýanlygyndanmy, gözündäki ýarasy hem ýadyndan çykyp gitdi. Ýöne Ulugbegiň sag gözi günsaýyn iç-içine çümüp, ýumulyp barýardy.

– Sen sag gözüňi açyp ýör. Bolmasa, gowy bolanyňdan soň hem gözüňi gysyp ýörmegi adat edersiň – diýip, Salyjan aga oňa aýtdy.

Emma Ulugbegiň öňünde oňa operasiýa garaşýanlygyny aýdanda, Salyjan aganyň ýüregi birhili boldy. Başga çäresi bolmasa...

Bu gün Ulugbegi operasiýa etmäge alyp gitdiler. Tersine, Salyjan aga jogap berdiler. Salyjan ýerini boşatdy-da, ýaşajyk dosty Ulugbege garaşyp başlady, garaz, ýarymjan bolup galmasyn-da! Şu ýaşda dünýä bir göz bilen garap galmasynda... Náme etdiň, Şerzat?!



Salyjan aga nämeden güýçli täsirlenipdi?

Üns bersek, berlen soraglar tekstda bar maglumatlary tapmaga däl, belki, bar maglumatlar esasynda «ýazylmadyk» zatlary ýazyjynyň açyk aýtmadyk pikirlerini ýüze çykarmaklyga gönükdirilen.

Mysal üçin, ýazyjynyň eserindäki oglany Ulugbek diýip atlandyryşy tötänden däl. Ulugbek geljekde beýik alym Mürze Ulugbek ýaly asman ylmyňy öwrenmekçidi.

Ўзбекистон «Уlugбек» ады аркалы оglаныñ аkyллы, дана, зехинли екенлигини дуýдурмакчы болýар.

«Gijesine azaşyp galan adamlar, gämiler, hatda guşlar hem Demigazyk ýyldyzyna seredip, ýollaryny anyklyp alýarlar – diýdi Ulugbek».

Ulugbek edil Şerzada meñzäp, azaşyp galanlaryñ ýollaryny ýagtyltmakчы болан ýagşy ynsanlaryñ wekilidi, emma gynansak-da, ine, şeýle talantly oglan bir ömür «dünyä bir gözi bilen seretmäge» mejbур болмагы мүмkin.

Üçünji tapgyr – okandan soñ

Bu tapgyr teksti tutuş düşüniп alýarys, umumylaşdyrmaga мүмkinçilik berýän soraglaryñ üstünde oýlanyp görýäris. Bu soraglara jogap bermegiñ dowamynda eser hakyndaky öñki we soñky pikirlerimizi deñeşdirip görýäris. Durmuş tejribelerimiz we öñ alan bilimlerimize daýanyp, derñew etmegimiz мүмkin.

Eserde haýsy ideýalar öñe sürlen? Olarda iñ möhüm ideýa haýsy? Näme üçin bu ideýany iñ möhümi diýip oýlaýarsyñyz?

Salyjan, Şerzat ýaly atlar аркалы hem ýazyjy nähilidir gizlin ideýalary öñe sürүpdir diýip pikir edýärsiñizmi? Bu iki at nähili many añlatmagy мүмkin? Eser näme üçin keselhanany suratlandyrmak bilen başlandy diýip oýlaýarsyñyz?

Eseriñ ады hakyndaky öñki we soñky netijeleriñizi deñeşdiriñ. Nämeler üýtgedi?

Salyjan aganyñ dilinden аýdylan «Şu ýaşda dünyä bir göz bilen garap galmasyn-da...» diýen sözlemine nähili düşündiñiz?

Şerzadyñ hasiyetinde suratlandyrylan, size iñ güýçli täsir eden tarapy haýsy? Näme üçin?

Salyjan aga Şerzada duş geläyse, oña nämeler diýerdi? Şerzat Salyjan aga näme diýerdi?

Çeper eser matematiki mesele дәl. Adatda eser boýunça goýlan soraglaryñ ýeke dogry jogaby болмаýар – bu soraglara her birimiz garaýыşlarymyz we tejribelerimize салгыланyp jogap берýäris, eserden özüмиз üçin özbaşdak pikirler çykarmagymyz hökman. Şeýle bolanda, biz hemişе özüмize, edebiyat sapaklarynda, kitap okamak gerekligini duýýarys.



HER BIR GÜN – SAPAK BERDI KERBABAÝEW. «JAPBAKLAR»

Bu temada biz:

- Hekaýanyň üsti bilen kynçylyk pursatda-da dogruçylyk, ynsaplylyk ýaly gowy gylyk-häsiýetleri özümizde terbiýelemegi öwrenýäris.
- Eserde wakalaryň beýanyny derňew edýäris.
- Hekaýanyň gahrymanlarynyň kömegi bilen ugurtapyjylyk, kezzap adamlar bilen söwdalaşanda özüňi nähili alyp barmalydygy barasynda pikir alyşýarys.



AWTOR BILEN TANYŞYARYS

Berdi Kerbabaýew (1894–1974) Zähmet gahrymany, Türkmenistanyň halk ýazyjysy, Magtymguly adyndaky Döwlet baýragynyň eýesi, Türkmenistan Ylymlar akademiýasynyň akademigi.

Döredijilik işine 1923-nji ýyldan başlan Berdi aganyň ýazan eserleri köpdür. Onuň «Gyzlar dünýäsi», «Aýlar» ýaly poemalary, «Batyр», «Arslan», «Yhlasa – myrat» ýaly hekaýalary, «Baýram», «Gurban Durdy», «Aýsoltan» powestleri, «Göterim», «Magtymguly» ýaly pýesalary, «Aýgytly ädim», «Gaýgysyz Atabaý», «Nebitdag», «Suw damjasy – altyn dänesi» ýaly romanlary millionlarça okyjylara estetiki lezzet berýär.

Gafur Gulamyň: «Berdi Kerbabaýew diýende türkmen edebiyatynyň mynasyp wekili, atly ýazyjysy we bütün Gündogarda tanalýan jemgyýetçilik işgäri göz önüne gelýär», Süleýman Ragymowyň: «Myrat ogly Berdi Türkmenistanyň Elbrusydyr» diýmekleri tanymal ýazyjynyň dünýä yüzünde giňden meşhurdygyny aýdyň görkezýän mysalydyr.

Berdi Kerbabaýew türkmen halkynyň milli guwanjydyr.



ESERI OKAMAGA TAÝYARLANÝARYS

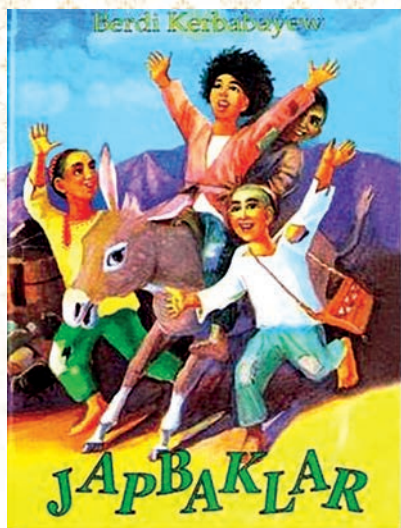
Biziň okajak bölümimiz «Keramat» diýip atlandyrylýar. Onda Japbakyň başyndan geçiren gyzykly wakasy beýan edilýär.



Japbaktar kim? Olar taryhda bolan şahslarmy?



Keramat



Japbaklar hatar-hatar syryp baryarkalar, Doýdugyň ak öýüniň duşundan geçip, garaja öýüň gapdalynda aýak çekdiler. Onuň içinden hyrryň-hyrryň ses eşidildi.

Japbak Ýapbakdan sorady: – Bu nämäniň sesikä?

Ýapbak Mapbakdan sorady: – Bu nämäniň sesikä?

Mapbak Topbakdan sorady: – Bu nämäniň sesikä?

Onda Japbak aýtdy:

– Garaja öýüň içinde it hyňranýan bolaýmasyn?

Onda Ýapbak aýtdy:

– Ýok. It beýle hyňranmaz. Ussaň törpüsiniň sesi bolaýmasyn?

Onda Mapbak aýtdy:

– Ýok! Törpiň beýle soňsuz sesi bolmaz. Doýdugyň öz horuldysy bolaýmasyn? Onda

Topbak aýtdy:

– Ýok! Doýduk eje ýañyja şu öýe girdi ahyry! Ol eýýäm horlamaga ýetişen däldir. Bu arwah-jynyň hyrryldysy bolaýmasyn?



Näme üçin Japbakyň garaýyşlary dürli hili? Munuň sebäbi nämede?

Nämälim zady bilmän galdyrmak Japbakyň gylygyna laýyk däldi. Olar durmuşyň her bir ownujak zatlyna çenli bilmäge synanýardylar. Olar iň soňunda şol sesi içerik girip barlamak karyna geldiler.

Japbak Ýapbagy itekledi. Ýapbak Mapbagy itekledi. Mapbak Topbagy itekledi. Topbak Japbagy itekledi. Olaryň dördüsi birden içerik kürsäp urdular.

Olaryň näme üçin ýykylyp-sürşüp gelenlerini ýeser Doýduk derrew aňlady. Ol Japbakyň gözüne güýdüşip, degirmeniň sapyny aýlap oturan aýala göz ümledi. Onuň şol yşaraty «Sesiňi çykarma-da, edil doňan göwre ýaly, birsyhly aýlap dur» diýip beren tabşyrygydy.



Doýduk näme üçin beýle iş etdikä diýip oýlaýarsyňyz?

Japbakyň el degirmenini birinji gezek görüşleridi. Tegelek, çalymtyk daş dynmasyz aýlanýar. «Hyrryň-hyrryň» ses edýär.

Doganlar ony, hakykatdan-da, arwah-jyn hasap eden ýaly, kem-kemden yza çekildiler.

Onda Doýduk aýtdy:

– Ýeri, Japbaklar, nämeden gorkýarsyňyz?

Ýapbak aýtdy:

– Doýduk eje, bu näme? Doýduk myssa ýylgyrdy. Ol birnäçe wagt mundan ozal ýogalan towugyny Japbaklardan görüp, olardan ýaña içi kitüwli: olary nähilde bolsa bir awundyrmak küýüne düşüp ýördi. Kim bilýär, belki, onuň towugyny gije şagal alandyr. Doýduk pursady ganymat bildi.

– Muňa, hanym, keramat diýerler. Onda Mapbak aýtdy:

– Keramatyň näme häsiyeti bar?

– Ony togap eden adam baý bolýandyr. Onda Topbak aýtdy:

– Doýduk eje, senem şuny togap edip baý bolduňmy?

– Men ony her günde bir gezek ýüzüme sylýan. Onda Japbak aýtdy:

– Her bir adam hem togap etse bolýarmy?

– Hemme adamy ol päk ruha goýberjek gümany barmy! Siz ýetim oqlanlar bolanyňyz üçin, ýekeje gezek rugsat bermegim mümkin. Goý, siziň hem birneme dowaryňyz bolsun!

Doganlar biri-birine seredişip: «Biz hem togap edeliň» diýen karara geldiler.



Japbaklar näme üçin beýle karara geldiler?

Japbak oňa alnyny degrende, maňlaýyny sypjyrtty.
 Ýapbak oňa alnyny degrende, maňlaýyny sypjyrtty.
 Mapbak oňa alnyny degrende, maňlaýyny sypjyrtty.
 Topbak oňa alnyny degrende, maňlaýyny sypjyrtty.
 Doganlar biri-birine çişerilişdiler. Olaryň hemmesiniň maňlaýy gyzaryp görüldi.

Onda Japbaklara gülen Doýduk aýtdy:

– Gutly bolsun, balalarym! Keramatyň size tüýs ýokdugydyr! Maňlaýynyň awusyna çydamadyk Japbak tokmagy aýlap saldy.

– Ýok! keramat däl, arwah-jyn!

Degirmeniň sapy bir ýana, süýbegi bir ýana zyňlyp gitdi. Onuň har-hary bolsa tapba kesildi.

Maňlaýynyň awusyna çydamadyk Ýapbak tokmagy aýlap saldy.

- Bu keramat däl-de tüys arwah-jyp ekeni! Mañlaýynyň awusyna çydamadyk Topbak tokmagy aýlap saldy.
- Bu keramat däl-de tüys arwah-jyn ekeni! Degirmeniň daşy çym-pytrak boldy. Doýduk gykylyk etdi.
- Heý, ylahym ýaşaňyz kesilsin, ýaşı kesilenler! Siz keramaty syndyrdyňyz – meniň baýlygymyň soňuna sogan ekdiňiz!



Doýdugyň «Meniň baýlygymyň soňuna sogan ekdiňiz!» diýen sözüniň manysyna nähili düşüňärsiňiz?

Onda Japbak jogap berdi.

- Ýok, Doýduk eje, biz seniň öyüňe keramat ekdik. Indi seniň gum diýip garbanyň gyzyl bolar.
- Japbaklary awundyran Doýdugy Japbaklaram awundyrdylar.



Okanlarymyz hakda pikir alşalyň!

1. Doýdugyň öyünden çykýan nämäniň sesidi?
2. Doýduk näme üçin Japbaklardan ar almak isleýär?
3. Näme sebäpden Doýdugyň niýeti amala aşmady?



TOPARLAR BOLUP IŞLEÝÄRIS.

«Keramat» hekaýasynyň gahrymanlarynyň häsiýetlerini we olaryň keşplerini beýan ediň. Shemany dolduryň. Soňra ony başga toparlaryň dolduran shemalary bilen deňeşdiriň.

Japbaklar		Doýduk	
<i>Nähili ynsan?</i>	<i>Muny nireden bilýäris?</i>	<i>Nähili ynsan?</i>	<i>Muny nireden bilýäris?</i>



ESERI OKAMAGA TAÝÝARLANÝARYS

Biziň okajak bölümimiz «Sygyr söwdasy» diýip atlandyrylýar. Onda Japbaklaryň başyndan geçiren gyzykly wakalary beýan edilýär.



Japbaklar nähili oganlar? Olara näme üçin Japbaklar diýilýärkä?

Sygyr söwdasy

Hoşadan agyzlary tagam tapan Japbaklaryň öýlerinde çörek bolardy. Olar indi hoşa her gün gitdiler. Olaryň indi dördüsi bir sanaç götermän, her haýsy bir sanaç gösterdi. Japbaklaryň azygy bolup

başladı. Indi olar çörek hurşy bolar ýaly, süýt-gatyk berip duran sygyrlyk edinmek küýüne düşdüler.

Japbaplardan içi kitüwli Kelekbaý olara hiç bir zat edip bilmedi. Olar öz ýanyndan indiki boljak çalamünderden heder edip, ony hiç bir ýerde agzap hem bilmedi. Ol Japbaplaryň hoşa çöpläp ýörenlerini öz gözi bilen görse-de, özüniň müňkürligine görä, Japbaplar sanaçlaryny onuň harmanyndan ýa desselerinden ogurlaýandyrlar diýip düşündi. Şonuň üçin hem olardan aryny almak, olary möjükdirmek, nämeden hem bolsa zyýan çekdirmek üçin pursat arap gezdi. Japbaplaryň sygyr edinmek kül-külüne düşenlerini eşidenden soň bolsa: «Ho-op, duruber bakaly. Sizden şu sapar öňki-soňkyny çykaraymazmykam!» diýip oýlandy.



Kelekbaý Japbaplardan nähili ýol bilen ar alarka diýip oýlaýarsyňyz?

Güýz aýydy. Howa çigrekdi. Meýdandan ekin-dikin, gawungarpyz ýygnalypdy. Bir gün eňnere meýdanlaryndan Japbaplaryň tirkeşip ýörenlerini gören Kelekbaý öňünden taýynlap goýan ullakan gara garpyzynyň daşynda aýlandy, onuň töwereklerini süpürişdirdi, tämizledi.

Japbaplar onuň üstüne geldiler. Eňnere meýdanynda galan ýeke-täk mähnet garpyzy görüp geňirgendiler. Japbak oňa sowal berdi.

– Ýeri-ow, baý aga, munyň näme? Kelekbaý ýylçyr gara garpyzy ýeňi bilen süpürdi, Japbaplara ýylgyrjaklap garady.

– Köşeklerim, bu-ýa bir bogazja sygyr.

Ýapbak Mapbaga seretdi. Mapbak Topbaga seretdi. Topbak Japbaga seretdi. Japbak Kellekbaýdan sorady.

– Baý aga, bu nähili sygyr? Munyň garpyz ýaly-la!

Japbaplar her hili agyr günleri ýük sanman wäşilik bilen bilmezlige salyp ýörseler, Kelekbaý olary akmak hasap edýärdi. Şonuň üçin olary aldamak, oýnamak çäresine girişdi.

– Han ogul, heý, şu meýdanda gawun-garpyza gözüňiz ildimi? Olaryň baryny eýýäm sowuk urup gutarmadymy näme? Bu janawaryň guzlar wagty golaýlapdyr. Şonuň üçin kirpi ýaly aýaklaryny içine ýygryp, çyglyp ýatyr. Siziň gözüňize garpyza meňzeşräk görünse-de, bujagazyň özi tohum sygyrдыr.

Topbak Mapbaga kinaýa bilen garady. Mapbak Ýapbaga «Kelekbaýyň hilesine düşünyňmi?» diýen sowal bilen garady. Ýapbak Japbaga «Kelekbaýyň göwni şonda bolsa, biz aldanan kişi bolsak, utularmykak?» diýen sowal bilen garady. Japbak Kellekbaýyň hilesine garşy hile gurmak isledi.

– Baý aga, sygryňy satjakmy?

– Hawa, hanym, sygyr mende başga-da kän, özüňiz bilýäňiz. Bahasy ýetse, şojagaz sygry satmanam durjak däl.

– Baý aga, onda sygryň bahasy näçe?

– Üç tümen.

Tümen, gyran hiç wagt-da Japbaplaryň eline düşen zatlar däl. Şonuň üçin Ýapbak Kelekbaýa mälim etdi:

– Baý aga, biziň tümen-mümen bilen tanyşlygymyz bolmaz. Sen sygry bize bugdaýdan bahala.

– Aýby näme! Bugdaýam oňat zat. On dört batman bugdaý beräýiň.

Mapbak ondan haýyş etdi:

– Baý aga, biz siziň batman-matmanyňy bilmeris. Sen bize ölçeg bilenjik aýt: näçe zat ýa-da näçe sanaç?

Aňry çekişdiler, bári çekişdiler, iň soňunda söwdalaşdylar.

Sygryň bahasy bir sanaç bugdaý boldy.

Topbak Kelekbaýa çeñeridi.

– Baý aga, soňundan ökünjek bolsaň-a, öňünden aýt. Onda söwdany goýbolsun edeli.

– Ýok, ogullarym, meniň sözüm hemişe sözdür.

Japbak oňa çıñerildi.

– Baý aga, onda biziň söwdamyz daşa ýazylan hata dönsün. Sygyr biziňki, bugdaý siziňki. Öýe baran badymyza bir sanaç bugdaý bizden al. Biz minneti hoşadan, hoşa höküm edýän, ine, şu penjelerden çekýäs!

– Aýtdym – gutardy.

– Doganlar «sygyr» öýe alyp gaýtmagyň küýüne düşdüler.

Japbak onuň syrtyna geçip: – Höw! – diýdi. Sygyr gymyldamady.

Mapbak aýagynyň burny bilen onuň böwrüne dürtüp: – Höw! – diýdi. Sygyr gymyldamady.

Ýapbak aýagyny ýere patladyp, batly ses bilen: – Höw! – diýdi. Sygyr gymyldamady.

Topbak onuň arkasyna çybyk çalyyp: – Höw! – diýdi. Sygyr gymyldamady.

Beýlesine bakyp pyňkyrjak bolýan, böwrüni müňküldedip gülyän Kelekbaý düşündiriş berdi.

– Balalarym, men size aýtdym ahry: sygryň guzlar wagty gelipdir. Ony bu wagt gyssasaňyz, göle taşladarsyňyz. Siz, iň ýagşysy, ony göterip gidiň-de, aýaz degip buýdurmaz ýaly, oraçaňyzda, ýylyjak ýerde saklaň.

Japbak Kelekbaýa keýerjekläp seretdi.

– Sygry götermek?!

Kelekbaý ellerini iki ýana gerdi.

– Han ogul, gerek bolanda, düýäniň hem göterildigi bardyr. Sygyr nämedir? Onda-da gulajyn sygyr? Japbaklaryň ýanynda onuň gürrüni bolarmy? Meniň göwnüme bolmasa, siz pili hem göterermikäňiz öýdýän!

Mapbak apaň-apaň basdy.

– Hökman götereris! Ýadan bolsaň, baý aga, sygryň üstüne mün. Seni hem bile götereris!

Japbaklar «sygry» götermekçi boldular.

Japbak Ýapbaga: – Sen iki art aýagyndan ýapyş – diýdi.

Ýapbak Mapbaga: – Sen iki öň aýagyndan ýapyş – diýdi.

Mapbak Topbaga: – Sen guýrugyndan ýapyş – diýdi.

Topbak Japbaga: – Sen iki şahyndan ýapyş – diýdi.

Olar «sygryň» haýsy ýerini elleseler, buz ýaly ýylmanak endamy-na elleri degdi.

Japbak aýtdy: – Baý aga, munuň kellesem ýok, şaham ýok-la!

Ýapbak aýtdy: – Baý aga, munuň öň aýaklaram, art aýaklaram ýok-la!

Mapbak aýtdy: – Baý aga, munuň guýrugam ýok-la!

Pyňkyrmakdan zordan saklanyp, böwrüni münküldedip gülýän Kelekbaý düşündiriş berdi.

– Balalarym, men size aýtdym ahry: ol bar güýji bilen çyglany üçin, kellesini, aýaklaryny içine salyp, kirpi ýaly ýygrylyp ýatyr. Siz oňa göle taşlatmajak bolsaňyz, şol durşuna emay bilen göterip gidiň.

Kelekbaýyň soňsuz gülýänini aňlan Topbak:

– Baý aga, beýle kân gülme, birden içiňe ýel düşäýmesin? – diýdi.

– Han ogul, sen meni gülýändir öýtme: meniň bogazyma gylçyk düşüpmi, nämemi, bogazyma birsyhly hereket bermesem durup bilemok.

Kelekbaýyň kömegi bilen dört dogan «sygry» zordan eginlerine aldylar. Japbak bilen Ýapbak öňden, Mapbak bilen Topbak yzdan ýöräp, dähedem-dessemkläp ugradylar. Dört egniň üstünde ýerleşen togalak «sygyr» sähelçejik çaykansalar, depirjap başlajak. Şonuň



üçin doganlar demlerini hem uludan alman, doňan göwre ýaly emay bilen süşüp gitdiler.

Kelekbaý olaryň zyndan gülüp ýykyldy, ýatan ýerinden içini tutup, gözlerini ýaşardyp güldi, samrady.

– Şu sapar nädäýdiňiz-kä!..

Japbaklar wawwaly ýaly ýörediler. Şol barmana Topbagyň aýagyna tiken çümdi. Ol: – Eý wäk! – diýip gygyrды-da, birdenkä aşak egildi. Eginlerinden sypan «sygyr» gaty ýere degip, çym-pytrak boldy. Şol wagt olaryň gapdalyndaky ýowşanyň düybünden bir towşan turup, oba bakan ökje göterdi.



Japbaklar nähili ýol tutar diýip pikir edýärsiňiz?

Oňa gözi düşen Mapbak:

– Ana, biziň sygrymyz oba bakan gaçdy! – diýip seslendi.

Ýapbak söwda dostuna gygyrды.

– Aý, Kelekbaý, gara sygyr göle atandyr-la, ha-aw!

Takyr meýdany gyzardyp ýatan garpyza göz gezdiren Japbaklar ahmyr çekdi.

– Wah, arman! Sygra göle taşlatdyk. Ynha, gör, eşeni dagap ýatyr. Sygryň özüni welin tutawereliň.

Towşan gözden ýitdi.

Ýapbak: – Sygry baryp, Kelekbaýdan talap edeliň – diýdi.

Mapbak: – Sygryň gaçan yzyny yzarlalyň – diýdi.

Topbak has degerliräk maslahat berdi.

– Biz sygry Kelekbaýdanam soramalyň, yzynam yzarlamalyň, göni oba gideliň: iým öwrenenje sygyr eýýäm ýatagyna barandyr.

Japbaklar Topbagyň sözünü makul bildiler, oba bakan ylgadylar.

Baryp görseler sygyr, hakykatdan-da, ýatagynda dur. Olar öýlerine bakan ylgap, ullakan sanaç bugdaý göterip geldiler. Söwdalarynyň oňanyna bolsa guwandylar.

– Heý, gözüne döneyin, garaja sygyr!

– Bu sapar söwdamyz oňandyr.

– Kelekbaý sag bolsun!

– Indi içjegiň süýt, ýalajagyň köpük bolsun.

Japbaklar onuň şahyna daňlan ýüpden itdi. Ýapbak bilen Mapbak iki ýan gapdalyndan ýöredi. Topbak onuň zyndan sürdi. Olaryň dördüsi birden heň etdiler.

Garpyz diýme, gawun diýme,
Söwda etseň, sygyr al!
Bogaz diýme, gysyr diýme,
Gaýmak iýseň, sygyr al!

Kelekbayıñ dört aýaly dört ýerden çykyp, gykylyk etdiler.

– Aýu, Japbaklar sygry nädýäñiz?

Japbaklaryñ dördüsi dört ýerden jogap berdi.

– Sygryñ söwdasy bireýýäm bolup gutardy, sanajy ýygnañ, sanajy!

– Ýok, biz sygrymyzy satdyrjak дәл!

– Edilen söwda gaýtmaz. Edil daşa ýazylan ýalydyr!

– Aýuw-w! Kele-ek!

– Indiki gykylygyñ barjasy palak!

Töweregi gallanyp, oraçanyñ gapysyna getirilen gara sygryñ ýüzüne Bolluk ak urba çaldy.

– Tüweleme, balalarym! Bu sapar söwdañyz oñupdyr. Haýyrlıys bolsun.



Kelekbayı Japbaklaryñ ellerinden sygryny alyp bilermikä?



Okanlarymyz hakda pikir alşalyñ!

1. Kelekbayı Japbaklary näme üçin aldamak isleyär?
2. Japbaklar näme üçin «sygry» ýere gaçyrýarlar?
3. Olar nähili netijä gelýärler?
4. Bu bölümde nähili ideýa öñe sürülyär?



JÜBÜT BOLUP İŞLEÝÄRIS

«Sygry söwdasy» bölümünde berlen parçany böleklere bölüñ. Her bir bölegi atlandyryñ. Näme üçin edil şeýle at goýandygyñyzy subut ediñ.



TOPAR BOLUP İŞLEÝÄRIS

«Japbaklar» filminden siz okan bölümniñiziñ parçasyna tomaşa ediñ. Japbaklaryñ we Kelekbayıñ obrazlarynyñ çeper eser we kinodaky tapawutly hem-de meñzeş taraplaryny tapyp, aşakdaky shemany dolduryñ.

1-nji topar: Japbaklar

Japbaklar	Eserde	Kinoda
Sözleýşi		
Daşky görnüşi		
Hereketleri		
Häsiyeti		

2-nji topar: Kelekbay

Kelekbay	Eserde	Kinoda
Sözleýşi		
Daşky görnüşi		
Hereketleri		
Häsiyeti		

Bu temada biz:

– Hekaýanyň bu bölüminiň üsti bilen ýumoristik obrazlaryň kömeginde durmuşdaky bolýan çylşyrymly hadysalardan baş çykaryp bilmekligi öwrenýäris.



ESERI OKAMAGA TAÝYARLANÝARYS

Biziň okajak bölümimiz «Aždarha» diýip atlandyrylýar. Onda siziň deňduş oglanlaryňyzyň başyndan geçiren gyzykly wakalary beýan edilýär.



Japbaklar nähili häsiýetli oglanlar? Obaňyzda (şäheriňizde) ýada synpdaşlaryňyzyň arasynda hem şunuň ýaly oglanlara gabat geldiňizmi? Olarda başga oglanlara meňzemeýän nähili aýratynlyklary gördüňiz?

Aždarha

Japbaklaryň bugarasy hem edil Ýapagy ýaly öz örüsini uzak çekmezdi. Belki, onuň bol iýmäge nebsi otugandyr; bir gün; ol baryp, Doýdugyň tümmül bolup oturan arpasyna giripdir. Japbaklar ony Doýdukdan oň duýdular. Japbaklar Doýdugyň göwnüne melal getirmezlik üçin, onuň ekinine girenini bildirmän çykarmak çäresine girişdiler.



Siz Japbaklaryň ornunda bolanyňyzda nähili ýol tutan bolar-dyňyz?

Töweregine garanjaklandan soň, Japbak aýtdy:

– Şu wagt hiç kim ýok. Geliň biz ony assyrynlyk bilen idip çykaralyň.

Onda Ýapbak burnyny ýokaryk tutdy.

– Aý, ýigid-ä bildi-ow! Idip çykarsaň basgylar. Bugaranyň yzy, näme ýolbarsyň zyndan enaýymy? Biz iň ýagşysy ony sürüp çykaralyň.

Mapbak gulagyny ўşertdi:

– Aý, ýigid-ä bildi-ow! Kowup çykaranda, näme, uçup çykar öydýañmi? Gaýta ol öz yzynyň daşyndan hem iki ýanyna agyz urup, arpany düýbi bilen goparar. «Ony eden bolsa Japbaplaryň bugrasyndan başga hiç bir zat däl» diýerler. Biz iň ýagşysy ony göterip çykaralyň.

Topbak arkan gaýşyp güldi.

– Aý, ýigid-ä bildi-ow! Göterip çykaršana, ýa büdräp, ýa aýagyň taýyp, hökman ýykylarsyň. Ýykylmanda-da, Japbaplaryň yzlary gaplaňnyň zyndan enaýy bolmaz. Japbaplaryň yzyna bolsa yzçy gerek däl. Biz iň ýagşysy ony süýröp çykaralyň.



Japbaplar näme üçin düýelerini süýröp çykarýarlar?

Doganlar Topbagyň pikirini dogry tapdylar.

Japbaplar bugrany arpanyň içinde çökerdiler. Ondan soň bir gapdalyna agdardylar. Onuň hem paşmagyna bir ýüp dakdylar. Ondan soň ony dört dogan dört ýerden ýapyşyp süýröp çykardylar.

Arpanyň içinde bugranyň yzyny bildirmän çykaran doganlar, yzlaryna garaman ökje göterdiler.

Birsalymdan soň arpasyna aýlanmaga baran Doýdugyň ýüregi ýarylara geldi. Ol gyňajyny oklaw ýaly edip, yzyna bakan ýazdy. Ýolda barýarka büdröp ýykyldy, hasanaklap galyp, ýakasyna tükürdi. Ol yüzüniň ugruna baryp, Kelekbaýa habar berdi.

– Dat, Gulluk baý, dat!

Doýdugyň ýuwusgadan gorkan ýaly, ak tam yüzüni gören Kelekbaý birhili haýykdy.

– Ýeri, Doýduk, näme boldy?

– Meniň arpama, almy, arwahmy, näme-de bolsa aýylganç bir zat girip, ony wes-weýran edipdir. Eger oña çynlakaý çäre görülmese, ertir seniňkä-de girer. Kim bilýär, belki, ol aýylganç zat oba-da aralaşar!

Baýlar tapan ýaraqlaryny dakynyp, Doýdugyň arpasyna bakan ýörediler.

Japbaplar hem olaryň yzlaryna düşdüler.

Baryp görseler, Doýdugyň arpasynyň bir zol ýeri yer bilen ýegsan bolup ýatyr. Onuň töwereginde yz-da ýok, eser-de. Ol edil ertekilerdäki aýdylýanlar ýaly. Ony gözün bilen görmeseň, ynanar ýaly hem däl. Oña her kim her hili çen urdy.

Iň soňunda Kelekbaý aýtdy:

– Bu aždarhanyň işi bolsa gerek.

Doýduk ýakasyna tüýkürdi.

– Aždarha?!



Aždarha nähili jandar? Siz ony nirede gördüñiz?

– Hawa, Garry adamlaryň aýtmagyna görä, çyndan onuň Hindistan tarapyndan suw bilen geläýmesi barmyşyn.

– Waý, Kelekbaý, nädäýdiň. Duruna Hindistandan suw gelyärmi näme?

– Duruna gelmese, Amyderýa gelyär. Aždarha üçin bolsa Amyderýa bilen Durun arasy aýallaryň suwluk ýolundan enaýy дәl ahyryn!

– Aýu, Gulluk, aždarhanyň geleni onuň nämesinden belli bolýarka?

– Ol daň atar-atmazda birhili çekreýärmiş.

Japbak durup bilmän şeýle diýdi:

– Doýduk eje, onuň «Bö-ö! Bö-ö!» edýän sesini menem eşitdim. Ýeke men дәl, ynha, Japbaplaryň hemmesi hem eşitdi.

Baýlaryň düşüñäýmeginden howp eden Ýapbak onuň böwrüne symyklady.

Kelekbaý Japbaga gaýtawul berdi.



Kelekbaý Japbaklara näme sebäpli gaýtawul berýär?

– Meniň eşiđişima görä, aždarha düýe ýaly bölemän, geçi ýaly çekreýärmiş.

Ýapbak onda durup bilmän, şeýle diýdi:

– Baý aga, aždarhanyňam biziň bugramyzyňky ýaly tüýi bar-myka?

Baýlaryň düşüñäýmeginden howp eden Mapbak onuň böwrüne symyklady.

Kelekbaý Ýapbaga gaýtawul berdi.

– Aždarha diýilýän düýe дәl-de, ýylan ahyry! Ýylanyňam tüýi bormy?

Mapbak onda durup bilmän, şeýle diýdi:

– Belki, onuň biziň bugramyzyňky ýaly dört aýagy bardyr?

Baýlaryň duýmagyndan howp eden Topbak onuň böwrüne symyklady.

Kelekbaý Mapbaga gaýtawul berdi.

– Aýtjak sözüñi bilip aýtmak gerek. Aždarhanyň aýagy bolarmy? Aýagy bol-sa zzy bolmazmy?



Topbak durup bilmän, şeýle diýdi:
 – Aždarha birden ekine giräýse, ony süýröp bolýamykan?
 Baýlaryň düşünäýmesinden howatyr eden Japbak onuň böwrüne symsyklady.

Kelekbaý Topbaga gaýtawul berdi.

– Heý, ajdarhanam süýröp bormy? Onuň golaýyna barsaň ýuwudaýmazmy?

Iň soňunda Kelekbaý aýtdy:

Doýduk, bu saňa alla tarapyndan gelen bir beladyr. Sen hudaý ýoluna bir erkeç aýt. Belki, ony allanyň özi dep eder.

Onda Japbak aýtdy:

– Aždarha-da Japbaklardan eýmenç däldir. Erkejiňizi Japbaklaryň gapysynda daňaýyň. Şundan soň şol aždarhanyň siziň ekiniňize girmejegine biz güwä geçýäs! Eger şol aždarha arpany ýene şunuň ýaly weýran etse, Japbaklaryň bugrasyna siz eýe bolaýyň!



Japbaklaryň bu eden işleri dogrumy? Siz muňa nähili garaýarsyňyz?



Okanlarymyz hakda pikir alşalyň!

1. Kelekbaý nähili pikire gelýär?
2. Japbaklar näme üçin dogrusyny bolşy ýaly aýtmadylar?
3. Eserde nähili ideýa öňe sürülýär?



JÜBÜT BOLUP IŞLEÝÄRIS

«Aždarha» bölümünde berlen parçany böleklere bölüň. Her bir bölegi atlandyryň. Näme üçin edil şeýle at goýandygyňyzy subut ediň.



TOPAR BOLUP IŞLEÝÄRIS

«Japbaklar» filminden siz okan bölümiňiziň parçasyna tomaşa ediň. Japbaklaryň Kelekbaýyň we Doýdugyň obrazlarynyň çeper eser we kinodaky tapawutly hem-de meňzeş taraplaryny tapyp, aşakdaky shemany dolduryň.

1-nji topar: Japbaklar

Japbaklar	Eserde	Kinoda
Sözleşşi		
Daşky görnüşi		
Hereketleri		
Häsiýeti		

2-nji topar: Kelekbaý

Kelekbaý, Doýduk	Eserde	Kinoda
Sözleşşi		
Daşky görnüşi		
Hereketleri		
Häsiýeti		



YUMORISTIK ESER HAKYNDA

Yumoristik eserde durmuşdaky käbir nogsanlyklar, käbir adamlardaky kemçilikleriň, erbet taraplary gülküli garaýyş (yumor) arkaly paş edilýär. Yumoristik eserde ýazyjynyň tankyt edýän kemçiliklerini düzetmeklige çagyrylýar.



Özbaşdak okamak üçin

B. Kerbabaýewiň Soltansöýün (Baýkara) we Alyşir Nowaýy barada ýazan eseri – «Myraly» powestini okamaklygy teklipe edýäris.



HAJY YSMAÝYLOW. «MUGALLYMYŇ GYZY»

Bu temada biz:

– Powestiň bu bölümünde uruş ýyllaryndaky we uruşdan soňky ýyllardaky oba hem-de şäherde ýaşan çagalaryň bir-birine görele bolandygyny, soňky ýyllarda bolsa olaryň biri-birinden alan göreldeleleriniň durmuşda olara has oňaly eden täsiri barasynda pikir alyşýarys.



AWTOR BILEN TANYŞYARYS

Hajy Ysmaýylow (1913–1948) zehinli ýazyjy. Hajy Ysmaýylow çagalar hem ýetginjekler prozasyny esaslandyryjylaryň biri. Onuň «Bäsdeşler» (1944), «Öküz gödek» (1945), «Iki atanyň bir ogly» (1946), «Mugallymyň gyzy» (1947) atly powestleri we «Gopuzlyja gyz», «Intelligent», «Durmuşyň lirasy» ýaly hekaýalary özüniň çeperçilik gymmatyny henize çenli ýitirenok.



ESERI OKAMAGA TAÝYARLANÝARYS

Biziň okajak eserimiz «Mugallymyň gyzy» diýip atlandyrylýar. Onda Ikinji Jahan uruş döwründe siziň bilen deň oglan-gyzlaryň başyndan geçiren durmuş wakalary beýan edilýär.



«Mugallymyň gyzy» eseriniň baş gahrymany kim? Ol nähili wakalary başdan geçirýär? Ýazyjy uruş döwrüniň oba durmuşyny nähili beýan edýär?



Mugallymyň gyzy

(Powestden bölek)

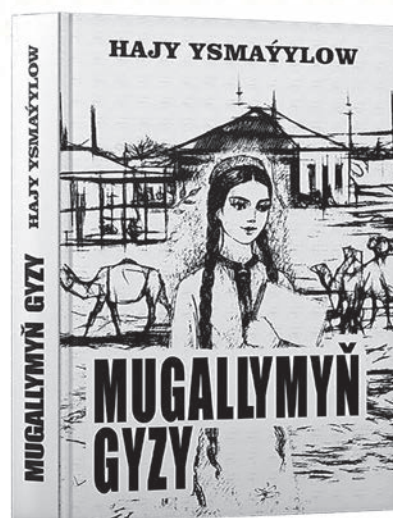
...Dursunyň obany birinji gezek görşüdi. Dursunyň kakasy Ataýew özüniň öňki okuwçysy, häzir kolhoz başlygy Çaryýaryň çagyrmagyna görä, şu ýyl tomus kanikuly wagtynda üzümi, gawuny sapagyndan ýolup iýmek üçin, özüniň bütin maşgalasy bilen kolhoza gidipdi.



Dursun tomus rugsadynda kakasy bilen nirä gidýär? Ol nämeleri görmek isläpdir?

Dursun şäherdekä obany görmegi köp arzuw ederdi: gawun-garpyz obada bitýär, üzüm obada bitýär, pagta, bugdaý obada bitýär – hemmeje zat obada bitýär. Süýt berýän sygyrlar, uly-uly düýeler, aýylganç sesli eşekler – bularyň hemmesi obada bolýar. Oba diýilýän ýer nähili ýerkä?

Emma Dursun oba geleninden soň, birbada onuň obadan göwni daçdy. Birtüýsli, çola, gyzyksyz ýaly bolup göründi. Köçelerinde maşynlar gaýmalaşyp, adamlar gezmeleşip ýörenok. Bir-birine meñzeş, öňi eýwanlyja iki otagly kiçiräk ak tamlaryň arasyndaky giň köçelerde gündizine uly adamlary kân hem görmek bolanok, olaryň hemmesi işde, diňe eşek münüp, düýe münüp, ota barýan, otdan gelýän ýa agajyň kölegesinde bir zat oýnap oturan oglanlary görmek bolýardy. Köçeleriň ugrunda gölejekler, kürrejekler dükürdeşip ýa owlajklar süsüşip, tozan turzuşyp ýördüler.



Gözüňizi ýumuň. Beýan edilen ýagdaýy göz öňüňize getiriň. Nämeleri duýduňyz?

Ilki-ilki obanyň durmuşy hem Dursuny geň galdyrdy: haýsy öýe barsaň, adamlaryň hemmesi ýerde – halynyň ýa keçäniň üstünde oturýar. Nahary hem ýerde iýýärler, çayy hem ýerde içýärler. Hatda hat ýazjak ýa kitap okajak adam hem döşüniň aşagynda bir ýassyk goýýar-da, işi bilen meşgul boluberýär.

Dursunyň birbada ýüregi gysdy. Ol birbada «Meni şähere gaýtaryň» diýip, hykgyldap başlady, emma bir ýagdaý Dursuny derrew gyzykdyrdy, ol hem obanyň adamlary, özüniň boýdaşlarydy.

**Obanyň adamlary Dursuna nähili täsir edýär?**

Dursun obanyň adamlaryny gaty halady. Olar sada, açyk we güler ýüzlüdi. Ol, aýratyn-da, ýaşy kiçileriň ýaşululara edýän hormatyny gaty halady. Hiç bir ýaşy kiçi özünden ulynyň ýanyndan salamlaşman geçmeýärdi, geçmek hem mümkin däldi.

Eger tanyş-nätanyş, öňünden ýaşuly adamlar çykanda, ýagdaý bilmeýäniň biri salam bermän geçiberjek bolanda, ulularyň özleri salam berýärler, olar ilki ýüzüne seredip, salama garaşýarlar, eger senden seda çykmasa, olar derrew:

– Amanmy, saglykmy? – diýip soraýarlar. Soňra hem bu edepsizligiň üçin kimdigiňi tanajak bolýan ýaly: – Kimlerden bolarsyň, hanym? – diýip-de soraýardylar.

Emma Dursun bu dessury gyzlarda görmedi. Ol özüniň nähili bolmalydygyny bilmek üçin, köp syn etdi. Ýok, gyzlar hiç kime salam bermeýär, gaýtam, her bir gabat gelen adam: «Amanmy, gyz, saglykmy?» diýip, özi ilki salamlaşýardy.

**Salamlaşmakda Dursun nähili ýagdaýa düşýär? Siz muňa nähili garaýarsyňyz?**

Dursun birki gezek şu hili ýagdaýa duş boldy. Ol öňünden çykan aýallara salam berjegini, bermejegini bilmän, ýüzünü aşak salyp, gaty-gaty ýöräp geçeninde, aýallaryň özleri durup: «Amanmysyň, gyz, sagmysyň?» diýip salamlaşdylar, entek Dursun jogap bermänkä, ol ýene: «Sen kimiň gyzy borsuň, keýgim?» diýip soradylar. Dursun ikisinde hem utanjyndan çym-gyzyl bolup, zordan seslenip:

– Şükür – diýip aýtdy. Adyny bolsa dogry aýtmaga utanyp: – Men mugallymyň gyzy – diýip jogap berdi.

**Dursun näme üçin «Mugallymyň gyzy» adyny aldyka?**

Dursun şondan soň gaýdyp utanmaly bolmady. Gyzlar utanjaň bolýar, şonuň üçin hem olar hiç salam bermeýärler. Emma onuň deregine, olaryň öňünden çykan adamlar, aýal bolsun, tapawudy ýok, hatda ýaşuly adamlar hem gyzlara hormat goýup, olardan öňürti, salama garaşman, ilki özleri salamlaşýarlar.

**Obanyň ýaşululary agşamlaryna nirä ýygnaýşyňan ekenler? Olara kim gazet, kitap okap berýär?**

Obanyň ýaşuly adamlary agşamlaryna hökman bir ýere, köplenç hem, Dursunlaryň öýüne ýygnanyp, dünýä gürrüni edýärdiler. Ilki iş hakynda, soň uruş hakynda gürrüň edilýärdi. Mugallymyň gürrüni has hem işdämenlik bilen diňleýärdiler. Ataýew olara gazet, käte hem kitap okap berýärdi.

Obanyň çagalary agşamlaryna uly tozan turzup, gygyryşyp, köçelerde oýnaýardylar, emma olaryň birnäçe höwesjeňleri uly adamlaryň bir ýere ýygnanyp, uruş hakynda gürrüň edýändiklerini duýsalar, olar hem şol ýere ýygnanyp, gyrada bir ýerde oturyp, gürrüni dykgat bilen diňleýärdiler, kimden täzeräk habar eşitseler, şonuň ýüzüne agyzlaryny açyp seredýärdiler.

Şunuň ýaly, uly adamlaryň üşşän yerini tapyp, tirkeşip gelýän oglanlardan iki sanysyny Dursunberk belledi. Olaryň biri gyl boýun, gaba kelle, iglije, kiçijik oglandy. Ol hemişe oýna zada köp gatýşman, uly adamlaryň gürrüni dykgat bilen diňleýärdi, ümsümdi, kim gürrüň etse, şonuň änigine-şänigine ýetjek bolýan ýaly, özüniň akyly gözlerini gyrpman, onuň ýüzüne seredýärdi. Dursun bu oglany synlap başlady. Ikinjisi bolsa, edil munuň tersine, ýüzi doly, garny çişigräk, gözleri ýakymсызлык bilen oýnaklap duran bir oglandy. Ol hemişe gelip hem ýörmezdi, geläýen wagty hem dek oturmazdy. Ýa biriniň böwrüne dürtýärdi, ýa biriniň zyzndan esgi sallaýardy-da pyňkyrýardy. Dursun bu oglany ýigrenip başlady. Onuň bu ýigrenmeginiň düýp sebäbi onuň ýeke ýakymсызлык hem däldi, iň beteri, onuň agzynyň mydam gäwüşäp durmagydy. Ol mydama eli bir kesemen çörekli, symyşlar ýörerdi. Bir zat aýtjak wagty bolsa, ilki çöreginiň ujundan ullakan dişläp, agzyny tagaşyksyz gymyldadyp, birki gezek çeyneýärdi-de, soň geplemäge başlaýardy. Bu oglanlaryň gyl boýun, gaba kellelisiniň ady Oratydy. Ýakymсызлыкnyň ady Ketjaldy. Onuň çyn adyny bolsa Dursun bilmeýärdi.



Dursun bir oglana Ketjal adynyň dakylmagynyň sebäbini kimden sorayar? Olar Dursuna näme diýip jogap berýärler?

Bir gün Dursunyň joralary gezmäge gelende Dursun Ketjalyň ýakymсызлык hakynda gürrüň edipdi:

– Näme üçin ol oglanyň adyna Ketjal dakdylarka? – diýip sorady. Gyzlar biri-birinden öňürdip:

– Ol şeýle-de ýakymсыз, şeýle ýakymсыз, etme diýlen zady edýär, et diýleni etmeýär, şonuň üçin hem adyna Ketjal dakypdyrlar – diýdiler. Ol gyzlaryň iň kiçijigi, ýüzi-gözi ownuk, uzyn saçlyja, saryýagyз Gözeljik bolsa Ketjallaryň tohumy-tiji bilen tanyşdyrmakçy bolan ýaly:

- Onuň kakasyna hem Durdy şeýtan diýýärler ahyry – diýip, howlukmaçlyk bilen habar berdi.
- Kakasyna näme üçin şeýtan diýýärlerkä?
- Bilemok.
- Ketjalyň çyn ady barmy?
- Ejesi çagyran wagty-ha Irejep diýip gygyrýar. Iller bolsa Ketjal diýýärler. Irejep Ketjalam diýýärler – diýip, Gözeljigiň özi hem bu taryha gyzygyp gürrüň berdi:
- Bir ýakymсыz, bir ýakymсыz. Obanyň hemme oglanlary ondan gorkýar. Hemmesini etdirýänem Oraty.
- Wiý, Oraty diýýäniňiz şol hakylyja oglanmy?
- Ol Ketjaldanam bezzatdyr – diýip, ýene-de gyzlaryň biri gürrüňe goşuldy: – Ol tüýs misginsokardyr.



Dursun nähili ýol tutar diýip oýlaýarsyňyz?

Bu gürrüňlerden soň Dursun Ketjalam, Oratynam eger öýlerinde ýakymсыzlyk edäýse, kowaryn diýip ýüregine düwdi. Hatda ol öz pikirini kakasyna hem aýtdy:

- Kaka, şu uly adamlaryň ýygnanan ýerinde çagalaryň näme işi barka? Ylaýta-da, şu Ketjal diýsene. Indi geläýse, şony kowaryn.
- Ketjal kim bolýar, gyzym?
- Hol, elmydama çörek iýip ýörmänmi näme. Kakasynyň ady Durdy şeýtanмысын.



Dursun Oraty bilen Ketjalyň häsiýetlerini näme üçin halamaýar? Oňa kakasy nähili nesihat berýär?

– Weýt, weýt, gyzym, onyň bolmaz – diýip, kakasy töwella etdi: – Ol kowjak diýýäniň Durdy aganyň ogly ýaly-la. Onsoň häli, Durdy agany hem öýkeledäýme. Oglanlar ýogsa-da garagol bolar, ýakymсыz bolar. Sen gaýta olara görelde bol. Eýle bolmaň, beýle bolmaň diý-de, öwret. Bu barada çagalalar guramasyna kömek et. Şähere gaýdyp baranyňdan soň, obanyň çagalalar guramasyna näme kömek berdiň diýip sorasalar, näme jogap berersiň?..



Dursun indi näme eder, nähili netijä geler?

Dursun pikiriniň ýalňyşdygyna düşündi. Ol Durdy agany tanaýardy, ony gowy hem görýärdi. Ol her gije diýen ýaly Dursunyň kakasynyň ýanyna gelip, her hili gürrüňler edip berýärdi. Dursunyň pikirige, ol

ýigit wagtynda gaty batyr adam bolupdyr, çünki onuň bir özi, eli ýeke pyçakly bars bilen başa-baş urşup, hakyt ony ýeňipdirem. Barsyň nähili güýçli ýyrtyjy möjekdigini bolsa Dursun kitaplarda okapdy. Ol iş şeýle bolupdyr.



Durdy aga ýigit wagty nähili edermenlik görkezipdir? Ol nähili haýwan bilen başa-baş söweşipdir?

Durdy aga bir gün, entek ýigit wagtlarynda, arçadan, kerkawdan odunlyk getireýin diýip, ešejigine münüp, daga çykyp barýarka, hol gapdalda, uly arçanyň düýbünde ysyrganyp, iki tarapyna garanjaklap duran bir mähnet barsy görüpdür. Durdy aga onuň derrew görjekdigini, görenden soň bolsa, bu aç ýyrtyjynyň aman bermejekdigini duýup, göreş şaýyny tutmak bilen bolupdyr. Ol derrew eşeginden düşüpdür, kellesindäki telpegini hem alyp, ony çep eline çöwreligine geýdiripdir, üstünden hem kendir bilen pugta daňypdyr. Sag eline hem pyçagyny alypdyr.

Durdy aga bars bilen, hatda gaplaň bilen hem başa-baş göreşen adamlaryň gürrüňini köp eşidipdir. Olar hem başga gowy ýaragyň bolmadyk wagtynda hut şu Durdy aganyň edişi ýaly edýärler ekeni. Ýöne aljyramazlyk, özüni ýitirmezlik gerek, onsoň hem ýyrtyjy edil böken mahalynda, mazaly bir ädim gaýra süýşmegi oňarmak gerek, ýogsam ol äpet penjeleri bilen üstüňden düşäýende, adama hezil bermeýärmüş. Durdy aga bu gürrüňleri eşidip, ýyrtyjynyň üstüne ýokardan gelmek niýeti bilen bukdaklap, ýapa dyrmaşyp başlapdyr.

Emma seresaply, duýgur bars üstüne abanýan howpy derrew aňyp, öwrülen badyna, Durdy agany görüpdür. Ol ilki bir gaçjak ýaly edipdir, emma täzeje et iýmek arzuwy agzyna suw ýygnan bolara çemeli, erninden sülekeyini akdyryp, arlap ugrapdyr. Onuň duýanyny Durdy aga görüp dikelen badyna ýyrtyjy böküp-böküp, golaý gelipdir-de, atuw meýdanyna gelende düýrülip zyňypdyr. Durdy aga barsyň ugranyny göreninden, şol daşa ýetip, zyňsa gerek diýip eden çaky hut ädimläp ölçän ýaly dogry bolup çykypdyr. Ýyrtyjynyň aýagy ýerden göterilenden Durdy aga çalasyňlyk bilen özüni iki ädim gaýra çekip, özi hem towsaýmaga taýynlyk görýän ýaly, az-kem bükülip, ellerini hem öňe tutupdyr. Bars gütläp edil bir ädim öň yanyna düşüpdür, hatda bir aýagy munuň çep egnini hem çalaja gyltapdyr. Ýyrtyjy ýere düşeni bilen Durdy aga onuň läheň ýaly açylyp duran agzyna çep elini beripdir. Bars bir ullakan kakmajy aňsatlyk bilen aldym-ow diýen tama bilen dişlerini gysanynda,

gol bo'yy ak saply onuñ döşünden girip, tä guýrugyna barýança garnyny böwsüpdür...

Durdy aganyñ bu hili gürrüñlerini Dursun birnäçe gezek diñläpdi. Şonuñ üçin hem ony gowy görýardi. Ol hatda şeýle gowy adama oba adamlarynyñ şeýtan diýip at bermeklerine hem gynanyp, özüniñ kellesine gelip geçýän pikirlerini kakasy hem bilip duran ýaly:

– Onda näme oña şeýtan diýýärlerkä? – diýip, kakasyndan sorady.



Durdy aga näme sebäpden Durdy şeýtan ady dakylýar?

– Men ony bilýän, gyzym. Bu lakam oña çagalykdan galypdyr. Durdy aga hem çagaka edil ogly ýaly garagol eken. Ol bir gün bütün obany aldapdyr, şonuñ üçin hem oña şeýtan adyny beripdirler.

– Be, nädip aldadyka, kaka?

– Ol aldajak bolup hem aldamandyr, garaz, özi bir tüýsli şeýle bolup çykypdyr-da.

– O nähilikä?



Durdy adamlary nädip aldapdyr? Sen muña nähili garaýarsyñ?

– Bir gün ol arkasyna iki desse oty atyp gelýärkä, obanyñ içinde iki sany adam bir ýana seredip, gürrüñleşip duran. Ol hem: «Be, bu adamlar nämä seredişýärkäler?» diýip, şolaryñ seredýän tarapyna seredipdir, emma hiç zat görmändir. Haýatyñ düýbünde bolsa birtopar aýal tamdyrda çörek bişirip oturan eken. Ine, ol şonda utanyp, özüne hiç zat görnenok diýdirmejek bolup:

– Be, onay! – diýip gygyrypdyr.

Şondan soñ aýallar hem: «Nä bar, gyz?» diýişip, haýata ýaplanyp, Durdynyñ seredýän tarapyna seredip başlapdyrlar. Ol ýañky iki adam hem: «Be, bular nämä seredip, näme görüp ýörkäler?» diýen pikir bilen haýatyñ ýanyna gelip, indi, hakykatdan hem, bir zat görjek bolup seredip başlapdyrlar.

Durdy bolsa özüniñ illeri aldaýandygyny bilmän, gaýta: «Be, gelen göräýär-äý, men näme üçin göremokkam?» diýip, gyssanjyna hile zat görýän adamlardan bolup, ýene-de:

– Ýa, onay! – diýip gygyrypdyr.

Muña ýakyn ýerdäki öýleriñ adamlary hem näme barka diýip öýlerinden çykanlarynda, haýata ýaplanyp, bir ýana seredişip duran adamlary görýärler-de, her kim çayyny-çöregini taşlap, ylgaşyp

gaýdyar. Soňabaka bolsa daş ýerdäki öýlerden hem adam bary çozan, kim pilli, kim taýakly ylgaşyp gaýdypdyrlar.

Durdy şol wagt töweregine garasa, haýatyň üsti adamdan düzüm-düzümdi, yzdan çozup gelýäniň hem aňyrsy-bärsi ýokdy, asyl yzdakylar öz-özlerinden dowul turzup, uly gykylykdy. Obanyň ileri çeti bolsa bularyň ýanyna ylgaman, gaýta «goýberme-de, goýberme!» bolşup, bularyň seredýän tarapyna ylgapdyrlar.

Bu ýerde hem haýatyň bu tarapyndan temmelenip duran märekäniň haýatdan agyp, şol tarapa akmagy we iki tarapyň gapba garpyşmagy üçin ýekeje gykylyk bes eken. Ol hem ýene Durdudan çykypdyr. Ol heniz hem bütin ili özünüň aldaýandygyny duýman, gaýtam, ilini görüp, özünüň bolsa görmeýändigine içi ýanyp, onýança hem obanyň ileri çetinden çozup ugran adamlara gözi düşüpdir-de:

– Ana, ýetdiler! Ana, tutdular! – diýip gygyrypdyr.

Adamlar hem diňe şol söze garaşyp duran ýaly «Aý, tutsana, aý, goýbersene!» bolşup, kim çarşakly, kim pilli, paltaly haýatdan aşyp, şol tarapa ylgapdyr. Yzdan ylgaşyp gelýän, emma entek haýatyň deňine ýetmedik adamlaryň gyssanyp, parkada-parka asmana goşa tüpeň boşadyp ýörenleri hem bolupdyr. Durdynyň özi hem öz sözüne ynanyp, şol tarapa ylgapdyr. Obanyň gyrasynda iki tarap hem tapyşypdyr, hernä ýüzünüň ugruna iki tarap hem gyzył ýumruga giräýmändir, olar bulardan, bular hem olardan «näme barda, näme bar?» bolşup soraşypdyrlar. Ahyrynda görseler, hiç kimiň bilýän zady ýok. Onsoň şol töwerekde suw tutup duran iki sany daýhanyň ýanyna baryp:

– Ýeri-how, adamlar, näme bar? Bu töwerekde näme üýtgeşiklik boldy? – diýip sorapdyrlar.

– Biziň-ä gören zadymyz ýok. Gaýta oba iki tarap bolup it uruşdyrjakdyr-ow diýip, keýp edişip otyrdyk – diýip, olar jogap beripdirler.

Şol wagt şol başda gürrüňleşip duran adamlaryň biri Durdyny tapyp:

– Ýeri, Durdujyk, näme gördüň beýle? – diýip sorapdyr.

– We, we... Men-ä hiç zadam göremok...

Be, munaý, özi ilki görýä-de, ile ýapýa – diýip, syp berip ugrapdyr. – Sen dälmi diň, «ana, tutdular» diýip gygyrýan?

– Näme, özüň ilki seredip durmanmydyň näme?



Waka nähili gutararka diýip oýlaýarsyňyz?

Ine, bu gürrüňe ýyganan adamlaryň hemmesi wakyrdaşyp güleşüpdir. Şondan bäri hem agyzdan-agza, dilden-dile geçip, munuň

ady Durdy şeytan bolup galypdyr – diýip, Dursunyň kakasy Durdy aganyň özünden eşidişi ýaly jikme-jigi bilen habar berdi.

Dursun bu gürrüňe hezil edip jykyrdap güldi:

– Kaka, men Çehowyň hekaýalaryny okanymda şunuň ýaly bir zada duşupdym weli, asyl bu-ha durmuşda-da boljak eken – diýip, birtüýsli begendi. Ol ilki Durdy aganyň Durdy şeytan bolup çykanlygyna, şol ýakymsyz oglanyň hem şonuň ogludygyna, emma indi şeytan sözüniň taryhyny eşideninden soň, gaýtam begenip ugrady, özüniň hem Durdy şeytan diýäýesi geldi, çünki bu ady hem Durdy aganyň edermenligi diýip oýlandy.

Dursun indi Ketjaly kowmazlygy ýüregine düwüp, kakasynyň ýanyndan aýryldy: «Belki, ol neressä hem Ketjal ady şunuň ýaly bir sebäp bilen galandyr, şeýle ketjal hem däldir. Ýöne şu çörek gemrip ýörmesi bolaýmasa».

Kakasynyň beren maslahaty onuň ýüregine jüňk boldy: «Dogrudan hem, çagalaryň kitap okap ýöreni az, ertir turup elini-ýüzüni ýuwmaýany hem bar. Ýöne bulara nähili görelde bolmaly, eýle bolmaň, beýle bolmaň diýip nähili aýtmaly, aýdylanda oňa gulak salarlarmy...» Bu pikirleriň hemmesi Dursuna göreşip alyp bolmajak uly wezipe ýaly bolup görüldi. Şondan soň kakasynyň hem agşamlaryna kolhozçylary töweregine üýşürüp, gazet-kitap okap bermegine Dursun başgaça düşündi. «Meniň kakam kolhozçylara görelde bolýar, öwredýär» diýen pikire ol guwandy. Birden: «Men hem çagalara kitap okap bersem» diýen pikire öz-özünden ýylgyrdy: «Meniň gowy-gowy kitaplarym hem bar...»



Okanlarymyz hakda pikir alşalyň!

1. Dursun birbada näme üçin oba bilen öwrenişmeýär? Obadan göwni gaşýar?
2. Obada ýaşulular bilen nähili salamlaşýarlar?
3. Çagalar agşamlaryna näme işleýärler?
4. Dursun oba çagalaryny nähili edip terbiýelemek isleýär?



JÜBÜT BOLUP IŞLEÝÄRIS

«Mugallymyň gyzy» powestinde berlen parçany böleklerе bölüň. Her bir bölegi atlandyryň. Näme üçin edil şeýle at goýandygyňyzy subut ediň.



TOPAR BOLUP IŞLEÝÄRIS

«Mugallymyň gyzy» powestindäki Dursunyň we oba oganlarynyň obrazyndaky meňzeş we tapawutly taraplaryny tapyp, aşakdaky shemany dolduryň.

1-nji topar: Dursun

Dursun	Eserde	Siz nähili bolmagyny isleyärsiñiz?
Sözleýşi		
Daşky görnüşi		
Hereketleri		
Häsiýeti		

2-nji topar: Oba oglanlary

Oba oglanlary	Eserde	Siz nähili bolmagyny isleyärsiñiz?
Sözleýşi		
Daşky görnüşi		
Hereketleri		
Häsiýeti		



Özbaşdak okamak üçin

Hajy Ysmaýylowyň Ikinji Jahan urşy döwrüniň durmuşy hakynda hekaýa edýän ýene bir eseri – «Iki atanyň bir ogly» powestini okamaklygy teklipl edýäris.



Edebiyat teoriýasy. Çeper eseriň dili. Çeper eser söz sungatydyr. Çeper eseriň şowly çykmagy söz ussadynyň dil baýlygyna, çeper dile erk edip, onuň ähli gözelliginden peýdalanyp bilşine baglydyr. Eserdäki wakalar awtoryň hem eserde hereket edýän gahrymanlaryň sözleri arkaly suratlandyrylýar. Ýazyjynyň dili eserde guramaçylyk hyzmatyny ýerine ýetirýär. Ol elmydam edebi dilde bolýar. Ýazyjy öz dilini kämilleşdirmegiň üstünde zygiderli işleýär. Gahrymanlaryň dili olaryň häsiýetlerine kybapdaş bolýar. Çeper eserlerde dil gahrymanyň häsiýetini açyp görkezmegiň, ony individuallaşdyrmagyň iň möhüm serişdesidir. Hakyky çeper eserlerde her bir gahryman öz häsiýetine, edim-gylymyna, adamçylyk aýratynlygyna laýyk gürleýär. Muňa B. Kerbabaýewiň «Japbaklar», H. Ysmaýylowyň «Mugallymyň gyzy» powestleriniň gahrymanlarynyň gürleýiş dili aýdyň mysal bolup bilýär.



GAFUR GULAM. «MENIŇ OGRUJA OGLUM»

Bu temada biz:

- Hekaýanyň üsti bilen kynçylyk pursatda-da dogruçylyk, ynsaplylyk ýaly gowy gylyk-häsiýetleri özümizde terbiýelemegi öwrenýäris.
- Eserde wakalaryň beýanyny derňew edýäris.

AWTOR BILEN TANYŞYARYS



XX asyr özbek edebiyatynyň görnükli wekili Gafur Gulam 1903-nji ýylyň 10-njy maýynda Daşkent şäheriniň Gorganteýi obasynda eneden dogulýar. Ol dokuz ýaşyna ýetende kakasy, on baş ýaşyna ýetende-de ejesi aradan çykypdyr. Gapur özünden kiçi jigilerini eklemek üçin dürli işlerde işlemäge mejbur bolýar: ädikçilik edýär, arabakeş bolýar, çaphanada harp ýygnaýjy bolup işleýär.

Agyr günler başa düşse-de, Gapur aljyramaýar. Ol ilki mekdepde, soň rus-tuzem mekdebinde, soňra mugallymlar taýýarlaýan mekdepde okap, ilki mugallym, soň žurnalist bolup işleýär. Birinji Jahan urşy döwründe halkyň durmuş ýagdaýy agyrlaşýar. Nana zar bolup, dilegçilik edip ýörenler köpeliýär, ogurlyk edip ýörenler köpeliýär. Şu döwri suratlandyryp Gafur birnäçe hekaýalar, «Nädeýin», «Ýadygär», «Direlen meýit» powestlerini ýazýar. Ikinji Jahan urşy döwründe bolsa, özüniň dünýä belli «Ugratmak», «Sen ýetim dälsiň!», «Wagt», «Küýseg», «Ene-ler» ýaly goşgularyny ýazýar. Adyny okyjylara meşhur eden «Gara gol oglanjyk» eserini 1936-njy ýylda ýazýar.

Gafur Gulam 1943-nji ýylda Özbekistan Ylymlar Akademiýasynyň hakyky agzasy edip saýlanýar. Ol 1966-njy ýylyň 10-njy iýunynda aradan çykýar.



ESERI OKAMAGA TAÝÝARLANÝARYS



Eserdäki «ogruja oglany» nähili göz önüne getirdiňiz? Hekaýany okap bolandan soň, öňki we soňky gelen netijeleriňizi deňeşdiriň. Eseriň gahrymany barasyndaky garaýşyňyzda nämeler özgerdi?

Biziň okajak hekaýamyz «Meniň ogruja oglum» diýip atlandyrylýar. Onda Birinji Jahan urşy döwründe başdan geçirilen agyr ýagdaýlar beýan edilýär.

Meniň ogruja oglum

(Bolan waka)

(*Hekaýa gysgaldyp alyndy*)

Kakamyzyň ölenine birnäçe ýyl bolupdy. Bu ýyl – 1917-nji ýylyň ýazynda ejemizdenem aýrylyp, enesiz-atasyz ýetim bolup galdyk. Bizden dört sany ýetimden habar almaga garry ejem (ejemiň ejesi) Rokiýabibi gelip durýardy. Biz ony gowy görüp we degşip, Gara mama diýip ýüzlenýärdik.

Gijelerine Garamamamyň ýanynda, öňi açyk eýwanda, Oradepäniň kirli şalyňyň üstünde, ýurtyk-ýurtyk ýorgana bürenip ýatýardy.

Sentýabr aýynyň ahyrky, güýz gijeleriniň biridi. Howa-da sowukdy. Biz ýetimler biri-birimize gyslyşyp, biri-birimizi ýyladyp uka gidipdiris. Iň çetde Garamamamyz ýatardy. Ol segsen ýaşdan geçipdi, özi-de nas atýardy.

Gije üç gezek horaz gygyrandan soň, Ýedigen ýyldyzy dik depämize gelende, hümürdi sesine oýanypdyryn. Garamamam kimdir biri bilen gürrüňleşýärdi...



Garamama kim bilen gürleşýärkä? Ony siz kim diýip oýlaýarsyňyz?

Muňa serediň-ä, biziň öýümize ogry gelipdir. Bizi-de adam hasaplap, habar aljaklar bar eken-ow dünýäde...

Ogry doganoglanymyzyň tamynyň üstünden biziň üçege geçip, ýuwaşja ýöräp gelýärkä, birden asgyryp goýberipdir. Garamamam şol wagt diliniň aşagyna nas taşlap, gaýgy-aladalara gark bolup oturan eken.

Garamamam «tuf» diýip, nasyny tükürripdir-de, üçege garap:

– Ogruja oglum, aý ogruja oglum, senem, elbetde, güzeran gaýgysynda yörensiň, işiň-pişäňem şeyleräk eken, sowuklamaňdan açylyp, dümewiňi ýazyp, soň çykساň bolmadymy? – diýipdir.

Ogry üçekde duran yerinden:

– Ene jan, sizem gijäniň ýarymynda beýdip, gaýgy-gama batyp, hemem biziň ýalylara päsgel berip oturandan, ýatyp uklasaňyz bolmadymy? – diýipdir.

Olaryň gürrüňi şu ýere ýetende, men oýanan bolsam gerek. Soňky gürrüňleri eşidişim ýaly ýazýaryn.

– Nädeýin, gaýgy etmän? Şu dört yetimiň ertirki gününü gaýgy edýän-dä, oglum, zamanany özüň görüp dursuň. Bu günkiňi tapsaň, ertirkiň gaýgy. Nan atly, biz pyýada. Entek bu yetimlerem işe ýaranok. Ýekeje daýylarynyň tapany özüniňkilere ýetsinmi, bulara ýetsinmi... Bu garyp tünekde bolsa, ele iler ýaly zat galmady. Bir ýan ujundan satyp, iýip otyrys. «Bokurdagy gysmasaň, bogaz düýäni ýuwdar» diýenleri... Bu yetimleriňem biri ogul, galan üçüsi gyz. Indi on dördünden on başine gitdi. Bu gynaklaram haçan yerini-jaýyny tapyp gider?... Özleri daşyny dolap äkitjek yer tapylaýmasa, bulara kimden kömek boljak? Zamanasy gaty, oglum, zamanasy gaty!...



*Näme üçin Garamama ogrudan gorkanok?*

Ogry:

– Dogry aýdyaňyz, ene – diýdi. – Meniňem iki oglum, aýalym, bibim bar. Towuga-da hem däne gerek, hem suw diýenleri ýaly, menem şolary eklemek gaýgysynda. Dört sany nan tapaýyn diýip, özümi oda-da urýan, suwa-da. Ýogsam, işlemäge güýjümem bar, kuwwatymam, akyl-huşum hem ýerinde. Şu edip ýören işimi nä keýpine edýändir öýdyaňizmi? Halallyk bilen güzeranyny itekläp oturan bir ädikçiniň ogludym. Zamana tersine döndi, ene jan...

Garamamam:

– Başga bir iş işleseň bolmadymy, ogruja oglum? – diýdi.
– Näme iş işläýin. Hiç haýsynda-da peýda galmady. Ata kesbi – ädikçiligi işläýin diýsemem, ne teletin bar, ne-de çüý. Gereкли zat-laryny tapyp, ädigi ýa mesini, köwşi tikersiň weli, ondan taýýaryny alan arzan düşer duruberer. Onsoň bize-de şony bilip, hiç kim ädigem, köwşem tikdirenok.

Hammalçylyk edeýin diýsemem, indi ozalky ýaly haltalap-haltalap zat alýan baýlara gyran degen...

Ýeke meniň däl, başga ädikçileriň kem şeýle, ene jan. Demirçileriňem, kömürçileriňem, doktordyr mugallymlaryňam gününe it aglaýar. Bir çemçe ýagly çorba zar. Enteşip ýörler...

– Haý, uruş başyna ýetmişler. Ahyrzaman diýenleri şüdürdä, ogruja oglum. Aý, bolýa-da bu ýetimleriňem maňlaýlaryna ýazylany bardyr-da. Ogruja oglum, özüň-ä, alaçsyzlykdan şu işe baş goşupsyň, ogurlyga baranyňa görä baýrak, döwletliräk adamlaryňka barsaň bolmadymy?

*Garamamanyň ogra beren maslahaty dogrumy? Siz oňa nähili garaýarsyňyz?*

Ogry:

– E-e-ý, ene jan, sada bolýañ-da, sada – diýdi. – Baýlaryň öýüne baryp bolýamy, jaýlary sekiz pagsa, işikleri demirden, hersiniň ýatagynda ikiden-üçden eşek ýaly-eşek ýaly itleri bar. Howlularynyň üstünden kebelek uçup geçse, bir hepdeläp üýrýär. Adylhoja baýyň dag-a öýüniň ýanynda eli tüpeňli garawulam durýar. Men nä janymdan doýdumy, öldürmeselerem, hiç bolmanda Sibire ibererler...

– Indi, bəriňe seret, ogruja oglum, ynha, haý diýmän, daňam atar. Sen wagtyňy peýdasyz, boş geçirme-de, hol aşhananyň ýanyndaky tutdan aşak düş. Odunymyz gutarypdy. Aşhanada bir wagtlar bagdan getiren birki sany töňňämiz bardy. Paltany al-da,

şondan azrak odun aýryp ber. Men çay goýaýyn. Düynki daýyň berip giden iki sany zagarysy bardy, saklap goýupdym, şonuň bilen ikimiz çay içeli!

Ogry:

– Ýok, ene jan, ýok – diýdi. – Oduny-ha aýryp bereýin, ýöne çay içip biljek däl. Birden-kä, daň ýagtylyberse, meni tanap galarsyňyz.

Entek ol derejede ýüzüm galyň däl, utanç-haýadan geçemok, utanyan...

– Wiý, ogruja oglum, näme indi şu öýden boş gitjekmi, bolmaz-a ol? Bir zatlyk alyp git, ogruja oglum. Näme alyp gitseň bolarka?.. Hä, anha, aşhanada, bir wagt bu öýdäkileriň başy bir wagtynda, nahar bişirende, ýetmän galmasyn diýip, ullakan bir gazan alypdylar. Indi näçe ýyllardan bäri o gazanam peýdalanylman ýatyr. Bu ýetimleriňem adam bolup, o uly gazanda haçan nahar bişirjeklerini hudaýyň özi biläýmese... Ana, şo gazany alyp git, ogruja oglum, satyp bir derdiňe ýaradarsyň!

– Ýog-eý, ýog-eý, ene jan. Beýle ýaman niýet etmäň. Ine, hä diýmän bu günlerem geçer. Ýene hemme bir gazanyň başyna üýşer. Hatda bu gazanyňzam kiçilik edip galar. Gazanam ýetimleriň özerine nesip etsin. Bularyň toýlarynda hyzmat etmek bize-de nesip etsin. Hoş, enejan, daň atyp barýar. Indi menem gideýin.

– Hoş, ogruja oglum, gelip dur...

– Bolýa, enejan, bolýa...

Men şol ogryny tanaýardym. Entek şu güne çenli hiç kime onuň kimdigini aýdamok.

Özbekçeden terjime eden H. Abdullaýew



Olara näme bolar diýip oýlaýarsyňyz?



Okanlarymyz hakda pikir alşalyň!

1. Garamama bilen ogryny biri-birine dertdeş edýän ýagdaýlar barada pikir ýörediň.
2. «Ogruja oglanyň» hakyky ogrulardan tapawudy nämede?
3. Siziň pikiriňizçe, ogrularyň azalmagy üçin nämeleriň bolmagy gerek?
4. Ýazyjynyň eserleri esasynda döredilen nähili filme ýa-da spektakla tomaşa etdiňiz?
5. Mugallymyň kömegi bilen synpyňyzda kiçijik sahna gurap, hekaýany oýna öwürmäge hereket ediň.



JÜBÜT BOLUP IŞLEÝÄRIS

«Meniň ogruja oglum» hekaýasynda berlen parçany bölleklere bölüň. Her bir bölegi atlandyryň. Näme üçin edil şeýle at goýandygyňyzy subut ediň.



TOPAR BOLUP IŞLEÝÄRIS

«Meniň ogruja oglum» hekaýasyndaky edebi gahrymanlar – Garamamanyň hem-de «ogruja oglanyň» keşbindäki meňzeş we tapawutly taraplaryny tapyp, aşakdaky shemany dolduryň.

1-nji topar: *Garamama*

Garamama	Hekaýada	Durmuşda
Sözleşşi		
Hereketi		
Häsiýeti		

2-nji topar: «Ogruja oqlan»

«Ogruja oqlan»	Hekaýada	Durmuşda
Sözleşşi		
Hereketi		
Häsiýeti		



Özbaşdak okamak için

Gafur Gulamyň «Meniň ogruja oglum» hekaýasyny okamaklygy teklip edýäris.



LEW NIKOLAÝEWIÇ TOLSTOÝ. «KAWKAZ ÝESIRI»

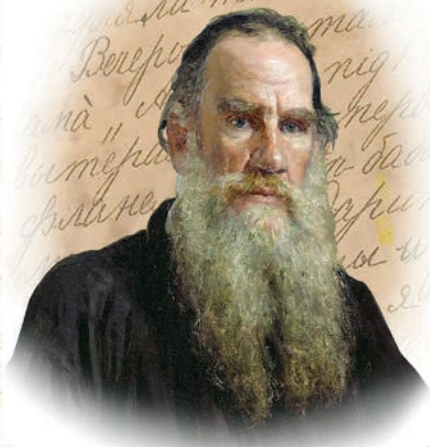
Bu temada biz:

- XIX asyryň ortalarynda bolup geçen wakalary öwrenýäris;
- Eserde Dinanyň obrazy arkaly özüimizde ynsanperwerlik duýgularyny terbiýeleýäris.

AWTOR BILEN TANYŞYARYS

L.N. Tolstoý (1828–1910) rus halkynyň görnükli wekili, akyldar ýazyjy.

L.N. Tolstoý öz durmuşy hakynda gürrüň berýän «Çagalyk», «Ýetginjeklik», «Ýaşlyk» atly terjimehal eserleriň, «Sewastopol hekaýalary» atly hekaýalar ýygyndysynyň, «Kazaklar», «Kreýser sonatasy», «Arwah» powestleriniň, «Uruş we parahatçylyk», «Anna Karenina», «Diriliş» atly uly göwrümlü romanlaryň, ençeme edebi, terbiýeçilik eserleriň awtorydyr.





ESERI OKAMAGA TAÝARLANÝARYS

Biziň okajak eserimiz «Kawkaz ýesiri» diýip atlandyrylýar. XIX asyryň ortalarynda Kawkazda bolup geçen bir waka hakynda beýan edilýär.



Ýazyjy näme üçin bu eserini «Kawkaz ýesiri» diýip atlandyrdyka? Eseri okap bolandan soň, öz garaşyňyzy beýan ediň.

Kawkaz ýesiri

(Powestden bölek)

Bularyň ýagdaýy gaty erbetleşdi. Aýaklaryndan zynjyry aýyрмаýardylar, ýagty jahana çykarylmaýardylar. Olara çendan ite oklan ýaly edip, hamyr oklaýardylar, küýze bilen suw sallaýardylar. Çukuryň içi porsy, dymyk hem yzgarlydy. Kostylin oňatja syrkaw-lady, çişdi, endam-jany owranyp barýardy, özem gözi ukudan aşylmaýardy. Zilin hem gaýgylanyp başlady. Işin ýamandygyny görýär. Nähili sypjagyny hem bilmeýärdi.

Ol çukuryň düýbünü gazmaga başlady, emma gum zyňmaga ýer ýok, muny bolsa hojaýyn görüp, öldürerin diýip haýbat atypdy.

Bir gün ol çukuryň içinde çöke düşüp oturdy, erkin ýaşamak hakyn-da pikir edýärdi, onuň içi gysýardy. Birden onuň edil dyzynyň üstüne bir çörek düşdi, ýene biri düşdi, ýene biri düşdi, ülje hem döküldi. Ol ýokarsyna seredip görse, Dina durdy. Ol Ziline seredip güldi-de, gaçyp gitdi. «Dina kömek etmezmikä?» diýip, Zilin pikirlendi.

Ol çukuryň içinde bir çetde özüne ýer arassalady, palçyk eýläp, gurjak ýasamaga başlady. Adam, it, at ýasady. Dina geläyse, oňa oklaryn diýip pikir etdi.



Zilin ýasan gurjagyny kime berer öýdýäniz?

Emma Dina ertesi gelmedi. Ýene Zilin at sesini eşitdi, atlylar ge-çip gitdiler. Tatarlar metjide ýygnanyp jedel edýärler, gygyryşýarlar.

Garrynyň sesi hem gelýär. Zilin olaryň näme diýýänlerine oňat düşünmedi, emma ruslaryň golaýlandygyny, oba bärei geläymese ýagşydyr diýip, tatarlaryň gorkýandygyny, ýesirlerini näme etjeklerini bilmeýändiklerini aňlady.

Olar gürrüňleşdiler-de gitdiler. Zilin birden ýokarsynda bir şygyrды eşitdi. Görse Dina çommalyp otyr, onuň dyzlary kellesinden ýokarda somalyp



dur, boʻynundaky shaʼylary hem guʻyʼn agzynda sallanyp durdy. Onuʼn gozjagazlary yʼldyz yʼaly yʼldyraʼardy. Ol yeʼninden iki sanyjak koʻke chʼkaryp, Ziline oklady, Zilin koʻkani alyp:

– Naʼme koʻpden baʼri gelmediʼn? Men saʼna oʻyunjak yʼasap goʻydum. Me, al! – diʼyip, gurjaklary bir-birden oʻna oklamaga baʼshlady, Dina bolsa kellesini yʼaʼkʼap, oʻynawaʼchlara seretmedem.

– Gerek daʼl – diʼyip, sesini chʼkarman, biraz oturandan soʻn, eli bilen boʻynuny gorkezip:

«Iwan, seni oʻldurjek bolʼyalar» diʼyip, pyʼshyrdady.

– Kim oʻldurjek bolʼy?

– Atam, oʻna garrylar buʼyuryʼalar, emma men saʼna gynanʼaryn. Zilin Dina garap:

– Eger-de sen meniʼn oʻlumime gynanʼan bolsaʼn, onda sen maʼna bir uzyn taʼyak getir – diʼydi.

Ol:

– Bolmaz – diʼyip, baʼshyny yʼaʼkʼady. Zilin ellerini doʻshune goʻyup:

– Dina, Dina jan, baʼshyʼna doʻneyin getir – diʼyip, oʻna yʼalbardy.

Dina bolsa:

– Bolmaz, hemme kiʼshi oʻyde, gorerler – diʼydi-de, gitdi.



Dina naʼhili yʼol tutarka?

Agʻsam duʻshdi ine, Zilin naʼme bolarka diʼyip, unja gidip otyr. Garʻsy yʼokarsyna seredyʼar.

Yʼldyzlar gorunyʼar, Ay heniz dogmandyr. Molla azan aytdy. Um-sumlik boldy. Zilin indi irkilip baʼshlady, oʻzi-de, gyzjagaz gorkar diʼyip oʻylanʼardy. Birden depesinden gum indi, ol yʼokarsyna seretse, uzyn agaʻch chʼkuryʼn baʼshyga duʻrtulyʼar. Birden aʻsak inip baʼshlady, chʼkura sallandy. Zilin begenip, sallanyp gelyʼan syrygyʼn ujundan tutup chʼkip aldy. Syryk yʼogundy. Bu syrygy Zilin ozal hojaʼynyʼn tamynyʼn ustunde gorupdi.

Zilin yʼokarsyna garady, asmanda yʼldyzlar yʼldyraʼar, chʼkuryʼn yʼokarsyndan bolsa Dinanyʼn gozi garaʼkyda piʻshigiʼn gozi yʼaly yʼldyraʼardy. Dina chʼkuryʼn gyrasynda durup, yʼuzuni aʻsak edip:

– Iwan, Iwan – diʼyip, pyʼshyrdap, elini yʼuzuniʼn oʻnunde bulaʼylap, yuwaʻsh – diʼyip duʻshundirdi.

Zilin:

– Naʼme? – diʼydi.

Dina:

– Hemmesi gitdi, diʼne iki sanysy oʻyde galdy – diʼyip, duʻshundirdi.

Zilin:

– Yor, Kostylin, gideli, in soʻnky gezek synanyp goreli, men seni arkama alaryn – diʼydi.

Kostyliniʼn eʻshidesem gelenokdy.

– Ўок, инди meniň bu ýerden çykyp bilmejegim belli. Meniň agdarylmaga mejalym ýokka, şu bolşuma nirä gideýin?

Zilin:

– Onuň ýaly bolsa, hoş wagtyň, ýamanlykda ýatlama – diýip, Kostylin bilen hoşlaşdy.



Kostyliniň ykbaly nähili bolar diýip pikir edýärsiňiz? Ol tussaglykdan halas bolup bilermikä?

Ol srykdan ýapyşyp, Dina-da tut diýip, dyrmaşyp başlady. Aýagyndaky kündesi päsgel berýärdi. Iki gezek dagy srylyp gaýtdy. Kostylin oňa goltgy berdi, zordan ýokaryk çykdy. Dina bar güýjüni jemläp, eljagazlary bilen onuň köyneginden çekýärdi. Özi hem gülyärdi.

Zilin syrygy aldy-da:

– Dina, ýerine elt, ýogsam bilseler, seni urarlar – diýdi. Dina syrygy alyp gitdi. Zilin dagyň etegine tarap gitdi. Kert gaýanyň düybüne inip, eline gyýçak daş aldy, kündesiniň gulpuny tovlamaga başlady. Gulp berkdi, hiç döwüp bolar ýaly däl, onuň çemesi hem ýokdy. Zilin dag tarapyndan biriniň ylgap gelyän ayak sesini eşitdi, özem ýeňil-yeňil bökýärdi. Ol Dina gelyän bolsa gerek diýip pikir etdi, Dina ylgap geldi-de, eline daş alyp:

– Äber, men döweýin – diýdi.

Dina çöküne düşüp, gulpy towlap başlady. Onuň eljagazlary çöp ýaly inçejik, hiç güýji ýokdy. Ol daşy taşlap aglady. Zilin ýene gulpuň daşyna geçdi. Dina bolsa onuň ýanynyda çommalyp otyr, özem Ziliniň egninden ýapyşýar. Zilin kellesini galdyryp görse, çep tarapda dagyň aňyrsynda gyzyl şapak ýaldyraýar. Aý dogup gelyär. Aý dogmanka, dereden geçip, tokaýa ýetmek gerek diýip pikirlendi. Yerinden turdy, daşy taşlady. «Aýagym kündeli bolsa-da gitmek gerek» diýip pikir etdi.

– Hoş wagtyň, sag bol, Dina jan! Seni ömür ýadymdan çykarmaryn! – diýip gitdi.

Dina oňa ýapyşdy, çöregi niresine salarkam diýip, eli bilen onuň geýimlerini sermeşdirdi.

Zilin çöregi aldy.

– Sag bol akyllym! Mensiz kim saňa gurjak ýasap berer? – diýip, onuň kellesini sypalady.

Dina birden aglap, elini ýüzüne tutyp, owlajyk ýaly bökjekläp, daga baka gitdi.

Garaňkynyň içinde diňe saçyndaky teňňeleriň şaňňyrdysy eşidilýärdi.



Dinanyň Ziline kömek bermeginiň sebäbi nämede diýip oýlaýarsyňyz? Ol nähili gyz hökmünde göz önüňizde janlanýar?

Şapak – Aý ýa Gün dogmazyndan ön ýa-da ol ýaşandan soň emele gelyän gyzyl şöhle.

Zilin çokundy, kündäniň gulpy jyňnyrdamaz ýaly, ony eli bilen tutup süreýär, özi bolsa ýola düşdi, ol Aý dogjak tarapa garşy-garşy seredýär. Ol ýoluny bilýärdi, dos-dogry sekiz wýorst ýol gitmelidi. Ýöne Aý dogyança, tokaýyga ýetip bolsady. Ol çeşmejikden geçdi. Dagaň aňyrsy eýýäm ýagtylyp başlady. Ol derä gidip barýar hem töweregine garanjaklaýar. Aý heniz görünmeýär. Eýýäm şapak göterilip ugrady, deräniň bir tarapy barha ýagtylanyp başlady. Dag etegine kölege düşüp, ol kölege barha gysgalýardy. Zilin kölege ýere penalap barýar. Ol howlugýar, emma Aý ondan hem çaltlyk bilen dagaň eteginden çykyp gelýär. Eýýäm sag tarapdaky dereler ýagtyldy. Ol tokaýa golaýlady, Aý dagaň aňyrsyndan çykdy, edil gündizlik ýaly ýagty boldy. Agaçlaryň hemme ýapraklary görünýär. Daglaryň üstünde aşakdan akýan çeşmejigiň şaggyldysy eşidilýärdi.



Zilin tussaglykdan halas bolup bilermikä?



Okanlarymyz hakda pikir alşalyň!

1. «Kawkaz ýesiri» powestindäki daglylaryň keşpleri barada gürrüň beriň?
2. Zilin bilen Kostyliniň keşplerini deňeşdirip görüň.
3. Zilin ýesirlikden nähili boşaýar, kim oňa kömek edýär?
4. Dina kim? Ol näme üçin Ziline kömek bermek isleýär?
5. Siz Dinanyň bu hereketlerine nähili garaýarsyňyz?



TOPAR BOLUP IŞLEÝÄRIS

«Kawkaz ýeseri» powestindäki Ziliniň we Dinanyň obrazyndaky gowy taraplaryny tapyp, aşakdaky shemany dolduryň.

1-nji topar: Zilin

Zilin	Eserde	Siz onuň haýsy taraplaryny haladyňyz?
Sözleýşi		
Hereketleri		
Häsiyeti		

2-nji topar: Dina

Dina-	Eserde	Siz onuň haýsy taraplaryny haladyňyz?
Sözleýşi		
Hereketleri		
Häsiyeti		



Özbaşdak okamak üçin

L.N. Tolstoýyň öz durmuşy hakynda gürrüň berýän eseri – «Çagalyk» hekaýasyny okamaklygy tekliپ edýäris.



ANNA PAÝTYK. «ÝURT EÝESI»

Bu temada biz:

– Uruş ýyllarynda tylda zähmet çeken türkmen gelin-gyzlarynyň mertligi, edermenligi we durmuşa, ýaşayşa wepalylygy barada pikir alyşarys.

AWTOR BILEN TANYŞARYS

Anna Paýtyk (1928–2006) döredijilik işine çeper edebiyatlary terjime etmekden başlapdyr. 1966-njy ýylda onuň «Uruş döwrüniň oglany» diýen powesti çapdan çykýar. Ol 20-ä golaý çeper kitaplaryň awtorydyr.

Ol edebi döredijilik işinde, esasan, kyssa eserlerini ýazmaga ussat ýazyjydyr. Onuň şahyrana akyl-paýhasyndan dörän «Meniň dostum Meleguş», «Ýurt eýesi», «Arkadagym agtyklarym», «Eneler uklamaýarlar» we beýleki eserleri her bir okyjynyň kalbynda ýakymly täsir galdyrýar. Hut şoňa görä-de bu hekaýalaryň, powestleriň köpüsi rus, ukrain, nemes, Pribaltika halklarynyň dillerine terjime edilip ýaýradyldy, ol eserleriň esasynda kinofilmler döredildi.



ESERI OKAMAGA TAÝÝARLANÝARYS

Biziň okajak eserimiz «Ýurt eýesi» diýip atlandyrylýar. Ikinji Jahan urşy döwründe bolup geçen bir waka hakynda beýan edilýär.



Eserde nähili mesele gozgalýar? Eseri okap bolandan soň, öz garaýşyňyzy bildiriň.

Ýurt eýesi

(Powestden bölek)

I

Ýaldyrap Gün dogdy. Bibigözel ekin meýdanyna çykmazdan ozal, Mamur ejelere degip geçmegi ýüregine düwdi. Ol Gytjajygyň agşamky alasarmyk gürrüni anyklajakdy. Belki, hakykatdanam,



Gytjajyk ony tanandyr. Şeyle bolsa onuñ ilden ozal gelmegi, jorasynyñ halyndan habar almagy gerek. Bibigözel Mamur ejäniñkä geldi. Yöne öz gözlerine ynamady. Daş işikde añkaryp galdy. Mamur eje gülýärdi. Soñky ýyllarda ýylgyrany görülmedik garry gülýärdi. Egni gök köynekli, aýagy gara balakly, sary galpakly oglanjygy boýnuna mündüripdir-de, öýüñ içinde dyzanaklaýardy, emedekleýärdi hem gülýärdi. Hiç zatdan habarsyz garry aýal kiçijik çaga bilen «düýe-düýe» oýnaýardy.

Bibigözel ýylgyrdy. Näme bolupdyr, bu nä hekaýat, biljegem bolmady. Onuñ oña geregi-de ýokdy. Mamur eje gülýär, bolany şol.

Bibigözel ekin meýdanyna baryp, gök gowaçanyñ arasynda aýlanyp ýörkä-de, beýnisinde diñe şu pikir gaýtalandy. «Eý, dünýä! Seniñ oýunlaryñ nähili? Sen adamzady maýmyn kimin oýnadýarsyñ. Aglatmagy, eñretmegi-de başarıañ, güldürmegi-de...».

Arzygül çykyp gaýtdy, onuñ gaýdanyny Mamur eje-de görmedi, Wepalyjgam.

Arzygül gaty-gaty ädimläp gelýärdi. Ol şol gelşine ýene noburyñ köprüsine gelip, aýak çekdi. Guzusy galan goýun ýaly, delminip yzyna garady. Yetmän-yetmän yeten perzendini, ene ornuny tutan gaýynyny göresi geldi. Olar bilen ömürlik aýrylyşany ýadyna düşende, yüregi gysdy, heý bolmanda, olaryñ mähirli yüzüni synlasy geldi. Ýabyñ aňrsyna geçip, igde agaçlarynyñ aşagyndan zymdyrylyp akýan suwdan goşawuçlap içdi. Yöne näçe içse-de, asla ganyp bilmedi. Ol bu ýabyñ suwundan teşne bolup içenokdy. Asla, bu mahal ol ajygýanyny-da, suwsaýanyny-da bilenokdy. «Suwda tagam yok diýmäweriñ, adamlar, bu gürrüñiñ ugry yok ekeni» diýip içini geplettdi. Arzygül bu ýabyñ suwunyñ her damjasyny bu mahal aby zemzem çeşmesine çalyşmazdy. Ol şu ýabyñ suwunda durmuşyñ tagamyny görýärdi. Ynha, indi iki ýyl boldy. Gök ekiniñ üstünden öwüsýän howadan dem almaga zar. Gör, adam ykbaly nähili çylşyrymly ekeni...



Ol näme üçin beýle ýagdaýa düşdikä?

Arzygül ýabyñ boýuny gezmeledi. Bu topragyñ her daban yerinden öz yzyny gözledi. Birdenem ol sakga durdy, der basdy. Ynha, äpet aždarda ýaba köpri bolup ýatyr. Onuñ eýmençdigini. Arzygüli ýuwdaýmagy-da ähtimal. Arzygül näme üçin oña tarap yöräp gelýärkä? Ya onuñ agzyna lukma bolasy gelýärmikä?..

Ўок, Арзыгўл ондан горканокды. Ол аъдарха дӕл-де, гарры игде агажды. Їчини гурчуклар ийип-ийип, такыры чыкан гарры игдеди. Агач ӕсўп, дыз боўуна ыетен ыеринден егрелипди-де, кеселигине ӕсўпди. Индем баъсны ыабын беўлеки раўышсына гоўуп, кӕпри болуп ыатырды. Бу агаж Арзыгўл гӕрен дессине танады. Бу гарры игде агаж онун гӕзўне аъдархаданам аўылганч болуп гӕрўнди. «Еў, гангор агач, хенизем гаралып, гышарып ыатырмын?» дийип, Арзыгўл ону депип гоўберди. Хаўы гачан игде агаж бўтин гӕвресин биле шагырдап сарсып гитди. Арзыгўл тӕзеден синлады. Баъларыны омруп-чомруп, гӕз-гўлбан едипдилер. Їчини гурчуклар гемрип, гур габык едипди. «Нӕме ўчин сини кӕкўне палта уруп, ода ыакмадыларка? ыакмасалар, гowy едипдилер. Шейт-де, гӕзгын болуп отур!..»

Ол Тўyli ага пахыры ыуудан аъдархады. Ол совет дӕрӕн ыўлынын сонкусы гыш аўны гек wagты дўнўаден ӕтўпди. Ӗз елинин хўнарини-де ыаны биле алып гидипди. Инди ондан ыадыгӕр галан дине бирнӕче жўбўт себет биле дӕрт саны ыўлгын кепбеди. ыӕне шол кепбелери дийсене. Екенин ўстўне елип, ики сансынын баъсны чатсаң, томсуң ыссысында-да ичи буз ыалы болуп шowlap дурарды. Онун ара салыгына, пугталыгына нӕме дийжек?! «Тўyli ага ыалы бӕш-алты ыашулымыз болса, баъга иш етдирмӕн, ыўлгындан кепбе ӕрдўрердик. ыок, биз мунун шу хўнарини ыашларымыза-да ӕвретмели» дийип, Агажан ага колхозын ахли бригадаларына себет ыасадыларка телим гек гайталарды.

– ыўлгын кепбелери дурмуша орнашдырмак гек. Мунун ыалы арзан хем гowy гурлушк материалы болмаз. Тагта, фанер дийен болыас, озалы биле-ӕ, булары тапмасы кын, тапаңда-да ӕмри ыла чыданок, сары гарынжа ийип, чўйрӕп гидыӕр. ыўлгын кепбелерин ӕмри он ессе артык. Саж-аман уршун ыатарына битирип билсек, ыўлгындан гурлушк материаллар таўыларлан бир едара ачып, ӕзўм шонда баълык болмасам болмаз. Нӕдериң, ин арзылы едара болаўса...



ыўлгын нӕхили агач? Хӕзирки дӕвўрде хаўсы агачлардан гурлушкда пейдаланылар?

...Гышын ӕркўжиди. Газарлы гыш аўусын пўркыӕрди. ыерлер sowuk зерарлы дарка-дарка ыарыларды. Телим гўн бӕри noburyн газысына гелӕн гелинлер бир пилем лаў чыкарып билмӕн, гадыдар дурардылар. Арзыгўлўн бригадасынын гелинлеринин арасында Тўyli ага хем барды. Барып колхоз гурлан ыўлы, ат депип, онун дыз-чанагыны дӕвўпди. Шондан бӕрем маўып болуп, кейтиклӕр ыӕрерди. Он колхозын телли-пелли ишлеринде уланардылар.

«Муна уруш дӕври дийерлер, балалам.



Yöne yatandan, menem araňyzda bolaýyn. Iki pil gum çykaryşsam peýdadyr» diýip, olam bir gün gaza geldi. Emma gazy gazmaga hany gurbat. Pahyryň zyňanja gummy raýyşdan yzyna togalanyp gaýdyp durdy. Onuň çäginini hem gelinler üşüp gazdylar. Soň oňa çäk berjek hem bolmadylar. «Sen tünçeleri gaýnatsaň bor, gazyny özümüz bir zat ederis...» diýdiler. «Berekella, gelinlerim, gaýrat ediň, bu-da geçer» diýip, ol gelinlere göwünlik berip, çay gaýnadyp berer ýörrerdi. «Geçeni geçdi bil» diýipdirler. «Saglyk bolsa, Çerkez jan dagy geler, onsoň menem dynjymy alaryn...»

– Pahyr, Tüýli aga – diýip, Arzygül yaşulyny göz öňüne getirdi. Sen kysmaty ýaman adam ekeniň. Ogluň dolanyp geldi, emma saňa görmek nesip etmedi. Ol ýeke ayak hem bolsa, maşgalasyna gowuşdy, sen welin...



Gözüňizi ýumuň, gýş peýzažyny göz öňüňize getirin.

O günüň sowugy yöne bir sowuk dälde, aldajdy, eliňi-aýagyňy kesip gelyärdi. Gelinler şonda-da dek oturanokdylar. Noburyň düybünde galan sürçek buzuň üstünde durup, içiniň çöpüni gyrçayardylar. Tüýli aga her ýerde-her ýerde olara ellerini çoyar ýaly ot ýakyp berýärdi...

Murgap derýasynyň aýagujunda, gür baglyga basyrynyp «Ak çäge» atly hatar-hatar ak tamly bir oba otyrды. Obanyň öňi gök ekerançylykdy, ýeňsesi uç-gyraksyz Garagumuň ak çägesi bilen serhetleşýärdi. Oba bu ýere kolhoz gurlan ýyly göçüp gelipdi. Bu ýeri ozal jeňnel tokaýdy. Onuň äpet-äpet toraňnylaryny, ýogyn-ýogyn ýylgynlaryny çapyp, her kim özüne ýurt, yer tutunypdy. Soňsoňlaram onuň kese töweregi tokaý bolup, gijelerine ýyrtyjy möjekler aýylganç arlaşardylar, gündizlerine tokaýň içinde saňsyraklaşar



ýörerdiler. Bir ýola äpet ýekegapan näme sebäpdendir tokaýdan çykyp, oba aralaşypdy. Obanyň itleri bilen urşup, telim itiň garnyny ýarypdy. Ahyrda mergenler ony telim ýerinden tüpeňläpdiler. Her gün agşam garaňky düşer welin, obanyň töweregi dürli möjekleriň sesinden alazenzeledi. Adamyň uýlугy ýaly garagaýçak ýylanlar tokaýdan çykyp, ak çägäniň üstüne oýnamaga gelerdi. Ertir turup seretseň, olaryň geçen ýeri mala basylan ýaly. Gawun bişende ony şagallardan goramak-da uly aladady. Bir gijede ýaryşdyryp, gyrzaýa eder ötägiderdi. Çagalar-a hasabam däl, ulularam ýeke bolup, oduna-çöpe tokaýa girmäge heder ederdi. Onuň içinde müň dürli haýwan seslenýärdi. Emma indi ol tokaý ýok. Adamlar ýyl geldikçe tokaýy çapyp, obadan uzaklaşdyrdylar. Ylaýta-da, uruş döwri bu jeňňele saýpal berildi. Şäher tarapdan gelip, odun etmek üçin maşyn-maşyn edip daşadylar.

Saýpal – azaltmak

Ýylgynyň pürüni alyp, döwlete geçirjek diýip, bir ýanyndan çapdylar. Ýylgyn çybyklaryndan kepbe örjekler-de, tamyň üstüni basyrjaklar-da yzyny üzmän, bogdak-bogdak edip ýygdylar. Birki sany gaçgagyň tokaýa ot berip, uly ýangyn döretmegi-de bularyň üstesine boldy. Ýöne şindizem derýanyň köne hanasynyň ugrunda köseräk ýylgyndyr toraňnyly yerler bardy. Egniňe tanapyňy alyp gitseň, çay içim salymdan goşar ýaly ýylgyn çybyklaryndan ýüklenip gelse bolýardy.



Ýylgyn nähili agaç, siz ol barada nämeleri bilýärsiňiz?

Soňky ýyllarda obada ýylgynyň ýerini igde eýeläpdi. Igde biziň türkmen obalarymyzyň beýlekilerinde-de bolsa bardyr welin, ak çägelileriň igdäniň gadyryny biläýşi çeniň-çakyň däl. «Igdeden gören ýamanlygymyz ýokdur. Uruş döwri galla gyt bolanda maňlaýymyzdan dirän igde boldy» diýip, öňýeten ony taryplaýardy. Bu aýdylýanyň jany-da bardy. Bu obanyň igdesi bir Murgap boýunyň obalaryna däl, iňňän uzaklara-da baryp ýetipdi. Olaryň sary erik ýaly igdeden dolduryp, ýüzüne salgysyny ýazyp, ugradýan haltalarynyň bir ujy söweşýän goşuna-da barýardy. Dogry, soňky dokçulyk ýyllarda igdäniň gadyry birneme azaldy. Iri-iri, kak ýaly igdeler bolaýmasa, jigirdek igdeleri indi kakyp, ýygnajak bolubam ýörenokdylar. Özi bişip, özi döküler durardy. Ýöne şonda-da, igde agajynyň düýbüne palta degrikenini görmersiň. Gurap gitse-de oturandyr. Obanyň ulusynyň-kişisiniň beýnisine ornan bir dessur bardy: «Igde agajyna ýara salmak günämiş, onda keramat barmyş...». Ylaýta-da, Tüýli aga pahyryň igdeden ýykylyp ölmegi, köpler üçin pent bolupdy.



Ak çäge obasynyň ýene bir üýtgeşik däbi bardy. Bular ähli toýlaryny güýze goýýardylar. Ogul öýerjek, gyz çykarjak-da, ýaş toýuny etjeklerde, dünýäden ötenlerine aş-suw berjeklerde güzüň başyna goýardy. Ol wagt oba adamlarynyň boşlaň wagtydy. Pagta ýygмага girerdenem irräkti. Ýygyma girilensoň welin, edil oba göçen ýalydyr. Ýekeje adam tapmarsyň. Tä hasyl ýygnaýança, ählisi ekiniň üstündedir.

Bu günem şeýle toýlaryň biridi. Mamur eje agtygyny öýerýärdi. Wepaly öýlenýärdi. «Ilim-günüm bolmasa, aýym-günüm dogmasyn». Il-gün bir gowy zat diýip, Mamur eje Arzygülден ýadygär galan uzyn ak seçeklini süýröp, guş tüpeňlejek ýaly, küýkerip, agyr märekäniň arasynda ikibaka hozanaklaýardy. Ol neneň begenmesin. Biziň türkmenlerimiziň şu däbiniň gurbany bolaýyn. Toý tutjak diýip sähedini belleseň bes, galan aladany il-gün edýär. Halat-serpaý getirýän, söwüşlik janly getirýän sanardan kändi. Mamur ejäniň sabyrlylyk bilen garaşýan günü geldi. Uzyn hataryň ähli ýerinde toýdy. Ojklara atarylan dört gulak gazanlarda işşekdir öweç goýunlaryň eti bişse, ýene şonça gazanda eli kepgirli aýallar palaw agdarýandyrlar. Her dürli oýunlar, ýaryşlar, aýdym-saz obany göçüreyin diýýärdi. Kolhozyň radiouzeli düýnden bäri «Mamur eje, toýuň gutly bolsun! Hemmeler Mamur ejäň toýuna barsyn!» diýip gaýtalaýardy.



Mamur eje kimiň toýuny tutupdy?

Mamur eje begenjini içine sygdyryp bilmedi. Ol üzüm dalbarynyň aşagyna bir-birine sepleşdirip, ýigrimi-otuz saçagy ýazyp, üstüne mele bugdaýyň petir çöregini dograp, oňa et bilen sogan garyp otu-

ran yaşulularyň ýanyna ýylgyrjaklap bardy-da, märekäniň ortasynda oturan Atalaga degdi:

– Bolsa-da, Atalak, Hudaý köp görmesin, gowy gyzyň bar. Ýüzüň-yeňsäň дәl, Tәzegül jan senden artyk doglupdyr – diydi.



Okanlarymyz hakda pikir alşalyň!

1. Bibigözel nämä haýran galdy?
2. Tüýli aga nämә iş bilen meşgul bolýardy?
3. Bu bölekde igde agajy barada nämә aýdylýar?
4. Bu bölegiň wakasy nirede bolup geçýär?



TOPAR BOLUP IŞLEÝÄRIS

«Ýurt eýesi» powestindäki tebigatyň suratlandyrylyşyny, eser gahrymanlarynyň obrazyny beýan ediň.

1-nji topar: Eserde tebigatyň suratlandyrylyşyny häzirki döwür bilen baglanyşdyryp teswirläň.

2-nji topar: Eser gahrymanlarynyň keşbini derňäň.



Mamur ejäniň Atalaga aýdan bu sözi oňa nähili täsir etdi? «Küýkini gör düzeder» diýlen nakylyň manysyny düşündirmäge çalşyň.

II

Adamlara-da gürrüň gerek. Kimdir birine degmäge bahana gerek. Mamur ejäniň bu sözi olara Atalagyň üstünden düşmäge bahana boldy.

– Ana-ana, Mamur eje, bir zat aýtjak özi...

– Ýeri bakaly, Atalak sopy, dur öňünde durup bilseň...

Egni mele ýüň matadan tikilen donly, aýagy mesili, ak sakgaly ýag çalnyp, timar berlip daralan Atalak hem il deňinde gülen boldy. Yöne onuň gülküsi ýalandandy. Muny hemmelerem bilýärdi.

– «Küýkini gör düzeder» diýleni dogry-da. «On ýyl tussagda ýatyp geldi, ýene-de şol gylygyny goýmandyr» diýip biri içini gepletse, başga biri: «Atalak diýen adam özünden özgäni bilýärmi nämә?» diýip, eşitdirip aýtdy.

Ýogsam, ogul-gyzyňy öwseler, begenmeli ahyryn. Ýok, Atalak beýle дәldi. Ol şu wagt hem gyzynyň öwülmegini, özüniň kemsidildiği hasap etdi.

– O nämә diydigiň boldy, Mamur eje? Atalagam, bir adamyň duran yerinde durandyр аhyryn. Ya indi pensiya çykansoň, sandan galaýandyр öydýärmiň?

Kimdir biri Atalagyň has-da çetine degmek isledi. Emma Mamur ejäniň çynydy.



Adamlar Atalagy näme üçin oňlamaýarlarka?

– Ýok, Atalak, göwnüňe alma. Sen bu taýda dogramaň başynda otyrsyň, hiç zady bileňok. Tāzegül janyň şu günki edip yören zatlaryny bir görkeziň... Men-ä razy, Tāzegüldenem razy, hemme kişidenem. Indi şu gün ölsemem armanym ýok. Il-gün meni sylaýar. Meni sylany Alla sylasyn. Ýöne gyzyň artykmaç, sen begen!

– Mamur eje, näme üçin artykmaçdygynam aýtsana! – diýip, häki gep goşan ýigit seslendi.

– Yok, Mamur, men seniň bilen razylaşamok – diýip, törde oturan has goja ýaşuly Agajan aga öňündäki dogramalary ýanawujy bilen üýşmek dograma tarap süýşürdi. Gürrüňi başga ugra gönükdirmek islöp: – Hany, gel, ikimiz yaş hasaplaşaly. Sen ulumyň, men? – diýdi.

Kempir bilen goja bir-birine çänerilişdiler. Bolsa-da, Mamur eje öz yaş hasabyny iňňän berk yöredýärdi, derrew jogap berdi:

– Men-ä üçi kem segsen, a sen näçe?

– Ine, gördüňmi, menden salam bererlik kiçi ekeniň. Men segsenden öten ýyl geçdim. Ýöne enteg-ä ölmäge razy däl – diýip, Agajan aga güldi. – Durmuşyň lezzetini ýaňy görüp ugradyk. Şoň üçinem, meň aýdanymy etseň-ä, entejik ölmäli!

– Aý, yok-la, Agajan, besdir, şu dünýäň ajysynam gördük, süýjüsinem...

Mamur eje beý diýen bolsa-da, Agajan aganyň bu sözüne ýigdelen ýaly boldy.

Adamlar Atalaga degmeklerini bes etmediler. Ol gepde basylmajak bolup, şunça jan etse-de, obadaşlarynyň ýanynda dili gysgady, sussy pesdi. Eşegaraba ýasajak ussalar pul baryny alyp gaçyp gidip, birnäçe ýyl geçenden soň tutulypdyrlar. Sudda Atalak hem olar bilen ogry şäriği bolup çykdy. Sekiz ýyl tussaglykda oturyp geldi. Atalagyň yaşy altmyşdan geçipdi. Birki ýyl bəri arak-şerap içmesinem goýup, aýagyna mesi geýip, sopy bolupdy, namaz bilmese-de, eline күндүк alyp, täret kylardy-da, yaşulular bilen namaza durardy. Köpler: «Atalak üýtgedi. Atalak sopy boldy» diýýärdiler. Ýöne onuň daş sypaty üýtgese-de, gylgy welin üýtgemändi...

Mamur eje täzeçillige ikellöp topulýanlaryň biridi. Ýöne «Süýtde agzy bişen, suwy üflöp içer» diýenleri ýaly, llamany öyerenindäki ýaly, täzeçe toý etjek diýip, ili öýkelederin öydüp howatyr edýärdi. Ol Atalagyň ýanyna hut şony ýatlatmak üçin barypdy. Bu şeýle bolupdy.



«Süytde agzy bişen, suwy üfläp içer» diýen nakylyň manysyny düşünmäge çalşalyň.

Obanyň gelinleri llamanyň gelnalyjysyna gitmek üçin ýygnanypdy. Başyna gotazly owsar geýdirilen owadan düýebaşlykly, aýagy dyzlykly, çöküp oturan erkeçleriň hersiniň üstüne altyn-kümüş şaýly, gyzył mahmally gelinleriň biri münüpdü. Gyrmazy donly, ak telpekli, atbaşçy gitjek ýigitler atlaryň çekisini dartyp, atlanmaga taýýardy. Diňe obanyň ýaşulusynyň ejaza bermegi gerekdi. Edil şol wagt täzeje ton ýarymlyk maşyn wazlap geldi-de, bularyň öýleriniň duşunda saklandy. Kabinadan aýagy galife jalbarly, ädim urşunda jaýyrt-jaýyrt edip duran ädikli Atalak çykdy.

– Ýigitler, baryň, atlaryň eýerlerini aýryň-da, ýataga eltiň. Gelinler, sizem bu düýe janawarlary azat ediň. Bize indi toýy täzeçe etmäge wagt ýetdi. Atbaşçy gidip, düýeli gelnalyjylap gelin getirmek – bu könäň galyndysy. Ine, hökümet bize maşyn berdi. Şu biziň öz kolhozomyzyň maşyny. Gelnalyja maşynly gideliň! Sygmasañyz, iki gatnarys...

Täzeje maşynyň töwereginde hümer bolup duran çagalalar: «Urra, ýaşa, Atalak aga!» diýşip, maşyna çozdular. Ýigitler atlary daňyp gelýänçä, sürüji çagalary maşyna mündürüp, obanyň töwereginden üç-dört ýola aýlady.

Maşynly gelnalyja gitmegiň-de aýratyn keýpi bardy. Täzeje yük awtomaşynyna münüp, goňşy kolhoza gelnalyja gitmek, kimiň gören zady?! Asla, obadan maşyna münüp gören adamam gaty seýrekdi. Emma toýçulary-da, toý eýesini-de öýkeleden zat başga boldy. Atalak maşynyň kuzowyna çykyp, şeýle buýruk berdi:

– Gyzył keteni, gyzył mahmal, her dürli şaý. Ýeri, bu zatlar kime gerek! Bular geçmiş harydy. Maşyn diýen bolsa, bu täze zat. Bu geýimleriňiz bilen maşyn ikisi ýaraşjak zat däl. Şonuň üçinem, kimde kim başyndaky mahmaly, egmeli börügi, boýnundaky şaýlaryny aýryp gelse, maşyna şol münsün. Gelnalyja-da şol gitsin...

Atalak başlygyň orunbasary ahyry, ol aýtdy, gutardy.

Uly höwes bilen maşyna münjek bolup, jemlenişip duran gelinler gaýra-gaýra çekilişdiler.



Adamlar näme üçin Atalagyň aýdanyna razy bolmadylar? Munuň sebäbi nämedekä?

Şaý-sepsiz, mahmal bürenjeksiz gelnalyja gitmek bu gelinleriň nirede gören zady. Gelni bilen yürekdeş ýigitleriň-de birnäçesi yza çekildi. Kimler içki närazylygyny daşyna çykardy.

– Gidilmedik şu gelnalyjy bolsun-la!..

Diñe Agajan aga gelip, Atalagyň buýrugyny ýatyransoň, maşyn Arzygüli getirmäge gelnalyjyny mündürip gitdi...

Oba adamlary ýene köp zatlary ýatladylar, hezil edip toý toýladylar... Mamur ejäniň depesi göge ýetdi.

...Säherde başlanan toý ikindin sowuldy.

Myhmanlar gaýdyşdylar, märeke dargady. Gelin bilen ýigidiň ýanynda sanlyja adam galdy. Ine, birden motoryny tarladyp, öýüň ýeñsesinden bir nätanyş ýaşuly geldi.

– Mamur eje, gelin gutly bolsun!

– Taňryýalkasyn!

– Aýagy düşümlü bolsun!

– Taňryýalkasyn!

Nätanyş adam getiren sowgatlaryny paýlady-da, gelşi ýaly çykyp ötägitdi.



Sowgatly gelen adam kim bolmagy mümkin?

Mamur eje ony tanamady, oturanlar-da tanamady, iki sany ýaş ýigit onuň zyzndan ylgady.

– Dur, how, ýaşuly! Özüni tanadyp git?

Ýigitleriň hersi bir goltugyndan girip, nätanyş ýaşulyyny yzyna dolap getiripdiler. Ýaşuly tanaldy. Ol Öwez agady. Wepalynyň çyn kakasydy. Ol öz gelni bilen ýanaşyp oturan Wepala seredende, çal sakgalynyň eteginden gözýaşy togalanyp gitdi. Ýöne bir agy dälidi. Öz zürýadyny ile berip, müjerret öten adamyň ejizligi-de dälidi, ol bir bendäniň sönen çyragyna gaýtadan ýagty saçdyran ynsanyň begenjidi...

Öwez aga ähli zady aýdyp, gürrüni soňlady. Mamur eje kynlyk bilen sorag berdi:

– Hany onda meniň gelnim, Arzygül nirede?! Öwez aga uludan demini alyp, ogluna seretdi:

– Ol şu çagany size getirip giden ýylynyň gysynda... ýaş üstünden ýogaldy...

Oturanlar dymdylar.



Okanlarymyz hakda pikir alşalyň!

1. Arzygül kim we ol nähili kynçylyklary ýeñip geçýär?
2. Eseriň «Ýurt eýesi» diýlip atlandyrylmagyna siz nähili düşünyärsiňiz?
3. Mamur eje kim, ol nädip bagtly güne ýetýär?
4. Mamur ejä Wepalyjygyň ogullyk berilmegine siz nähili garaýarsyňyz?



TOPAR BOLUP IŞLEYÄRIS

«Ýurt eýesi» powestindäki Mamur ejäniň, Atalagyň obrazyndaky gowy taraplaryny tapyp, aşakdaky shemany dolduryň.

1-nji topar: Mamur eje

Mamur eje	Eserde	Siz onuň haýsy taraplaryny haladyňyz?
Sözleşşi		
Hereketleri		
Häsiyeti		

2-nji topar: Atalak

Atalak	Eserde	Siz onuň haýsy taraplaryny haladyňyz?
Sözleşşi		
Hereketleri		
Häsiyeti		



Özbaşdak okamak üçin

Anna Paýtygyň «Meniň dostum Meleguş» eserini okamaklygy teklipl edýäris.



Edebiyat teoriýasy. Powest barada maglumat. Durmuş wakalaryny, hadysalaryny hakyky, çeper, yzygiderli we giňden beýan edip, göwrümi boýunça hekaýadan uly bolan eserlere **powest** diýilýär. Powestde hereket edýän gahrymanlar san taýdan hekaýa garanda köpdür. Powestde birnäçe wakalar biri-biri bilen baglanyşykly suratlandyrylýar. Muňa mysal edip, R. Durdyýewiň «Oragatdy» diýen eserini görkezmek bolar...



GAÝTALAMAK

1. Aşakda eserden berlen bölegi okaň. Bu bölegiň sözleşşiň haýsy görnüşine degişlidigini anyklaň. Näme üçin sözleşşiň şu görnüşine degişli diýip oýlaýarsyňyz, pikiriňizi delilläň.

A) suratlandyрма B) hekaýa etme C) pikir ýöretme

Nämälim zady bilmän galdyrmak Japbaplaryň gylygyna laýyk däl. Olar durmuşyň her bir ownujak zatlaryna çenli bilmäge synanýardylar. Olar iň soňunda şol sesi içerik girip barlamak kararyna geldiler.

Japbak Ýapbagy itekledi. Ýapbak Mapbagy itekledi. Mapbak Topbagy itekledi. Topbak Japbagy itekledi. Olaryň dördüsi birden içerik kürsäp urdular.

2. Aşakda eserden berlen bölegi okaň. Bu bölegiň sözleýşiň haýsy görnüşine degişlidigini anyklaň. Näme üçin sözleýşiň şu görnüşine degişli diýip oýlaýarsyňyz, pikiriňizi delilläň.

A) suratlandyрма B) hekaýa etme C) pikir ýöretme

Şunuň ýaly, uly adamlaryň üýşýän ýerini tapyp, tirkeşip gelýän oganlardan iki sanysyny Dursun berk belledi. Olaryň biri gyl boýun, gaba kelle, iglije, kiçijik oglandy. Ol hemişe oýna zada köp garyşman, uly adamlaryň gürrüni dykgat bilen diňleýärdi, ümsümdi, kim gürrüň etse, şonuň änigine-şänigine ýetjek bolýan ýaly, özüniň akyly gözlerini gyrypman, onuň ýüzüne seredýärdi. Dursun bu og lany synlap başlady. Ikinjisi bolsa, edil munuň tersine, ýüzi doly, garny çişigräk, gözleri ýakymsyzlyk bilen oýnaklap duran bir og landy. Ol hemişe gelip hem ýörmezdi, geläýen wagty hem dek oturmazdy.

3. Muňa serediň-ä, biziň öýümize ogry gelipdir. Bizi-de adam hasaplap, habar aljaklar bar eken-ow dünýäde...

Ogry doganoglanymyzyň tamynyň üstünden biziň üçege geçip, ýuwaşja ýöräp gelýärkä, birden asgyryp goýberipdir. Garamamam şol wagt diliniň aşagyna nas taşlap, gaýgy-aladalara gark bolup oturan eken.

Garamamam «tuf» diýip, nasyny tüýküripdir-de, üçege garap:

– Ogruja oglum, aý ogruja oglum, senem, elbetde, güzeran gaýgysynda ýörensiň, işiň-pişäňem şeýleräk eken, sowuklamaňdan açylyp, dümewiňi ýazyp, soň çykساň bolmadymy? – diýipdir.

▲«Ogurlyk soňy horluk», «Ogurlyk zat täzelemez juluňy», «Il ogrusyz bolmaz, dag börüsiz» ýaly nakyllaryň döremegine näme sebäp bolupdyr? Ogry, ogurlyk diýen düşünje baradaky pikirleriňizi aýdyp beriň.

4. Agşam düşdi ine, Zilin näme bolarka diýip, ünjä gidip otyr. Garşy yokarsyna seredýär.

Ýyldyklar görünýär, Aý heniz dogmandyr. Molla azan aýtdy. Ümsümlük boldy. Zilin indi irkilip başlady, özi-de, gyzjagaz gorkar diýip oýlanýardy. Birden depesinden gum indi, ol yokarsyna seretse, uzyn agaç çukuryň başyna dürtülýär. Birden aşak inip başlady, çukura sallandy. Zilin begenip, sallanyp gelýän syrygyň ujundan tutup çe-

kip aldy. Syryk ýogundy. Bu syrygy Zilin ozal hojaýynyň tamynyň üstünde görüpdi.

▲ Agşam düşenden soňky (garaňkylygyň aralaşyşyny, ýyldyzlaryň kem-kemden köpelişini, Aýyň dogşuny, onuň aram-aram bulutlaryň arasynda gizlenişini) bir gijäni teswirläp beriň? Ony eseriň gahrymanlarynyň içki duýgusy bilen baglamaga hereket ediň.

5. Arzygöl gaty-gaty ädimläp gelýärdi. Ol şol gelşine ýene noburyň köprüsine gelip, aýak çekdi. Guzusy galan goýun ýaly, delminip yzyna garady. Ýetmän-ýetmän ýeten perzendini, ene ornuny tutan gaýynyny göresi geldi. Olar bilen ömürlük aýrylyşany ýadyna düşende, ýüregi gysdy, heý bolmanda, olaryň mähirli yüzüni synlasy geldi. Ýabyň aňyrsyna geçip, igde agaçlarynyň aşagyndan zymdyrylyp akýan suwdan goşawuçlap içdi. Ýöne näçe içse-de, asla ganyp bilmedi. Ol bu ýabyň suwundan teşne bolup içenokdy. Asla, bu mahal ol ajygýanyny-da, suwsaýanyny-da bilenokdy. «Suw-da tagam ýok diýmäweriň, adamlar, bu gürrüňiň ugry ýok ekeni» diýip içini geplettdi. Arzygöl bu ýabyň suwunyň her damjasyny bu mahal aby zemzem çeşmesine çalyşmazdy. Ol şu ýabyň suwunda durmuşyň tagamyny görýärdi.

▲ Dogduk mekan hakyndaky öz pikiriňizi beýan edip beriň. Näme üçin «Towşana dogduk depe» diýipdirler? Aslynda towşana dogduk depemi ýa-da doýduk depemi? Bu naklyly ynsanlar babatynda aýdanda näme diýmek bolar?

Özüňize baha beriň. Näçe soraga jogap berip bildiňiz?



4–5 sany: juda gowy!



3–4 sany: gowy, ýöne sähel köpräk işlemegim gerek!



3 sanydan az: gowy däl, ençeme işlemegim gerek!



Özbaşdak okamak üçin

Abdyllo Kahharyň galamnyna degişli «Bemor» («Hassa») hekaýasyny okamagy teklipl edýäris.





SÖZDE GUDRAT BAR

Bu temada biz:

– Halk tarapyndan döredilen edebi mirasymyzyzyň biri bolan – aýdymlar bilen tanyş bolýarys.



HALK AÝDYMLARY

Halk aýdymlary şahyrana toparyň gadymylaryndan biridir. Aýdymlar halklaryň milli özboşlylygyny orta çykarýan iň aýdyň alamatdyr.

Her bir halkyň döp-dessurlaryndan, ruhy dünýäsinden, aň-düşünjesinden kemala gelen aýdymlary milletleri biri-birinden tapawutlandyryan ruhy baýlyklar diýip atlandyryp bolar. Bu parhlylyk diňe bir dini ynanjy, dili, medeniýeti, döp-dessury başga-başga bolan halklary (meselem, ruslar bilen türkmenleri ýa-da gruzinler bilen türkmenleri däl, eýsem bir kowumdan bolan milletleri hem: türkmen, azerbaýjan, türk, özbek, gazak, garagalpak,

gyrgyz...) biri-birinden göz-görtele aýrabaşgalaşdyryan örän nepis milli sypat bolup ýaşaýar. Hatda şol bir halkyň öz içinde aýdylýan aýdymlaryň äheň dürlüligi ýer-etrap, taýpa tapawutlaryndan habar berýär.



Aýdymlar nirelerde aýdylýar? Onuň ynsan üçin nähili ähmiýeti bar?



Bibijan

Daglar başy duman-duman, ýel gelyä-le, Bibijan.
Bulut oýnap, çaylar dolup, sil gelyä-le, Bibijan.
Tamam saňa dumly-duşdan il gelyä-le, Bibijan.
Aç gujagňy, bas bagryňa, sowuk alýa-la, Bibijan.

Mundan gitsem, Hywa ýoly daş bolýa-la, Bibijan.
Aglay-aglay, ikije gözüm ýaş bolýa-la, Bibijan.
Biwepanyň ahyrsoňy puç bolýa-la, Bibijan.
Aç gujagňy, bas bagryňa, sowuk alýa-la, Bibijan.



Hellewleşer padymanyň tallary-la, Bibijan.
 Açylypdyr täze bagyň gülleri-le, Bibijan.
 Bökjekleşer ol obanyň gyzlary-la, Bibijan.
 Aç gujagňy, bas bagryňa, sowuk alýa-la, Bibijan.



Okanlarymyz hakda pikir alşalyň!

1. Bu aýdym nähili temada?
2. Aýdymda kim, nähili wasp edilyär?
3. «Bibijan» nähili aýdylýar?



Halk aýdymlary diýlende nämä düşünyärsiňiz?



Bolma

(«Görogly eposyndan»)

Ýalňyz balam, algyn pendim,
 Ýurduň terk ediji bolma.
 Özüňden gaýry namardyň,
 Minnetin çekiji bolma.

Gyraty besle jul bile,
 Oturşgyn ähli il bile,
 Ölinçäň bedasyl bile,
 Mähriban bolujy bolma.



Ýaşulular geňeş etse,
 Ýagşy-ýamana göz ýetse,
 Il-halkyň bir iş tutsa,
 Sen ondan galyjy bolma.

Tagam berseň, bergin aja,
 Daýangyn egry gylja,
 Emma duran gury agaja,
 Nähak gan çalyjy bolma.

Şat bol, il-halkyň görende,
 Sözün al, geňeş berende,
 Bir garyp aglap duranda,
 Ýanynda gülüji bolma.

Gury agaç – bu ýerde
 ejiz, biçäre manysynda.

Öwüş – sylag, alkyş.

Jygalybeg, öwüş-öwüş,
Myhman gelse, etgin söwüş,
Döwüşseñ, mert bilen döwüş,
Namardy kowujy bolma.



Okanlarymyz hakda pikir alşalyñ!

1. «Bolma» goşgusy haýsy eposdan?
2. Goşguda kime, nähili öwüt-nesihatlar berilýär?
3. Jygalybegiñ pähimlerine nähili düşünýärsiñ?



Halk aýdymlary nähili saz gurallary arkaly ýerine ýetirilýär? Siz haýsy saz gurallaryny çalyp bilýärsiñiz?

Bag seýline geledir

(«Şasennem – Garyp» dessanyndan)

Bag eýesi bagyn etmiş gadagan,
Şasennem gyz bag seýlige geledir.
Bilbiller, gonuñlar gülden-güllere,
Meniñ ýarym bag seýline geledir.

Nerkes gözüñ ýumup, gyýa bakmagyl,
Göz ýaşym, sabr eýle, sil dek akmagyl,
Nala hijran çekip, bagrym ýakmagyl,
Meniñ ýarym bag seýline geledir.



Sünbül – gül ady,
saç; bugdaýyñ başy.

Nerkes – gara,
gara gül ady.

Toty, sen özüñni söze çaglama,
Seniber, sen boýuñ egip aglama,
Sünbül, sen saçyñny tar-tar baglama,
Meniñ ýarym bag seýline geledir.

Apytap – Gün.

Senuber – agaç
ady.

Binewşe, baş egip durgul hyzmatda,
Bulut, tut aptaby sen bu hylwatda,
Şasennem diýip, başym galdy külpetde,
Meniñ ýarym bag seýline geledir.

Benewşe – gül
ady (meleöwşe).

Garyp aşyk bu gün bagbanlyk kylyp,
Aýrallyk derdine bagryny tilip,
Aşygynyñ ýetim bolganyn bilip,
Şasennem gyz bag seýline geledir.



Okanlarymyz hakda pikir alşalyň!

1. «Bag seýline geledir» aýdymy nähili temada?
2. Bu goşgy haýsy dessandan alnan?
3. Bu aýdymy halk bagşylary haýsy at bilen aýdýarlar?



TOPAR BOLUP IŞLEÝÄRIS

Halk aýdymlary temasy esasynda berlen diagrammany dolduryň.

Watancılyk temasyndaky
aýdymlar

Dostlyk temasyndaky
aýdymlar

Öwüt-nesihat temasyndaky
aýdymlar



Özbaşdak okamak üçin

Çagalar üçin niýetlenilen «Çagalar edebiyatyny» okamaklygy tek-
lip edýäris.



Edebiyat teoriyasi. Halk aýdymlary. Ýörite saza goşulyp
ýa-da sazсыz heň bilen aýdylýan goşgulara halk aýdymlary
diýilýär. Aýdymlar iki hili aýdylýarlar:

1. Saza goşulyp aýdylýanlar.
2. Sazсыz aýdylýanlar.

Aýdymy her kim peýwagtyna aýdýar. Emma ol diňleýjiler üçin
aýdylanda, şirin labyzly, her sözüň, her söz düzüminiň, setiriň,
bendiň many-mazmunyny, ruhuny ýiti duýup, adamlara ussatlyk bi-
len ýetirilmegi gerekdir.



MAGTYMGULY. «NÄLER GÖRÜNER», «AT ÝANYNDA BELLIDIR», «YZLAMAÝAN BOLARMY», «HABAR BER – ŞEÝLEDIR», «BOLAR SEN»

Bu temada biz:

- Şahyryň dürli temalarda ýazylan şygrylary arkaly berlen
öwüt-nesihatlardan dogry baş çykaryp bilmekligi öwrenýäris.
- Goşgy arkaly ömür barada, dünýä barada çuňňur pelse-
pewi oýlanmalara ýugrulan duýgular hakda pikir alyşarys.



AWTOR BILEN TANYŞYARYS

Magtymguly (1724–1807) türkmen edebi diliniň düýbünü tutujy beýik akyldar şahyr.

Magtymgulynyň kakasy Döwletmämmet Azady döwrüniň iň sowatly adamlarynyň biri bolmak bilen, ol «Wagzy-azat», «Behişitnama», «Hekaýaty – Jabyr ensar», «Rubagyýat ez ruýy – zary we doga» diýen ýaly poemalaryň we birnäçe goşgularyň hem awtorydyr.

Magtymgula başlangyç bilimi kakasy berýär. Soňra şahyr Halaçdaky Idris baba medresesinde, Buharadaky Gögeldaş medresesinde, Hywadaky Şirgazy han medresesinde okap bilimini artdyrýar.

Ol Nyzamy, Dehlewi, Sagdy, Jamy, Romy, Abu Sagyt, Omar Haýýam, Ýunus Emre, Hemedany, Nowaýy, Fizuly, Garajaoglan ýaly Gündogaryň beýik ussat şahyrlarynyň eserlerini okap, özleşdiripdir, olardan görelde alypdyr.



GOŞGYNÝ OKAMAGA TAÝÝARLANÝARYS



Goşguda haýsy taryhy şahslaryň atlary getirilýär? Şahyr näme hakda oýlanýar?

Näler görüner

Isgender – Aleksandr Makedonskiý (b. e. öň 356–323-nji ýyllar). Gündogarda Iskender Zülkarneýiň ady bilen tanalýar. Gadym dünýäniň meşhur söweşijileriniň biri.

Seyl edeliň bu jahana,
Jahanda näler görüner.
Isgender, Jemşit saldyran
Beýik binalar görüner.

Jemşit – Firdöwsiniň «Şanama» eserinde duş gelýän gadymy patyşalaryň biriniň ady.

Meşe – tokaý, jeňnel.

Meşeleri sir-peleňli,
Gülgüzar nowça bileňli,
Gün düşmeýän ter öleňli,
Çeşmeli çaylar görüner.

Ýaradan bar etdi ýokdan,
Daglar dünýä surer çohdan,
Sorasaň, habar berer Nuhdan,
Garrygan awlar görüner.

Nuh – dini rowaýatlara görä, ýehudi pyhamberlerinden biri. Elli ýaşynda, käbir rowaýatlara görä, ýüz elli ýaşynda pygammer bolýar. Ol örän uzak ýaşapdyr. Bu ýerde: Daglar Nuhdan (Nuh döwründen) gadym zamanlardan habar berýär – diýmekdir.

Çaglan, ýalan dünýä, çaglan!
Ne gülen galar, ne aglan...

Gar ýagmyrlap, burjy baglan,
Kemerli daglar görüner.

Serinden dumany gitmez,
Eýýäm geçip, ýere batmaz,
Garryp galmaz, ölmez, ýitmez,
Gorganly daglar görüner.

Gorgan – kurgan,
depe, belentlik.

Çeten – bu ýerde,
yurt, watan diýen
manyda.

Ne Watan galar, ne çeten,
Senemler seýl edip öten,
Toty, bilbil mesgen tutan,
Howaly baglar görüner.

Magtymguly, kim bar ölmez?
Ajal doýmaz, zemin dolmaz,
Asman inmez, ýer çöwrülmez,
Gün ýörir, aýlar görüner...



Okanlarymyz hakda pikir alşalyň!

1. Rowaýata görä, Magtymguly «Näler görüner» diýen goşgusyny nähili ýagdaýda döredýär?
2. Goşguda nähili pikirler öňe sürülýär?
3. Goşguda dag peýzažyny göz öňüne getirýän nähili bentler, setirler bar?
4. Dag haýwanlarynyň atlaryny bilýärsiňizmi? Goşguda olaryň haýsylarynyň atlary getirilipdir?
5. «Näler görüner» diýen halk sazyny diňlän wagtyňyzda Magtymgulynyň «Näler görüner» goşgusynda aýdylýan zatlary göz öňüne getirjek boluň.



TOPAR BOLUP IŞLEÝÄRIS

1-nji topar: Goşgudaky beýan edilýän tebigat bilen bagly wakalary derňäň.

2-nji topar: Şygyrdaky beýan edilýän şahslar bilen bagly maglumatlary derňäň.

Bu temada biz:

– Goşgy arkaly akylyly-paýhasly, edepli-tertipli, dogumly-gaýratly, süýji sözli, zähmetsöýer, myhmanparaz bolmak ýaly asylyly öwüt-nesihatlary öwrenýäris.



GOŞGYNÝ OKAMAGA TAÝÝARLANÝARYS



Şahyr goşgynyň üsti bilen adamlaryň nähili bolmalydygyny öwüt-nesihat edýär? Şygry okap bolandan soň, öz sözüňiz bilen düşündiriň.



At ýanynda bellidir



Eşek özün egsik saýmaz bedewden,
Gymmat etseň, at ýanynda bellidir.
Bedew diýgeç, hemme bedew deň bolmaz,
Çyn bedewler meýdanynda bellidir.

Ogланlykda bilmez idiň, beg idiň,
Ýamanga hiç ýokmaz, sözüň-öwüdiň,
Aryf bolsaň, aslyn sorma ýigidiň, –
Edebinde, ekramynda bellidir.

Bu jahandan doýmaz gözüň sir olmaz,
Her tilkiden ýolbars olmaz, şir olmaz,
Ýigit diýgeç, hemme ýigit bir olmaz,
Goç ýigitler myhmanynda bellidir.

Aryf – biliji,
akylly, bilimli.

Sir – dok.

Hemaýat – daýanç,
goldaw, kömek.

Döwlet gonsa goç ýigidiň başynda,
Hemaýatly ili gerek daşynda,
Ýigit özün maglum eder işinde,
Gylyjynda, zybynynda bellidir.

Zyban – dil, söz.

Maglum – mälim.

Magtymguly, garyplaryň gözýaşy,
Daglary ýandyrar, ereder daşy...
Pakyr a jebra eden zalymyň işi,
Rozy-mağşar diwanynda bellidir.

Rozy-mağşar diwanynda – kyýamatda, kyýamat gapysynda bellidir – diýen manyda.



Okanlarymyz hakda pikir alşalyň!

1. Magtymguly bu goşgusyny haýsy temada ýazypdyr?
2. Şygry adamlary durmuşda nähili bolmaga çagyýar?
3. Magtymguly zähmetkeş halkyň güýjüne neneňsi baha beripdir?
4. Öwüt-hesihat temasyndaky eserlerden ozal haýsylaryny öwrenipdiňiz?
Şu goşgy bilen öňki öwrenenleriňiziň arasynda umumylyk barmy?
5. Türkmenleriň myhmana goýyan uly hormatyna degişli gysga söz düzümleri halk döredijiliginiň haýsy žanrynda bar? Olarsdan birini ýadyňyza saljak boluň.



TOPAR BOLUP IŞLEYÄRIS

1-nji topar: Goşgudaky berlen söz düzümlerini (frazelogizmleri) tapyp, olaryň manylaryny düşündirmäge çalşyň.

2-nji topar: Şygyrdaky adamyň gowy gylyk-häsiýetleri barasynda aýdylan setirleri tapyp manysyny düşündirmäge çalşyň.

Bu temada biz:

– Goşgy arkaly ynsanyň perzende bolan çäksiz söýgüsi, onuň aý aýralygyna – ölümüne bolan çuňňur gynanjy barasynda pikir alyşyarys.



GOŞGYNÝ OKAMAGA TAÝÝARLANÝARYS



Magtymguly näme üçin ynsanyň gynanjyny haýwan obrazynyň üsti bilen beripdir? Siz muňa nähili garaýarsyňyz?



Yzlamaýan bolarmy

Bir käkilik aldyrsa körpe balasyn,
Saýraý-saýraý, yzlamaýan bolarmy?
Bir bilbil ýitirse gyzyl lälesin,
Hasratyndan sözlemeýen bolarmy?

Kürresi elinden gitse eşegiň,
Telmirip her ýana gözlär uşagyn,
Akmaýa aldyrsa elden köşegin,
Bagryn bozup, bozlamaýan bolarmy?

Bala sesin diňlär, asyp gulagyn,
Döke-döke göz ýaşynyň bulagyn,
Bir jeren aldyrsa elden owlagyn,
Mäleý-mäleý, gözlemeýen bolarmy?

Agsagyň elinden alsaň adajyn,
Ýaman derde düşer, tapmaz alajyn,
Bir güýçli duşmana duşsa mekejin,
Jojugyny gizlemeýen bolarmy?

Aýralyga adam ogly neýlesin?
Kim galar görmeýen ajal hilesin?
Magtymguly, haýwan bilse balasyn,
Ynsan bagryn duzlamaýan bolarmy?..

Mekejin – ýabany ene doňuz.





Okanlarymyz hakda pikir alşalyň!

1. Magtymguly bu elegiýany kime bagyşlap ýazypdyr we onda nämäni beýan edýär?
2. Goşguda ulanylan çeperçilik serişdelerini aýdyň?
3. Elegiýa diýip nähili goşgulara aýdylýar?

Adamyň öz perzendine bolan gamhorlugy nahili?

Haywanyň öz çagasyna bolan gamhorlugy nahili?

Bularyň menzeş we tapawutly taraplary nahili?

«Ynsan bilen haywanyň arasyndaky tapawut nämede?» piramidasyny dolduryň.



Edebiyat teoriýasy. Elegiýa barada düşüňje.

Gaýgyly, gam-gusaly, gynançly ýagdaýlary beýan edýän goşgulara **elegiýa** diýilýär. Magtymgulynyň «Yzlaşmaýan bolarmy?» diýen goşgusy elegiýadyr.

Şahyrlar elegiýany diňe öz şahsy durmuşlary bilen bag-

lanyşykly däl, eýsem başga adamlaryň, umuman, halk köpçüliginiň durmuşy bilen baglanyşykly hem döredýärler.



GOŞGYNÝ OKAMAGA TAÝÝARLANÝARYS

Bu temada biz:

– Şahyrlar sorag-jogap arkaly bir-biriniň döredijilik ussatlygyna, sowatlylyk derejesine, filosofik, logiki pikiri ýöretmekdäki ukybyna göz ýetireris.



Şahyrlar sorag-jogap häsiýetli goşgularyny nähili maksatda düzüpdiler? Goşguda näme hakda pikir ýöredilýär? Şygry okap bolandan soň, öz garaýşyňyzy beýan ediň.



Habar ber – şeyledir

Magtymguly:

Ol nämedir, yaşyl-gyzyl öwüsýän?
Ol nämedir, aýagy ýok towusýan?
Ol nämedir, ýedi derýa böwüsýän?
Şahyr bolsañ, şondan bize habar ber!



Durdy şahyr:

Ol ekindir, yaşyl-gyzyl öwüsýän,
Ol ýylandyr, aýagy ýok towusýan,
Ol balykdyr, ýedi derýa böwüsýän,
Bizden salam bolsun, jogap şeyledir.

Magtymguly:

Ol nämedir, ýakasy bar, ýany ýok?
Ol nämedir, ganaty bar, gany ýok?
Ol nämedir, adam ýuwdar, jany ýok?
Şahyr bolsañ, şondan bize habar ber!

Durdy şahyr:

Ol kependir, ýakasy bar, ýany ýok,
Kebelekdir, ganaty bar, gany ýok,
Gara ýerdir, adam ýuwdar, jany ýok,
Bizden salam bolsun, jogap şeyledir.

Kepen – köpün.

Magtymguly:

Ol nämedir, derwezesiz galadyr?
Ol nämedir, penjiresiz binadyr?
Ol nämedir, bir-birinden aladyr?
Şahyr bolsañ, şondan bize habar ber!

Durdy şahyr:

Ol köñüldir, derwezesiz galadyr,
Ol gabyrdyr, penjiresiz binadyr,
Ol aý-gündür, bir-birinden aladyr ,
Bizden salam bolsun, jogap şeyledir.



Magtymguly:

Ol nämedir, iymediler doýdular?
Ol nämedir, kyýamata goýdular?
Ol kim idi, dabanyndan soýdular?
Şahyr bolsañ, şondan bize habar ber!

Durdy şahyr:

Didar – ýüz, keşp, görmüş.

Ol didardyr, iymediler doýdular,
Ol namazdyr, kyýamata goýdular,
Nesimini dabanyndan soýdular,
Bizden salam bolsun, jogap şeýledir.

Kyýamat – bu ýerde o dünýä manasynda.

Magtymguly:

Ol nämedir, ýedi ölkäni gezýä?
Ol nämedir, bilin bir zat ezyä?
Ol nämedir, adam ýaly syzyä?
Şahyr bolsañ, şondan bize habar ber!

Nesimi – şahyr, filosof.

Durdy şahyr:

Ol çopandyr, ýedi ölkäni gezýä,
Ol goýundyr, taýak bilini ezyä,
Bedew atlar adam ýaly syzyä,
Bizden salam bolsun, jogap şeýledir.

Magtymguly:

Ol nämedir, toprak üste sürünmez?
Ol nämedir, adamlara görünmez?
Ol nämedir, hiç bir dona bürenmez?
Şahyr bolsañ, şondan bize habar ber!

Durdy şahyr:

Erenler – ärler, mertler, keramatly adamlar.

Erenlerdir, zelil bolup sürünmez,
Ol beladyr, gelse, göze görünmez,
Ýalan gürrüñ hiç bir dona bürenmez,
Bizden salam bolsun jogap şeýledir.

Zelil – ayak asty, hor, pes.



Okanlarymyz hakda pikir alşalyň!

1. Şahyryň ýiti synçylygy, zehinliliği goşguda nähili ýüze çykarylýar?
2. Klassyk şahyrlaryň sorag-jogap görnüşinde goşgy döretmekleriniň düýp sebäbine nähili düşünyärsiňiz?
3. Goşgynyň matallar bilen nähili baglanyşygy bar?
4. Siz ýene-de haýsy şahyrlaryň aýdyşyk goşgularyny bilýärsiňiz?



TOPAR BOLUP IŞLEÝÄRIS

1-nji topar: Goşguda Magtymgulynyň predmetler, zatlar barasyndaky aýdan söz düzümlerini (ýaşyl-gyzyl öwüsýän) tapyň.

2-nji topar: Şygyrda Durdy şahyryň pedmetlere, zatlara degişli aýdan jagaplaryny (ekin) tapyň.



Edebiyat teoriýasy. Aýdyşyk hakynda düşünje. Çeper eserlerde iki we ondan hem köp şahyrlaryň, gahrymanlaryň pikir alyşmak, bir-birine sorag-jogap şekilinde goşgy bentlerini aýdyşmak, düşünişmek maksady bilen, ussatlarça döredýän goşgularyna **aýdyşyk şygyrlary** diýilýär.

Magtymgulynyň «Habar ber – şeýledir» diýen goşgusy hem özboluşly aýdyşykdyr. Bu goşgy sahna eserlerindäki gepleşikden setirleriň sazlaşygy, şirinligi boýunça tapawutlanýar. Aýdyşyga mysal hökmünde, Dosmämmet şahyr bilen kakasy Gurbangulynyň «Aýdyşyk», ýene-de Dosmämmet şahyr bilen onuň Garyby diýen dostunyň «Garyby – Dosmämmet», Kätibi şahyr bilen Bibijemal atly gelniň «Salam almadyň, gelin!», Kätibiniň Kasyt bilen «Sowal – Kätibi» sorag-jogap alyşýan goşgularyny, Şeýdaýynyň bir topar aýdyşyk goşgularyny hem görkezmek bolar.

Bu temada biz:

– Şahyryň akyl-parasada ýugrulan dürdäne döredijiliginiň bir görnüşi bilen tanyş bolarys.



GOŞGYNÝ OKAMAGA TAÝÝARLANÝARYS



Goşguda nämeler öwüt-nesihat edilýär? Şygyrda sözüň güýjüne bolan sarpa haýsy setirlerde beýan edilipdir? Goşgyny okap bolup, öz sözüňiz bilen beýan ediň.



Bolar sen

Göweç – gymmat bahaly metallar eredilýän desga.

Peşe – çybyn.

Näheň – kit, krokodil, akula.

Beýik daglar, beýikligiňe buýsanma,
Göweçde suw bolan zer dek bolar sen.
Tereň derýa, haýбатыňa guwanma,
Wagtyň ýetse, guryp, ýer dek bolar sen.

Daglaryň arslany, babyr-peleňi,
Ahyry deň bolar pil, peşe jeňi,
Jeýhun derýasynyň, Niliň näheňi,
Gulagyna urlan har dek bolar sen.

Tereň – çuň.

Babyr – gaplaň, peleň – ýolbars.

Baky – o dünýä manasynda.

Kyýamatdan bir söz diýdim baýakda, –
Garaw bardyr ýersiz urlan taýakda,
Zalymlar har bolar, galar aýakda,
Garyp, sen ýyglama, şir dek bolar sen.



Ýagşy bedew münen, hup mahbup guçan,
Bile elten barmy bakyýa göçen?
Hakykat namartdyr imansyz geçen,
Iman bile barsañ, ner dek bolar sen.

Ýagşylaň ýanynda ýörgül sen özüň,
Dür bolsun daýyma, sözlegen sözüň,
Alymlara uýsaň, açylar gözüň,
Jahyllara uýsaň kör dek bolar sen.

Jahyl – bilimsiz diýen manyda.

Lukman dek her işiň çäresin bilseň,
Rüstem dek döwlerni permana salsañ,
Isgender dek ýeriň ýüzüni alsañ,
Ýerge ýegsan bolyp, ýer dek bolar sen.

Rüstem – Firdöwsiniň «Şanama» eseriniň baş gahrymany.

Magtymguly, garap sözle daşyňny,
Jaýyn bilip sarp et, bolsa aşyňny,
Kämil tapsañ, goý ýolunda başyňny,
Är ýanynda gezseň, är dek bolar sen.

Lukman – Lukman hekim, tebib.



Okanlarymyz hakda pikir alşalyň!

1. «Ahyry deň bolar pil, peşe jeňi» diýen setiriň manysyna nähili düşüňärsiňiz?
2. «Bile elten barmy bakyýa göçen?» diýen setiriň manysyny düşündiriň.
3. Goşguda nähili legendar adamlaryň atlary ulanylýar? Olar barada nämeler bilýärsiňiz?
4. Goşgynyň haýsy setirleri «Ýerin bilip gepleseň, ýüzüň nury dö-külmez, ýerin bilip harçlasañ jübiň puly tükenmez» diýen naklyň manysy bilen gabat gelyär?



TOPAR BOLUP IŞLEÝÄRIS

1-nji topar: Goşguda adamyň gowy bolmaklygy barasynda beýan edilen setirleri tapyp, manysyny düşündiriň.

2-nji topar: Şygyrda adam üçin erbet bolan häsiýetler barasynda beýan edilen setirleri tapyp, manysyny düşündiriň.



Ўзбақдақ okamak üçin

Magtymgulynyň çagalar üçin niýetlenilen goşgularyny okamaklygy tekliп edýäris.



ALYŞIR NOWAÝY. ŞYGYRLAR

Bu temada biz:

– Şahyryň şygrylary arkaly berlen öwüt-nesihatlardan dogry baş çykaryp bilmekligi öwrenýäris.



AWTOR BILEN TANYŞYARYS

Alyşir Nowaýy (1441–1501) Gündogar edebiyatynyň beýik klas-syk şahyry. Ony türkmen halky öz zamanasynyň uly döwlet işgäri, ökde dilçisi, tanymal sazandasy, meşhur suratkeşi, zähmetkeş halkyň hemaýatçysy, magaryfçy, ylma, medeniýete hormat goýujy hökmünde tanaýar. Alyşir ýaşlykdan örän zehinli bolupdyr. Ol eýýäm 4-5 ýaşlaryndaka oňa pars, türki dillerindäki eserleri okamagy öwre-dipdirler. Ol Gündogar edebiyatynyň görnükli şahyrlarynyň eserlerini höwes bilen okaýar. Mundan başga-da, şol döwrüň güýçli sazan-darlaryndan sapak alýar.

Nowaýy 1483-nji ýylda özüniň ajaýyp «Hamsasyny» («Hamsa» araplaryň «hams» – «bäş» diýen sözünden) ýazyp başlaýar hem-de ony 1485-nji ýylda gutarýar. «Hamsanyň» iň göwrümlü eserleriniň biri-de «Perhat we Şirindir» (1484).





GOŞGYNÝ OKAMAGA TAÝYARLANÝARYS



Goşgularda nähili bolmaklyk ündelýär? Sen muňa nähili garaýarsyň? Şygyrlary okap bolandan soň, öz garaýşyňyzy beýan ediň.

Şygyrlar

* * *



Aýdanymy ulus-ile magrub et,
Ýazanymy köňüllere mahbub et.

Adym adamzadyň agzynda bolsun,
Sözüm adamzadyň kalbynda bolsun.

Sözlerim jaý alsyn diller içinde,
Mukaddes bolsunlar iller içinde.

Sözüm hemme kişä zerurýet bolsun,
Ýardam islänlere hemaýat bolsun.

Oňa külli-jahan dosty-ýar bolsun,
Ýedi yklym oňa hyrydar bolsun.

* * *

Alyşir Nowaýynyň eserleriniň golýazmasy

Äleme indiňmi – algy etjek bol,
Bergi edip gitmek ynsana geňdir.
Dünýäden işiňi bitirmän gitmek,
Hammamdan ýuwunman çykana deňdir.

* * *

Kalbyňyzda tekepbirlik ýok bolsa –
Ähli baýlyk üstüňize topular.
Tekepbirlik meň kalbymda bar bolsa –
Şol baýlyga nireden jaý tapylar.

* * *

Ýüz sowalyň, müň sowalyň jogaby,
Ahyry ýekeje hakykatdadyr.
Ýüz harpyň emeli bir galamdadyr,
Müň goýnuň emeli bir taýakdadyr.

* * *

Kitaby wagtlaýyn sorayanlary,
 Akyl adam hasaplama bu çakda.
 Kitap her kişiniň eziz magşugy,
 Ol kä goltukdadyr, käte gujakda;
 Şoň üçin-de nejislik bor, utanman,
 Ony dilemeklik bir günlüjek-de.

* * *

Dost, dost diýilýänlerden şeýle
 jepalar gördüm,
 Müň bir bela sataşyp, akdy gözümiň ýaşy.
 Şolar ýaly dostlar bilen müň ýyl
 artyk ýaşandan
 Öz ölmeli pursatyňdan ozal öleniň
 ýagşy.

* * *

Ýazýan adam oňarmasa kärini,
 Galamyny alyp, döwmek lazymdyr.
 Başyn iki bölüp döwedi ýaly,
 Ýüzün syýa bilen ýuwmak lazymdyr.
 Ýazýan zatlaryndan bir tanap işip,
 Elin daňyp, ilden kowmak lazymdyr.

* * *

Dünýäde köp bolýar adam nejisi,
 Şolardan üçüsi meň üçin mälim:
 Biri samsyk paşşa, biri husyt baý,
 Üçünjisi bolsa – pul söýýän alym,

* * *

Sen akylly adam. Akyl dar adam.
 Deňsiz-taýsyz adam. Il üçin doglan.
 Seret, bary-ýogy iki setirde
 Sen hakda sözledim dört sany ýalan.



Okanlarymyz hakda pikir alşalyň!

1. Alyşir Nowaýy şygrylarynda nähili pikirleri beýan edýär?
2. Şahyr kitap barasynda nähili asylly pikirleri ündeýär?
3. Şygyrda erbet adamlar barasynda nähili pikir ýöredilýär?
4. Nowaýynyň eserleri sende nähili täsir döretdi?





TOPAR BOLUP IŞLEÝÄRIS

Goşguda ýazgarylýan zatlar

Goşguda oňe sürülyän assylly pikirler

boýunça berlen blogy toparlara bölünip dolduryň.



Özbaşdak okamak üçin

Alyşir Nowaýynyň «Perhat we Şirin» poemasyny okamaklygy teklipe edýäris.



YKBAL MÜRZE. «ÖZBEK BILEN TÜRKMEŇ»

Bu temada biz:

– Taryhy köklerini gadymyýetden alyp gaýdýan özbek, türkmen dostlugy barasynda pikir alyşýarys.

AWTOR BILEN TANYŞYARYS



Ykbal Mürze Özbekistanyň halk şahyry. Ol 1967-njy ýylyň 1-nji maýynda Fergana welaýatynyň Bagdad etrabynyň Koştegirmon obasynda dünýä inýär. 1974-nji ýyly şol etrapdaky 19-njy orta mekdebe okuwa baryp, 1984-nji ýylda altyn medal bilen gutarýar. Şol ýyly Fergana Döwlet institutynyň (häzirki FarDU-niň) Özbek dili we edebiyaty fakultetine okuwa girip, 1991-nji ýyly instituty üstünlikli tamamlaýar. Şahyryň döredijilik tematikasy örän baý.

Onuň «Özbek bilen türkmeniň», «Meni diýseň», «Elli birinji gala», «Şawkat Rahman», «Hijran», «Miras», «Şahyr» ýaly şygrylary Ykbal Mürzäniň şahyrçylyk ussatlygynyň beýikliginden habar berýän gözel lirikasynyň ajaýyp nusgasydyr.



GOŞGANY OKAMAGA TAÝYARLANÝARYS



Ykbaldaş iki halkyň biri-biri bilen utgaşyp gidýän däpleri goşgynyň haýsy setirlerinde öz beýanyny tapýar? Şygry okap bolandan soň, öz garaýşyňyzy beýan ediň.

2. Gyrat, Baýçybar kimiň atlary? Olar haýsy eserlerde suratlandyrylýar?
3. Myraly kim, onuň Alyşir Nowaýy bilen nähili bagly taraplary bar?



TOPAR BOLUP IŞLEÝÄRIS

Toparlara bölünip, şahyryň şygrynda berlen setirleriň manylaryny düşündirmäge synanşyň.

«Hasyly, özbek bilen türkmeniň»

«Alkyşy bir, özbek bilen türkmeniň»

«Heňi birdir, özbek bilen türkmeniň»



Özbaşdak okamak üçin

Ykbal Mürzäniň türkmen diline terjime edilen goşgularyny okamaklygy teklipe edýäris.



LENGSTON HÝUZ. «SAG BOL, EJEJAN

Bu temada biz:

- «Sag bol ejejan!» hekaýasynda öňe sürülýän ideýalary ara alyp maslahatlaşarys;
- Gahrymanlaryň häsiýetini we sosial ýagdaýyny teswirleýän serişdeleri tapmagy öwrenýäris.

AWTOR BILEN TANYŞYARYS



Lengston Hýuz (1902–1967) – ABŞ edebiyatynyň tanymal wekili, şahyr, ýazyjy, dramaturg. Ol 1902-nji ýylda ABŞ-yň Missouri ştatynda gara tenlileriň maşgalasynda dogulýar. Bu wagtda ABŞ-da gara tenlilere görä adalatsyzlyk, olary «pes gatlak» hökümünde garamak ýaly syýasat höküm sürýärdi. Köp wagtyny enesiniň golastynda geçiren Lengston ondan gara tenlileriň hem hiç kimden kem däldigini, öz nesli bilen buýsanmalydygy barasynda öwredýär. Enesiniň terbiýesi soňra Hýuzda öz eserlerinde «gara tenli ekenliginden utanmazdan ýa-da gorkmazdan şahsiýetiniň kimligini aňlatmaklygyna» ýardam berdi.

Mekdepde okap ýören wagtlary Hýuz goşgular we hekaýalar ýazyp başlaýar. Mekdep gazetini neşir etmeklige işjeň gatnaşýar. Orta mekdebi tamamlandan soň, Kolumbiýa uniwersitetine okuwa girýär, ýöne jemgyýetiň gara tenlilere bolan mynasybeti sebäpli, bu okuw jaýyndan gitmeklige mejbur bolýar. Ol soňra birnäçe ýerlerde işleýär. Linkoln uniwersitetinde okaýar. Dünýäniň köp döwletlerine syýahat edýär. 1930-njy ýylda Özbekistana hem gelýär. Köp wagtyny edebiyata bagyşlady we ýönekeý ynsanlar takdyry hakyn-da ençeme eserler döretti.



ESERI OKAMAGA TAÝYARLANARYS

Siz bilen Lengston Hýuzyň «Sag bol, ejejan» hekaýasyny okaýarys. Hekaýadaky waka XX asyryň ortalarynda Harlemde – Nýu-Ýork şäheriniň, esasan, gara tenli ilat ýaşayan ýerinde bolup geçýär. Eserde bir aýalyň sumkasyny ogurlamaga synanşan oglan hakynda hekaýa edilýär.



Oýlap görüň, «Sag bol» sözünü näçeräk köp ulanýarsyňyz? Soňky gezek kime we näme üçin sag bol sözünü aýdanyňyzy ýatlaýarsyňyzy?



Kassius Kleý (soňra Muhammet Aly ady bilen tanalan bokscý) Harlem köçelerinde. XX asyr ortalary.



Käwagt nädogry iş edeniňizde daş-töweregiňizdäkiler nähili duýduryş berdi? Dogry dældigini düşündirmekde nähili ýol tutdular?



Sag bol, ejejan



Da'aw bir a'yal i'çine hemme zat syg'yan uly sumkasy bilen köçe-den gidip barýardy. Hakykatdan hem, sumkasynyň içinde çekiç bilen çüýden başga, elbetde, ýok zadyň özi ýokdy. Sumkanyň halkasynyň uzynlygyndan a'yal ony egniniň üstünden geçirip, arkasyna taşlap, köçeden ýeke özi gidip barýardy. Sagat giçki 11-lerdi, birden ýanyna şuw edip bir oglan geldi we a'alyň sumkasyny egninden çekip aldy.

A'yal özüni dürsemänkä, bir düwme bilen tikilen sumkanyň halkasy şart edip üzülip, oglanyň elinden gaçdy. Sumkanyň agyrlygyndan deňagramlygy ýitiren oglan elindäki bilen bile ýere gaty ýykyldy we a'yagy ýaralandy. A'yal bolsa arkaýyn oglanyň egninden tutdy we gahar bilen ýerinden galdyrdy. Ony mäkäm tutup:

– Hany, meniň gapjygymy ýerinde go'y – diydi. – Hoş, eden işiňe indi ökünüýärsiňmi?

Köyneginden mäkäm tutulan oglan jogap berdi.

– Hawa...

– Beýdip näme gazanmakçy bolduň?

– Hiç zat.

– Aldaýaň.



A'alyň özüni alyp barşy size nähili täsir etdi? Ol hakdaky başdaky pikiriňiz nahili?

Şu wagt birki ýolagçy olara haýran bolup, garap geçip gitdi. Käbirleri bolsa şo ýerde durup garap durdular.

– Häzir seni go'ybersem, gaçyaň, şeýlemi?

Oglan:

– Hawa – diydi.

- Şonuň üçin goýbermeyän hem. Aýal ony mäkäm tutdy.
- Oglan pyşyrdap:
 - Men juda ökünýän, hanym. Meni bagyşlaň!..
 - A-ha, ýüzüň hem juda kir bolup gidipdir. Gowusy, ýüzüňi ýuwup goýmagym gerek. Öýünde hiç kim ýüzüňi ýuw diýip aýtmaýarmy?
 - Ýok. – Onda bu gije ýuwulýan eken-dä – diýip, aýal alňasan oglanyň egninden tutup, köçe bilen alyp gidip barýardy.



Siziňçe, aýalyň maksady näme? Ol oglany nirä alyp barýar?

Oglan on dört ýa-da on bäş ýaşlarynda, juda ejiz we ýabany, tennis aýakgaply we gök jynsy geýnendi.

– Oglum bilen ýaşdaş ekeniň. Saňa näme ýagşy, näme ýamanlygyny öwretmegim gerek. Ilkinji, terbiýäni, ýüzüňi ýuwmakdan başlaýarys. Garnyň açmy?

– Ýok, dok, meni goýberseňiz bolýa.

– O ýerden gidip barýarkam saňa azar beripmidim?

– Ýok.

– Seniň özüň maňa azar berdiň, özüň başladyň, dogrumy? Indi meni ýatlap ýörýäň, ýagny missis Luella Betes Waşington Jonesini.

Missis – durmuşa çykan aýala ýüz tutmak.

Aýal öýüne gelensoň, oglany içerik girizdi. Giren ýeriň naharlanýan ýerdi. Aýal çyrany ýakdy we gapyny açyk galdyrdy. Oglan goňşularyň öýünden eşidilýän sesleri, gükleri arkaýyn diňläp bilýärdi. Käbir goňşularyň gapysy olaryňky ýaly açykdy,

diýmek, aýalyň ýalňyz däldigini bildi. Aýal häli oglanyň egninden tutup, giren ýerdäki otagyň ortasynda durdy.

– Oglan, adyň näme?

– Rojer.

– Diýmek, Rojer, häzir ýuwunylýan otaga baryp, gowy edip ýuwnup gel.

Ahyry aýal oglany ellerinden goýberdi. Rojer bir açyk gapy tarapa, bir ýuwunylýan otag tarapa seretdi. Soňra alaçsyz ýuwunmak üçin ýol aldy.



Rojer näme üçin açyk gapa – köçe tarapa дәl, ýuwunylýan otaga tarap ýol aldy?

Aýal:

– Suw gyzýança biraz garaş – diýip aýtdy. – Ol ýerde elsüpürgiç hem bar.

BYINTO



Oglan ýuwunylýan otagda durup:

– Meni tussaghana tabşyryňyzy? – diýip sorady.



*Rojer näme üçin «Meni tussaghana tabşyryňyzy?» diýip sorady?
Näme üçin onuň hyýalyňa beýle pikir geldikä diýip oýlaýarsyňyz?*

– Ýuwunmasaň seni hiç ýere alyp barmaýan – diýdi. – Men bu ýerde iýmäge bir nahar taýýarlamak niýetinde ýörün, sen bolsa gapjygymy almakçy boldyň-a? Sen öýüňe agşamlyk nahara gijigmeýäňmi?

Zamş – ýüzi
tüýjümek aýakgap

– Öyümde hiç kimim ýok. – Onda bileje naharlanýan ekenik-dä, bilýän, garnyň aç.

Şunça zähmet çekip, aýkman bolýamy ahyr? – Men diňe zamş köwüş almakçydym...

Luella hanym:

– Sen muny gapjygymdan ogurlap däl, özümden sorap hem almagyň mümkindi – diýdi.

– Hawa, özümden...

– Eje! – diýip, ýüzündäki suw damjalary bilen oňa seredip duran oglan bu sözi duýdansyz aýdyp goýberdi. Olar dymdylar... Uzak wagtlap dymyp galdylar. Ahyrynda oglanyň ýüzi gurady, ol näme etjegini bilmän, elsüpürgiji alyp, ýüzüni ýene syrды. Gapy henizem açykdy. Oglan häzir şunuň ýaly bolsa, ähli zat gutardy, gaçyberýär, gaçyberýär...



*Rojer birden «eje» diýenden soň, näme üçin dymyp galdy?
Luella gapyny näme maksatda açyk galdyrdy diýip oýlaýarsyňyz?*

Aýal kürsä oturyp, birinji bolup söze başlady:

– Ýaş wagtym elim ýetmeýän zatlarymyň meniňki bolmagyny juda islärdim.

Oglan gaşlaryny gerip, aýala seretdi.

– Hawa, şeýle bolupdy. Saňa hiç kimiň gapjygyny ogurlamadym diýip aldamagy islemeýän. Muny saňa aýtmakçy hem däldim. Şeýle işler etdim, muny diňe Hudaý bilýär, oglum. Hoş, ine, indi owadan oglana aýlanypsyň.



«Şeýle işler etdim, muny diňe Hudaý bilýär, oglum». Luella bu sözi näme maksatda aýtdy diýip oýlaýarsyňyz?

Otagyň beýleki çetinde gaz plita we azyk saklanýan buzly otag bardy. Aýal yerinden turup, şol tarapa gitdi. Yzyna garamady: aýal kürsüde gapjygyny bilgeşleýin galdyryp gidipdi. Oglan ony derrew

alyp, gapydan gaçyp gitmegi mümkin. Ýöne aýal yzyna garamagy islänokdy. Oglan muny duýdy we aýalyň ony görüp bileri ýaly ýere baryp durdy. Ol ynançsyzlyk etmegi islemedi.

Oglan:

- Dükandan bir zat alyp gelmeli dälmiđiňiz? – diýip sorady. – Süýt ýa-da islendik iýmit... alyp gelip bererdim.
- Meniňçe, ýok. Süýt içesiň gelýärmi? Mende guradylan süýt bar, ondan kakaoly içimlik taýýarlap berýän.
- Ýagşy bolardy.



Luella näme maksatda gapjygyny taşlap gitdi? Rojer näme üçin dükana baryp gelmegi teklip etdi diýip oýlaýarsynyz?

Aýal sowadyjydan lima noýbalary we but etini aldy. Kakao taýýarlady we hemmesini stolda goýdy. Aýal oglandan nirede ýaşaýandygyny, geçmişini, umuman, gyzyklanýan zatlary hakynda soramady. Nahardan soň aýal öz käre – myhmanhananyň gözelligi dükanynda işleýändigini we işiniň hemişe giç gutarýandygyny, ýöne öz kärini juda gowy görýändigini aýdyp berdi. Soňra bu ýere gelýän müşderiler – mele, gyzyly saçly ispan aýallary hakyn-da aýtdy. Ol oglana süýji uzatdy.



Lima noýbalary

– Ýene biraz iý.

Saçagyň başyndan turansoň, aýal oglanyň eline on dollar berdi. – Muňa zamş aýakgap algyň. Ýöne gaýdyp hata iş etme – maňa ýa-da maňa meňzeşleriň hiç biriniň jübüsine eliňi sokma. Aýakgabyň arzuwy aýaklaryňy ýaman ýola başlamasyn. Men biraz dynç alaýyn. Saňa ýoluňy şu ýerden tapyp gitmekligiňi dileýän, oglum!



«Aýakgabyň arzuwy aýaklaryňy ýaman ýola başlamasyn». Siz bu sözlemiň manysyna nähili düşüňärsiňiz?

Aýal ony daşary çykaryp ugratdy we gapyny ýapdy.

Oglan oňa nämedir bir zat diýmek isledi, ýöne aýtmady. Ol aýalyň öýüne girip gidişine seredip durşuna, «Sag bol, ejejan!..» diýip pyşyrdady.

Şondan soň olar gaýdyp duşuşmadylar.

Terjime eden R. Klyçew



Okanlarymyz hakda pikir alşalyň!

1. Eserde nähili ideýa öňe sürülýär? Bu ideýalardan haýsysy iň möhüm diýip oýlaýarsyňyz? Pikiriňizi tekst esasynda delilläň.

2. Luella näme üçin Rojeri öýüne alyp geldi? Diňe naharlandyryp, pul bermek üçinmi? Onuň Rojere bolan garaýşynyň sebäpleri nämede diýip oýlaýarsyňyz?
3. Luella hakyndaky pikiriňiz eseri okan wagtyňyz nähili derejede özgerdi? Rojer barasynda nähili?
4. Hekaýada teswirlenen waka Rojeriň soňky durmuşyna nähili täsir eder diýip oýlaýarsyňyz? Ol ýene ogurlyk edermikä?



TOPAR BOLUP IŞLEÝÄRIS

Hekaýadan size iň güýçli tasir eden epizody (kiçijik wakany) saýlaň. Şu epizody Luellanyň ýa-da Rojeriň adyndan beýan ediň. Wakany gahrymanyň dilinden beýan edeniňizde nämeler özgerdi? Näme üçin?



DÖREDIJILIK IŞI

Size güýçli täsir eden, özgermäge mejbur eden ynsan hakynda oýlap görüň. Ol hakyky ynsan (meselem, garyndaşyňyz, dostuňyz) ýa-da eser (kino, multfilm) bolmagy mümkin. Aşakdaky berlen mejilnama esasynda «Özgermegime sebäp bolan ynsan» temasynyň esasynda düzme ýazyň:

- Bu ynsan kimdi?
- Siz ondan nämäni öwrendiňiz?
- Ol haýsy sözleri ýa-da hereketleri bilen täsir etdi?



TOPARLAR BOLUP IŞLEÝÄRIS.

«Sag bol, ejejani!» hekaýasynyň gahrymanlarynyň häsiýetlerini we sosial ýagdaýyny beýan etmekte awtor nähili serişdelerden peýdalanypdyr? Shemany dolduryň. Soňra ony başga toparlaryň dolduran shemalary bilen deňeşdiriň.

Luella		Rojer	
Nähili ynsan?	Muny nireden bilýäris?	Nähili ynsan?	Muny nireden bilýäris?



JELALEDIN RUMY. «ITIŇ ÝATAK SALNYŞY HAKYNDÄ HEKAÝAT»

Bu temada biz:

– Hekaýanyň üsti bilen durmuşda öz öňüňde goýan maksadyňa ýetmek üçin wadaňda tapymaklyk ýaly asylyly duýgular barasynda pikir alyşýarys.

AWTOR BILEN TANYŞARYS

Jelaleddin Rumy (1207–1273) Gündogar edebiyatynyň parlak ýyllyzlarynyň biri.

Rumy «Mesnewi», «Mejalis-i, Seba», «Mektubat», «Diwan-i Kebir», «Fihi mafih» ýaly meşhur eserleri ýazypdyr. Alyşir Nowaýy, Magtymguly ýaly beýik klassyklar Ruma uly sarpa goýupdyrlar.



HEKAÝANY OKAMAGA TAÝYARLANÝARYS

Biziň okajak eserimiz «Itiň ýatak salnyşy hakynda hekaýat» diýip atlandyrylýar.



Awtor bu hekaýada näme hakda söhbet açýar? Wada diýen sözüň manysyna nähili düşünyärsiňiz?

Itiň ýatak salnyşy hakynda hekaýat

It diýilýän jandar golaý gelip gyş,
Sepeläp başlanda gar bilen ýagyş,

Aç-hor syňsyrasyp, zat düşmän garna,
Hamlary ýelmeşip gapyrgalarna,

Inýänçä başyndan musallat, towky,
Dünýäsi daralyp gaçýançä eňki,

Gezip-gezip agyr hala düşensoň,
Arzuw eden bolup başlarmyş onsoň:

«Şu aldajy gyşdan sag-aman sypsam,
Tomus ýatak gurmaň ugruna çyksam...»

Diýip gyssananda göwün ýüwürdirip,
Soňra ýatdan çykarşyny kân gördük.

Adamlaň käsine edil şoň ýaly,
Başyndan inende dünýäň gowgasy,

Kynçylyk, muşakgat gysyp-gowranda,
Gider ugrun bilmän, ýanyp, jowransa,



Şol it ýaly, boldan berse-de wada,
Soň ýatdan çykarmak bolupdyr kada.



Okanlarymyz hakda pikir alşalyň!

1. It öz öňünde nähili maksat goýýar?
2. Ol näme üçin öz maksadyny unutdy?
3. Hekaýada näme ündelýär?



TOPAR BOLUP IŞLEÝÄRIS

«Itiň ýatak salnyşy hakynda hekaýat» hekaýasynda berlen itiň we ynsanyň obrazyndaky meňzeş we tapawutly taraplary derňäň.

1-nji topar: Hekaýada itiň öz öňünde goýan maksadyny teswirläň.

2-nji topar: Hekaýada ynsanyň öz öňünde goýan maksadyny teswirläň.

Bu temada biz:

– Hekaýanyň bu bölüminiň üsti bilen durmuşda kanagatlylyk ýaly gowy gylyk- häsiýetler barasynda pikir alyşýarys.



HEKAÝANY OKAMAGA TAÝARLANÝARYS

Biziň okajak eserimiz «Hor düşen eşek hakynda hekaýat» diýip atlandyrylýar.



Hekaýada näme hakda gürrüň edilýär? Sen muňa nähili garaýarsyň?

Hor düşen eşek hakynda hekaýat

Bir suw çekýän bendäň eşegi barmyş,
Gije-gündiz agyr işde haýdarmyş.

Görýän günü ejirlimiş, agyrmyş,
Suw çekmekden ýaňa gerşi ýagyrmyş.

Näçe işlese-de, çekse-de azap,
Ýokmuş doýa garna iýer ýaly zat.

Horlugyndan ýaňa somalyp süňki,
Biçäre eşegiň agypdyr eňki.



Arpadan doʻmagy etse-de arzuw,
Oʻna yetmān hōrek – sypal bilen suw.

Mañlaýna ýazylan kysmatdyr, belki,
Hat-da şolam tapylanok bol-telki.

Şeýle ýagdaýdaka günleñ bir günü,
Şanyñ atbakary görenmiş ony.

Haýpy gelip biçārāniñ halyna,
Eýesini çagyrypdyr ýanyna:

«Yūregiñ daşmy señ? Gör-ā bolşuny,
Atlar bilen bile bakaýyn muny».

Diýende, eýesi bolup hoşwagt,
Aýdan: «Bu meñ üçin ullakan bagt...»

Şeýdip, eşek atýataga düşüpmiş,
Çar töwerek oñ gözüne köşkmiş.

Bakan taýy ap-arassa, suwlanan,
Günüñ-güni arpa iyyärmiş olam.

Eşek oýlanypdyr: «Dogrymy diýsem,
Şundan uly bagt barmyka eýsem?»

Hāzire çen nālet siñen deý ylla,
Yekeje gün dok bolmadym, eý, Alla.

Ömrüm – gyš, görmedim hōzirin ýazyñ,
Men eşegem bolsam, ýaradan özüñ.

Ýaşayşyma hōwes galman göwünde,
Ölümi diledim günüñ-gününde.

Hut jennetde ýaly atlañ durmuşy,
Adalatsyz eken dünýāñ gurluşy».

Birdenem adamlar dowla düşüpdir,
Ol asuda ýurda jeñ tutaşypdyr.

Yatakda mes duran atlaryñ bary,
Eýerläp sürülýär söweşe sary.



Ýigitler atlanyp olaň üstüne,
Tizden-tiz çykýarlar duşman kastyna.

Gylyçdan ot syçrap, peýkamlar şuwlap,
Sen atmyň, adammyň... Goýanok sylap.

Syna peýkam çümüp, aýagy döwlüp,
Köp atlar ýataga gelýär öwrülip.

Gylyç dilen, syna çümen peýkamdan,
Bedenden syrygyp akýan al gandan.

Atýatagyň içi görer ýaly däl...
Eşek muny synlap, öwürýär hyýal:

«Gideýin eýämiň ýanyna dolanyp,
Mundan müň paý gowy aç-hor bolanym.

Men başarman oka döşüm germäni,
Iýen iýsin bu belaly arpany.

Alla, günämi geç, gepledim küpür,
Öňküje günüme ýüzde-müň şükür».



Okanlarymyz hakda pikir alşalyň!

1. Eşek nähili ýagdaýda ýaşayar eken?
2. Ol atlaryň durmuşy barada nähili pikir edýär?
3. Eşek näme üçin toba gelýär?
4. Şu tema esasynda döredilen nähili multfilmi bilýärsiňiz?



TOPAR BOLUP IŞLEÝÄRIS

«Hor düşen eşek hakynda hekaýat» multfilminden siziň okan bölümiňiziň parçasyna tomaşa ediň. Eşegiň we atyň obrazlarynyň hekaýada we multfilmdäki tapawutly hem-de meňzeş taraplaryny tapyp, aşakdaky shemany dolduryň.

1-nji topar: Eşegiň obrazy

Eşegiň obrazy	Hekaýada	Multfilmde
Hereketleri		
Häsiyeti		

2-nji topar: Atyň obrazy

Atyň obrazy	Hekaýada	Multfilmde
Hereketleri		
Häsiyeti		

Bu temada biz:

– Hekaýanyň bu bölümi arkaly durmuşda pähim-paýhaslylyk, parasatlylyk bilen hereket etmeklik ýaly asyly duýgular barasynda pikir alyşýarys.



HEKAÝANY OKAMAGA TAÝÝARLANÝARYS

Biziň okajak eserimiz «Baklyk daragtyny gözlän adam hakynda hekaýat» diýip atlandyrylýar.



Hekaýada näme hakynda söhbet açylýar? Eger sen şeýle ýagdaýa düşeniňde, nähili ýol tutardyň? Hekaýany okap bolandan soň, garaýşyňyzy beýan ediň.

Baklyk daragtyny gözlän adam hakynda hekaýat

Bir şahyr şeý diýip ýazan dessanda:
«Baklyk daragty bar Hindistanda.

Şonuň miwesinden kim datsa, biliň,
Oňa garrama ýok, ýok oňa ölüm...»

Bu sözleri eşden şalaryň biri
Bolup baky ýaşamagyň ýesiri.

«Şol miweden alyp gel – diýip – bäri»,
Çapar gönderenmiş Hindistan sary.

Şol täsin daragty tapmaň niýetinde,
Girenmişin çapar ölkäň çetinden.

Ýurduň çar künjüni sökýär, selpeýär,
Emma ol daragta gabat gelmeýär.

Gözleýäniň boş zatdygny bilenler,
Oň üstünden gülüp, ýola salanlar.



Birnāçeler sorap ýagdaý, halyny,
Diýipdirler: «Tentekmi bu, dälimi?»

Ol bendäň sözlerne gülüp, ýaňsýlap,
«Bu bikär iş üçin bolma sen heläk».

Diýmän, odukyryp öňküden beter,
Gijje beripdirler: «Agtaran – tapar.

Aýlanyber ýurduň ýakyn, alsyny,
Ahyr maksadyňa ýetir ol seni.

Bardygy-ha anyk şeýle daragtyň,
Bir gün gabat geler, getirer bagtyň.

Ullakan daragt ol, goýry kögeli,
Seniň gözleýäniň hut şo bolmaly.

Üç gulaç dagy bar ýogynlygy-da,
Ýol agyrdyr, yöne gaýrat et, çyda».

Şeý diýip, çaparyň ugrun ýekeläp,
Bilseler-de onuň boljagny heläk.

Onuň sadalygna içi gülenler,
Aldap-ogşap, ýene ýola salanlar...

Çekip ýene uzak ýollaň ejirin,
Aý-ýyllarny boş gözlegde geçirip.

Tapdan düşüp, gubar inip gözlerne,
Şübhelenip netijesiz gözlegne.

Ol oýa batypdyr: «Şunça ýyl bäri
Soňsuz ýollar söküp, çekdim azary.

Gözleýän zadymdan tapylman derek,
Bar çeken azabym boldy biderek.

Halys tapdan düşdüm, ysgynym gaçdy,
Iň soňkuja umyt uçgunym öçdi.

Salgymy kowalap gezdim şu çaka,
Indi dolanaýyn ýurduma baka.

Ýöne ilki tapyp danalaň birin,
Gür bereýin gören görgimiň baryn.





Aýdaýyn düşenmi niçiksi hala,
Pata alyp, soňra düşeyin ýola».

Tapyp ýurda belli dana, alymy,
Sözläpdir ol bende ýagdaý, halyny.

Oň gürrüňni diňläp, soranmyş alym:
«Näme gözleýänni et maňa mälim».

Bir şahyr şeý diýip ýazan dessanda:
«Baklyk daragty bar Hindistanda.

Şonuň miwesinden kim datsa, biliň,
Oňa garrama ýok, ýok oňa ölüm.

Hökümdarmyz – ýowuz şalaryň biri,
Bolup baky ýaşamagyň ýesiri.

«Şol miweden alyp gel – diýip – bäri,
Meni ýola saldy Hindistan sary.

Ýyllarmy geçirdim bikär gözlegde,
Tapdan düşdüm, gubar indi gözlerme».

Dana şeýle diýen: «Bir zady biliň,
Ol daragtyň ady, bilimdir, bilim.

Onuň şaha-pudaklarna san ýetmez,
Datly miwesine her ynsan ýetmez.

«Öý ýykar – diýýärler – öteräk eşden».
Salgyma çapypsyň sen ozal-başdan.

Diňe şol daragtyň miwesin dadan,
Baky ýaşar, bolar bagtyýar adam...»



Okanlarymyz hakda pikir alşalyň!

1. Çapar Hindistana näme üçin gidýär?
2. Adamlar oňa näme üçin dogry ýoly görkezmändirler?
3. Çapar nähili netijä gelýär we kimden maslahat sorayär?
4. Baklyk daragty näme eken?





TOPAR BOLUP IŞLEÝÄRIS

«Bakylyk daragtyny gözlän adam hakynda hekaýat» hekaýasynda berlen çaparyň we alymyň obrazyndaky meňzeş we tapawutly taraplary derňäň.

1-nji topar: Hekaýada Çaparyň keşbini teswirläň we derňäň.

2-nji topar: Hekaýada alymyň keşbini teswirläň we derňäň.

Bu temada biz:

– Hekaýanyň bu bölümünde durmuşda ätiýaçly bolmaklyk, her bir edýän işiňi oýlanyşykly etmeklik barasynda pikir alyşýarys.



HEKAÝANY OKAMAGA TAÝÝARLANÝARYS

Biziň okajak eserimiz «Ogurlanan goýun hakynda hekaýat» diýip atlandyrylýar.



Bu bölümde adamyň nähili häsiýeti barasynda aýdylýar? Sen şunuň ýaly ýagdaýa düşeniňde näme ederdiň? Hekaýany okap bolandan soň, garaýşyňyzy beýan ediň.

Ogurlanan goýun hakynda hekaýat

Bir şäherli goýun alyp bazardan,
Köpçülikden iýdip barýarka, birden,

Eliniň birhili yeňlänin duýup,
Görse, gysymynda bir bölejik ýüp.

Ogrulara olja bolupdyr goýny,
Oň lapy keç bolup, sallanan boýny.

Tapjak bolup eýläk-beýläk aýlanýar,
Ahyr ýüzün sallap, ýola şaýlanýar.

Ogry oturşyna guýyň başynda,
Dat edýärmiş, gözi degre-daşynda.

Goýny ogurlanan sorap oň halyn:
«Nä ah çekýäň? – diýen – et maňa mälim».

Onuň aňkawdygny bada-bat duýan
Ogry: «Gapjygymy gaçyrdym» – diýen.



«Içindäki tutuş ýüz dinar pulum,
Guýa gaçdy. Mundan gowudyr ölüm.

Eger kim çykarsa, guýyň düybünden,
Ýigrimsini şoňa bagyş etjek çyndan».

Aňkaw kişi gidip ogryň aldyna,
Düşen aňsat baýamagyň ýoluna.

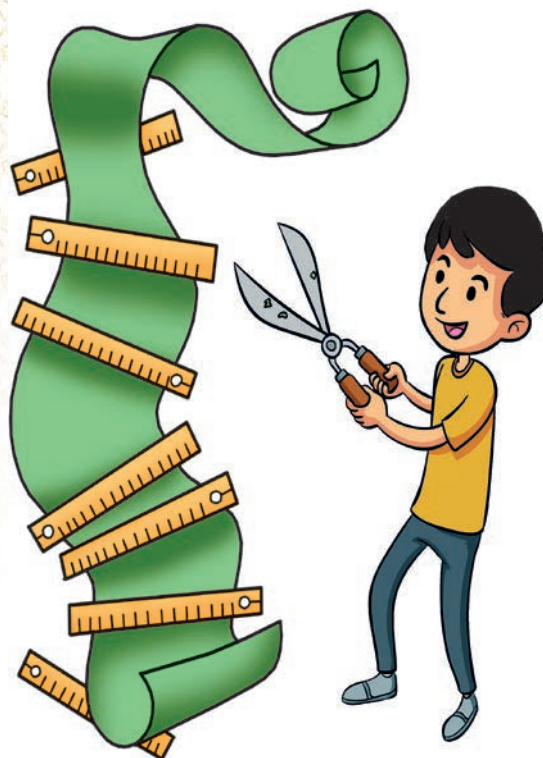
Oýlanan: «Edenňe şükür, biribar,
On goýuna ýetýär ýigrimi dinar.

Taňryň meni gözden salmany belli,
Goýnum düýe bolup, öwrülip geldi!»

Doga sanap, özün guýa uranmyş,
Ogram eşiklerini alyp, jyanmyş...

Eý, bende, bir işi kylmazdan ozal,
«Ýedi ölçäp, bir kes». Ätiýaçly bol.

Işň soňun saýman, howluksaň beter,
Ol seni betbagtlyk guýsuna iter.



Okanlarymyz hakda pikir alşalyň!

1. Goýnuň eýesi näme üçin ogryň ýanyna barýar?
2. Ogry näme sebäpli zeýrenýär?
3. Ol ogrynyň sözüne näme üçin ynanýar? Siz muňa nähili garaýarsyňyz?
4. «Ýedi ölçäp, bir kes» diýlen naklyň manysyny düşündiriň.



TOPAR BOLUP IŞLEÝÄRIS

«Ogurlanan goýun hakynda hekaýat» hekaýasynda berlen şäherliniň we ogrynyň obrazyndaky tapawutly hem-de meňzeş taraplaryny tapyp, aşakdaky shemany dolduryň.

1-nji topar: Şäherliniň obrazy

Şäherliniň obrazy	Hekaýada	Sizde galdyran täsiri
Hereketleri		
Häsiyeti		

2-nji topar: Ogrynyň obrazy

Ogrynyň obrazy	Hekaýada	Sizde galdyran täsiri
Hereketleri		
Häsiýeti		



Özbaşdak okamak üçin

Jelaleddin Rumynyň «Mesnewilerini» okamaklygy tekliپ edýäris.



GAÝTALAMAK

1. Jygalybeg, öwüş-öwüş,
Myhman gelse, etgin söwüş,
Döwüşseň, mert bilen döwüş,
Namardy kowujy bolma.



▲ Halk aýdymlaryny kimler ýerine ýetiripdirler? Tanyml bagşylardan kimleri aýdyp bilersiňiz? Halk aýdymlarynyň ynsanlaryň ruhyýetine edýän täsiri barada näme bilýärsiňiz? «Ilim-günüm bolmasa, aýym-günüm dogmasyn» nakylynyň manysyny düşündiriň? Türkmen halkynyň myhmana bolan garaýyşlaryny aýdyp beriň? Mert kim? Namart kim? Bu ikisini tarylap beriň?



2. Bala sesin diňlär, asyp gulagyn,
Döke-döke göz ýaşynyň bulagyn,
Bir jeren aldyrsa elden owlagyn,
Mäleý-mäleý, gözlemeýen bolarmy?

▲ «Çaga eziz – edebi ondan hem eziz» nakylynyň manysyny düşündiriň? Durmuşda nähili aýralyklar bolup biler? Haýwanlaryň arasyndaky bolýan aýralyklary düşündirmäge synanşyň?

3. Kalbyňyzda tekep birlik ýok bolsa –
Ähli baýlyk üstüňize topular.
Tekep birlik meň kalbymda bar bolsa –
Şol baýlyga nireden jaý tapylar.



▲ Tekepbirlik nāme? Oña duçar bolan ynsanlary taryplap beriñ?



4. Bir derýadan goşawlap suw içen il,
Derýasy bir, özbek bilen türkmeniñ.
Günüñ, Aýyñ şöhesi deñ düşen il,
Hasyly bir, özbek bilen türkmeniñ.

▲ Dostluk hakyndaky düşüñjeleriñizi áydyp beriñ? Ebedi dostluk we edebi dostluk diýlende nāmā düşüñilýär?

5. Aşakda eserden berlen bölegi okañ. Bu bölegiñ sözleýşiñ haýsy görnüşine degişlidigini anyklañ. Nāme üçin sözleýşiñ şu görnüşine degişli diýip oýlaýarsyñyz, pikiriñizi delillāñ.

A) suratlandyrma B) hekaýa etme Ç) pikir ýöretme

Aýal öýüne gelensoñ, oglany içerik girizdi. Giren ýeriñ naharlanýan ýerdi. Aýal çyrany ýakdy we gapyny açyk galdyrdy. Oglan goñşularyñ öýünden eşidilýän sesleri, gülküleri arkaýyn diñläp bilýärdi. Käbir goñşularyñ gapysy olaryñky ýaly açykdy, diýmek, aýalyñ ýalñyz dāldigini bildi. Aýal häli oglanyñ egninden tutup, giren ýerdäki otagyñ ortasynda durdy.

6. «Şu aldajy gyşdan sag-aman sypsam,
Tomus ýatak gurmañ ugruna çyksam...»

▲ Gadymda bir it sowuk gyş günleriniñ birinde: «Eger ýaza çyksam, bir çäkmen edinerin» diýipdir. Ýaza çykansoñ bolsa kim egrer, kim dokar diýip, dilini sallap, saýadan-saýa geçip ýatypdyr.

Siz Rumynyñ taryp edýän iti bilen beýleki iti deñeşdiriñ? Şu ýagdaýyñ ynsanlaryñ arasynda duşmagy mümkinmi?

Özüñize baha beriñ. Nāçe soraga jogap berip bildiñiz?



5–6 sany: juda gowy!



4–5 sany: gowy, yöne sāhel köpräk işlemegim gerek!



4 sanydan az: gowy dāl, ençeme işlemegim gerek!



BAŞDAN GEÇIRMELER WE FANTASTIKA DÜNYÄSI

«GÖROGLY EPOSY»

Bu temada biz:

– «Görogly» eposynyň terbiýeçilik ähmiýeti, gadyr-gymmaty barasynda pikir alyşarys.



ESERI OKAMAGA TAÝARLANÝARYS

Biziň okajak eserimiz «Görogly» eposy diýip atlandyrylýar.



Görogly taryhy şahsmy, ýa-da halkyň toslap tapan gahrymanymy? Siz muňa nähili garaýarsyňyz?

«Görogly» eposy



Türkmen halkynyň dury zehini bilen kemala gelen eserleriniň birinde «Görogly» eposydyr. «Görogly» eposy biziň geçmiş taryhymyzy öwrenmekde-de, ýaşlary watançylyk ruhunda terbiýelemekde-de gymmatly hazyna bolup hyzmat edýär.

Görogly begiň durmuşda ýaşap geçen şahs bolandygyny eposy öwreniji türkmen alymlary bilen birlikde, daşary ýurtly alymlar-da biragyzdan tassyklaýarlar. Şonuň üçin «Görogly» eposyna ertekiler ýaly adamlaryň arzuw-hyýalyndan dörän eser hökmünde garamasak dogry bolar. Emma onuň çeper eserlik derejä ýetendigi sebäpli, käbir özboluşly alamatlaryny-da gözden salmazlygymyz gerek. Birinjiden, «Görogly» eposynyň beýanynda Görogly beg dünýäden ötenen soňra ýüze çykan wakadyr hadysalaryň hem halk tarapyndan girizilen bolmagy juda ähtimaldyr. Ikinjiden, oňa gatnaşýan adamlaryň hemmesi öz atlary bilen durmuşda ýaşap geçen adamlar diýip ykrar etmek kyn. Olaryň birnäçesi esere edebi gahryman bolup giripdir. Ýöne wakadyr hadysalara Görogly beg bilen birlikde, zygiderli gatnaşýan ýoldaşlarynyň we ýakynlarynyň köpüsiniň hyýaly gahryman bolman, durmuşy adamlar bolandygyny tassyklamak bolar. Diýmek, «Görogly» eposy biziň taryhymyzyň ýazgysy hem edebi ýadygärligimiz bolup, şu günlerem öz gadyr-gymmatyny gaçyrman gelýär.



Eposyň gadyr-gymmaty nämeden ybarat?

«Görogly» türkmen halkynyň erkinlik ugrundaky söweşlerini, şöhratly ýeňişlerini, erkana durmuşyny şahyрана şekilde suratlandyryp, nesilleriň watansöýüjilik ruhuna ruh goşup gelipdir. Ol şu günler hem şol hyzmatyny berjaý edýär.



«Görogly» nähili eser?

«Görogly» eposy türkmen halkynyň aslyna we tebigy şertlerine laýyk özboluşly durmuşyny, adamlaryň aň-düşünjesini, türkmençiligi nepislik bilen, ussatlyk bilen beýan edýän çeper eser bolup, biziň edebi hazynamyzda orun alypdyr. Biz eposy okap, ata-babalarymyzyň ýöreden döp-dessurlaryny, milletimiziň törelilik kada-kanunlaryny, ýigitlerimiziň söweşeňlik ruhuny, mertligini, söýgi ahlagyny, wepalylygyny aýyk görýäris. Göroglynyň şahsy göreldesi milletimiz üçin misilsiz nusga bolup ýaşap gelýär.

Görogly diýlende garyp-pukaranyň, milletiň hossary, adalatyň goraýjysy, mertligiň we gaýduwsyzlygyň nyşany bolan bir gahryman ör-boýuna galýar. Göroglynyň şolar ýaly il ogly bolup ýetişmeginde onuň atasy Jygalybegiň ägirt uly hyzmaty bardyr. Ol ilkinji terbiýäni Jygalybegden alýar we onuň öwüt-nesihatlaryny birkemsiz ýerine ýetirýär. Jygalybeg bolsa:



Ýaşulular geňeş etse,
Ýagşy-ýamana göz etse,
Il-halkyň bir iş tutsa,
Sen ondan galyjy bolma.

Şat bol il-halkyň görende,
Sözün al geňeş berende,
Bir garyp aglap duranda,
Ýanynda gülüji bolma –

diýip, agtygyna pent edýär. Atasynyň pendine wepaly bolan Görogly ömrüni tutuşlygyna halkymyzyň rahat durmuşda ýaşamagyna bagyş edýär.



«Jygalybeg» diýen goşgyny kim ýazypdyr?

Türkmen halkynyň atalar sözünde «Ýekäniň çaňy çykamaz» diýlen bir nakyl bar. Bu atalar sözüniň manysy – eger sen Görogly beg ýaly är bolsaň-da, ýeke başyňa uly işlere amal edip bilmersiň, uly söweşlerde ýeňiş gazanyp bilmersiň diýmekdir. Görogly beg ata-babalaryň parasatyna wagtynda düşüniş, öz daşyna kyrk ýigidi

toplayar. Ol ýigitler özüne men diýen saýlama ýigitler bolup, Görogly bilen egni-egne berip, deň söweşýärler. Olar Görogly serkerdäniň tabşyryklaryny birkemsiz berjaý edýärler. Netijede, duşmanlaryň agyr leşgerlerini derbi-dagyn etmegiň hötdesinden gelýärler.



Görogly nähili gahryman? Onuň dostlary we duşmanlary kimler?

Görogly begiň hemişelik ganym duşmanlary Hüňkar bilen Reýhan Arapdyr. Olar her gezegem Görogly begden it ýaly ýeňlip, masgara bolýarlar. Halk eposynda ol hökümdarlary zalym edip görkezmek bilen, Görogly begiň akyl-parasatyny, ösen watançylyk duýgusyny, gahrymançylygyny suratlandyrmak isläpdir. Göroglynyň çeper keşbi, hakykatdan-da, garaşsyzlyk we erkana durmuş ugrundaky söweşlerde has janly-duýarlykly şekilde özüni äşgär edýär.



«Görogly» eposynyň gadyr-gymmaty nämeden ybarat?

Görogly beg hemişe adalatyň tarapynda duran göreldeli gahryman. Onuň alyp barýan söweşleri hem adalatly Watany we il-güni daşary duşmanlardan gorap saklamak üçin edilen söweşler. Bu söweşlerde Görogly beg ýeňiş gazanýar, adalat üstün çykýar. Şonuň üçin uludan-kiçi, tutuş halk Göroglyny goldaýar, oňa güýçkuwwat bermegini beýik Allatagaladan dileýär.

«Görogly» eposy iň meşhur eposlaryň biri bolup, dünýä alymlarynyň üns merkezinde duran eserdir.



«Görogly» eposynyň dürli at bilen atlandyrylyşyna siz nähili garaýarsyňyz? Bu pikir bilen ylalaşýarsyňyzmy?

Bu epos «Görogly», «Kerogly», «Körogly» ady bilen türkmen halkynyň arasynda gadym döwürlerden bäri mälimdir. Eýsem, bu ajaýyp eseriň dürlüçe atlandyrylmagynyň sebäbi näme? Halk arasyndaky rowaýat-gürrünlere görä, «Görogly» diýilmeginiň sebäbi, ol görden (gabyrdan) çykanmyş, «Kerogly» diýilmeginiň sebäbi, türkmenleriň ganym duşmany Hüňkar şa ýaşajyk Röwşeniň atasy Jygal beygiň gulagyna gurşun guýanmýş, «Körogly» diýilmeginiň sebäbi Hüňkar patyşa Röwşeniň agasy Mömini öldürip, atasy Jygal beygiň gözünü oyduranmyş. Bu eser haýsy at bilen tutulsa-da, onuň ideýa-mazmunyna, tutuş sýužetine halk arasynda uly hormat goýulýar, okalýar höwes bilen, diňlenilýär.





Eposy toplamakda, çapa taýýarlamakda kimler nähili işler bitirdiler?

«Görogly» eposyny halka ýetirmekde özüniň uly goşandyny goşan, üstüni ýetiren edebiýatçy alymlardan: A. Ahundow Gürgenliniň, A. Gowşudowyň, M. Kösäýewiň, B. Ahundowyň we beýlekileriň hyzmaty uludyr.

Bu eposyň biziň günlerimize gelip yetmeginde bagşylaryň roly uludyr. Ýlaýta-da Pälwan bagşynyň ýatdan aýdyp beren dessanlary «Görogly» eposynyň doly formirlenmegine mümkinçilik berýär.



«Görogly» eposy boýunça haýsy bagşylar nähili aýdymlar aýdýarlar?

2015-nji ýylyň dekabr aýynda türkmen halkynyň meşhur «Görogly» eposy YUNESKO-nyň sanawyna girizildi.



Okanlarymyz hakda pikir alşalyň!

1. Göroglyny kim terbiýeläp ýetişdirýär?
2. Görogly näme üçin öz ýanyna kyrk ýigidi toplaýar?
3. Türkmen halky näme üçin Görogla guwanýar?
4. Siz eposyň haýsy şahalaryny bilýärsiňiz?



TOPAR BOLUP IŞLEÝÄRIS

«Görogly» eposy temasy esasynda berlen diagrammany dolduryň.



Bu temada biz:

- Eposyň baş gahrymany Göroglynyň ar-namys ugrunda başdan geçirmeleri barasyndaky maglumata eýe bolýarys;
- Eposdaky wakalaryň beýanyyny derňew edýäris.



ESERI OKAMAGA TAÝARLANÝARYS

Biziň okajak eserimiz «Görogly» eposynyň «Ar alyş» şahasy diýip atlandyrylýar.



Eposyň «Ar alyş» şahasy onuň haýsy bölümi bilen bagly diýip oýlaýarsyňyz? Eposyň I bölümüni okap, öz garaýşyňyzy beýan ediň.

«Görogly» eposynyň «Ar alyş» şahasy

I

Heremhana – aýallar otagy.

Hawa, «Täze küýzäň suwy sowuk» diýipdirler. Görogly hem täze öýlenen ýigit. Ol toý enjamlaryny birkemsiz tutup, toýa gelen agyr märekäni abraý bilen sowandan soň, üç dokuz güne bolar ýaly harajaty Kösäniň eline berip, Agaýunus periniň heremhanasyna gaýdypdy. Päh, Köse zaňňaryň iýmese ölen ýeri, Göroglynyň beren üç dokuz günlük harajatyny ol bir dokuz güne-de ýetirmän iýip gutardy. Ýene bir gün, iki gün ol ýerden, bu ýerden nesýenowgan alyp oňdy. Soňabaka nesýä-de ötmedi. Seýtek Gyrmany dört-baş atla baş edip, Genjimiň sürüsinden üç-dört goýun getirmegi buýurdy.

Päh, Seýtek Gyрма hem özüňize belli, munuň ýaly ýumuş bolsa, onuň başga armany ýok. Ýagly gapyrganyň adyny eşitse, onuň gözi açylýar. Şonuň üçin ol bu ýumşy ýüzüniň ugruna bitirdi. Şunluk bilen Köse Genjimiň goýnundan baş-alty goýny iýdi.

Hikmet – nesihat, öwrediş, ýol görkezme.

Indi habary Genjim begden eşidiň. Päh, Genjimem nebsine ejiz zaňňar. Ol sürüsinden baş-alty goýnuň ýok bolanyny eşidip, «Şondan hikmet ýetendir» diýip, Göroglynyň heremhanasyna baka yoriberdi. Şol gaýdyşyna häremhananyň agzyna baryp çök düşdi, başyna geýen köne telpegini sömeldip, şol öňküleri ýaly sögünip, lagyrdap otyr.

– Eý, Görogly zaňňar, hiý, men senden gutulmanmy? Indi sen öz alajyňy özüň görjek ýagdaýyň ýokmy? Ynha, heleý alan ýigide bakyň-a, öýlenen ýigide bakyň-a! – diýip, zol zeýrendi. Ol biraz ýüzüni sallap oturandan soň, oýlanyp:

– Arap gelip, Gülendam ýeňňeňi äkitdi, ol namysyň o ýanda gidip ýatyr... zaňňar – diýip, gyjalatly sögünip, lagyrdap öýüne gaýtdy.



Genjimiň Görogla aýdan gyjalatly sözi dogrumy? Aslynda Gülendamyň namysyny kim goramaly diýip oýlaýarsyňyz?

Görogly baý agasynyň gylygyna ýetikdi, Genjimiň: «Men senden gutulmanmy, öz alajyňy özüň görjek ýagdaýyň ýokmy?» diýen sözlerine Göroglynyň gulagy öwrenişipdi, emma bu sapar Genjimiň: «Arap gelip, Gülendam ýeňňeňi äkitdi, ol namysyň o ýanda ýatyr...» sözi Göroglynyň ynjalygyny bozdy. Heniz Göroglynyň ýigit ýetmedik ýaş wagtynda zalym Reýhanyň eden sütemi barha onuň ganyny gyzdyrdy. Göroglynyň namysy artyp, gaýraty joşa geldi. Ol:

– Al-la, meniň bu ýatyşym däl eken-ow – diýip, geýimini egnine ýasgynjaň alyp, meýhanasyna bardy.

Köse zaňňaryň baýaky wäşiligi. Ol ýigitleri güldürjek bolup:

– Hä, Görogly, üç dokuz gün ýatjak diýmänmidiň? – diýip, yzly-yzyna sugşurdy.

Görogly:

– Ýok, Köse... bir waka ýadyma düşdi.

– Haýsy waka ýadyňa düşdi?

– Bir mahal Reýhanarap gelip, Gülendam ýeňňemi äkidipdi... Indi men... ertir atymy eýerläp gelerin, sizem ýol şaýyňyzy tutup, ugramaga taýýar bolup oturyň – diýdi.

Göroglynyň ýigitleri ertir turdular. Çaý-paý içip, ýol şaýlaryny tutup durdylar. Görogly gelenden soň, ýola düşdüler. Görogly menzilme-menzil, salkynma-salkyn çaý içip, çilim çekip, düşläp barýar. Her düşen ýerinde:

– Bir nesihatym bar, saňa aýdaýyn – diýip, Köse Göroglynyň ýanyna gelýär. Munuň bir gep tapyp galjak bolýanyňy Görogly aňyp:

– Aýtma, gerek däl – diýip atlanýar.

Köse her menzilde şeýde-şeýde, halys Göroglynyň beýnisine düşen gurt ýaly boldy. Ýene bir menzile baryp düşende:

– Görogly, aýdaýyn – diýip, ol ýene gaýtalady.

Görogly:

– Köse, men-ä ýaşuly diýip, seni sylajak bolýan welin, emma seniň gady-gudyň köpelyär. Şu boluşly adamlara köneler: «Ulalyp oňalman geçen» diýip, bilip aýdýan eken-ow – diýdi.

Köse sesine suw sepilen ýaly bolup, torsarylyp, öýkeläp, Göroglynyň ýanyndan turup gitdi. Ol meýdanda... atyny suwa ýakan bolýar, iým beren kişi bolýar, gezip ýören ýerinde özbaşyna hüňňürdeýär:

– Biz munuň atasyna geňeş berýädik, babasyna geňeş berýädik, öňki ötenler bizden geňeş soraýardy, indiki ýaşkiçilere: – Bir gürrüňimiz bar diýip, ýanyna barsaň,



özüňe akyl öwreden bolýa. Indi bulardan şu-da biziň görjegimiz – diýip, dynman hüňňurdedi.

Görogly Kösäň iňňirdisine çydap bilmän, öz içinden: «Bu atany-babany ara salyp ýör, gel, näme habary bolsa aýtsyn-da dynsyn-la» diýip, pikir etdi-de:

– Munda gel, Köse, hany aýt, näme habaryň bolsa – diýip gygyrdy.

– Habarymyzy aýtsak, sen nirä barýarsyň?

– Men Reýhanyň üstüne barýan.

– Ol saňa näme diýdi, näme iş etdi?

– Reýhan gelip, Gülendam ýeňňemi äkitdi.

– Gülendam ýeňňeňi äkidende, kyrk-elli sany atly bilen gelip äkitdimi? Ýa ýekeje özi gelip äkitdimi?

– Hawa, ýeke özi.

– Eýsem, sen onuň üstüne ýygyn gurap barýarsyň-la. Sen Görogly, şuny bil, eger sen biziň bilen baryp aryňy alsaň, ol saňa:

– Hä, zaňňar Görogly, men seniň Gülendam ýeňňeňi ýekeje özüm alyp gaýtdym, sen kyrk-elli jalataýa arkaňy diräp aryňy alypsyň, toprak başyňa zaňňar – diýse, sen oňa näme diýersiň? Ondan bu ýanynam özüň bilýärsiň-dä, Görogly – diýdi.

Görogly Kösäniň maksadyna düşünyärdi. Şeýle-de bolsa, onuň aýdanyny, makul görüp, biraz pikir etdi-de:

– Şeýle-ow şol, Köse, şu aýdanyň çyn-ow – diýip, onuň bu sözüni makul bildi.



Näme üçin Köse Görogludan galmak isleyär?

Kösäniň gürrüňi Handan batyra ýakmady, ol Görogludan galmak islemeýärdi. Şonuň üçin ol paýhaslylyk bilen başyny galdyryp:

– Görogly aga, ar-namys üçin duşman bilen göreşjek ýigitleriň az däl. Ynha ýigitler: «Il-ulsuň bähbidi üçin gidip näme etmeli bolsa, biz bar» diýýär. Goý, Köse dagy galsa galybersin, emma seniň bilen gitjek – diýdi.

Onda Görogly:

– Handan batyr, siz meniň gözümiň guwanjy, arkamyň daýanjy-syňyz, «Hatarda iner bolsa, yük ýerde galmaz» diýipdirler. Siziň ýaly inerlerim barka, men dünýäde hiç zadyň gamyny iýmen, ýeri gelende aýy kimin asylmagy, ýolbars deýin topulmagy oňarýan ýigitleriň ýolunda men hem şu başymy bermäge taýyn. Beglerim, Handan batyr, men size ynanýaryn, meniň öli ýerimde – öli, diri ýerimde – diridigiňizi bilýärin. Emma men bu zaňňar Reýhanyň üstüne topar tutup barmaga namys edýärin, şon üçin siz zzyňyza gaýdaýyň. Men üstüme sürenen zalymyň jogabyny bu gezek ýeke

özüm bereýin – diýip, erkine goýman, Handan batyry ýanyndaky ýigitleri bilen razy etdi, soňra Kösä ýüzlenip:

– Sen, Köse, ýigitler bilen yzyňa gaýdyber – diýdi.

Şeýlelik bilen Köse dagy yzlaryna dönüp, Çandybile baka gaýdyberdiler. Handan batyr hem Görogly bilen hoşlaşyp yzyna öwrüldi. Handan batyryň gahary gelipdi. Onuň gaşlary çytylyp, ýüzi-gözi gamaşdy. Durup bilmän, başyny galdyrdy-da:

– Size ar-namyssyz adam diýerler. Aýy gök çayyň, ýagly ýahnanyň başynda-ha öňüňize adam geçirmeýärsiňiz. Edermenlikde Rüstem, sahylykda Hatam bolup gürläýärsiňiz. Köneler: «Dost geňeşde, ýigit söweşde belli» diýip, bilip aýdan ekenler. Sizem, ynha, bu tilki sapalagyny atyşyňyz bilen Görogla nähili dostdygyňyzy bildirdiňiz – diýip igendi.



Siz Handan batyryň pikiri bilen ylalaşýarsyňyzmy? Näme üçin?

Indi habary Görogly begden eşideliň!

Görogly «Ýekäniň ýarany huda» diýip, basdy ata gamçyny. Ençeme çöllerden aşyp, şol gidişine Gazal derýasynyň boýuna bardy. Derýanyň boýunda Görogly Gyratyna garap, baş keleme söz aýdar gerek, gör näme diýýär:

Gurbanyň bolaýyn, janym Gyratym,
Gazal derýasyndan geçer günüňdir.
Dünýäde zynatym, güýjüm-kuwwatym,
Algyr laçyn kimin uçar günüňdir.



Ser – baş, kelle.

Ýalmanyp-ýalmanyp seriň towlaýyp,
Meni guwandyrp, köňlüm çaglaýyp,
Dokuz menzil ýoldan ganym awlaýyp,
Säher ýeli kimin geçer günüňdir.

Ýedi ýaşda ganatlaryň bitildi,
Käse kimin iki gözüň açyldy,
Galam kimin gulaklaryň çatyldy,
Aýak kakyp, agzyň açar günüňdir.

Kamat – boý, syrat.

Eý janawar, kamatyňa guwandym,
Gurbanyň bolaýyn, al meniň pendim,
Senden özge bolmaz meniň perzendim,
On baş günlük ýola gaçar günüňdir.

Efgan – agy, nala.

Görogly diýr, ýyglap efgan eýledim,
Men gara bagrymy birýan eýledim,
Zürýat dilemedim, seni diledim,
Indi bu derýadan geçen günüňdir.

Birýan eýlemek –
ýakmak, kösemek.

Görogly atynyň boýnuna bir kakdy welin, Gytrat asmana uçan ýaly bolup zyňdy. Kyrk gez derýanyň hol beýlesine düşdi. Görogly wagtyhoş bolup, ýene ýola rowana boldy. Gepiň gysgasy, Görogly atyny sürüp, uzak ýollary sökdi. Ahyry sorap-idäp Reýhanarabyň bolýan şäherine baryp, bir adamdan:

Surnaý – saz guraly.

Nagara urmak – deprek, laňnara kakmak.

Tebil kakmak – deprek kakmak.

Bezm – keýp-sapa.

– How, aga, bu günler Reýhanarap näme pişe başynda gezyär? – diýip sorady. Onda ol adam:

– Ýagşy ýigit, Reýhanarabyň pişesi: üç aýlap bagşy aýtdyryp, surnaý çaldyryp, nagra urduryp, tebil kakdyryp, masgarabaz oynadyp, saz-sörbet gurap bezmde bolýar. Onsoň garnyny doýrup, üç aýlap uklaýar. Ol düýn saz-söhbetini gutaryp, garnyny doýrup ýatdy. Şu wagtlar ukudadyr. Onuň şundan başga pişesi yok, oglum – diýdi.

Ukuda diýen sözi eşidenden soň, Görogly gaýgysyz sürüp ötägitdi. Reýhanarabyň galasynyň arka ýüzünden baryp, uly çarbagyň derwezesinden girdi. Görse, bagyň içinde güller açylyşyp, bilbiller jak-jak urup saýraşýar.

Görogly şol ýerde ýeňnesini ýatlap, baş keleme söz aýdar boldy:

Bagda açylan gyzyl güller,
Bu бага güüm geldimi?
Dag üstünden akan siller,
Bu jaýa ýeňnem geldimi?

Baglarda açylan güller,
Degresini alan sünbüller,
Gül üstünden ösen ýeller,
Bu бага ýeňnem geldimi?



Gözüm ýaşy derýaýy-Nil,
Boldy meniň halym müşgil,
Gül yşkynda köýen bilbil,
Bu бага ýeňnem geldimi?

Uzak ýerden sorap geldim,
Gam bilen gamhana boldum,
Ne habar, ne nyşan bildim,
Bu taýa ýeňnem geldimi?

Alys boldy meň mekanym,
Aýralykdan köydi janym,
Käbäm enem mähribanym,
Bu jaýa ýeňnem geldimi?



Görogly, kysmatym ýaman,
Ýedi ýyldyr çekdim efgan,
Ne habar boldy, ne nuşan,
Bu taýa ýeňňem geldimi?

Görogly sözünü tamam etdi. Bagyň bir tarapyndan beýleki tarapyna öz işleri bilen barýan hyzmatkär çorular Göroglyny gördüler. Kenizler onuň golaýyna baryp:

– Eý, ýigit, seniň sesiň ýaman zaryn çykýar-la, sen neçün aglar sen? – diýip soradylar. Göroglynyň ýüregi joşup, olara garap, baş keleme söz aýdar gerek:

Dide – göreç, göz.

Bu бага сеýле gelenler,
Indi jebir jana boldy.
Didäm üzre akan ganlar,
Göz ýaşym rowana boldy.

Ygtykat – ynam, yhlas.

Men бага geldim nar üçin,
Köp ygtykadm bar üçin,
Çykmyşam bir naçar üçin,
Örtendi, perwana boldy.

Perwana – kebelek.

Gezsem gerek ilden-ile,
Derdim köpdür, ýokdur hile,
Gaýgy bary meniň bile,
Goşuldy, gamhana boldy.

Görogly, ýeňňeňi ýat eýle,
Onsuz бага barma seýle,
Kysmatym ýazyldy şeýle,
Görmegim gümana boldy.

Görogly çorulara öz halyny beýan etdi. Göroglynyň nalyşyny eşidip, hyzmatkär çorular hem gamgyn boldular.

– Bu biçäräniň hem biziň ýaly ýat ýerlere düşen naçary bar eken, her kimiň gaýgysyny Alla asan etsin-dä – diýip, gynanagynana çykyp gtdiler.

Görogly hem Gyratyny assa-assadan sürüp, töwerek-daşyna serdip, olaryň giden ugruna baka gidiberdi.

Indi habary бага gelip-giden kenizlerden eşidiň.

Bu kenizler Reýhanarabyň çorularydy. Olar derrew baryp: «Bagda şeýle-şeýle bir bagşy ýigit bar» diýip, Gülendama habar berdiler.

– Ol kim bolarka janlarym – diýip, kir ýuwup oturan yerinden diňirgendi, özüniň geçmişini gözünüň önüne getirdi, eli bilen ulaldan

Röwşen jany ýadyna düşdi. Häzir ol suw gabyny alyp, howzuň başyna gaýtmagy ýüregine düwüp oturybersin.

– Indi habary Göroglydan eşidiň.

Alañ – beýiklik.

Görogly şol aýlanyp ýörşüne bagyň içindäki howzuň boýuna bardy, görse, howzuň boýunda, şasypanyň üstünde alaň ýatan ýaly bolup, bir zat ýatyr. Onuň horrudysyndan dag-daş lertzana gelyär.



Görogly nähili ýol tutar diýip oýlaýarsyňyz?

– Päh, zaňnar, ýer yüzünde Reýhan diýen bar bolsa, megerem, şu bolara çemeli, men muny oglankam görüşim, ýaş wagtynda bu zaňnaryň syratyna, sypatyna-da syn etmändirin – diýip, Görogly atyndan düşüp, Gyraty gülmyhda bent etdi. Ýuwaş-ýuwaş ýöräp, usul bilen Reýhanyň ýanyna bardy. Baryp ýagşy syn etse, Reýhanarabyň üstünde segsen goýnuň derisinden possuny bar, kyrk goýnuň derisinden tikilen telpegini hem bu ýan gapdalynda goýupdyr, telpegi bir ýana, possuny bir ýana taşlap äňetse, sakgallary kelle urlan gara söwut ýaly, agyzlary dagyň gowagy ýaly, myrtlary kürräň guýrugy ýaly, burny susak ýaly, gözleri guýy ýaly, gulaklary tutaç ýaly, gaşlary bir tutam, kellesi tamdyr ýaly, ýagyrynysy bäs gez, gursagynyň tüýleri oruma ýeten arpa kimin şemal bilen şagyr-şagyr ses berýär.

Çymylgan – düşekçe.

Reýhan zaňnaryň zatdan habary ýok. Ol bir beýik sekiniň üstünde ullakan güjümiň aşagynda, dokuz gabat çymylgan taşlap, başujuna dokuz tekýe, aýagujuna bäs tekýe taşlap, çin arkan düşüp, erniniň suwuny akdyryp ýatyr. Her demini alanda, güjümiň ýapraklary çagşyl-çagşyl ses edýär.



Görogly Araby näme sebäpli uklap ýatyrka öldürmeýär?

Görogly:

– Uklap ýatan zaňnary namartlyk edip öldürmäýin-le, her haçan tursa, atymyň yzyny görsün – diýip, üç mertebe atyny onuň töwe-reginden aýlady.

– Güýjümi Reýhan hem görsün – diýip, bir ýogyn agaja ok atdy. Okuň ýarysy aňry geçip duruberdi.

Ondan soň Reýhanyň heremhanasynyň işiginden geldi. Heremhananyň işiginde Gülendam başyny aşak salyp, pikir derýasyna gark bolup, Reýhanyň geýimlerini ýuwup otyr. Görogly salam berdi. Gülendam başyny galdyryp seretse, ynha, Gyratyň üstünde bir päkize ýigit otyr.

Görogly ýeňňesini çalarak güman edip, salam beripdi, emma Gülendam ony Görogludyr diýip gümanam etmedi. Aýrylyşandan bäri ýedi ýyldanam köp ýyl geçipdir. Görogly bolsa döw ýaly ýigit bolup ýetişipdir, tanar ýaly däl. Her zat-da bolsa, gözüne yssy görnüp, Gülendam ýerinden turdy-da, onuň atynyň daşyndan birki gezek aýlandy:

– Eý, mähirli, nowjuwan, gerçek goç ýigit, sen bu ýurduň perzendine meňzemeýärsiň, meniň gözüme yssy göründiň. Sen haýsy ýandan bolar sen, nireden gelip, nirä barar sen? Bu ýerlere nireden perwaz edip düşdüň? – diýip, delminip, baş keleme söz aýdar gerek. Gör-bak, näme diýýär:

Perwaz etmek – uçmak.

Nowjuwan – yaş ýigit.

Ýaş nowjuwan, iki çeşmim, çyragym, Başyňa döneyin, nirden bolar sen? Bu ýerlerde yokdur meniň gamhorym, Gurbanyň bolaýyn, nirden bolar sen?

Çeşm – göz, garak.

Nowjuwanym, meniň eşitgin sözüm, Aglaýa-aglaýa gan boldy gözüm, Seni görüp, bu gün ýitirdim özüm, Sözle, janym, maňa nirden bolar sen?

Kyl (kylly-kal) – gaýgy, alada.

Men bir garryp naçar, köp bolar kylym, Jebri-jepa bilen solupdyr gülüm, Özüň haýsy ýandan, kim sen bilbilim, Sözle, gurban olam, nirden bolar sen?

Maňa diýgil, eşideýin sözleriň, Ne sebäpden yaşa doldy gözleriň, Älemi ýagtyldar taban yüzleriň, Rastyňy diý, janym, nirden bolar sen?

Uzak ýerden gelen eziz myhmanym, Saňa gurban bolsun bu şirin janym, Sözüň eşitmesem bolmaz kararym, Sözle, nowjuwanym, nirden bolar sen?

Gülendam diýr, gopdy başymda duman, Lýdigim zäherdir, çekdigim pygan, Bir garyp men, boldy kysmatym ýaman, Gurbanyň bolaýyn, nirden bolar sen?

Gülendam gözýaşyny döke-döke sözünü tamam etdi. Görogly oglan wagtyndaky başyndan geçen horluklary ýadyna salyp, hapa bolup bozuldy. Ýeňňesiniň özüni tanamaýanyny aňyp: «Indi muňa özümi tanatmagym gerek» diýip, goluna sazyny alyp, gelşini beýan edip, baş keleme söz aýdar gerek:

Aglamagyn, gamda galan naçarym,
Tekeli-türkmenli ilden bolar men.
Nesip bolsa, bagly ýoluň açaram,
Gazal derýasyndan, silden bolar men.

Ýedi ýyldyr gözüm ýaşy sil boldy,
Aglay-aglay ýürek-bagrym gan boldy,
Ezelden kysmata ýazylan geldi,
Tekeli-türkmenli ilden bolar men.

Könlüm şatdyr bu gün Gyrat üstünde,
Ança döwüşer men, meýdan pestinde,
Jan berer men ar-namysyň üstünde,
Tekeli-türkmenli ilden bolar men.

Pirim Şahyrmerdan – mertleriň merdi,
Gol göterip bize bir pata berdi,
Men özüm bir gerçek Aly şägirdi,
Tekeli-türkmenli ilden bolar men.

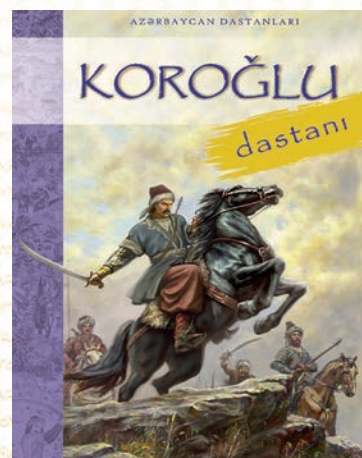
Görogly sözünü tamam etdi, emma Gülendam ýene ony tanap bilmedi.

Bendiwan – tus-sag, elgarama.

– Eý, oglum, sen tekeli-türkmenli ilden bolsaň, men hem şol ýerde boldum. Ýedi ýyl bäri zalymyň golunda bendiwan bolup gezip ýörün. Hany, aýt, göreýin. Meniň emjek süýdüni bermesem-de, el süýdüni berip terbiýelän ýetimegim galyppy. Şony, oglum, sen görmediňmi? Ol öldümi? ýa barmy? – diýip, Görogludan Göroglyny sorap: «Meniň Göroglymdan habar ber» diýip, baş keleme söz aýdar gerek:

Türkmeniň ilinden gelen gardaşym,
Körpe guzym – Röwşen jandan bildiňmi?
Bu gün görsem, gurban ederdim başym,
Howandarym Görogludan bildiňmi?

Bu gün gelip açdyň ýürekde bendim,
Görogludy meniň ýalňyz perzendim,
Şirinim-şekerim, nabadym-gandym,
Howandarym Görogludan bildiňmi?



Togap etmek – baş egmek, düynemek.

«Käbäm enem» diýip, golum tutardy,
Basan yzlaryma togap ederdi,
Gaty ýaýyn çekip türgen atardy,
Esrik nerim Görogludan bildiňmi?

Peýşana – maňlaý, alyn.

Biziň jaýlar almalydyr, narlydyr,
Kysmat ýaman, peýşanamyz şorludyr,
Ýedi ýaşdan namyslydyr, arlydyr,
Şol namyslym Görogludan bildiňmi?

Gülendam diýr, munda başym bendedir,
Aýralygyň dagy janu-tendedir,
Ýedi ýyldyr, bar umydym şondadyr,
Howandarym Görogludan bildiňmi?

Gülendam sözüni tamam etdi.

Görogly munuň tanaman duranyňy anyk bildi-de: «Gel, şuňa bol-
şuny aýdaýyn, özümi tanadaýyn» – diýdi:

– Eý, ýeňňe, şol garaňky görden ýagtylyga çykan Röwşeniň,
ýedi ýaşynda senden aýra düşen heserdeşiň mendirin – diýdi.

Gülendam biçäre şatlygy ýüregine sygman, begenjinden çaşyp
ýykyldy, agyr göwre ýere degende güpläp ses etdi. Görogram
ýeňnesiniň sessiz-üýnsüz özünden gidip, çaşyp ýatanyny görüp,
pikir derýasyna gark boldy:

– Bu biçäre Göroglyny görüp ölsäm armanym ýok diýip, maksat
tutan eken, indi men munuň meýdini äkidermikäm? – diýip, haýran
bolup durdy, emma biraz salymdan soň, Gülendam gözünü açyp,
özüne geldi, tirsegine daýanyp turdy-da:

– Heý-waý, meniň ýeke-ýalňyz howandarym – Göroglymmy sen? –
diýip, oňa baka topuldy.

Görogly hem begenip, atyndan düşüp, ýeňnesi bilen görüşdi.
Gülendam Göroglynyň daşyndan üç mertebe aýlanyp, maňlaýyndan
ogşady.

Gülendam görşüp bolandan soň, ýene oturjak bolubardi. Onda
Görogly:

– Oturma, ýeňňe, derrew mün atyň syrtyňa! – diýdi.

Emma Gülendam aýagynyň astynda ýatan çöpi aldy-da, ýeri dyrma-
lap oturyberdi, gözüne yaş aýlap başyndan ötenleri bir laý ýatlady.



Görogly bilen Arabyň arasynda näme üçin gapma-garşylyk döreýär?

Görogly:

– Ata mün, ýeňňe jan, saňa näme boldy beýdip otyr ýaly? –
diýip sorady. Gülendam başyny aşak salyp oturan ýerinde boljak-

geljegi bir laý gözünüň öňüne getirdi. Ol pikir derýasyna gark bolup oturşyna, Göroglynyň howlugýandygyny-da duýmady. Soň Gülendamyň başyny galdyryp:

– Eý, oglum, Röwşen jan, ýör diýýärsiň, men neneň gideýin, ne ýüz bilen Çandybile baraýyn? Röwşen jan, meniň indi boljagym bolup, boýam synypdyr. Indi meni bu jaýymdan gozgama, goý, men şu ýerde öleýin – diýip, hamsygyp göz ýaşyny taýly gezek sylp göýberdi.

– Ýok, bolmaz, gitmeseň bolmaýa, ýeňne jan!

– Röwşen jan, saňa bir gep bar, sen şu wagtlar meni äkitseň, bu betbagt bilen ýene bir ýerde sataşaysaň: «Heý, zaňnar, Röwşen, sen Gülendamyň ýeňneňi... garrap sandan galandan soň äkidip, arym jaýyna düşdi diýip gezip ýörmüň? Kempiri bari kow» diýer, ol wagt seniň ýüregiň ynjar – diýdi.

Gülendamyň bu sözi Röwşene makul görüldi.

– Eýsem, bu işiň geňesini özüň ber, ýeňne jan – diýip, ýennesine maslahat saldy.

Gülendam:

Wesme – gaşa çalyňyan gara reňk.

Gülöp (gül-aab) – gül suwy, atyr.

– Eý, oglum, munuň geňesini men bersem, arnamysym ýerine düşsün diýseň, onuň öňki heleýinden galan ýeke gyzy bar, şondan başga hiç bir perzendi ýok. Şonuň üçin ol gyz yetişen hem bolsa, ony äre bermäge gözi gyýman saklap otyr. Şu wagt ol ýigrimi baş ýaşyna barypdyr. Ýüzleri aý ýaly, gyzyl güle taý ýaly, gara göz, galam gaş, ýuka dodak, hünji diş, gözi sürmeli, boýny düwmeli, gaşyna wesme çekip, saçyna gülöp döküp, al-ýaýyl geýnip, бага seýle çykan wagtynda, görenler onuň yşkynda el göterip bilmeýärler. Adyna-da Bibijan diýýärler. Men şonuň ugruny tapyp, seniň ardyňa mündürüp bilsem, onda sen Reýhanyň ýürek ýagyny üzyärsiň. Seniň aryň ýerine düşýär. Indi men şol gyzy getirip, Reýhanyň «Suw ber» diýşi ýaly saňa suw berdireýin. Sen ony atyň syrtyna çek-de ýöräber, şonda aryň ýerine düşer – diýip, Görogla akyl berdi.



Gülendamyň Görogla beren maslahaty dogrumy? Siz nähili pikir edýärsiňiz?

– Maslahat, ýeňne jan!

– Onda sen şu ýerde duruber bakaly – diýip, Göroglynyň sazyny eline alyp, Bibijanyň ýanyna baka ugrady.



Okanlarymyz hakda pikir alşalyň!

1. Bu bölüm nähili waka bilen başlanýar?
2. Genjim beg Görögla näme diýýär?
3. Köse näme üçin Görogludan galmak isleýär?
4. Görogly Gülendam ýeňnesini nähili tanaýar?



TOPAR BOLUP IŞLEÝÄRIS

«Ar alyş» şahasynyň I bölümindäki Göroglynyň, Genjimiň hem-de Kösäniň, Handan batyryň obrazyndaky gowy we erbet taraplaryny tapyp, aşakdaky shemany dolduryň.

1-nji topar: Görogly, Genjim

Görogly, Genjim	Eposda	Siz onuň haýsy taraplaryny haladyňyz?
Sözleşşi		
Hereketleri		
Häsiýeti		

2-nji topar: Köse, Handan batyr

Köse, Handan batyr	Eposda	Siz onuň haýsy taraplaryny haladyňyz?
Sözleşşi		
Hereketleri		
Häsiýeti		

Bu temada biz:

– Eposyň baş gahrymany Göroglynyň Reýhan bilen bagly dartgynly wakalar barasyndaky maglumatlara eýe bolýarys; – Eposdaky wakalaryň beýanyňy derňew edýäris.



Eposdaky gahrymanlar – Reýhan, gyzy Bibijan bilen baglanyşykly maglumatlara nähili garaýarsyňyz? Şeýle bolmagy mümkinmi?

II

Bibijan hem kakasy ýaly ukusyna agyrdy. Ol bir uklasa, ýedi gije-gündiz uklardy. Uklamasa-da ýedi gije-gündiz gezer ýöwerdi. Röwşeniň baran günü onuň ýatanyna üç gije-gündiz bolupdy. Gülendam sazyny iki gulakdan düzdi. Gyzyň başujunda oturdy. Ony turuzjak bolup, sesiniň ýetdiginden gygyryp, şu dessany aýtdy:



Bagyňda bir gül açyldy,
Tur, Bibijan, turgul indi.
Ýar tapyşar wagtyň geldi,
Tur, Bibijan, turgul indi.

Bir aşyk arzuwyň çeker,
Gözlerinden gan-yaş döker,
Lebleri gant bilen şeker,
Tur, Bibijan, turgul indi.

Geýeniň atlaz-daraýy,
Ýüzleriň gijäniň aýy,
Sensiň perileriň taýy,
Tur, Bibijan, turgul indi.

Seniň gülüň asla solmaz,
Geldim, oýatmasam bolmaz,
Gülendam senden el üzmez,
Tur, Bibijan, turgul indi.

Gülendam sözünü tamam etdi weli, Bibijanyň gulagyna bir owaz eşidilen ýaly boldy, emma düşülginem bilmedi, huşulygynam bilmedi. Arkan ýatyp bir gerindi. Egnine geýen dokuz gat köyneginiň tylla düwmeleriniň her haýsy bir ýana paýrap gitdi.



Gülendam Bibijany nädip ukudan oýarýar?

Ondan soň Gülendam: «Men muny nädip oýararkam» diýip, ni-rede agyrjak ýeri bolsa, tutup mynçgylap başlady. Gyz hiç hereket etmedi. Gülendam ýene eline sazyny alyp, tarlary düzüp, gyzyň gulagyna golaý oturyp, baş keleme söz aýdar gerek.

Şikar – aw.

Eý Bibijan, diňle indi sözümi,
Gül açyldy, tur, şikara gideli.
Indi bizden öwürmegin yüzüni,
Bibijanym, tur, şikara gideli...

Beýle gaflat bilen bolma bikarar,
Şol oylan ölünçä, arzuwyň çeker.
Seniň bilen bu gün eýlese şikar,
Bibijanym, tur, şikara gideli.

Bagban geldi бага, köp mahal ötdi,
Hijr odunyň közi bu jana ýetdi,
Gün günorta bolup, gijigip gitdi,
Bibijanym, tur, şikara gideli...

Gülendam sözüni tamam etdi. Bibijan bu gezek gözünü ýalpa açdy. Tirsegine galyp seretse, ýanynda ýeňnesi dur.

– Hä, ýeňne jan, näme işläp ýörsüň? – diýip sorady.

Gülendam:

– Ýok, Bibijan, ýaňy daş işikde ataň geýimlerini ýuwup otyrdym, bir atly-ýaragly, gerçek goç ýigit telpegini çekgä goýup: «Ýeňne, bir suw ber» diýip sorady. – Bu ýigrenji kirim bilen suw bersem ýuregi almaz – diýip, göwnüme geldi. – Gel, şuny Bibijana aýdaýyn, bejerip, bezenip, şuňa bir suw berse, tebähedi alar hem: «Arabystan ilinde şular ýaly owadan, yetişen bir gyz gördüm» diýip, her meýlisde, oturyşanda gürrüň eder diýip, seniň ýanyňa geldim, şoňa bir suw ber, Bibijan – diýdi.

– Şeýle bir owadan ýigit bolsa, ony bir görüp galmasam bolmaz, atam hem häzir ukuda ýatandyr – diýip, Bibijan yerinden syçrap turdy-da, howul-harat saçyny darady, gaşyna wesme, gözüne sürme çekdi. Bukjasyny açyp, dessine egin-eşiklerini çalşyrdy, özüne zynat berip, üstüne gülap sepdı, dokuz perdäni hem yüzüne tutup, ýuwaş-ýuwaşdan Göroglynyň ýanyna baka ugrady. Däliz bilen gelýärkä, heniz işikden çykmanka, Göroglyny gördi-de, barmagyny dişläp, işikde duruberdi. Görogly işikde barmagyny dişläp duran Bibijanyň jemalyny görüp, baş keleme söz aýdar gerek:

Däliz – eýwan, dalan, koridor.

Garşymyzdan bir aý dogdy,
Gutly bolsun il üstüne.
Boldy ajap zamanalar,
Gadam goýsun ýol üstüne.

Hülle– don, çabyt.

Gunça kimin gülleri bar,
Göz üstünde ýollary bar,
Bir ajaýyp hallary bar,
Halyň goýar hal üstüne.

Gamza – garaýyş, bakýş.

Bir gyz geledir bezenip,
Süynüp-sarkyp hem darany,
Gamza tygyny gezenip,
Hülle geýer şal üstüne.

Tyg – ýarag.

Ýaryň bagyna gireli,
Bagyň gülünü tireli,



Sen gelseñ, biz baraly,
Bar, çykyp dur ýol üstüne.

Ýedi ýyldyr synam dagly,
Pir ýolunda boýnum bagly,
Nowhuruş oylan, Görogly,
Bir alla diýip, dön üstüne.

Görogly sözüni tamam edip, Gyratyň başyny gyza tarap dolady. Şol wagt Gyrat hem çarpaýa galyp, ajap bir oýun etdi. Bibijan ýylan gören ýaly bolup arkan-arkan çekilip:

– Eý, sen tüysi bozuk ýigit, meni razy etmän alyp gitjek bolýarmyň? Men seni atama aýdyp öldürderin – diýip, öýkeläp yöräberdi.

Gülendam onuň yzyndan ýetip: «Ataň duýsa, gyrrar bizi» diýip töwella etdi. Bibijan-da «Men-ha gaýtmanam-gaýtmanam» diýip jogap berdi:

Gülendam:

– Gurbanyň bolaýyn, Bibijan,
Aýtma, ataň gyrrar bizi,
Maňa dardyr, bu giň jahan,
Aýtma, ataň gyrrar bizi.

Bibijan:

– Göýber, meni, zalym ýeňne,
Men-ä gaýtmanam-gaýtmanam,
Sen meni saljaksyň jeñe,
Asla gaýtmanam-gaýtmanam.

Gülendam:

– Sensiz ýerde gül açylmaz,
Seniň gülüň hergiz solmaz,
Ýagşy-ýamandan söz bolmaz,
Aýtma, ataň gyrrar bizi.

Bibijan:

– Barman indi men ýanyña,
Ot salma şirin janyma,
Özüň baryp, suw ber şoña,
Men-ha barmanam-barmanam.

Gülendam:

– Gülendam diýr, al gyz pendim,
Sensiň meniň jiger-bendim,
Şirinim-şekerim, gandym,
Zalym ataň gyrrar bizi.

Bibijan:

– Bibi gyz di'yr, e'y' ye'ñhe jan,
Düşdi köñlüme betgüman,
Şol oglanyñ päli ýaman,
Asla gaýtmanam-gaýtmanam.

Bular sözlerini tamam etdiler.

Onda Gülendam:

– Barmasañ, bir içim suw ber! Bu ýigit tizräk gitsin. Bibijan – diydi:

– Ýok, ye'ñhe jan, bu ýigidiñ bolşy ýaman bozuk görünüär. Muña suwuñ-da bolsa, zadyñ-da bolsa özüñ ber, ýagşysy myny aman-sag, tizräk ugradaweri – diydi:

– Bibijan, bu ýagşy ýigit, bir jam suw beräysene – diyip, bu hem arkasyndan itiberip dur. Şol halda Bibijan Görogla garap:

– A'yu, goç ýigit, sen bu ýerde kãn durma, biziñ peşşaplarymyz seni görseler, za'ya edip öldürerler, «Gitgin indi, demir donly, bu ýerden» diyip, Görogla garap, bir söz aýdar gerek. «Alma'y' gitmez demir donly, bu ýerden» diyip, Görogly hem jogap berýär:

Peşşap – nöker,
ýasawul, jellat.

Bibijan:

– Habar bergin, ýigit, nirden geler sen,
Gitgin indi, demir donly, bu ýerden.
Ha'ysy ilden, ha'ysy ulusdan bolar sen,
Gitgin indi, demir donly, bu ýerden.

Görogly:

– Meni sorsañ, geldim Çandybilinden,
Alma'y' gitmez demir donly, bu ýerden.
Aslym be'yan etsem türkmen ilinden,
Alma'y' gitmez demir donly, bu ýerden.

Bibijan:

– Gitgin indi, biziñ iller du'ýarlar,
Goçaklarymyz ata rekap go'ýarlar,
Du'ysa, seniñ şirin janyñ gy'ýarlar,
Gitgin indi, demir donly, bu ýerden.

Rekap – e'yer,
üzeññi.

Görogly:

– Bäş menzilden Gyratymy çapar men,
Her menzilde sermes guzy gapar men,
«Däh» di'yem-de, bäş kişini ýykar men,
Alma'y' gitmez demir donly, bu ýerden.

Bibijan:

– Hanlaryň içinde hanlar hany sen,
Aşyk bolsaň, mağsudyňy tany sen,
Sen pisint etmediň Bibijany sen,
Gitgin indi, demir donly, bu ýerden.

Görogly:

Nerkes – gara gül
ady, gara gözli.

– Beg Görogly aýdar: şirin sözlini,
Janym alan nerkes gara gözlini,
Goşa hally, aý dek ap-ak ýüzlini,
Almaý gitmez demir donly, bu ýerden.

Bu sözi aýdandan soň, Bibijan arkanjaklap:

– Gör, ynha ýeňne jan, munuň aýdýan sözlerini gör, asla bu ýigitden gowulyk çykmaz. Eger maksadyň öldürtmek bolmasa, onda meni göýber – diýdi.

– Eý, gyzym, maksat seni öldürmek däl. Bu ýigit gaty gowy ýigit, ol bir içer ýaly suw sorady, men şol suwy seniň alyp bermegiňi oňa wada berdim, diňe şonuň üçin men seni getirdim – diýip, Gülendam sypdymajak bolup arkasyndan iteleýär.

– Ýok, ýeňne jan – diýip, Bibi gyzam Gülendamy arkanlygyna südürläp, Göroglynyň gözünden ýitip barýar.

Görogly bu bolşy görüp, öz içinden:

– Men könelerden: «Ýagşy söz ýylany hinden çykar» diýip eşi-dipdim. Gel, men oňa hoşamatly bir söz aýdaýyn-la. Bizde söz gytmy näme! – diýip, Bibijana garap:

– Wah, Bibijan, gitmesene, bir suw bersene! – diýip, baş keleme söz aýdar gerek:

Garşym alyp duran dilber,
Näzlim, bir suw ber, içeli.
Ter hynaly gollaryňdan,
Gyz juwan, suw ber, içeli.

Senmisiň arabyň gyzy,
Geýen donlaryň gyrmyzy,
Näz bilen köydürme bizi,
Gyz juwan, suw ber, içeli.

Goly hyzmatda baglyny,
Menzili ýyldyz daglyny,
Tanyrmy sen Göroglyny?
Gyz juwan, suw ber, içeli.

Bilbil güle çeker zary,
Aşygyň köymesin ary,
Göroglynyň söwer ýary,
Bibijan, suw ber, içeli.

Görogly sözünü tamam etdi.

Gülendam:

– Halha, Bibijan diýip adyňam bilýän eken. Heý, Bibijan, bu ýigit seniň at-owazaňy eşidip, saňa aşyk bolup gelen bolmaga çemeli, muny namyrat gaýtarma-da, suw beräý, Bibijan! – diýdi.

– Al-la, ýeňne jan, «ber-beri» kân aýtdyň. Indi men muňa suw bereýin weli, sen meniň keynimden habardar bolaweri.

– Men zzyňda duraryn, Bibijan.

– Bolýar, ýagşy – diýip, Bibijan razy boldy.

«Kasas kyýamata galmaz» diýenleri, Reýhan Gülendamy alyp gaýdanda, Göroglynyň kakasyndan galan altyn jamy alyp gaýdypdy. Bibijan bu jama suw dolduryp, heremhanadan ýylgyryp daş çykdy. Gamza kakyp, jilwesini artdyrdy, näz edip, uýalan kişi bolup, ýüzünü keseräk tutdy-da, jamy Göroglynyň goluna uzatdy.

Görogly jyn ýaly çalasyn zaňnar: jamy goltugyna urdy-da, dessine bir elini ak goluň penjesinden, bir elini hem ak bilekde goýlan bilezigiň aňyr tarapyndan berk tutup, gyzy özüne baka çekdi welin, gyz top ýaly bolup, atyň sagrysyna düşdi. Azaby ýerine gowşan Görogly Bibijany ardyna alyp, Gyratyň başyny yzyna baka öwrüberjek boldy. Onda Bibijan:

– Aýu, goç ýigit, indi men özüm gideýin, sen häzir meni göýber, men öýe girip, zatlarymy bir alaýyn – diýdi.

Gülendam-da:

– Dogry aýdýar, Röwşen jan, göýber elini, «Gideýin» diýdi, indi özi gider – diýdi. Görogly hem onuň elini göýberdi. Päh, ýetişen maşgala Bibijanyň-da göwni galkdy. Içeri girip, zer-zerbent geýimlerini egnine geýdi. Şaý-paýyny dakyndy, aýnadaragyny alyp bukja saldy. Bukjasynam goltuklap gelip, atyň syrtyna mündi.

Gülendam:

Bar, Röwşen jan, alnyňy hak açsyn, Reýhanyň ýürek ýagyn-a üzensiň, emma özüň gatyрак gideweri, men şu gün irde-giçde muny oýatmasam, «Sen meniň gyzymy ogluňa özüň berip göýberensiň» diýip, maňa azar berer, döwüş-tayak meniň başymda bolar – diýdi.



– Al-la, ýeňňe onuň ýaly bolsa, men şu duran ýerimden Reýhanyň içinden sary ýaýyň okuny geçirip, seni hem alyp ötägideýin.

– Eý oglum, ol işiň namartlyk bolar, men baryp ony oýaraýyn. Soň ol zaňňar: «Men ukuda ýatyrkam alyp gidipdir, bigayratlyk edipdir» diýip, bahana tapmasyn – diýdi.

Bu aýdanyň hem dogry, ýeňňe jan. Men Gyratymy depip meýdana çyksam, onuň alajyny özüm görerin. «Eliň bilen edeniňi egniň bilen çekersiň» diýenleridir. Goý, ol zaňňar hem ozal öz eli bilen etdi, bu gün öz egni bilen çeksin. Sen bar-da, ony turuz – diýdi.

Görogly Bibijana:

– Berk ýapyş, gyz – diýip, Gyrata bir gamçy urdy welin, janawar ýyldyrym ýaly süýnüp, laçyn kimin uçip barýar.



Gülendam nähili obrazda göz öňüňizde janlanýar?

Indi habary Gülendamdan eşidiň. Ol Reýhany oýatmanyň kül-külünde bolup, onuň başujuna bardy. Birnäçe ýerden tymsal getirip, bir gazal aýtdy. Gör-bak näme diýýär:

Mahy-taban – dolan
Ay.

Reýhanarap, turar bolsaň, tur indi,
Ustüňe nowhuruş geldi Görogly.
Turgun, betbagt, boz meýdana gir indi,
Ýedi ýylky aryn aldy Görogly.

Turgun indi, tiz açawer gözüňi,
Deň eýledi dagy, daşy, düzüňi,
Boýy kyrk gez, mahy-taban gyzyňy,
Atyň sagrysyna aldy Gorogly.

Gyratyn oýnadyp, girdi meýdana,
Mert bir ýana gitdi, gyz hem biz ýana,
Reýhanarap, indi galdyň armana,
Öýüňe bir talaň saldy Görogly.

Gülendam diýr, çagyrandyr pirini,
Ugrunda sarp etdi herne baryny,
Bu gün senden aldy namys-aryny,
Başyňa bir bela boldy Gorogly.

Gülendam agzyny Reýhanyň gylagyna tutup, şeýle bir gygyrýar, eger-eger zaňňar bir sarsanagam.

Gülendam gygyryp ýadandan soň, şol ýerde asylgy dyran zaňy gaty-gaty urdy, Reýhan munuň bilen hem turmady.

– Al-la, janlatym, ölendir diysem, demi gelip-gidip dur – diyip, baryp ony depip baslady. O ýanyna geçip dep, bu ýanyna geçip dep, şunça depeni bilen, gygyrany bilen hem oýanmansoň, arkan düşüp ýatan adamyň garnynyň üstüne münüp, aýbogdaşyny gurup, ýaýrap oturyberdi. Garnyndan bir agyr zat basybersensoň, Reyhan demini ýygnap, içini çekip, bir pyşgyryp goýberdi. Gülendam zyňlyp honda baryp düşdi. Munuň bilen hem oýanmansoň:

– Gel, indi munuň demini bir bermän göreýin, şonda-ha oýansa gerek – diyip, Gülendam iki sany ullakan ýassygy getirip, her ýassygy burnunyň bir ýan deşigine dykdy. Iki sany pyýada hem bäsinden taýak bilen itip durdy. Dura-bara demi içine dolup, ol çişip ugrady. Demi çykman duransoň, içini çekip, pyşgyrды welin, ýassyklar göýä top atylan ýaly bolup zyňlyp gitdi.



Araby ukudan nähili oýarýarlar?

Munda-da oýanmansoň, Gülendam:

– Men munuň tenini oda ýakmasam bolmaz – diyip, haşal otlardan tutaşdyrlyk getirip, aýagujuna basdy, baş-alty sany körükçini getirdi:

Galbiri – elek.

– Derrew şuny tutaşdyryp, ot ediň – diyip buýurdy. Körükçiler kömri derrew tutaşdyryp ot etdiler. Birentek demir syhy hem taýýarlap, dym gyzyl edip, ussalar Reyhanyň dabanyň teýine basyberdiler. Gün peýşine baranda onuň aýagyň aşagyny daglap, galbirä dönderdiler. Şol wagt Reyhan:

– How, meniň aýagymdan çybyn çakýar, gorasaňyz-la – diyip, aýaklaryny ýygnap, o ýan-by ýan agdarylyp, bitap bolubardi. Indi onuň oýanjagyny Gülendam bildi-de, seýislerine: «Derrew atyny eýerläp goýuň» diydi. Aşpezlerine: «Derrew nahar taýýar ediň» diydi, çayçysyna: «Çay taýýar et», paýakeşine: «Çilim taýýar et» diyip buýurdy. Özem howzy suwdan dolduryp, suwa çümüp çykdy-da, saçyny çözüp goýberdi. Ýüzüniň ol ýerinden, bu ýerinden dyrnagy bilen ganadyp, bir dony hem kellesine büräp, heremhananyň agzyna ters bakyp, ýalandan ulili bilen aglap oturyberdi. Onyňça Reyhan hem gözünü daň ýyldyzy ýaly açyp:

– How, meni ýatyrmaýan kim? – diyip, laňña ýerinden galdy. Birden Gyratyň yzyna gözi düşdi-de:

– Päh, zaňnar-a, her ýerde bolsaňam, öz atymyň nesliniň yzysyň – diydi. Onyança-da birden düjüm agajyna atylan oka gözi düşdi.

– Bu ok näme? – diyip gygyrды.

Daşyndakylar:

– Bilmedik kimiň atyp gidenini – diydiler.

– Kim-de bolsa meniň bilen tutuşjak adamyň eden işidir, bu – diýip, haýran bolup oturşyna heremhananyň agzynda ters bakyp oturan Gülendama Arabyň gözi düşdi.

– How, saňa näme boldy?

– Zäher boldy, merez boldy – diýip, Gülendam zat bilmedik kişi bolup, Araba garap, baş keleme söz aýdar gerek:

Öz ýurdumda soltan idim, han idim,
Çarhy-pelek meni saçdy, ýaranlar.
Zülpi çil-çil bolan bir janan idim,
Baryp Reyhan maňa duşdy, ýaranlar.

Görogly beg gelip atyndan düşdi,
Seniň gyzyň gujaklaşyp görüşdi,
Dal çybyk deý bir-birine çyrmaşdy,
Beýik-beýik dagdan aşdy, ýaranlar.

Bir goç ýigit bedew harladyp geldi,
Sermes gyzyň baryp gujagna doldy,
Göterip atynyň ardyna aldy,
Dag, deňiz, çöllerden geçdi, ýaranlar.

Hykarat eýlemek – ezyet bermek, ga-harlandyrmak, azar bermek.

Eşidiňler Gülendamyň sözünü,
Hykarat eýlemäň, begler, özümi,
Bir goç ýigit, Arap, seniň gyzyňy,
Armanlyja öpüp-guçdy, ýaranlar... –

Nepes – dem.

diýip, Gülendam sözünü tamam etdi, emma ýaňy ukudan turan zaňňar, heniz çaýynam içmändir, çiliminem çekmändir, nepesi ýerinde däl, munuň aýdan gepine düşünenogam, gaýta:

– Näme galmagal edýärsiň, how? – diýip dazarylýar.

– Galmagalym ýaňy Görogly gelip, meni äkitjek boldy, menem gaçyp özümi howza urdum, ondanam kowalap çykardy, oňsoň heremhana gaçdym, yzymdan ýetip, gamçy bilen ura-ura, ýüz-gözüm persala etdi, biziň bu galmagalymyza, şol wagt Bibijanam içerden çykaýdy. Ol, Göroglyny gören badyna, senden-de, öýünden-de geçdi. Derrew baryp, oneň bilen gol boýna salşyp, muhubbet posalar alşyp, ikisi artlaşyp, çüw gitdi. Menem seni turuzjak bolup daşyňdan ýedi mertebe aýlandym, bogazyma sygdygyndan gygyrdym, sen wagty bilen oýanmadyň – diýdi.

Muhubbet – söýgi.

Arap ýene lagyrdap:

– Bu keçeleriň, ýorganlaryň ýanan ýeri bar-la, özem myžžyk bolupdyr, bulara näme boldy? – diýip sorady.

– Men ýaňy Görogly bilen başyma gaý bolup ýörkäm, olara-da bir ýerden ot düşüpdür, senem süýji ukyň arasynda ýatyrkaň, ony bilmänsiň. Hälem men habardar bolup, çay suwy bolar diýip, durlap göýan iki hum suwumy duýup, seni köydürmän alyp galdym, ýogsa sen ot alybam öljek ekeniň. Indi o näme bu nämäni goý-da, boz meýdana baryp gir. Olary öz gözüň bilenem gör, näme hünäriň bolsa, gözüne görkez-de: gyzyňy hem alyp gel – diýdi.

– Onda Arap aýtdy:

– Olar haçan gitdiler?

– Ýaňy gitdiler – diýenden, Arap:

– Aý, aty eýerläň, salahlary getiriň, çay äkeliň, çilim äkeliň, nahar äkeliň – diýip gygyrýar.

Dessine aty eýerläp getirdiler, çayçylar çay äkeldiler, aşpezler nahar äkeldiler, paýakeş çilim äkeldi. Zaňnar Reyhan bir uly kersen garmany garnyna gapgardy, dokuz çäynek çay başyna çekip, bir çilim çekdi. Derrew ýaragyňy dakynyp, atyny mündi-de, Gyratyň yzyny alyp, basdy ata gamçyny.

Arabyň aty dört-baş aýdan bäri gozganman bakyda duran atdy. Gyssagly haýdalandan soň, aşagynyň ody öte düşen süýt ýaly köpürjiläp, çogup parça-parça köpük endamyndan saçylyp düşýär. Arap atyny ýagşy bir meýdan çapaňsoň, bu köpükler gaýdyp bir ak der geldi. At harlap, garry Araby zyňmaga başlady. Bu gün ötdi, gijesi ötdi, ertesi çäş galanda Göroglynyň yzyndan bir gürrüldi peýda boldy.

– How, Bibijan, bir gürrüldi bar-la, bu ýakynlarda aždar barmyka, şir barmyka?

– Gorogly beg, aždaryňy-da bilmeýän, şiriňi-de, bu meniň atamyň atynyň gürrüldisidir. Onuň toýnagy gyzan wagtynda, damagynyň harryldysy, burnunyň parryldysy gaty daşdan eşildiýändir, bu şonuň sesidir. Ol seniň, zzyňy alyp kowup gelýär ahyry – diýdi.

Onda Görogly: «Gel, men muny synap göreýin» diýip oýlandy-da: «Dost geňeşde belli dýipdirler, ataň bolsa yzymyzdan ýetip gelýär. Indi näme etmeli? – diýdi.

Onda Bibijan:

– Eý Görogly beg, maňa näme geňeşýärisiň? «Ýaryşda atdan, ýyrtyşda gurtan, mal ýagdaýyny gartdan, söweşi mertden» diýipdirler. Sen özüň bir mert ýigit, özüň menden ýagşy bilýänsiň, ýöne meniň saňa aýtjak bir sözüm bar. Atam uka giden mahalynda seýisler onuň atyna iým-suw berip, ot döküp, bakyp-bejerip ýörkärer, menem baryp kesesinden syn ederdim. Ol ata her menziline töwrizi baş ýarym batman

Salah – ýarag.

Paýakeş – çilimsaz, çilim berýän, gapy hyzmatkäri.

Çäş galmak – guşluk wagty.

Gart – garry, ýaşuly.

Töwrizi batman – agyrlyk ölçegi. Her ýerde bir hili ulanylýar. Käýerde 20 kilogram, käýerde 3,5 kg.

iyň berilýärdi. Ol at ýagyndan ýaňa bikär bolup galandyr, ýöne gyzgynyna gelýändir, onsoňam atamyň aty garrydyr, biziň atymyz ýaş görünüär. Şonuň üçünem ýakynyňa gelse, baş-alty agyz depe güýmäp, bir meýdan saklap bilseň, onuň aty şol ýerde sowap galar – diýdi.



Bibijanyň öz atasyna garşy Görogla beren maslahaty dogrumy? Sen muňa nähili garaýarsyň?

Görogly Bibijanyň göwnünde özüne ýamaňlyk ýokdugyny bildi.
– Hop ýagşy, onuň ýaly bolsa, men atany üç-dört günläp gepe güýmemeýänmi! Meniň ýanymda gep gytmy näme? – diýip, bir dagyň üstüne çykyp, yzyna garap duruberd. Bir seretse, iki dagyň jülgesinden Reyhan zaňnar atyny ýüzin salyp gelýär, bolup gelşi edil bir gara ýapynja meňzeýär.

Ses ýeter ýaly meýdana geldi welin, Görogly şol duran ýerinden:

– How, Reyhan, dur şo ýerde, dur şo ýerde! Saňa baş-alty agyz sözüm bar – diýip gygyrdy.

– Haý, zaňnar, Görogly, ine, durdum, aýt näme sözüň bolsa!

– Sözümi saňa saz bilen aýdyp berjek – diýip, arkasyndan sazyny alyp oňa garap, baş keleme söz aýdar gerek. Gör-bak näme diýýär:



Seni diýip geldim Çandybilimden,
Senden gaýdan enesinden dogmasyn!
Aslym diýsem teke-türkmen ilinden,
Senden gaýdan enesinden dogmasyn!

Meýdan içre ýetdiň bedew harladyp,
Ylgar edip, at alyny derledip,
Men durdum öňüňde jyza parladyp,
Senden gaýdan enesinden dogmasyn!

Belent-belent garly dagdan öter men,
Arym alyp, maksadyma ýeter men,
Bäri gelme, Arap, seni atar men,
Senden gaýdan enesinden dogmasyn!

Sagyra – çaga, ýaş oglan.

Sagyra halymda üstüme geldiň,
Aglatdyň, eňretdiň, ýeňňemi aldyň,
Ýok söwdany meniň başyma saldyň,
Senden gaýdan enesinden dogmasyn!

Görogly diyr, eşit merdiñ sözüni,
Külli ilat görsün meýdan tozuny,
Yeññem üçün aldym, Arap, gyzyñy,
Senden gaýdan enesinden dogmasyn!

Görogly sözüni tamam edenden soñ, Bibijan oña:
– Eý Görogly beg, indi sen atyñy bu ýana sürüber – diýdi.
Görogly hem Gyratyñ jylawyny ýazdyryp, bir gamçy urdy welin,
at Reýhanarabyñ gözünden ýitdi gidiberdi.



Okanlarymyz hakda pikir alşalyñ!

1. Görogly Bibijany nähili alyp gidýär?
2. Ukudan oýanan Arabyñ gözi nämä düşýär?
3. Bibijan Görogla nähili maslahat berýär?



TOPAR BOLUP IŞLEÝÄRIS

«Ar alyş» şahasynyñ II bölümindäki Göroglynyñ, Gülendamyñ hem-de Bibijanyñ obrazyndaky gowy taraplaryny tapyp baha beriñ.



Bu temada biz:

- Eposyñ gahrymanlary Görogly, Reýhan, Bibijan bilen bagly wakalar barasyndaky maglumata eýe bolýarys;
- Eposdaky wakalaryñ beýanyny derñew edýäris.



Reýhanarap nähili ýol tutar diýip oýlaýarsyñyz?

III

Indi habary Reýhanarapdan eşidiñ.

Görogly namasyny aýaklaýança, Reýhanarabyñ aty sañ gaty bolupdyr, emma atyñ sowanyndan ol zaññaryñ habaram ýok.

– Heý, zaññar, Görogly, sen bu sözi aýdyp lap urýarsyñ. Hany göreli, meniñ öñümden nirä gaçyp

Nama – bu ýerde goşgy, aýdym manyda, aslynda hat, ýazgy, beýan, dessan.

gutulýarsyň – diýip, galkarak oturyp, ilerräk omzap, atyny deptsiledi welin, öz agramyna özi başaşak gaýdyberdi. Minara ýykylan ýaly bolup, maňlaýy baryp daşa degdi. Arap ýer bagyrtlap ýatyberdi, şol ýatuwyna bir çay içim salymdan soň zordan özüne geldi. Entäp-tentäp atyna mündi-de, eýeriniň gaşyna maňlaýyny goýdy, at üstünde hem bir meýdan ýatandan soň, Arap demini dürsedi, soň ol başyny galdyryp, biline guşan uzyn guşagynyň ujundan ýyrtyp aldy-da, yüz-gözünü çala süpürişdirip, maňlaýyny daňdy. Öz-özi içini gepledip:

– Al-la janym, meniň işim oňuna bolubilse ýagşydyr-ow. Men heniz ol zaňnar bilen atyşmankam, atdan ýykyldym, tutuşmankam maňlaýymy ýardym. Her zat-da bolsa, indi onuň bilen gidişsem bolmaz – diýip, atyny gamçylaýar, urýar hem aýaklary bilen debsileýär. Eger-eger, aty sarsanogam.

Reýhan atynyň ýöremejegini bilip, onuň ýantanapyny bileline orady, uýanynam egniniň üstünden taşlap tagyrdadyp süýräberdi. At şol barşyna gybyrдыklamaga başlady. Ýene bir meýdan süýränden soň, at ädimini gatyрак ädip, özüni dürsäp ugrady. Ol indi atynyň toýnagynyň gyzjagyny bilip, uýanyny, ýantanapyny eýeriň gaşyndan ildirdi. Ýoldan bir desse taýagy tapyp alyp, atyň guýrugyndan tutyp, sagrysyna, gapyrgasyna, ýanbaşyna ura-ura ony mazaly gyzdyryp, üstüne münäge-de, basdy ata gamçyny. At kä derläp, kä harlap, öňe zyňmaga başlady. Şeýdip, ol damagyny harrылdadyp, burnuny parrылladyp gidiberdi.

Indi habary kimden al, Görogludan al, Göroglynyň aty artlaşykly – agyr ýükli. Her niçik bolsa-da, ol Reýhandan öňürti Araz çayyndan geçdi. Görogly çaydan geçip, yzyna bir garasa, ynha kyblasyndan gürläp, harlap, Arap ýetip gelýär.

Görogly:

– Eý Arap, dur şol ýerde – diýip ýene gygyrdy.



*Görogly yzyndan ýetip gelýän Reýhany näme üçin saklaýar?
Oňa näme diýýär?*

Arap atynyň başyny çekip:

– Ine, durdum, zaňnar, sen her näme etseň-de, meniň öňümden gaçyp gutulasyň yok. Seniň ajalyň meniň elimdedir, taşla, Bibijany, zaňnar – diýdi.

Görogly oňa jogap edip, eline sazyny alyp, Araba garap, baş keleme söz aýdar gerek:

Garry duşman sen, Arap,
Aga Reýhan, döwüşeli!

Bu gün bolar halyň harap,
Aga Reýhan, döwüşeli!

Niçe ýyldyr çekdim zary,
Şükür, aldym namys-ary,
Ata-babamyň gandary,
Zalym Reýhan, döwüşeli!

Hun – gan, gan
öwezine berilýän
baha.

Ýeke men penahym hakdyr,
Derdiňe hiç dowa ýokdur,
Hunuň – bahaň ýeke okdur
Gelgin, Reýhan, döwüşeli!

Görogly sözünü tamam etdi-de, keýmir okuny sary ýaýa dolduryp, taýýar bolup durubedi. Reýhanarap muňa öňküden-de beter gaza-ba mündi:

– Haý, akmak, seniň etjek emeliň meniň atymy sowadyp, onsoň menden gaçyp gutulmakçysyň. Atym sowasa sowabersin, atym sowasa, ony bu ýerde taşlap, zyzndan pyýadalap baryp, galaňy agdar-düňder ederin. Ýurduňy gum bilen kesege döndärin... Il-ulusyňy dagadyp, ýurduňda ýumurtga togalabermeli ederin – diýip, elinden geler-gelmezi samrap, Görogla garap baş keleme söz aýdar gerek:

Päliň azyp bu jaýlara gelip sen,
Biakyl Görogly – nadan Görogly!
Bejit bilgin sen biajal ölüp sen,
Biakyl Görogly – nadan Görogly!

Berre – guzy, tokly.

Indi saňa rast jogabyň söýlär men,
Berre kimin bagryň birýan eýlär men,
Il-ulusyň, galaň weýran eýlär men,
Biakyl Görogly – nadan Görogly!

Bags (bäs) – jedel.

Goldan geler-gelmez işi başar sen,
Bu gün biziň bilen bagsa düşer sen,
Bir gamçy çalamda şeýle çaşar sen,
Biakyl Görogly – nadan Görogly!

Goluň baglap, tirkärin men gatyra,
Hary-zar eýlärin salyp hatara,
Päliň azyp degdiň Reýhan batyra,
Biakyl Görogly – nadan Görogly!

Reýhanarap sözünü tamam edenden soň, atynyň sowandygyny bilip: «Bu sapar ahmal oturmaýyn» diýip, jylawy çekeräge-de tu-

tup, kibtini gaým gysyp, atyň garyndan dolandyryp, jüp gamçy urdy, emma at bu sapař çalarak sowan eken. Janawar gamçynyň awusyndan sekräge-de bir zyňdy weli, Araz çayınyň o taýyna düşüp bilmän, ortasyna palçyldap düşdi. Derýanyň tolkuny tekizleşip gitdi. Arap aty bilen bir haýukdan soň suwuň ýüzüne çykdy, suwuň içinde atdan düşüp, onuň ýantanapyny bilegine orady, özi öňünde, atam zyznda uly basgy bolup, Görogla tarap ýüzüp gelýär. Şol wagt Görogly Araz çayınyň aňrsynda duran ýerinde Araba garap, bäs keleme söz aýdar gerek:

Uçradyň Araz çayynda,
Gaýt indi, Reýhan, öler sen!
Seni goýman bu jahanda,
Gaýt indi, Reýhan, öler sen!

Ýene bu ýoldan geler men,
Dostu-duşmany biler men,
Eltip ýylkyma salar men,
Gaýt indi, Reýhan, öler sen!

Sen gaflat ukuda ýatdyň,
Güjümiňe okum atdym,
Senden ýarym alyp gaýtdym,
Gaýt indi, Reýhan, öler sen!

Okum çeksem girse ýaýa,
Nalyşyň ýetmez hudaýa,
Arap, atyň bolar zaýa,
Gaýt indi, Reýhan, öler sen!

Röwşen, sygynsam pirime,
Daglar titreşer zoruma,
Döwçülerim – kyrk nerime,
Gaýt indi, Reýhan, öler sen!

Bu sözden soň Arap:

Peşe – aýakçy, çybyn, siňek.

– Zaňňara bak-a, «Döwçülerim – kyrk nerim» diýýär, munuň kyrk döwçüsine bak-a, kyrk ýigidine bak-a. Seniň şol kyrk ýigidiň meniň gözüme peşeçe görüňärmä? Haý, akmak zaňňar! – diýip, Reýhanarap

Göroglynyň şunça abaý-syýasatyna garaman, derýanyň bu tarapyna ýakynlap gelýär.



Onda Görogly:

– Al-la Bibijan, ataň-a gözüne bir alamat görkezäýmesek, ýüzüp geçip gelýär. Indi men munuň özüni uraýynmy? Ýa atyny uraýynmy? – diýip sorady.



Näme sebäpden Görogly Bibijandan maslahat sorayar? Siz Göroglynyň ýerine bolanda näderdiňiz?

Her zadam bolsa atasy-da, Bibijan: «Atyn at, atamy azat eýlegin» diýip, Görogla ýalbaryp, baş keleme söz aýdar gerek:

Bize kyýamatlyk bolan, goç ýigit,
Atyn at, atamy azat eýlegin.
Aryny jaýyna salan goç ýigit,
Atyn at, atamy azat eýlegin.

Şir zarbyn görmedik tilki «şir bolar»,
Hatardan yük alan esrik ner bolar,
Är ýigidiň wadalary bir bolar,
Atyn at, atamy azat eýlegin.

Kysmat bilen seniň ýurduňa geldim,
Sözüm budur, seniň ärligiň bildim,
Men seniň aldyňda bir keniz boldum,
Atyn at, atamy azat eýlegin.



Set (säd) para –
ýüz bölek.

Bibijan diýr, men galmyşam awara,
Bu dertli janymy goýma azara,
Ger isleseň etgin meni set para
Atyn at, atamy azat eýlegin –



diýip, Bibijan sözüni saz bilen beýan etdi.

Onda Görogly:

– Al-la, Bibijan, ataň-a gaty gylawly görünýär. Ol öz gara nebsi üçin göwnüniň islänini edip ýörmäge öwrenen adam-da, onuň bilen şu ýerde bellisini etmekçidim – diýdi.

– Görogly aga, o näme diýdigiň bolýar?

– Ol diýdigim saňa aýtsam, Bibijan, «Ýakma bişersiň – gazma düşersiň» diýip, sary ýaýyň kemir okuny berk çekip, ol zaňharyň beýnisini pytradaga-da, suwuň teýine çümdürip goýbermekdi.

– Görogly aga, her zadam bolsa atamdyr, atyny ursaň uraý, aga, emma özüne degme – diýensoň, Görogly biraz oýlanyp durdy.

Arabyň atam indi birneme peselip, ugry gaçyp barýardy. Ol boýnuny gýşardyp, dilini sallap ugrady welin, Görogly:



– Gel, näme-de bolsa bir gezeklikçe Bibijanyň hatyrasyn saklaýyn, onuň atyny bäri ýüzmez ýaly edeýin. Şonuň bilen Arap pälinden gaýtsa-ha gaýdany, bardygeldi onuň bilenem bolmasa, onçasyny görüberdik-dä – diýip, keymir okuny ýene ýaýa doldurdy.

– Atyň iki göwsüniň arasyndan baryp gömüläýseň gerek – diýip, ýaýyny çekip goýberdi.

Sary ýaý baryp Arabyň atynyň dyzyndan gömlüp, aşyklygyny ýazdyryp ötägitdi. Ozal bärliğine ýüzüp gelýän at birden-de derýanyň düýbüne daş atylan ýaly bolup çümdi. Uýany Arabyň bilinde bolansoň, onam agramyna suwuň teýine alyp gidiberdi.

Bir mahaldan soň, Arap suwuň ýüzüne pöwşüldäp çykdy. Atyna okdan şikes ýetenini bilip, Arap indi yzyna ýüzmäge başlady, kä çümüp, kä ýokary çykyp hyrk-hyrk edip, soňky deminde derýanyň kybla keneryna çykdy. Atynam süýrüp çykardy. Geýimlerini sykyp, her haýsyny bir ýana serişdirdi. Kiçirägede bir kejebe ýaly öl-myžžyk bolan telpegini hem bir agajyň başyna geýdirdi.

Arap oýlandy:

– Al-la, meniň işim şowuna bolmad-ow, indi mundan beýläk geçsem, bu zaňňardan meniň elim hemişe asgyn bolar, ýene bir ok ataýsa, ol meni atdan hem beter eder. «Zelesiň ýarysyndan gaýtmagam bir peýda» diýip, Araz çaýynyň kyblasy bilen Göroglynyň garşysyna geldi.

– How, Görogly – diýip gygyrdy.

– Nätjek, Arap aga?

– Aý Görogly, sen meni utduň, sen zor bolduň, men senden utuldym, indi sen dünýäden ötinçäň, men dünýäden ötinçäm seniň bilen uruşmazlyga, jedel tutmazlyga şu ýerde menden kasam-ýat bolsun – diýip, ýer ýumruklap ant içdi.

– Ä-hä, şeý diýsene, Arap aga. «Oýunçy utulanyny bilse ýagşy» diýipdirler, senem öz utulanyňy bilip, päliňden gaýdan bolsaň, onda bolýar, Arap aga!

– Bildim, Görogly beg, indi meniň saňa berjek birki sany pendim bar, eger alsaň!

Aýt, Arap aga, alar ýaly bolsa alaryn.

– Alsaň, diňle – diýip, Arap Görogla garap bäs keleme söz aýdar gerek, gör-bak, näme aýdýar:

Diýsem, pendim saňa, eý Görogly beg,
Zynhar Gyratyňy goýma höwüré!
Bedew at ýigidiň güýji-kuwwaty,
Zynhar Gyratyňy goýma höwüré!

Bir hyýal eýledim çykdyň şöwüré,
Bir hata eýledim, düşdüm döwüré,
Bir nobat atymy goýdum höwüré,
Zynhar Gyratyňy goýma höwüré!

Reýhan aýdar, men gaharym taşlaryn,
Meni äkit, öz ýurduňda gýşlaryn,
Hyzmat buýrsaň, otuz gulça işlärin,
Zynhar Gyratyňy goýma höwüré!

Reýhanarap sözünü tamam etdi.



Reýhanarap bu pendi Görogla näme üçin berdikä diýip oýla-ýarsyňyz?

Görogly:

– Bolýar, Arap aga, seniň bu pendiňi tutdum – diýdi.

Soň Arap ýene Görogla ýüz tutdy:

– Indi, Görogly, Bibijany saňa tabşyrdym, seni hudaýa tabşyrdym – diýip, baş keleme söz aýdar gerek:

Uzak ýoldan gelen ýigit,
Alypsyň, saňa aş bolsun.
Ýüregime dagy-düwün,
Goýupsyň, saňa aş bolsun.

Atym berip men höwüré,
Ýeňňeňi çekdim döwüré,
Bibijanym goýma jebre,
Alypsyň, saňa noş bolsun.

Men niçe gün sürdüm döwran,
Tapylmaz derdime derman,
Reýhana tükenmez arman,
Salypsyň, saňa aş bolsun –

diýip, Arap maýyp atynyň ýanyna geldi, geýim-gejimini atyň syrtyna taşlap, atyny idip, keýtikleý-keýtikleý gidiberdi.

Görogly hem Bibijan bilen nirdesiň Çandybil diýip, basdy ata gamçyny. Bir meýdan sürenden soň:

– Al-la, bu zaňňaryň gideni çynlakaýdanmyka ýa-da ýalandanmyka – diýip, Görogly pikir etdi.

– Men muny barlaýyn – diýip, bir dagyň üstüne çykyp garady. Görse, Arap zaňňar hol iki dagyň jülgesinden atyny idip barýar, geým-gejiminem atyň syrtyna taşlapdyr. Bolup barşy edil basgyda galan göçegçä meňzeyär.

Pah, Görogly Arapdan aryny alyp gelyän adam. Bibijan ýaly päkize gyzy alyp gaýdan adam. Ol öz atynyň Araz çaýyndan böküp, Arabyň atynyň böküp bilmän, derýanyň ortasyna düşenini ýatlap, Gyratyndan wagty hoş boldy.

– Aý Gyrat, dünýäde belli bahaň bolmaz – diýip, Gyratyna gaprap, baş keleme söz aýdar gerek:

Bedewiň asly behiştiden,
Berekella, Gyrat saňa!
Nalyň tylladan, kümüşden,
Berekella, Gyrat saňa!

Owsun urup ter gezer sen,
Jeren gaçsa, tiz alar sen,
Gelin-gyz dek sallanar sen,
Berekella, Gyrat saňa!

Haýkyrar sen her ýan bakyp,
Dört aýagňy ýere dikip,
Derýaýy-Nillerden böküp,
Berekella, Gyrat saňa!

Görogly geldi jahana,
Meni ýetir sen mekana,
Bermenem Rum – Yspyhana,
Berekella, Gyrat saňa! –

diýip, Görogly Gyratyny sürüp gidiberdi. Nije-nije derýa-çöllerden aşyp, türkmen il-ulusyna aralaşdy. Azal derýasynyň tokaýlygynda mal bakyp ýören çopanlaryň üstünden geldi. Çopanlar Göroglyny hon ýaly ýerden tanap, öz aralaryndan birini söýünjilige gala iberdiler.

– Haý, Görogly aga, sag-aman gelyämiň? – diýip, atyna iým-suw, özüne çaý-nahar berdiler. Görogly çopanlaryň ýanynda ýagşy demdynjyny alandan son: «Indi, Bibijan, biz ugraly», «Ýolagçy ýolda gerek» diýip, atyny zerteň-zeberteň eýerledi, çopanlar bilen hoşlaşyp, ýola rowana boldy. Pah, zaňňar, Gyratam öz belet ýerlerine gelenini syzyp, iş bitirip gelyänini aňyan ýaly, kelle tutuşynam, aýak kakuşynam üýtgedip, Göroglynyň göwnüni barha göterýär.



Пишвaz – öňünden чыкмак.

Indi habary Çandybil galasyndan eşidiň.

Galanyň adamlary Göroglynyň sag-aman gelýänini söýünjilige baran çopandan eşidip şat boldular. Agaýunus peri çopana sylag-serpaý ýapdy, ýigitleriň her haýsy tapdygyndan enjam berip, Göroglynyň öňünden pişwaza çykdylar.



Görogly öz ýurdunda nähili garşylanýar?

Päh, Görogly begem giden işini bitiren, Araby amana getiren adam. Keýpi kök, wagty hoş, ýigitleriň gözi Göroglu düşenden, onuň iş bitirip gelýänini aňdylar. Baryp bir-bir salamlaşyp görüşdiler. Şunluk bilen, Görogly Çandybil galasynda bardy. Bibijany heremhanasyna eltip, Agaýunus perä tabşyryp, özi hem meýhanasyna bardy. Töwerek-daşdaky il-ulus ýygnanyp gelip, saglyk-amanlyk sorashdylar. Ýigitler Göroglynyň töwereginde golaň-çolaň edişip, kimsi çay gaýnadýar, kimsi nahar bişirýär. Köse başlyklaýyn Görogly köp olja bilen gelendir güman edip, bilmekçi bolup, aýlaň-çaýlaň edişýänlerem bar. Olar garşy sorayarlar.

Görogly ýigitlerine garap getiren zadyny beýan etdi...



Näme üçin Görogly Genjimiň ýanynda söýünjilemäge adam yollaýar? Onuň maksady näme?

– How, han ogul, «Görogly geldi» diýip, Genjime söýünjiläp bar, bilip bolmaz, joşan mahalynda sataşsaň-a, saňa bir teňne, iki teňne berer, näme-de bolsa, bagtyňdan gör. Özem meniň ýanynda bir gelip gitsin. «Bir gyzam äkelipdir» diýip aýt – diýdi. Päh, ýaňky ýigit söýünji aljak adam, ol meýhanadan çykandan gygyryp başlady: «Görogly agam geldi, Genjim aga, söýünji!» diýip gygyryp barýar.

Genjim öyünde oturan ýerinden bir galmagal eşitdi, emma bu galmagalyň näme ekenligini aňlaman: «Bir adam nesýe goýun diläp gelýämikä?» diýen güman bilen tersine dönüp otyrды.

Onynça ýaňky ýigidem ylgap öýe girdi-de:

– Haý, Genjim aga, söýünji, söýünji! – diýdi.

– Ýit-ä, ýok bol-a, zaňnar, näme meniň oglum bolupdyrmy, söýünji diýip gygyryp dursuň?

– Ogluň bolmasa-da, Arabystan ilatyndan Görogly iniň geldi.

– Ýeri, gelse gelipdir-dä.

– Beý diýme, Genjim aga! Görogly: «Söýünjiläp bar» diýdi, özem: «Meniň ýanynda gelip gitsin» diýdi.

– Ýit, ýok bol-a, zaňnar, onuň ýüzüni babaly görsün!

– Genjim aga, beý diýme, bir gyzam äkelipdir, şol gyzy saňa berjek bolsa bildiňmi? – diýdi...

– Haw, han ogul, şol gyzy men özüm gözüm bilen görinçäm, saña söýünjilik berjek zadym ýok.

– Aý, Genjim aga, senden-ä tamam köprükdi welin, ol aýdanym-a çykmady. Indi gyzy görübem bir zat berseň men razy.

– Päh, Genjim zaňnar täze donuny, täze ädigini geýip, telpe-gini kakuşdyryp, bilini dartyp guşady. Ýaňky ýigidiň öňüne düşüp, Göroglynyň ýanyna baka ýöredi. Baryp meýhananyň işiginden girip:

– Inim, Essalawmaleýkim – diýip, Görogla salam berdi, görşüp, töre geçip, çök düşüp oturdy.

– Hä, inim, amanlykmy, saglykmy, atyň-ýaragyň bilen arman-aç-man geldiňmi? Hany Gülendam ýeňneňi gördüňmi, hany ar-öwezi nätdiň? Ar-namysy ýerine saldyňmy, ýerine näme äkelip bildiň? – diýip, gaýta-gaýta sorayar, zaňnar.

Görogly:

– Ýigitler, maña dutary alyp beriň. Basymrak göwnüni jemlemeseň, soňuny bozar, bu zaňnar – diýip, sazyny eline alyp, Genjime garap, baş keleme söz aýdar gerek:



Mundan baryp Arabystana,
Belent dagdan aşyp geldim.
Hiç kim gutulmaz destimden,
Ganat baglap uçup geldim.

At jyda boldy astyndan,
Arap ýykyldy üstünden,
Gyzyny aldym destinden,
Ganat baglap uçup geldim.

Görogly merdiň sözünü,
Genjim beg, tutgun sözümü,
Ýeňnemiň ýerne gyzyny,
Saña alyp, joşup geldim.

Görogly sözünü tamam etdi, emma Genjim beg Göroglynyň agzyna anygrak jogap eşitjek bolup, getirilen gyzyň özüne berilmeginiň anygyna ýetmekçi bolup, düşünmediksirän boldy-da:

– Hä, inim, uzak ýoldan gelipsiň, biziň üçin näme sowgat-salam getirdiň, bize näme bagyşlaýarsyň – diýip, ol düşünmezlige salyp, oýkanjyrap otyr, zaňnar.

Görogly: «Muña has açygrak aýtmasak bolmajag-ow» diýip, Genjim bege garap, ýene baş keleme söz aýdar gerek:

Kybladan sallanyp geldi messana,
Aga jan, Arabyň gyzyn bereýin.
Jemalyn görenler boldy diwana,
Aga jan, Arabyň gyzyn bereýin.

Ýene döwran geldi biziň bu бага,
Gözeller içinde ol Ýusup, aga,
Özge güzel ähli şoňa sadaga,
Aga jan, Arabyň gyzyn bereýin.

Görogly beg ar üstünde söweşer,
Hurma saçy tar-tar topugna düşer,
Ýuka dodaklary balmydyr-şeker,
Aga jan, Arabyň gyzyn bereýin –

diýip, Görogly sözünü tamamlady. Päh, Genjim zaňnar ylgap yerinden turdy. Gol gowşuryp:

– Aý inim, gullyg-ow, gullyg-ow, maksadyňa ýet-ow, dünýä durynça, sen dur-ow, aý gullyg-ow, inim – diýip, sarnaberdi, zaňnar.

– How inim, indi bir gep bar, menden ogurlabam ýörme, dogurlabam ýörme, goýny-da saňa tabşyrdym, düýe sürüsini-de, garamal sürüsini-de, ýylkylary-da saňa tabşyrdym, yöne tomus yssylamaz ýaly, gış üşemez ýaly etseň bolýar – diýip, Genjim beg derýa bolup joşdy. Ol ýene:

– How, inim, ýaňy sen geldi diýip, bir ýigit söýünjiläp bardy, oňa-da näme berseň özüň ber. Meniň-ä elim bilen berjek zadym yok – diýdi. Päh, häliden bəri: «Olja getirmändir» diýip, mazasy gaçyp oturan Köse zaňnaryň-da bu sözler gözünü açdy. Ol:

– Şu wagtlar dili aýlanan mahaly depiň goýna baka, zaňnaryň gepiniň bellisi bolmaz, soňrak berjek däl diýmäge-de ýaltanmaz bu zaňnar – diýdi.

Görogly Genjim bilen Bibijana ýedi gije-gündiz toý-tomaşa berip, nan diýene nan, teňne diýene teňne, serpaý diýene serpaý berip, at çapdyrды, altyn gabak atdyryp, bagşy aýtdырды, häki söýünjiläp baran ýigide-de at mündürip, serpaý ýapды, bir molla getirip, Bibijany Genjime nika gyýdyryp berdi. Genjim heremhana baka ýöräp barýarka, ýüzüniň ugruna ýol boýy samyrdap barýar.

– Inim, gulluk, inim, gulluk! – diýip, samrap heremhananyň işginden girdi.

Agaýunus peri:

– Geleweri, Genjim beg! – diýip, elinden tutup Bibijan bilen eleşdirip, öz heremhanasyna gaýtdy.



Okanlarymyz hakda pikir alşalyň!

1. Araz çayynda nähili waka bolýar?
2. Reyhanarap Görogla nämeleri wesýet edýär?
3. Bu bölüme näme üçin «Ar alyş» diýilýär?





TOPAR BOLUP IŞLEYÄRIS

«Ar alyş» şahasynyň III bölümindäki Göroglynyň we Reýhanyň hem-de Bibijanyň obrazyndaky meňzeş we tapawutly taraplaryny tapyp, aşakdaky shemany dolduryň.

1-nji topar: Görogly, Reýhan

Görogly, Reýhan	Eposda	Siz onuň haýsy taraplaryny haladyňyz?
Sözleýşi		
Hereketleri		
Häsiýeti		

2-nji topar: Bibijan

Bibijan	Eposda	Siz onuň haýsy taraplaryny haladyňyz?
Sözleýşi		
Hereketleri		
Häsiýeti		



Özbaşdak okamak üçin

«Görogly» eposynyň «Öwez öýkelän» şahasyny «AR» program-masy arkaly janly görnüşde görmegiňizi tekliپ edýäris.



Edebiyat teoriýasy. Epos barada düşünje.

Halkyň gahrymançylykly geçmişini suratlandyryan beýan etme, hekaýaly häsiýetli eserlere **epos** diýilýär. Epos – grek sözi bolup «söz» diýmekdir. Epos drama we lirika ýaly edebiyatyň beýan etme häsiýetde bolan žanrydyr. Onda durmuş wakalary has giň, töwerekleýin hem çuňňur beýan edilýär. Muňa türkmen halkynyň eposy «Görogly», ermeni halk eposy «Dawid Sasunly», gyrgyz halk eposy «Manas» we başgalar mysal bolup biler.

Türkmen eposlary beýleki milletleriňkiden (özbekleriň «Alpamyş», gyrgyzlaryň «Manas», garagalpaklaryň «Kyrk gyz», ruslaryň «Ilýa Muromes» we başgalar) tapawutlylykda, kyssa bilen şygryň garyşyk gelmegi bilen tapawutlanýar. Bu häsiýetli aýratynlyk olaryň her bölüminiň (şahasynyň, boýunyň) özbaşdak dessan hökmünde aýdylyp gelinýänligindendir.



REJEPMYRAT DURDYÝEW. «ORAGATDY»

Bu temada biz:

- *Ýumoristik eser hakynda maglumata eýe bolýarys;*
- *Oglanlaryň başyndan geçiren durmuş wakalary, ondan baş çykaryp bilmeklik barasynda pikir alyşýarys;*
- *Eserde wakalaryň beýanyny derňew edýäris.*

AWTOR BILEN TANYŞYARYS

Rejepmyrat Durdyýew (1946–2003) çagalar we ýetginjekleriň ýazyjysydyr. R. Durdyýewiň ilkinji kitaby 1976-njy ýylda «Sähra ýyldyzy» ady bilen çap edildi. Bu powestinden soňra onuň çagalar we ýetginjekleriň durmuşyndan «Oragatdy» (1978), «Nowça» (1980), «Mukaddes der» (1981), «Men baharda gelerin» (1983), «Durmuş bosagasy» (1983), «Ilkinji bahar» (1984), «Durnalar gaýdyp gelende» (1985), «Torgaý owazy» (1991) ýaly birnäçe kitaplary döretdi.

Rejepmyrat Durdyýew Ýaşlar baýragynyň eýesi.



ESERI OKAMAGA TAÝYARLANÝARYS

Biziň okajak eserimiz «Oragatdy» diýip atlandyrylýar. Onda siziň bilen ýaşdaş oglanlaryň başyndan geçiren gyzykly durmuş wakalary beýan edilýär.



Ýazyjynyň bu esere «Oragatdy» diýip atlandyrmagynyň sebäbi nämede diýip pikir edýärsiňiz? Oragatdy oýny nähili oýun?

Oragatdy

(Powestden bölekler)

Giç öylänlerdi. Men towuklarymy daşyma üýşürüp, olary iýmläp durdum.

Meleje, aý Meleje!...

Birdänkä ýol tarapdan Annagyň gykylygy eşidildi. Men towuklaryma iým sepmämi goýdum-da, ýola aňaldym. Annak aňyrdan batly geldi-de, maňa iki ädim etmän, sakga durup, tigrinden güpläp ýere düşdi. Başlaryna gaý bolup däne çokuşup duran towuklar ondan gorkuşyp, wak-waklaşyp, çar tarapa düw-dagyn boldular.

Annagyň towuklarymy ürküzmesi meniň keýpimi bozdy.

– Näm-ow, Töremyrat mugallymyň «Bozdumany» ýaly, süsňäp gelyäň-le. Towuklarymyňam-a ýüregini ýardyň. Tüý-tüý...

«Bozduman» – Töremyrat mugallymyň aýagulagy, ýagny, «Mosk-wiç» maşyny bolmaly. Onuň geň häsiýeti bar: bir görseň-ä waz ýaşap ýör, bir görseňem, «pat-put» edip duruberýär. Onsoň, ony itip ýa-da tirkeg edip ýöretmelidir.

«Bozdumany» her gezek ýola salanymyzda, Annak ikimiziň gyzyly ödegimiz agzymyzdan çykara gelyär.

Men elimdäki jamdan däne sepeläp, towuklarymy çagyrdym. Towuk janawarlar gaty gorkan borly, bäräk gelip bilmän, hol beýleräkke tok-toklaşyp, wak-waklaşyp durdy.

– Towuklaryňa zat bolasy yok-laý. Beýle gaty gorkan bolsalar Dürje enemize gorkulyk damarlaryny tutdurýarys – diýip, Annak ýyrş-ýyrş etdi. – Dostjan, häzir saňa hoş bir habarjyk aýdaryn welin, towugyňam ýa-da düşmez, horazyňam.



Annak Melejäniň ýanyyna näme üçin gelyär?

– O nähili habar-aý, Annak dost? Aýtsana çaltrak – diýip, men Annaga bolan öýkämi şol bada unutdym.

Annak dodaklaryny ýalap, agzyny şapbyldadyp gepledi:



Çagalar nämä begendilerkä? Seniň durmuşyňda hem şunuň ýaly waka boldumy?

– Dükana halwa gelipdir, halwa.

Aşygym alça gopan ýaly, men begenmekden ýaňa gygyryp goýberdim:

– Halwa!?!... Aý, go-ýa?

– Çyppakaý, çynym, Meleje. Özem saç halwa. Ýör basymrak halwaň soňuna sogan ekmänkäler.

Agzyňda kibirdäp duran, bal tagamly saç halwa öler zadymdy. Ýöne köp kişiniň arzuwly şol halwasy hasap guşy ýaly bolup, biziň obamyza seýrek gelyärdi. Ýogsa-da öňräk dükanda satylan eken. Salymyny bermän hem birgiden halwany iller «gyrlym» bolşup, towus göteripdirler. Arman, menem, öýümizdäkilerem, Annaklaram eşitmän osal galan ekenik. Ertesi saç halwany Wellekde görüp, gaty kemsindik. Welleg-ä özünden bilib-ä bize halwasyndandadyrmady, bizem ondan dilemäge namys eden bolduk. Annag-a biljek däl welin, men-ä halwadan gaty ät galaýan ekenim. Ep-eslije günläp bokurdagymy çilik kimin çişirip gezmeli boldum.

... – Onuň ýaly bolsa eneli-le Annak dost. Birden ýene ät galaýmaly – diýdim-de, men içerik atylyp girdim. Yzym bilen hem halwa salar ýaly gap alyp, öýden dazlap çyktdym.

Biz ýola düşüp, aýlawa goýberilen çaparman atlar kimin bir-birimizden galman, dükana tarap gyp basadyk. Ýoly ýarpylaberenimiz-de, Töremyrat mugallymyň «Bozdumanyna» gözümüz düşdi.

Ynha, şu wagt hem «Bozduman» hemişeki kesiriligine tutan bolmaga çemeli. Töremyrat mugallym aýagy bişen ýaly, onuň daşynda zowzanaklaýardy.

– Annak dost, halwa iýip bolaýdyk öýdýän. Ana, görýäňmi, Töremyrat mugallymyň «Bozdumanynyň» ýene «toýnagyny gyzdryşmaly» boljak – diýip, men içki howsalamy daşyňa çykardym.

Annak myslap gepledi:

– Meleje han, anha, Töremyrat mugallymyň «Bozdumany», men-ä şoňa barmajygymam batyrman. Onuň üçin halwadan galyp bilmen, hanym-baý. Gel, gowusy, nädeli diýsene!

– Nädeli?

– Görmediksirän bolup, tigrimizi gapdalyndan gaty sürüp geçibereli-le.

– Beýtseň, ýagşy дәll-aý, Annak.

– Halwadan galsaň, ýagşy-da onda? Ä?

– Aý, olam-a gowy дәл özi...

– Hany, onda ynnyk-pynnyk etme-de, bas zyymdan. Ýüzüňi beýläk öwür-de gözüň yok ýaly, geçiber gabadyndan.

Annak bat aldy-da, tigriniň tizligini artdyrdy. Menem onuň zyymdan «guýruk tutdy» bolaýandyryn.

Töremyrat mugallymyň gabadyna ýetiberenimizde, Annak yüzüni gyjakçynyňky ýaly kese sowup, tigrini wazladyp, aňyrlıgyna geçip gidiberdi. Men welin, bilesigeljilikdenmi ýa Töremyrat mugallyma nebsim agyrmakdanmy, duýgudaşlykdanmy, garaz-haý, yüzümi ondan bütünleý öwrüp bilmedim, nähilem bolsa, oňa gözümüň gytagyňy aýlabrak geçdim. Şonda biziň gelýänimizi görüp, Töremyrat mugallymyň begenjine depesiniň gök dirändigini, emma gabadyndan geçip gidenimizde bolsa, süňk paýlaýşdan ät bolan çaga ýaly müzzerilip galandygyny, çalaragam bolsa, men şu zatlary synlamaga ýetişdim. Onuň bolşuna ýüregim awaýdy.



Töremyrat mugallym oglanlary näme sebäpli kömege çagyryr?

– Jümmiýew, Garajaýew, dursaňyz-la. Nirä barýarsyňyz? Dursaňyz-la «Bozdumany» yöredişseňiz-le – diýip, zyymyzydan boýurganyp gygyrmasy meni pagyş-para eretdi. Men säginjek ýaly etdim, birdenem tigrimi ala-hasyrdy bolup gaty sürdüm-de, Annagyň zyymdan ýetdim.

– Annak, dursana, eşidýäňmi! Töremyrat mugallym bize gygyryr. Eşidýäňmi? Kömekleşeli-le.

Annak ýapyrylyp eňip barşyna:

– Eşidýän. Gulagym ker däl – diýip, dişlerini gyjyrdatdy, samsyk bolma-da sürüber, halwa alyp gelip «Bozdumany» ýola salyşarys. Töremyrat mugallyma-da halwamyzdan dadyrys welin, onuň öýkeside ýazylar. Düşündiň gerek!

– Haý, öz-ä beýdeniň bilen Töremyrat mugallymyň öýkesi ýazylaýsa – diýip, men biynjalyk halda Annagyň yzyna düşdüm.



Annak bilen Melejäniň eden işleri dogrumy? Siz nähili ýol tutan bolardyňyz?

Biz tigirlerimizi haýdadyp sürüp baranymyzda, dükanyň içi adamdan ýaňa hümerdi. Özem içeri ala-gopgundy: «Maňa az berdiň-de, oňa köp berdiň. Maňa külkesi ýetdi-de, oňa irisi». Nobatyň iň yzy bolsa klasdaşymyz Wellek eken. Ýöne ol halwadan ýüküni tutan ýaly-la. Elindäki haltajygy pökgeripjik dur. Özem agzy-burnuny çyrşak edip ýetişibildiginden halwa symyşlaýar.

– Eý, Wellek, sen satyn alan halwaňy şu ýerde iýipjik gitjek bolýan-a dälsiň! – diýip, Annak ýaňsyly ýylgyrды.

– Hawa-aýt, şu ýerde iýip gitjek bolýan-aý – diýende, Wellegiň owurdyndaky halwa külkeleri Annagyň ýüzüne syçrady. – Iýemde öz halwamy iýýän. Saňa näme!

Wallegiň oň ýanynda, dükanyň içiniň petişliginden gara der bolup duran Begim aga:

– Iýseň, janyňa noş bolsun, ýöne ikinji gezek nobata durup gözboýagçylyk etjek bolma. Ozalam halwa nobata bir gezek duranlara-da ýetmejek bolup dur – diýip, Annaga derek jogap berdi.

Oh-ow, sakgaldaş, şol gijen göz garagolja oň-ä bir, iki däl, üçem alan bolsa gerek... goýberme şony! – diýip, nobatyň ortasynda duran Nunna aga iki gapdalyndan mazalyja gysylansoň çygyljyrap gepledi...

* * *

Daşarda bir gürrüldi eşidildi. Annak gulaklaryny gerip, diňşirgendi-de, gözlerini elek- çelek etdirdi:

– Eý, Töremyrat mugallym-a «Bozdumana» atlanyp gelendir.

– Men-ä, indi onuň gözüne görnüp biljek däl. Ýör, gaçaly – diýip, men märekäniň içine dykyldym.

– Be, tapdyň-ow akmagy, indi Töremyrat mugallymdan gorkup, agzymyza gelenje yrsgaldan galaýmalymy!

– Onda, oňa näme jogap bereris. Ol bizi märekäniň içinde it masgarasy eder.

– Bäý, dogrudanam nätsekgän-aýt?



Annak bilen Meleje bu ýagdaýdan nähili çykalga tapar öýdýäňiz? Olaryň ornuna siz bolan bolsaňyz näderdiňiz?

Meleje-de boz-ýaz bolup märekäniň içine dykyldy. Şol wagt Töremyrat mugallym bilen Dürje enemiz bosagadan ätledi. Ynha, şu ikaralykda Annak nätdi diýseňiz-le. Hamana hiç zat bolmadyk ýaly, ýyrş-ýyrş edip, Töremyrat mugallym bilen Dürje enemizi garşylady:

– Geldiňizmi? Meleje ikimiz size-de nobat tutup goýandyrys. Biziň öň ýanymyzda durubermeli.

– Wah, aklyňyzdan aýlanaýyn, deýmurçylarym, aklyňyzdan – diýip, Dürje enemiz güp-güp etdirip, Annagyň arkasyna kakdy. – Sizden garaşanyň çykaýar, garaşanyň.

Töremyrat mugallymyňdan welin ses-üýn çykmady. Gahardan ýaňa onuň äýneginiň aňyrsyndaky kiçijik gözleriniň agy köpelip, alkymy ýellenip dur. Emma ol sesini-üýnünü çykmady. Onuň käýinjini-iňirdisini eşitmän, sag-aman şu ýerden bir gitsekdik.

Şu aralykda haýdap halwa çekip duran dükançy Mossy bäräk elini bulady.

– Töremyrat Taganowiç, siz nobata durup azara galmaň. Geläyiň bäräk. Näçe kilo gerek bolsa aýdyberiň.



Mossy dükançy näme üçin Töremyrat mugallyma halwany nobatsyz bermekçi bolýar?

Hemmeler aňka-taňka bolşup, Töremyrat mugallyma seretdiler.

– Aýu, Mossy jan! – diýip, Dürje enemiz dükança gygyrdy. – Ala-böle Töremyrat jana beýle eçilýäň welin, ol ak patyşaň, agtyg-a däl-dir-dä?

Dürje enemiziň sözüne hemmeler gyzylygyran gülüşdi. Hatda Töremyrat mugallymyň özi-de ýylgyrdy.

– Dürje eje, Töremyrat Taganowiç ak patyşaň agtygy bolmasa-da halk kontrolygynyň agzasy – diýip, Mossy düşündirdi.

– Wiý-wiý, onuň ýaly wezipeli kişi bolsaň baraweri, Töremyrat jan, bilmändiris – diýip, Dürje enemiz Töremyrat mugallymyň arkasyndan iteklöp goýberdi. Emma Töremyrat mugallym ýerinden gozganman duruberdi:

– Mossy, nobatsyz alyp, menem ilden artyk ýerim ýok. Nobatym ýetende, il deňinde berseň bor. Ýöne halwany tygşytlap sat. Çagalyny, köp maşgalalyny, garry-gurtyny nazarda tut.

– Berekella, Töremyrat molla, dogry aýdýaň. Yogsa Mossy han häliden bäri «ýalkasa – ýaz, gargasa – gyş» edip dur – diýip, Nunna aga Töremyrat mugallymyň sözüne gop berdi.

Annak hem şu ýerde pursaty elden bermän, Wellegi gönertledi:

– Ýoldaş mugallym, Welleg-ä öýlerinde halwadan harman ýasaýmaly edäýipdir. Utanman, ynha, ýene nobata dur.

Wellek halwa gäwüşemesini goýup, gözlerini tegeledi:

– Aý, goýsan-aý, men-ä nobata duramok. Size garaşýan. Bileje gaýdaýjakdym-da.

Annak:

– Biz-ä sen bilen bileje gaýdyp bilmeris. Hanha, guşaklygyňdan ýol! Haýdaber! – diýip, açyk gapydan ýola elini salgady.

Wellek:

– Be, onuň ýaly bolsa, gidäýerin – diýdi-de, agzyny kümüş-kümüş etdirip, dükandan basym çykmak bilen boldy.

Töremyrat mugallymyň ýaňky sözi Mossy dükançynyň injiklerini sandyradan bolmaga çemeli. Ol halwany tereziniň üstüne ala şakyrdy edip taşlaýman, emay bilen kadaly goýup başlady, öňküsi ýaly göze güýlüşdirip, ýeňil çekmesini-de bes etdi. Töremyrat mugallymyň beren duýduryşy nobata duranlara-da üýtgeşik täsir etdi. Indi hälki ýaly goham ýok, dawa- jenjelem. Dükanyň içi imisala bolaýdy. Asyl nobat hem çaltlanyberdi. Ahryry gezek bize-de yetdi. Ilki Dürje enemiz aldy, soňra Töremyrat mugallym. Ýöne Annak ikimize galanda, «Garybyň agzy aşa ýetende burny ganarlary» boldy duruberdi. Halwa gutaraýsa nätjek. Annagam, menem depeden togalanan ýaly bolduk.



Olaryň düşen ýagdaýyny göz öňüňize getirip görüň. Waka nähili gutarar diýip pikir edýärsiňiz?

– Indi biz nädeli? – diýip, Annak Mossa boýurganyp seretdi. – Indi bokurdagymyz-a galar.

– Ýak, Annak hanyň gaýgy edýän zadyny. Häzir bokurdaklaryňyzy galmaz ýaly edäýeris – diýip, Mossy dükançy inçejik sesi bile içýakgynç gülküsini etdi-de, tereziniň üstünde ýatan halwa bölegini iki bölüp, onuň hersini birimize uzatdy. – Mäň, şuny dadyň. Gaýdyp bokurdagyňyz galsa-da, meniň ýanyma geläýiň.

Biz halwa bölejigini agzymyza salyp, ýüzümüzizi sallaşyp, yzmyza dolanmakçy bolduk. Şol wagt Töremyrat mugallym elindäki halwany tereziniň üstünde goýdy:

– Hany, Mossy, şuny deň-dermanja üçe böl.

– Edil aýdyşyňyz ýaly bor, Töremyrat Taganowiç.

Mossy halwany bir kilodan, bir kilodan üçe bölüp, kagyza dolashdyrды.

– Jümmiýew, Garajaýew, men hemişe siz bilen. Aç bolsak bile aç bolarys, dok bolsagam bile dok bolarys.

Töremyrat mugallym şeýle diýdi-de, herimize bir kilo halwany uzatdy.

Gördüñizmi, deýmurçylarym, Töremyrat mugallymyňyz dözümsizdir. Siz ýaly orta ýolda taşlap gitmez – diýip, Dürje enemiz häliden bäri ýarylmadyk çybanymyzy ýardy oturyberdi.

Meniň üçin agzymdaki bal kimin halwa kekre ýaly ajoy bolup duýuldy.



Okanlarymyz hakda pikir alşalyň!

1. Annak bilen Melejäniň Töremyrat mugallymyň ýumşuny ýerine ýetirmezliliklerine nähili garaýarsyňyz?
2. Dükanda Annagyň, Melejäniň hem-de Wellegiň özlerini alyp baryşlaryna nähili baha berýärsiňiz?
3. Çagalaryň mugallymyň öňünde eden ýalňyşlygyny Dürji eje olara nähili düşündirýär?



JÜBÜT BOLUP IŞLEÝÄRIS

«Oragatdy» powestinde berlen bölegi böleklere bölüň. Her bir bölegi atlandyryň. Náme üçin edil şeýle at goýandygyňyzy subut ediň.



TOPAR BOLUP IŞLEÝÄRIS

«Oragatdy» powestindäki Annagyň, Melejäniň, we Wellegiň, Dürje ejäniň hem-de Töremyrat mugallymyň obrazyndaky meňzeş we tapawutly taraplaryny tapyp, aşakdaky shemany dolduryň.

1-nji topar: Annak, Meleje, Wellek

Annak, Meleje, Wellek	Eserde	Siz nähili bolmagyny isleyärsiňiz?
Sözleşşi		
Hereketleri		
Häsiyeti		

2-nji topar: Dürje eje we Töremyrat mugallym

Dürje eje we Töremyrat mugallym	Eserde	Siz nähili bolmagyny isleyärsiňiz?
Sözleşşi		
Hereketleri		
Häsiyeti		

Bu temada biz:

- Oglanlaryň baýyndan geçiren durmuşy wakalary, olaryň çykgynsyz ýagdaýda galyşlary barasynda pikir alyşýarys;
- Eserde wakalaryň beýanyňy derňew edýäris.



Annak bilen Melejäniň durmuşyndaky ýaly waka siziň hem durmuşyňyzda boldumy?

DÖRDÜNJI BAP

Annak ikimiziň okuwdan soň bir pişämiz öýdäki mallara ot ýygmakdy. Ýygmasak welin, iňirdimiz ýetýärdi, üstesine gaýmaklyja süýt nesibämizden hem gysylýardy. Şonuň üçinem iki günden, üç günden eşeklerimizi otdan mas ýükläp gelýärdik. Meniň getirýän otum mallarymyza tä indiki ota gidýänçäk iým-simiň daşyndan güýmenje bolýardy. Ýöne Annagyňky welin, salym geçmänkä ýom-ýok bolýardy. Annaklaryň bir sygry bar. Duranja bir ýuwardarha-da. Doýdumy ýok, doldumy ýok. Ýöne näçe iýse iýäýsin, aşa düşmez. Töremyrat mugallymlaryň sygry ýaly lapbaşlap eýlesinden geçirer durar.



Annak dagy okuwdan soň näme bilen meşgullanýarlar?

Annak şol doýmaz-dolmaz sygyrlaryna ot ýygyp, halys bizar-peteň bolupdy. «Ota git» diýilse, ýaýdanyberýärdi. Ýogsa, ol kaka-syna:

– Kaka, şu sygryňy satsana. Oňa derek azrak ot iýýän sygyr alay – diýip hem çykdy. Onda-da Jümmi aga:

– Häk, oglum, sen mal gadyryny bileňog-ow. Bu durşuna hazyna ahyryn. Munuň ýaly süýtli sygry şu jelagaýlarda gündiz çyraly gözleseňem tapmarsyň – diýip, şol ýalmawuz sygrynyň tarypyny ýetirer.



Annak nämeden zeýrenýär?

Jümmi aganyň o diýýän-ä çyn. Tüweleme, sygyrlary gaty süýtlek. Bessir gelnejem sagyp-sagyp ýadap boldum eder welin, şonda-da küýze ýaly emjeginden syzlap geler durar.

Sygyrlarynyň täze gölesi bolar uçurlarda Annagyň aladasy hasam artdy. Kiçiräk kepäni ýada salyp duran ol sary sygyr indi bir iýýärdi welin, öňkiň çeni hem däldi. Jümmi aga-da «Gaýrat et,

oglum. Şu wagt sygryň otuny kem etmegin. Gölesini saňa bererin» diýip, gaýta-gaýta Annagyň gulagyny gazalap durdy.

Bir gün agşamaralar Annak ikimiz ýadaw halda otdan gelýärdik. Üstlerine taýlap atan otlarymyz eşeklerimiziň dyzlaryna çenli ýetip duransoň, olar mytdyllaşyp zordan ýöreyärdiler. Öýümize golaýlaşanymyzda ýyrş-ýyrş edip öňümüzden Wellek çykdy. Annak ony özüne gülýändir öýden bolmaga çemeli:



Wellek Annaga nähili şatlykly habar aýdar diýip pikir edýärsiňiz?

– Eý, Wellek, näme erniňe çöp gysdyrlan ýaly bolup gelýärsiň?
– diýip, gaharly seslendi. Wellek ýoluň ortasynda iki elini bykynyna urup durdy-da:

– Meniň bir şatlykly habarym bar. Şony aýtsam, seniňem begenjiňden erniň bir ýere gelmez – diýdi. Annagyň gamaşyp duran ýüzi açyldy:

– Ýeri, aýt, näme habar?

– Aýtsam, buşluk, sygryňzyň gölesi boldy. Baý, onuň eýjejkdigini, ony kakaň saňa berjek diýýär. Ýeri, buşlugyma näme berjek?

Annak däliräne döndi. Ol elindäki oragyny dazyrdadyp, ýere zyňyp goýberdi. Soňra-da hork-hork edip, aglamaga başlady. Wellek ikimiz onuň bolşuna ör-gökden geldik:

– Ýeri, näme boldy, Annak? O näme üçin aglaýaň? Gaýtam göläňiziň bolanyna begen, zalywat – diýip, men eşegimiň böwrüne debsiläp, oňa golaý bardym. Annak burnuny çekip sojady:

– Me ... men ne ... neneň begeneýin. Indi onuň gölesine-de ot ýygmaladyr.

Men Annagyň bu sözüne tasdanam pyňkyrypdy. Henizem dilimi dişläp, zordan saklanaýdym. Welleg-ä içiňi ýakaýyn diýen ýaly, jykyr-jykyr güldi. Gaharyna hum ýaly çişen Annak urup, onuň myžžygyny çykarjakdy. Henizem, Wellek gaçyp gutuldy.

Annak aglarça-da bar ekeni. Sygyrlarynyň gölesi-de iýermenlikde enesinden kem galmajaga meňzeýär, aýaklanyp, ota agyzlanyp ugran gününden bäri berenjäni düýnäp dur. Her niçik, göläniň otuna seretmek Bessir gelnejemiň boýnuna düşdi...

Biz bu gün hem okuwdan gelip, çay-çöregimizi iýip, «Durna gonan oý» diýen ýere ota gitdik. «Durna gonan oý» diýýänim, gaýraky jary ýakalap ýatan çöketlik bolmaly. Her ýyl jar joşanda, bu oý suwdan dolup, gyrasyna gamyş, suwoty, semzek ýaly bir topar ot gök parç bolup bitýär. Her baharda uçup barýan durnalar oňa gonup, dem-dynç alyp geçýärler. «Durna gonan oý» at hem şondan galypdyr.



Olar «Durna gonan oýda» näme edýärler?

Biz otuň iň ösgün ýerinde düşledik. Bu ýerden salymyny bermän, ýüküni tutsa boljakdy.

Ýöne welin biziň ikimiziň-de ýaltalygymyz tutdy. Mahmal ýaly gök otlaryň üstünde arkan ýatyp, mawy asmany bir sellem synladyk. Ýöne bu ýatyşymyz hem bizi irizdi. Ot ýygmakdan irräk dynsak, Annak ikimiziň «Oragatdy» oýnaýmamyz bar. Gaty gyzykly oýun. Ortalyk edilip, üýşürilip goýlan otuň üstüne ep-esli ýerden oragyňy düşürip bilseň, şol ot seniňki bolmaly. Onsoň utuk näçe gazansaň, şonça-da ot seniňki. Mahal-mahal «Oragatda» kellämiz gyzyp, wagtynda öýe gaýdyp bilmän günü ýaşyrýan wagtlarymyz hem bolýar. Häzir şol gyzykly oýun meniň ýadyma düşdi-de, ýatan ýerimden zöwwe dikeldim:



«Oragatdy» nähili oýun? Siz çagalaryň oýnaýan haýsy oýunlaryny bilýärsiňiz?

– Annak gel, «Oragatdy» oýnaly.

Annak ýatan ýerinde pallap:

– Bir penje ot ýygaňok, welin, «Oragatdy» nähili oýnajak? – diýdi.

– Kesek üýşürip, oragymyzy şoňa oklabermeli. Kimiňki degse, soň şoňa bir desse ot ýygyp bermeli.

Annak ýeňillik bilen ýerinden gopdy:

– Hä... şol diýýäniň-ä boljag-aý.

Biz bir goltuk otuň garasy ýaly kesek üýşürdik. Soň bije atyşdyk. Men oragy ilki olamaly boldum. Esli çenenip durdum-da, oragy üýşmek kesege bakan zyňyp goýberdim. Orak nyşana garalaşmadam. Annak ýykyr-ýykyr edip:

– Baý, kişiň-ä eli göni eken-ow – diýdi-de, oragy eline aldy. Onuň oklan oragy üýşmek kesegiň üstüne patylap düşdi.

– Gördüňmi, mergen adamlaryň ediberşini! – diýip, Annak hondan bärisi bolup gomparyldy. – Hany, indi meniň bir desse otumy ýygyp ber.

– Gyssanmasana, Annak. Oynap bolaly. Näçe desse bergim bolsa, soň ýygyp beräýerin.

Men bu sapar oragy öňküdenem çenenip okladym. Emma orak ýene üýşmek kesekden sowa geçdi. Annagyň oklan oragy bolsa, ýene nyşana dogry degdi. Muňa Annak hasam göterildi:

– Meniň bilen oýun etme. Meleje, agşam otsuz galarsyň.

Annagyň teýeneliye sözi meni gyzykdyrdy. Gahar bilen oragy garbap aldym. Bilemok, atanlykdanmy ýa-da nyşana göni çenedimmi, garaz, üçünji gezek oklan oragym üýşmek kesegiň depesini tozadyp, aňyrsyna düşdi.

– Nätdim?!

– Ýeri, ýeri, öwünmesene. Bir sapar degäýdi weli, köýnegiňe sygmajak bolýaň.

Şundan soň meniň oklan oragym nyşany yzly-yzyna baş sapar tozaty. Annagyňky bolsa nyşana degenok. Muňa Annak tulum ýaly çişýär. Menem oňa «Gaharyň gelse, burnuňy dişle» diýip, gyjyt berýän. Ahyry onuňam zyňan oragy üýşmek kesegi tozadyp başlady. Indi kä ol ozýar, käte men. Biz şeýdişip, günü ýaşyraýypdyrys. Haýsomyzyň näçe desse algylydygymyz bolsa, ýatdan çykyp gitdi. Annak:

– Sen maňa, on baş desse ot ýygyp bermeli – diýýär.

Menem oňa:

– Baý-ba, ony haçan-haçanlar üzülüşdik. Gaýtam seniň maňa on desse bergiň bar – diýýän.

– Be-he, işdäň sogan alýamy?

– Sen-ä jyzak ekeniň, Annak.

Annak ýakamdan ebşitläp tutdy-da:

– Al bäräk otlarymy! – diýip gyzaryldy. Şol wagt golaýjagymyzda, jaryň içinde şagalyň sesi ýaňlanyp gitdi:

– Uw... uw!

Annagyň gözi hanasyndan çykara geldi. Ol:

– Eý, şagal!... – diýdi-de, meniň ýakamy goýberip, eşegine okduryldy. Gyssanjyna eşeginiň tanapynam oragy bilen kesip, oba tarap ýazzyny berdi.

– Dursan-eý, Annak! – diýip, men onuň yzyndan gygyrdym-da, howul-hara eşegimiň tanapyny çözmäge başladym. «Uw... u ... uw!» edip, şagal ýene uwlady. Meniň gorkudan ýaňa tas ýüregim agzyna gelipdi. Eşegimi-zadymy unudyp, ökje göterdim.



Annak bilen Meleje şagaldan näme üçin gorkup gaçdylar? Siz olaryň ýerine bolanda näderdiňiz?

...Şol wakadan soň «Durna gonan oýa» biziň aýagymyz ädilmedi. Göwnümize bolmasa, jaryň içinden şagallar dişlerini şakgyldadyp çykaga-da, bizi lak-luk ataýjak ýalydy. Emma bolan bir waka bizi bu ýagdaýdan dyndaraýdy. Bir gün irden Bessir gelnejem sygyrlaryny sagmaga barsa, ýataklarynda äpet sary şagal ölüp ýatan eken. Kim bilýär, gijäniň içinde onuň näme üçin sygryň ýatagyna sümsünip gelenini. Şagal, belki-de, sygyr ýatagyň beýle ýanyndaky towuk ke-tege girjek bolandyr, belki-de sygryň gölesine erleşjek bolandyr. Her hal, sary sygryň ýanyndan geçjek bolanynda, ol uçugyny alypdyr. Sygyr naýza ýaly şahy bilen şagalyň garnyndan gapy açayypdyr.

Jümme aga sygryň sagrysyna guwanç bilen kakdy-da:

– Pähey-dä, Annakguly jan, Meleje ikiňiz-ä batyrlygyňyz şu janaweriňkiçe-de ýok ekeni. Gördüňizmi, onuň eden işini. Sen bol-sa oňa ot ýygмага ýaltanyp ýörsüň – diýdi.

Şagaly görmäge gelenler bize gyzyl-gyran gülüşdiler. Annak ikimiziň bolsa ýüzümüz burç ýaly gyzardy. Iller dagaşansoň, men Annaga:

– Bu masgaraçylygyň aşagyndan çykmasag-a bolmaz – diýdim.

– Näme, «Durna gonan oýa» gidip, şagal bilen urşaly diýjek bolýaňmy? – diýip, Annak sygryň guýrugyna gonan siňekleri papagy bilen kowuşdyrды. Men häliden bäri kellämde aýlap duran pikirimi orta atdym:

– Gel, her gezek ota gidenimizde, sygryňzy «Durna gonan oýa» äkideli. Ot ýygýançak, ol hem garnyny doýrar, hem bizi gorar. Ony görse, şagalam ýanymyza gelip bilmez.

– Bäý, daş etdiň, Meleje. Seniň kelläň işleýär-aý – diýip, ol meniň kelläme pitikledi. Pitik kellämi şänik degen ýaly etdi. Ýöne men dostumyň öwgüsine buýsanyp, awunanyma kän üns berip durmadym.

Biz şondan soň sygry öz ýanymyz bilen «Durna gonan oýa» äkidip başladyk. Ot ýygyp bolýançak, ol otlap-otlap garnyny ýazýardy. Biz bolsa haýdap-haýdap otdan ýükümüzü tutýardyk-da, «Oragatdy» oýnumyzy oýnaýardyk. Oýunda kä Annak utýar, käte bolsa men. Oýna kellämiz gyzyp, günü ikindi edýän, ýaşyryan wagtymyzam bolýar. Şonda jaryň içinden şagalaryň iniňi tikeneklediji sesleri gelýär. Emma biz olardan eýmenemzokdyk. Çünki ýanymyzda şagalaryň merkini berýän batyr sygrymyz bar ahyrın.



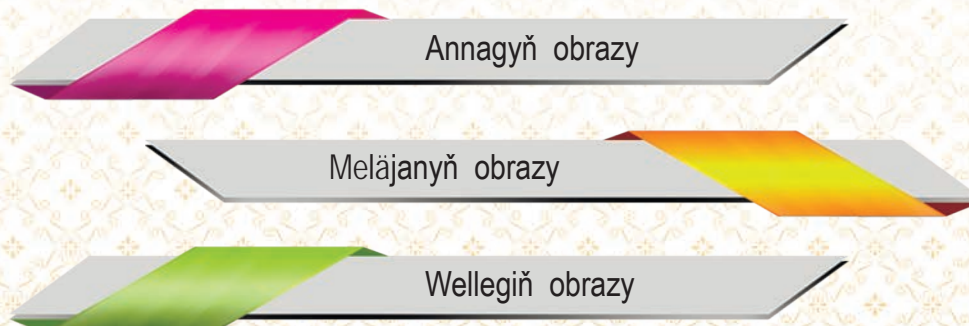
Okanlarymyz hakda pikir alşalyň!

1. Näme üçin ol ýere «Durna gonan oý» diýip at beripdirler?
2. Annak bilen Meleje nämeden gorkýar?
3. Siz çagalaryň oýnaýan nähili milli oýunlaryny bilýärsiňiz?



TOPAR BOLUP IŞLEÝÄRIS

Powestiň dördünji babyndaky Annagyň, Melejäniň we Wellegiň obrazlaryndaky meňzeş we tapawutly taraplaryny tapyp, aşakdaky diagrammany dolduryň.





Özbaşdak okamak üçün

R. Durdyýewiň durmuş hakynda hekaýa edýän ýene bir eseri – «Durnalar gaýdyp gelende» powestini okamaklygy tekliپ edýäris.

HOJIAKBAR ŞAYHOW. «BIRINJI SYNAG»

Bu temada biz:

- Synagdan üstünlikli geçmeklige kömek berýän aýratynlyklary ara alyp maslahatlaşýarys;
- Ylmy-fantastik eserlere mahsus bolan aýratynlyklaryny analiz edýäris.

AWTOR BILEN TANYŞYARYS

Hojiakbar Şayhow (1945–2002) – özbek edebiyatynda ylmy fantastikany esaslandyryjylaryň biridir. Esasy käre – energetik. Birnäçe ylmy-fantastik eserleri döredipdir. Eserleri daşary ýurtlarda hem çap edilipdir.



YLMY FANTASTIKA NÄME?

Asman giňişligindäki ýa-da uzak planetalardaky başdan geçirmeler, geljek we geçmişe syýahat etmek, başga planetalar bilen duşuşmak hakyndaky kitaplary okadyňyzmy, çeper filmler ýa-da mult-filmlere tomaşa etdiňizmi? Beýle eserlere **ylmy-fantastik eserler** diýip atlandyryarys.

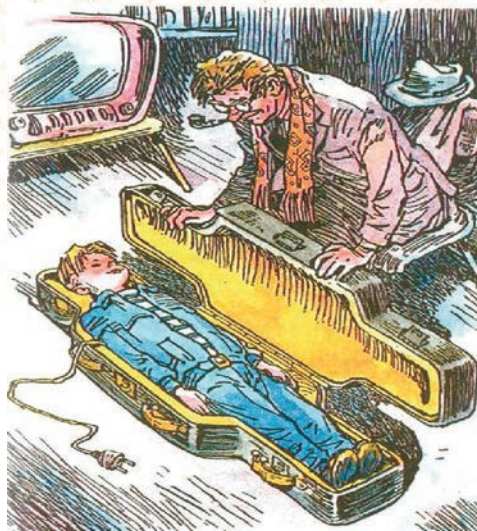
«Fantastika» sözi grek dilinde «göz öňüne getirmek sungaty» manysyny aňladýar. Ylmy-fantastik eserlerde ýazyjy gahrymanlaryny oňaysyz, adaty bolmadyk ýagdaýlarda (meselem, başga planetada ýa-da uzak geljekde) göz öňüne getirýär. Beýle ýagdaýlar arkaly ynsanlar arasyndaky gatnaşyklar, ýagşylyk we ýamanlyk, borç, adalat ýaly meseleler beýan edilýär.

Ylmy-fantastik eserlerde gahrymanlar ylym we tehnikadaky täzeliklerden, üstünliklerden döredilenlerden peýdalanýarlar. Beýle eserlerde awtorlar ylmyň dürli ugurlaryna degişli ylmy sözleri köp ulanýarlar, hat-da entek döredilmedik zatlar üçin hem täze sözler oýlap tapýarlar. Häzirki durmuşymyzda yönekeý zada aýlanan telewideniýe, telefon suwasty gämisi, ýa-da asmanda uçýan raketa

ýaly zatlar entek olar döredilmezden birnäçe wagt öň ylmy-fantastik eserlerde göz öňüne getirilipdir.



Nähili ylmy-fantastik eserleri gördüňiz ýa-da tomaşa etdiňiz? Bu eserlerde nähili ylmy taýdan döredilen täzelikler görkezilen?



Meşhur inlis ýazyjysy Herbert Uellsniň «Dünýäler urşy» ylmy-fantastik romanynda Ýere marslylar hüjüm edýär.

Rus ýazyjysy Ýewgeniý Wel-tistowyň «Elektronik – çemedan-dan çykan oglan» eserinde robot ynsana öwrülmegi isleýär.



ESERI OKAMAGA TAÝYARLANÝARYS

Biziň okajak hekaýamyz «Birinji synag» diýip atlandyrylýar.



Synag näme? Nähili ýagdaýlary biz «synag» diýip aýdýarys?

Toparlar bolup işläň. Oýlanyp görüň. Synaglardan üstünlikli geçmek üçin nähili aýratynlyklara eýe bolmak gerek? Bu aýratynlyklara eýe bolmak üçin näme etmek gerek. Tablisany dolduryň.

Aýratynlyk

Näme etmek gerek?

Näme etmek gerek?

Aýratynlyk

Näme etmek gerek?

Näme etmek gerek?

Aýratynlyk

Näme etmek gerek?

Näme etmek gerek?

Birinji synag



Bizni hekaýa etmekçi bolan bu wakamyz uzak gekljekde ýüze çykan. How, gekljekde bolsa, entek ýüze çykmandyr-da, diýip soramagyňyz mümkin. Ýok, biz hakykatdan hem, gelekde bolup geçen wakalar hakynda hekaýa etmekçi. Sebäbi köpçülik ylmy-fantastik eserlerde gekljekdäki wakalar edil geçmişde ýüze çykan ýaly bolup göz öňüne geliberýär.

Şeýlelik bilen, 2279-njy ýylyň ir bahar günleriniň birinde Ýerden Gara Kit burçuna «Älemgoşar» kosmos gämisi ýola düşýär. Gämi ekipažy baryýogy iki adam – şol pursatda entek dünýä gelmedik hekaýamyzyň gahrymany kiçijik Şahnazanyň kakasy we ejesinden ybarat bolup, olaryň ikisi hem indi otuz ýaşa gadam goýupdyrlar.

Ekipaž – gämini edara edijiler.
Uçarman – asman giňişligini zabt edijiler

Olaryň barjak ýeri örän uzak bolup, saparlarynyň hem uzaga çekjekdigi göz öňünde tutulandy. Bu döwürde uçarmanlar ýolda perzentler görjekligi, olary okadyp terbiýe etmekligi, soňra bolsa gämini edara etmekligi olara tabşyrmaklary hökmandy.

Entek Güneş sistemasyndan çykmanca, uçarmanlar perzentli boldular. Gyzjagaza Şahnaza diýip at goýdular. Bütün çagalygy we ýaşlygy gämide geçmegi belli bolan bu gyzjagaz örän tiz ulalyp başlady. Ol ýarym ýaşyndaka ýöremegi, bir ýaşynda geplemegi öwrendi. Iki ýaşynda bolsa, hatda ownuk-uşak işlerde kakasy we ejesine kömek berýän hem boldy.

Bile oýnaýan ýoldaşlary bolmasa-da, onuň içi gysmazdy. Irden turup, kakasy we ejesi bilen bedenterbiýe ederd, naharlanandan soň, zaldaky mawy akwariumdaky altyn reňkli balyklary gatan nan ownuklary bilen bakardy, küzelerdäki bægül, telpek gül, gyzyl gül ýaly her hili güllere özüniň kiçijik bedresinden suw guýardy. Bu

işleri bolandan soñ, ejesi bilen bile elipbiyi öwrenmäge başlardy. Kakasynyñ kömeginde hasap ylmyny öwrenmeklige girişende bolsa, bütinleý çaltlaşyp giderdi. Kiçijik barmaklaryny epläp, kakasynyñ birgeñsi berýän soraglarynyñ üstünde dyngysyz pikir edip oýlanardy.



Asmanda, kosmik gämide ýaşamaklygy siz nähili göz öñüne getirärsiñiz.

Dynç alyş wagtlarynda ejesi oña uzakda galan mawy planeta – Ene-Ýer hakynda hekaýa aýdyp bererdi, ol ýerde örän köp adamlar edil olar ýaly maşgala-maşgala bolup ýaşayyşlary Şahnaza meñzeş örän köp gyzjagazlar we oglanlar barlygy hakynda aýdyp bererdi. Şahnazany dünýädäki ähli zatlar gyzyklandyrardy, ol soraglar baryny ýagdyrardy. Soñra kakasy oña Ýerdäki durmuşy görkezýän kinofilmler goýup bererdi, şeýdip günler geçiberdi. Bir gün gyz kakasyndan:

– Ýerde adamlar örän köp eken, näme üçin biz örän az? – diýip sorady.

Ýuriý Gagarin –
asmana birinji bolup
uçan uçarman.

– Bilýänmi, gyzym, – biraz oýlanyp, kakasy jogap berdi. – Biziñ maksadymyz Gara Kit burjuna ýetip baryp, ynsan ýaşap bilmegi mümkin bolan haýsydyr planetany yzlap tapmak. Bu bolsa ep-esli gorkuly wezipe. Ony ýerine ýetirmeklige şu maksat üçin öz janyny hem gurban etmeklige taýýar wepaly ynsanlar gerek. Bular ýalyny gadymky döwürde birinjiler diýlip atlandyrlan. Taryhda birinjiler hiç haçan köp bolmadyk, sanalgydyr. Meselem, asmana birinji gezek Gagarin, Titow ýaly ilkinji uçarmanlar ýeke-ýekeden uçupdyrlar. Güneş burjy planetalary özleşdirenlerinde hem bu işe iki-üçden köp bolmadyk uçarman tekliplenen. Sebäbi – öñ hiç görülmedik, ynsana entek nätänyş bolup duýulýan zatlaryñ köpüsi, ine, şu bilmezlik sebäpli adamy heläkçilige alyp barmagy mümkin. Ana, şol heläkçilige uçramak ähtimaly bolan adamlaryñ sany mümkinçiligi boldugyça az bolmagy üçin birinjiler hemişe az bolýarlar.

– Düşündim, kaka. Diýmek, biz öñ hiç kim bolmadyk planeta gidip barýarys, şeýlemi?

– Gaty dogry, gyzym. Aklyñdan aýlanaýyn.

– Şol planeta ýetip baranymyzda, men ullakan gyz bolarynmy?

– Eýsem näme!

– Düşündim, kaka.

Şahnaza alty ýaşa dolanda, kakasy ony birinji gezek Baş Pult ýerleşen jaýa alyp girdi. Bu – depesi gümmez şekilinde ýörite galyñ

çüýşe bilen ýapylan we ýaý görnüşindäki jaý bolup, ortasynda üsti dürli elektron we kibernetik esbablardan doly stol bardy, daş-töweregi bolsa grawitometr, dozimetr, barometr, radýasiýa sçýotçigi ýaly dürli görnüşdäki näçe sany bolmalydygy belli bolmadyk esbap we enjamlar mäkämlenen adamyň boýuna deň sçitlerden doludy. Şahnaza içeri girdi-de, birden:

Grawitometr, dozimetr, barometr, sçýotçik – dürli hasaplaýjy esbaplar.
Şçit – esbaplar ýerleşdirilýän guty.

– Baý, owadanlygyny – diýdi. Ol çüýşe gümmez arkaly durmuşda ilkinji gezek kosmosy gören, ýuwaş we uly asman, ýaldyraýan hasapsyz uly-kiçi ýyldyzlara çagalyk nazaryny ilki gezek düşürdi.

Kakasy nähilidir kite meñzeş ýyldyklar toparynyň aşaky böleginde ýerleşen ulurak ýyldyza eli bilen ysarat edip:

– Biziň barýan Gara Kit ýyldyzymyz şu – diýip düşündirdi. Onuň töwereginde Ýere meñzeş ýedi planeta aýlanýar. Şolaryň iki sanysynda ýaşayyş bolmagy mümkin diýen çaklama bar.

Şahnaza ýyldyza höwes hem-de tolgunmak bilen seretdi:

– Eýsem olarda hem adam bar eken-dä?

– Hawa, gyzym, adamlaryň hem bolmagy mümkin. Ýöne olaryň bize meñzeş bolmaklary hökman дәl.

Ýyldyzlarda ilki duşuşyklar başlanda gadymky zamanda hem adamlar asmandan edil bize meñzeş, – erkek we aýallardan ybarat, iki aýakda yöreyän, iki gözi, gaşy, gulagy, bir sany agyz we burna eýe bolan ýokary akyl eýelerini tapmaklyga örän köp güýç sarp edipdirler. Ýöne ilkinji gözlegleriniň özünde asmanda ýokary derejede ösen durmuş geň galarlykly derejede dürli-dümen görnüşde bolmagy mümkindigini görkezdi.

– Meselem nähili?

– Meselem, ýerdäkiler bir planetalarda edil müňaýaga meñzeş ýokary akyl eýelerine duş gelipdirler. Mälim bolmagyna gärä, olar özara agyz we owaz kömeginde дәl-de, belki, gözleriniň aşagragyny dürli-dümen reňke öwürmek arkaly sözleşýän eken. Ýa-da bolmasa, okean suwuna meñzeş görnüşdäki ýokary garyndaşlarymyz bilen hem aragatnaşyk etmäge dogry gelipdir.

– Örän gyzykly!

– Hawa, asman giňişliginde ýaşayyş örän ajaýyp eken. Şunuň bilen birlikde, onuň syr we geň-taňlyklary hasapsyzdyr. Emma





älemdäki köp tilsimler, näbelli zatlar adamzadyň düşündirip bolmajak edermenligi, bu ýolda berlen köp gurbanlaryň hasabyna çözülipdir. Gyzjagaz on ýaşa dolanda, gämi ekipažynyň özbaşdak bir agzasyna öwrülipdi. Indi ol Ene-Ýer, özleri uçup barýan uzak ýyldyz, adamlar we umuman, ýaşayyş hakynda ulular ýaly oýlanyşykly pikir ýöredip bilýärdi. Ýöne kakasy we ejesine sorag bermekligi entek hem azaldanokdy.

Günleriň birinde ol ýerdäki çagalaryň ýaşayşyna bagyşlanan kinofilme tomaşa edip bolandan soň, ýuwaşlyk bilen nobatdaky soragyny berdi.

– Kaka, biz Ýere gaýdanymyzda, men näçe ýaşymda bolaryn?

– Gyzym, gäminiň wagty bilen hasaplada ýigrimi başde.

– Diýmek, men ullakan gyz bolan ekenim-dä?!

Hawa, gyzym. – Şahnaza kakasynyň gözlerinde näýynjar bir görnüşiň ýüze çykanyny duýdy, emma sorag bermän durup bilmedi.

– Emma... men muny islemesem-nä? Kakasy bir gün bolmasa, ýene bir günü Şahnazanyň şeýle diýjegini bilýärdi. Ýöne muny häzir däl, birneme ulurak bolandan soň aýdar, diýip takmyn ederd. Onuň salykatly ýüzi bütinleý näýynjar hala geçdi.

– Akyl gyzym – diýdi, ol Şahnazanyň kiçijik gerdeninden ýuwaşja gujaklap – sen ejeň ikimiziň ýüregimiziň bir bölegisiň. Şonuň üçin kynçylykly uzak gazelenjimize seni hem şärik etdik, azajyk bolsa-da muňa hakymyz bar diýip hasap etdik.

Bu jogap Şahnazany kanagatlandyrmady öýdýän, ol indi gyzaryp gepledi:

– Men näme üçin ýigrimi baş ýyl ömrümi, ine, şu kiçijik we ýürek gysdyryjy gämide geçirmegiň gerek eken ahyry? Näme üçin ýerdäki çagalar, ýoldaşlarym bilen bile oýnamaga, diňizlerde suwa düşmeklige, deňemiklerimiň hatarynda okamaga hakym yokmy?



Siz näme diýip oýlaýarsyňyz? Şahnazanyň kakasy we ejesine beýle soragy bermegi dogrumy?

Kakasynyň başy aşak egildi. Hawa, Şahnaza ullakan gyz boldy! Şeýle soraglar berýär welin, adam näme diýip jogap gaýtarjagyňy hem bilenok. Ýöne sözlerinden diňe öz bähbidini oýlaýan ýaly. Dogrudanam, olar gyzy terbiýelände nämedir bir zatlary ünsden düşürdimikä? Dogry, ol gämide islän işini ýerine ýetirmegi mümkin.

Islese, sagatlap kitap okaýar, filmatekada kinofilmler görýär, islese, akwariumdaky altyn balyklary bakýar. Emma bularyň hemmesi gyzda diňe öz bähbidini gözlemek duýgusyny ýüze çykarmakdan uzak ahyry?

Ýöne kakasy gyzyny diňe öz bähbidini arayar diýip günäkärläp ýalňyşýardy. Şahnaza diňe erkinlige bolan tebigy talabyny aýtmak bilen birlikde jogapkärçiligi, gezelençdäki öz ornuny, özüne degişli roluny takyk bilip almakçydy.

– Eger bilseň, gyzym, Ýerdäki deň-duşlaryň her biri seniň ýeriňde bolmaklygy örän köp arzuw edýär – diýip, kakasy ýadaw owaz bilen aýtdy.

– Kakajan, göwnüňizi agyrdan bolsam, bagyşlaň! Pikirimi takyk düşündirip bilmedim öydýän. Ilki bilen şuny aýtjakdym, men bu gezelenje öz ygtyýarym bilen goşulmadym, mundan beýläk özümi nähili alyp barmaly? Özbaşdak uçarman ýaly belli bir wezipäni ýerine ýetirmelimi ýa-da robotlar ýaly hemişe siziň

aýdanlaryňyza boýun bolup işlemelimi? Eger men hem siz ýaly bir uçarman bolsam, haýsydyr bir işi ýerine ýetirmegim gerek ahyry! Meniňçe, meniň köp wagtym biderek geçip dur. Edýän hemme işim, esasan hem, okamak we öwrenmekden aňry geçenok. Haçan ekspedisiýa üçin bir peýda getirmekligi başlaýan?

Kakasy indi gyzyny ilki gezek görýän ýaly guwanç bilen se-rettdi. Şahnaza örän tiz ulaldy. Kanuny zähmetde bolan öz hak-hukuklaryny talap edýär-dä! Berekella! Akyl gyzym!

Şondan soň ol gyzyna Ýerde okamak we öwrenmek üçin on-on baş ýyl wagt sarp edişleri, ana, şondan soň özbaşdak zähmet ýoluna düşüşleri, Şahnazanyň bolsa, ýakyn geljekde ähtimal, dünýä geň galýan ähmiýete eýe bolan birnäçe işler edişini, entek agyr synaglardan geçişini düşündirip berdi.

Hakykatdan hem, nähili agyr synaglar duranlygyny Şahnaza göz önüne hem getirip bilenokdy.

Şu söhbetden soň ýarym ýyl geçip-geçmänkä, «Älemgoşar» ekipaży Asman ýolunda uçmagyň ilkinji aýawsyz synagyna duş geldi.



Gämidäkiler nähili synaga duş gelýär diýip oýlaýarsyňyz?

Gämi adatda dynç uçýan mahalynda zyýat energiýa sarp etmezlik üçin onuň töweregindäki gorajy güýç meýdany açylyp goýulýar, haýsydyr bir howp ýakynlaşýandygyny duýandan soňra ol işe düşýär. Emma bu howp birden geldi. Bu şeýle garaşylmadyk

howpdy welin, hatda gämide gözegçilik we nobatçylyk wezipesini ýerine ýetirýän pozitron beýnili robot hem duýmady.

Şahnaza bu wagt gäminiň zalynda güllere suw guýmak bilen meşguldý. Birden gäminiň şipi örän çaltlyk bilen titröp başlady. Gäminiň yzky bölümleriniň birinde hojalyk işleri bilen meşgulanylýp ýören ejesiniň birden gorky we aljyraňňy ýagdaýda gygyryp goýberenini eşitdi. Gyzyň bütin kalbyny nähilidir bir gorkunçly howp eýeledi. Şol wagt öz bölümünde dynç alýan kakasy ylgap çykdy-da, mikrafon arkaly robota:

– Derrew goranmak meýdanyny işe düşür! – diýip buýurdy-da, özi ylgap, Şahnazanyň ýanyna ýetip geldi. Gyzyňa hiç zat bolmandygyny görüp, entireklöp, özüni ýitirip, heniz nämelerdir diýip gygyrýan ejesine kömege ylgady. Ejesi bu wagtda göwrelidi, kakasynyň sözüne seredende, gyza owadanja jigi dogup bermeklige taýýarlanýardy.

Şahnazanyň başy aýlanyp, zyňlyp gitdi. Şol pursatda kordorda robot nawigator peýda boldy. Toba, ol edil serhoş adam ýaly yranýardy, entirekleýärdi. Şoňa garamazdan, ol komandiriniň buýrugyny bejermek maksadynda zor berip, Baş Pulta tarap ymtylýardy. Birden robot diwara bat bilen uruldy-da, gürsüldöp ýykyldy. Soňra ýatan ýerinde kelle tarapyndan gögümtil tüsse göterilip, göwresi gämä goşulyp, biliner-bilinmez edil sandyratma tutan adam ýaly titröp başlady.

Gyz özündäki gorkynyň ýene-de güýjeýänini duýup, özüniň gijä galmazdan Baş Pulta barmagynyň hökmandygyny duýdy. Kakasy goranyş meýdanyny işe düşür diýip, ýöne ýere buýruk bermändi ahyry. Hawa, gijä galmazdan goranmak meýdanyny işe düşürmek gerek! Ejesiniň ýagdaýy agyra meňzeýär, kakasy onuň bilen başagaý. Häzir diňe Şahnaza heläkçiligiň öňüni almagy mümkin.

Gyz ýerinden turjak boldy, emma entireklöp, ýene-de oturdy. Ondaky aljyraňňylyk duýgusy kem-kemden güýçlenip barýardy, bütin bedeni dynman titreyärdi. Ol indi ýoljagazda emedeklöp başlady. Robotyň öňünden geçende, ýene gözünüň öňi garaňkylaşyp, başy aýlandy. Göwnüne bolmasa, ýatan robot birden bütin bedenini uzyn we gap-gara tüý basan, dört şahly, hüwi gözli üýtgeşik bir mahluga öwrüldi-de, gyza nämelerdir diýip, ümlöp başlady. Şahnaza titröp, sandyrap ýene öňe – Baş Pult tarapa emedeklöp gitdi. Gyzjagaz kä pola ýykylyp düşerdi, käte entireklöp, gerdeni bilen diwara urulardy. Şoňa seretmezden, goranyş meýdanyny tiz işe düşürmek maksadymy, ýa-da zyndaky tüýlek mahlugyň kowup gelyändigini baradaky gorky duýgusymy, garaz, gyzjagazy kem-kemden çaltlaşdyrды.

Şahnaza Baş Pult ýerleşen jaýyň basgançagyna ýetende, yzyna gözünüň gytagyňy aýlady. Ýaňky şahly we tüýli mahluk yzma-yz oňa eýerip gelyändigini duýdy. Ana, ol hatda gelşiksiz dişli agzyny hem näme üçindir şarkyldadyp açyp-ýapýardy. Özi ol gyzdan näme isleýärdi?!

Gyzyň bedenindäki titreme bardykça güýjöp, könlündäki gorky duýgusy, aýylganç zada aýlanyp gitdi-de, içerik garap hereket etdi. Şahnaza jaýa girip, gapyny nähili gulplandygyny özi hem bilmedi. Ýöne kellesini nirädir bir ýere bat bilen urdy. Maňlaýy birden demir ýaly gyzyp gitdi, yzgar bolanyny duýdy, onuň ýarylan ýerinde gan syzyp çykmaga başlady.

Şahnaza edara ediji pulta daýanyp, zordan ýerinden turdy. Ol indi pultdan goranmak meýdanyny işe düşürýän gurulma – güýç meýdanynyň lumberlerini tapmak gerekdi.

Baý-boý!... bu ýerde dürli-dürli öçürip-ýakýan esbap we enjamlaryň şeýle köplüginden gyzyň gözleri gamaşyp gitdi. Olar dürli görnüşde: käbirleri pianinanyň klawişlerine meňzeýärdi, başgalary ýönekeý elektr çyrasyny ýakýan pereklyuçatellere meňzeş, käbirleri bolsa, tutguç ýa-da düwmelere meňzeş işlenendi. Olaryň käbirleri gök, käbirleri gara, gyzyl, garez, dürli-dümen reňkdedi.

Derrew goranmak meýdanynyň knopkasyny tapmak gerek! Elbetde, tapmak gerek. Bolmasa, olar heläk bolýarlar!

Bütün ekipaž agzalary gurban bolýar! Şahnaza her bir esbap we enjamlaryň aşagyndaky kiçijik ak ramkadaky ýazgylary zor berip, gözden geçirmeklige başlady. Pultuň gyalaryna elleri bilen ýapyşyp, aýagynda zordan durup, bütün göwresi titröp, munuň üstüne ýarylan maňlaýy hem güç agyrýardy. Ýazuwlara bar güýji berip, zor bilen seredenliginden gözleri ýaşaryp gitdi. Emma gözyaşlaryny ýeňi bilen syrpy, jedellik bilen gözegçiligi dowam etdi.

Goranmak meýdanynyň timbleri gyzyl reňkde bolmaly diýip, ol oýlandy. Näme üçindir kakasy bir gezek haýsydyr howp ýüze çykanda, işe düşürlüşi hökman bolan ähli knopka we enjamlaryň gyzyl reňke boýalandygyny aýdypdy. Gyz gyzyl reňkdäki enjamlary gözden geçirip, ýaňky tüýlek mahlugyň hyýalyny barha köp özüne çekýändigini duýdy. Şol sebäpli, könlündäki gorky we aljyraňnylyk



barha artyp başladı. Birden gyzyň sag gözi nemlenip, güýçli awap başlanyny duýdy. Sag elini boşadyp, gözünü arassalamaky boldy-da, tötänden ikinji eli hem taýyp gitdi-de, ol pola agdarylyp düşdi. Maňlaýyndan syzyp çykan gan gözüne düşüpdü. Gyz ýatan ýerinde ýeňi bilen gözünü syrды-da, titrәp-sandyrap ýerinden turdy. Pultuň gyralaryna eli bilen ýapyşyp, ýene esbap-enjamlara seredende, ýanyndaky işige bir zat tarkyldap uruldy, soňra işigiň bat bilen açylyp gidendigini bildi. Bu, elbetde, tüýlek mahlukdyr diýip gyz oýlandy.

Ol özüni edil endamynda garynja ýöreýän ýaly, bedenindäki ähli tüýleri dim-dik bolup giden ýaly duýup, ysmaz bolup galyp, hatda yzyna seretmäge seretmäge ýürek edip bilmedi. Edil şol wagt gyzy knopkanyň aşagyndaky «Goranmak meýdany» diýen ýazuwa gözi düşen Şahnaza huşy başyndan uçmaga ýakynlaşan bolmagyna garamazdan, bar gaýratyny jemledi, emma... Häzir tüýlek mahlugyň ötgür dişleriniň arasyndan boýnuna penje urmagy ýa-da ejesiniň aýdyp beren erteklerindäki ýaly ýalmawuz Kempir ýaly özüni ýalmap başlamagyna garaşyp, tagta ýaly gatap galdy.

Неп – peýda.

Ol kakasyndan haçan ekipaža nep getirerin diýip sorapdy. Şol pursat, ine, hakyatdanam ýetip gelene meňzeýär. Bütün ekipažyň takdury häzir Şahnazanyň elinde. Häzir ol şeýle işi amala aşyrýar, ol yönekeý ýagdaýda ýyllar dowamynda ýerine ýetirilýän işlere deňdir. Hawa, taryhy kinofilmlerde görkezilişi ýaly, häzir Şahnaza üçin edermenlik, gahrymanlyk görkem pursady ýüze çykypdy. Gahrymanlyk ugrunda gurban bolmak bolsa... Duýdansyzlykda yzdan kakasynyň:

– Aýgytly bol, gyzym! – diýen gyrylyk owazyny eşitdi-de, bu mähriban ses gyzyň gerdenindäki dagy agdaran ýaly boldy. Şol pursatda güýç gelip, ýaňky uly Gyzy knopka baş barmagyny basdy, soňra ysgyny gaçyp, pola agdarylyp düşdi. Bir sekuntda ähli ýer edil suw sepilen ýaly, ümsümlük bolup galdy.

...Şahnaza özüne gelende, ýatýan jaýynda düşekde ýatanyny, depesinde bolsa ejesi onuň kellesini sypalap oturandygyny gördi. Ol ýerinden turjak boldy, ejesi turuzmady.

– Waý, eje! Meni şeýle gorkunçly mahluk kowalady! – diýip, gyz howlугyp aýtdy.

– Dynçlan gyzym, ol indi ýok.

– Özi näme boldy eje?– diýip, Şahnaza sorady.

– Biz kosmosda infra ses tolkunlaryna, ýagny uzynlygy örän gysga bolanlygy üçin biz eşidip bilmeýän ses tolkunlaryna duş gel-

dik – diýip, ejesi düşündirmäge başlady. Olar adamyň beýnisine, psihikasyna güýçli täsir etmegi, ony huşundan aýyrmagy, güýçli çastota eýe bolanlary bolsa, hatda heläk etmegi hem mümkin.

– Geň, ol nereden peýda boldy?

– Meniňçe, şu töwerekdäki haýsydyr nämälim planetadan gelýär! Has takygy, ondan gelýän örän ýokary çastotaly radiotolkunlar gämimiziň gabygyna gelip uruldy. Netijede gämimiziň içinde ultra sesler hasyl boldy.

– Ol häzir hem gämä gelip degip durmy?

– Hawa, häzir hem. Emma sen bizi onuň aýylganç täsirinden halas etdiň. Sen ullakan edermenlik görkezdiň, gyzym!

– Sen pulty basandan soň, ol işläp gitdi-de, bir demde şol aýylganç ses tolkunlarynyň gämä gelýän ýoluny kesdi. Şol pursatda biz hem ýeňiljek dem aldyk.

– Beýle tolkunlar ýerde hem barmy?

– Hawa, gyzym. Ýerde infra ses tolkunlary, esasan, okeanlarda tüweleý bolan wagtlarda ýüze çykýar. Gulak bilen eşidip bolmaýan bu syrly sesler näçe parahod we deňiz gämileriniň ekipažlaryny ullakan gaýgy-aladalara duçar edipdir.

– Kakam hany?

– Baş Pultda. Kakaň senden nähili minnetdar dygyny bir görse diň!

Gyz bu sözden näme üçindir oňaysyz ýagdaýa düşdi, kellesini gapdala sowup, gelşikli ýüzüni, ýakymly gülküsini gizlemäge hereket etdi. Ol ilkinji gezek özünden minnetdar boldy.

Parahod – bug bilen yöreyän gämi.

Terjime eden I. Arazow



Okanlarymyz hakda pikir alşalyň!

1. Şahnaza nähili gyz? Ol gyza bolan öz garaýşyňyzy aýdyp beriň?
2. Hekaýany okamazdan oň synaglardan üstünlikli geçmek üçin ynsana gerekli bolan aýratynlyklary ýazypdyňyz. Şahnazanyň özüni ele alyp, gorkyny ýeňmeklige nähili aýratynlyk kömek berdi diýip oýlaýarsyňyz?
3. Hekaýa näme üçin «Birinji synag» diýip atlandyrylan? Hekaýa ýene nähili at goýmak mümkin?



ÇEPER DERÑEWIÑ ESASLARYNY ÖWRENÝÄRIS

1. «Birinji synag» hekaýasy ylmy-fantastik eser ekenligini subut ediň. Munuň üçin aşakdaky tablisany dolduryň.

Ylmy-fantastik eserlere mahsus alamatlar	Hekaýadan mysallar

2. Hekaýanyň tekstinde nähili ylmy sözlerden peýdalanylan? Bu sözleri awtor näme maksatda ulanydyr?

Göz öňüne getiriň. Hekaýa esasynda çeper film ýa-da multfilm döretjeksiňiz... Toparlara bölüniň:

1-nji topar	Suratçylar	Film üçin dekorasiýalar (töwerek-daşy görkezýän suratlar) çyzyň.
2-nji topar	Lybas ussalar	Gahrymanlar üçin geýimler çyzyň.
3-nji topar	Sazandalar	Film üçin saz saýlaň ýa-da dörediň.

Çyzylan dekorasiýalary we geýimleriňizi hem-de saýlanan (döreden) sazyňyzy synpda görkeziň. Olar eseriň mazmunyny açyp bermek üçin nähili derejede kömek berýär diýip oýlaýarsyňyz?



Özbaşdak okamak üçin

Ýazyjy Atabek Kuwwatowyň «Alymjanyň başyndan geçirenleri ýa-da zaman we mekan aralygynda» fantastik kyssasyny okap çykmagyňyzy maslahat berýäris.

REÝ BREDBERI. «BIR GÜNLÜK TOMUS» HEKAÝASY

Bu temada biz:

- Çagalaryň arasyndaky gatnaşygy, olaryň sebäplerini we netijelerini ara alyp maslahatlaşýarys;
- Çerer eserde sypatlandyrmany tapmagy öwrenýäris.

AWTOR BILEN TANYŞYARYS

Reý Bredberi (1920–2012) – amerikalý ýazyjy. Geljekki ýazyjy mekdepe drama toparlaryna işjeň gatnaşdy we hekaýa ýazmak bilen meşgullandy. Orta mekdebi gutarandan soň, maşgala

kynçylyklary sebäpli uniwersitetde okap bilmedi. Köp wagtyny kitaphanada geçirýär we köp kitap okaýar. 1950-nji ýyllarda neşir edilen eserleri oňa meşhurlyk getirýär. Ýaşan döwründe köp gysga hekaýalar, romanlar we kinossenariler ýazypdyr. Eserleri esasynda çeper filmler surata düşürildi. Edebi eseri üçin birnäçe baýrak bilen sylaglandy.



ESERI OKAMAGA TAÝÝARLANÝARYS

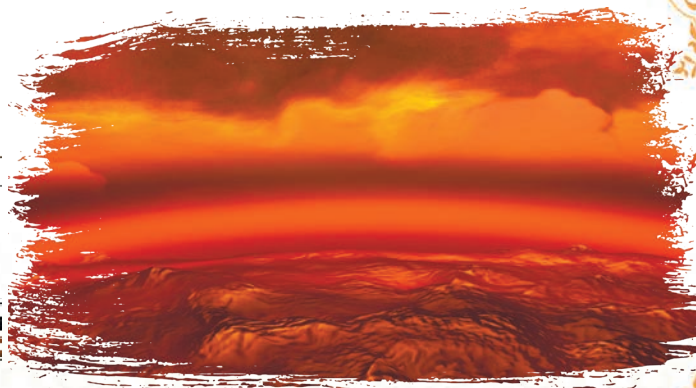
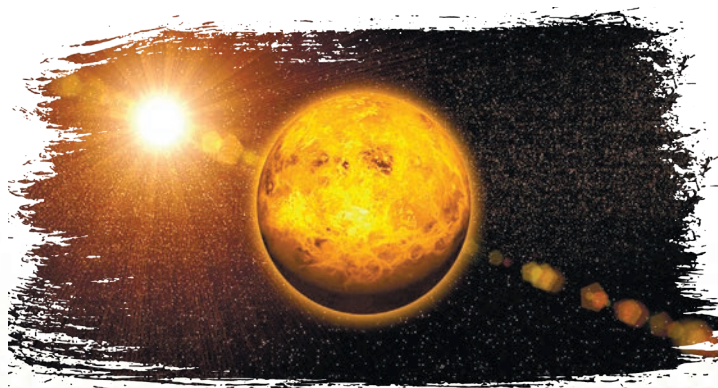


Tomus siz üçin nähili pasyl? Oýlanyp görüň, tomsuň baryogy bir günlük bolmagy mümkinmi? Eger tomus bir gün dowam etse, şol gün näme eden bolardyňyz?



Biziň okaýan hekaýamyzyň wakalary Wenera (Zöhre) planetasynda bolup geçýär. Bu planeta hakynda nämeleri bilýärsiňiz?

Wenera planetasy barada «Çagalar ensiklopediýasyndan» alnan maglumatlary okaň.



Wenera planetasynyň kosmosdan görnüşi

Asmanyň dury bolan günleri ertirki ýa-da giçki şapak nurlarynda örän ýagty ýyldyzy görüp bilersiňiz. Gadymy alymlar ony Rimiň söýgi we gözelligi hudaýy hokmünde Wenera diýip at beripdirler, biziň ata-babalarymyz bolsa oňa Zöhre, Çolpan ýyldyzy diýip at beripdirler. Aslynda, Wenera ýyldyz däl-de, bir planetadyr. Bu edil Ýer ýaly Günüň emeli hemrasy hasaplanýar.

Şapak – Aý ýa Gün dogmazýandan oň ýa-da ol ýaşandan soň emele gelýän gyzyl şöhle.

Wenera Ýere görä Güne ýakyn. Günüň töwereginde ortaça 108 million kilometr aralykda aýlanyp durýar we Günüň daşyny 225 ýer sutkasy dowamynda doly aýlaýar.

Wenera bize iň ýakyn planetadyr. Ýer Günüň töwereginde uzyn tegelekde hereket edýändigini sebäpli, käwagt Ýere 40 million kilometre çenli ýakynlaşýar. Wenera Ýerden biraz kiçidir. Weneranyň töweregi dykyz bulut atmosferasy bilen gurşalan. Beýleki planetalar ýaly (meselem, Ýer) Wenera öz okunyň daşyndan günbatardan-gündogara aýlanman, tersine – gündogardan-günbatara aýlanýar.

Wenerada hatda gijelerine-de temperatura gaty ýokary (takmynan, 500°) bolýan eken. Weneranyň atmosferasy dykyz, garaňky, karbonat angidratdan ybarat bolup, planetanyň töwereginde hemişe bulut bolýanlygy sebäpli, hemişelik garaňkylyk bilen örtülýär.



Oýlanyp görüň, Wenera planetasynda ynsan ýaşap bilýärmi? Sebäbini düşündiriň. Eseri okan wagtyňyzda awtoryň teswirlan Wenera planetesynyň hakyky Wenera planetasyndan tapawutlanýan taraplaryny depderiňize belläp baryň.

Bir günlük tomus

Taýýarsyňyzmy?

– Hawa!

Boldumy?

– Tiz wagtda!



Çagalar näme hakynda gepleşýärler diýip oýlaýaňyz? Näme ýüze çykmagy mümkin?

– Mugallymlar anyk bilýärmi? Bu gün şeýle bolarmy?

– Seret, seretdäý, görersiň!

Mylaýym ot-çöpleriň we öwüşgin gülleriň içinde toparlanşan çagalar asmana seredýärdiler. – Günüň nirä gizlenen bolmagy mümkin? Ezip, ýagyş ýagýardy. Ol üzüksiz ýedi ýyllap dynman ýagdy, müň gün gije-gündiz ýagdy, şabyrdap, deprek çalan ýaly

hrustal öylerde ýañlanyp, derýa dek joşup, özünden müň hili kenardyr deňiz emele getirip ýagyberýärdi. Suwuň joşmagy sebäpli, müňlerçe tokaýlar suw alyp, ýene suwuň astyndan gögerip çykyberýärdi.

Ýagyşlara ýesir düşen ýabany Wenera planetasyna iş sapary bilen gelen ene-atalarynyň ykbalyna meñzeş çagalar synp otagynda doludy.



«Mylaýym», «öwüşgin», «ezip» – bu sözler okuwçyda nähili keýpiköklük döredýär?



- Diňýär! Diňýär!
- Hakykatdanam, hakykatdanam!

Margo ebedi ýagyşdan başga hiç zat bilmeýän bu çagalardan daşda durdy. Olar bary-ýogy dokuz ýaşyndady, eger wagt, takmynan, ýedi ýyl yza gaýdýan bolsa, ine, şu sagatlarda Güni görenlerini barybir ýatlap bilmezdiler. Käwagt Margo agşam ukusynda olaryň gygyrýandyklaryny duýýar, düşlerinde sowukdan titreyän eli bolan bütin dünýäni satyn almak üçin goşup boljak uly sary galam bilen baglanyşykly teňňäni görýär. aýaklarynyň ujuna geň temperatura, yöne oýanan badyna mylaýym ýagyş ony şol bir üçekde deprek çalmagy biynjalyk ederd. Hatda şol ýagty düşler hem bu çygly bagyň aňyrsyndaky dumanda eräp gitdi.

Arafa günü tutuş synp Gün hakda okaýardy. Onuň sary we altyn bolandygy hakda kiçijik hekaýalar we goşgular ýazyldy.

Baýramdan bir gün oň bütin synp güneş hakynda okap çykdy. Onuň nähili derejede sary we altyn ýaly ýaldyraýşy ýakymly yssysy hakynda kiçijik-kiçijik hekaýalar we goşgular döretdi.

- Güneş – bir gül, meniňçe.
- Açylar bir sagatça.



Margo Güneşi näme üçin bir sagatlyk açylan güle meñzetdikä? Siz Güneşi nämä meñzeden bolardyňyz?

Beýle goşgulardan Margo köp ýazypdyr, ümsüm bolup galan synpda ony ýuwaş owaz bilen okap bereni eşidildi. Daşardan bolsa, penjiräniň aňyrsyndan ezip ýagyş ýagýardy.

- Ýok, bu goşgyny sen ýazmansyň! – diýip, bir oylan gygyrdy.
- Ýok, özüm ýazdym – diýip, Margo jogap berdi – özümüň goşgym.
- Uilýam! – mugallym oglany saklady.



Emma bu düyndi. Häzir bolsa ýagyş diňmäge başlady, çagalar bolsa galyň aýnaly penjiräniň öňüne gelip, gözlerini gyrpman, daşaryk seredip durdular.

- Halypamyz hany?
- Häzir gelmeli.
- Tizräk gelsedi, ýogsam ýetişmeris!

Olar nerwleri oýnan çarhypelek ýaly bir töwerekde aýlanyşyp ýördi, diňe Margonyň bir özi bir çetde dik aýakda durdy. Ol şeýle bir derejede ejizläp, reňki gaçyp galypdy, bir wagtlardaky ýalkymyny, ynha, şu ýagyşlar ýuwup giden ýaly, göýä mawy gözler gyzaryp, öl dodaklar, ot reňkindäki saçlar – ählisi öçüp galan ýalydy. Ol köne geçmiş depderinden çykan, surat ýaly ümsüm bolup, tötänleýin dil berip galan takdyra hem, owazy sessiz zordan eşidilmegi mümkindi. Häzir ol semiz aýna bilen bölünip duran nemli, daşky äleme solgun gözleri bilen seredip durdy.

– Heý, sen nirä garap dursuň? Diýip, Uilýam sorady. Margo sesini çykarmady.

– Senden soranlarynda jogap ber!

Uilýam ony itekläp goýberdi. Emma ol gozganman duruberdi. Diňe titredi.



Synpdaky çagalaryň Margo bolan gatnaşyklary nähili? Beýle aragatnaşyklaryň sebäpleri nämede bolmagy mümkin?

Hemme ondan gaçardy, onuň ýeke özüni taşlapdyrlar. Çünki, ol hiý bir olar bilen garaňky ýer dölelerde gizlenpejek, kowalaşmak oýnamady. Eger kimdir ony tutup, soň gaçmaklyga şaýlansa hem ol manysyz bir nazar bilen gaçgagyň yzyndan seredip galardy. Emma yzyndan kowmazdy. Şol sebäpli onuň bilen hiç biriniň oýnasy gelmezdi. Synpda goşgular we aýdymlyaryň ýaňlanan wagty köp bolardy, ýaşamak nähili gowy, ýa-da bu ýagty jahanda tans düşüp, ýaýnamak gerek, şygyrlar aralygynda bary-ýogy dodaklaryny ýuwaşja gymyldadyp goýardy. Ýöne Güneş we ýaz hakynda aýdym aýdyan ýaly bolsa, gözýaşa çümen penjireden gözünü üzmän, ýuwaşja aýdyma goşulardy.

Onuň bir aýby mundan baş ýyl öň ýer planetasyndan bu ýere uçup gelen, hem-de ol wagtlary Ogaýo asmanynda Güneşiň nähili ýaldyrap durany dört ýaşyndaka ýadynda galypdy. Bu çagalar bolsa – doglanlaryndan bəri Zöhrede ýaşamaga höküm edilenler, güneşi iki ýaşyndaka gören ýa görmediklerini hem ýadyna düşürüp

Ogaýo – Amerika Birleşen Ştatlaryndaky ştat.

bilmeýär. Ol nähili reňkde, gujagy nähili yssy, bu diňe Margonyň ýadyndady.

– Güneş edil mis teňne ýalydy – günleriň bir günü birneme gorkup hekaýa edipdi.

– Ýalan sözeýärsiň! – diýip, çagalar gygyryşypdy.

– Ol edil ojakdaky ot ýaly – diýip, Margo sözünde gaty durupdy.

– Aldaýarsyň, aldaýarsyň, sen bulary ýadyňa düşürip bileňok! – diýip, ýene gygyryşypdylar.

Emma ählisi onuň ýadyndady, şol sebäpli jedelleşmekden gaçyp, penjiräniň aňyrsyndaky ýagyş damjalaryna seredip durdy. Bir gezek mundan bir aý öň, olary duşhana alyp baranlaryny ýadyna düşürdi. Şonda ol suw damjalarynyň aşagyna girmäge asla razy bolmady, kellesini gizläp, gulaklaryny ýumruklary bilen ýapyp alypdy – garaz, suw kellesine degmese razydy. Şeýle aladaly pursatlarda onuň kellesine üýtgeşik pikir gelipdi. Ol başgalara hiç meňzemezdi. Özleriçe başga çagalar hem bu tapawudy bildilermikä, ondan özlerini alyp gaçardylar.

Myş-myşlara seredende, ony ata-enesi Ýere gaýtaryp goýbermekçi eken. Elbetde, bu olara müňlän dollara düşse hem, bu ýerde gyzy nemlikden eräp gitmegi mümkin eken. Ine, şu ullakan we kiçijik günäler sebäpli, ondan bütün synp ýigrendi. Şeýle derejedäki ýigrenç bolup duýulardy. Margo olaryň pikiriche, çalajan we öçügsi bir göwresi hemişe nämädir garaşýan, sesini çykarman oturýan bu gyz, tizräk Ýere uçup gitmegi arzuw ederdi.

– Ýogal – Uilyam ýene-de dürtgüledi. – Nämä garaşýarsyň? Gyz bu gezek ilkinji gezek kellesini göterdi we oňa garady. Ähtimal, ol jogabyna garaşýandyr.

Oglanjygyň ýüzi agardy.

– Bu ýerde gaýmalap ýörmegiň şert дә! – diýip, ol gygyrdy. – Garaşanyň bilen hiç zat ýüze çykmaýar! Margo dodaklaryny sessiz gymyldatdy.

– Hiç zat ýüze çykmaýar! – diýip, Uilyam gygyrdy. – Biz seni ynandyryp masgara etdik. Ol başgalara öwrüldi. – Bu gün hiç zat ýüze çykmaýar, dogrumy? – ahyry.

Galan oglanlar oňa aňlary gaçyp seredişip durdular-da, soňra nämänidir düşünen ýaly bir owadan başyny yradylar, dogry, hiç zat bolmaýar.

– Emma Margo birgeňsi seretdi. – Bu gün edil şol gün дәlmi? – diýip, ol pyşyrdady.

Margo näme üçin duşhanany ýakdyrmaýar diýip oýlaýarsyňyz?

Dollar – Amerika Birleşen Ştatlarynyň pul birligi.

- Alymlar aýdypdyrlar-a, olar ähli zatlary bilýär ahyry... Güneş...
- Değişýärler, değişýärler! – Uilýam bürgüt ýaly ýapyşyp, ony tutup aldy.
- Haý, çagalar, geliň, halypa gelip galmazdan öňürti, ony gaznaga gamap goýalyň!

Gaznak – ammarhana.

Temmelemek – gullamak.

– Haýyş, gerek дәл – diýip, Margo ýalbardy we zalym ellerden çykyp gitmek üçin biderek urundy. Galanlar hem oňa ýapyşdylar, ony ele alyp ide- nekledip, öňe süýrәp başladylar, ol bolsa dynman iňrәrdi, ýalbarardy, horkuldap aglardy. Çagalar ony tunel ahyryndaky uzyn jaý tarapa iteklәp goýberdiler, gaznagyn gapysyny temmelediler. Gapy titrәp gitdi. Margo bagtygara bar güýji bilen gapyny ýumruklap, бүтин göwresi bilen özüni gapa urýardy. Eşidilýän dat-perýatlar ep-esli wagta çenli eşidilip durdy. Çagalar oňa gulak salmazdan, ö-zlerini bir minut hem tutup durup bilmezdiler, ses çykmandan soň bolsa, hikirdәp gülüşdiler-de, aňry gitdiler. Bu edil gerek zatdy, tuneliň ahyrynda halypasy görnүpdi.

- Taýýarmysyňyz, çagalar? – diýip, halypa sagadyny sypalady.
- Hawa! oqlanlar guwanyşyp gygyrdylar.
- Hemme şu ýerdemi?
- Hawa.

Ýagyş diňipdi. Olar ullakan derwezәniň ýanynda dik durdular. Ýagyş diňdi. Bu ideýa tüweleý we wulkanlar, sil we daşgynlar hakyndaky film görnүşiniň owaz-sedasyny açyp goýmaklygy, meňzeş bir halatdy, edil ses çykarýan esbap bozulan ýalydy – gümmүrdemeleriň sedasy, şowhunlar birden dyndy.

Soň bolsa kimdir biri başga bir teswiri kesilen ýerinden birikdirdi – asuda we ýakymly tropiki görnүş şählelendi. Toplananlaryň hemmesi haýran galdylar – ne dem almak ne titremek ýokdy. Bu şunuň ýaly gaty ümsүmlik wagtydy, hemmәmiz ker bolup galan ýalydyk. Çagalar ynamsyzlyk bilen gulaklaryny gazap başladylar. Adamlar gymyldap başlady. Her kim özbaşdak hereket etdi. Gapynyň bir taý gabsasy açylanda, hemmäniň burnuna ýakymсыз ümsүmligiň dymyk howasyna urdy.

Ine, şonda Gün göründi. Ol taplanan zer ýaly şöhle saçýardy we gaty uludy. Asman bolsa, edil ачык gök çүýşe ýaly şöhle saçýardy. Bulut henizem tokaýyn üstünde ýүзүardi we çagalar ö-zlerini ýaşyl ýere okladylar.



Gözüňizi ýumuň. Çagalaryň gören peýzažyny göz öňüňize getiriň. Nәmeleri duýduňyz?

– Diñe gaty uzaga gitmäñ! Mugallymlary olaryñ yzyndan gygyrdylar. – Ýadyňyzdan çykarmañ, bary-ýogy iki sagat wagtymyz bar, gijä galan bolsaňyz, başpena tapyp bilmersiňiz!

Şeýle-de bolsa, olar hiç zada gulak asmadylar, öñe ylgadylar, Gün edil ütügen yssysy ýaly ýañaklaryny ýakdy, yssylap, ýyly eşiklerini çykaranda, gyzgyn temperatura ýalaňaç ellerini gyzdyrdy.

– Bu biziñ emeli günümüzden müñ esse gowumy?

– Dogry! Müñ esse gowy!

Indi olar hiç ýere ylgamadylar, diñe tokaýyñ ortasyndaky depede doňan ýaly durdular. Wenera planetasynyñ ýüzüni örtýän otlaryñ öñünde asmana seredýärdiler. Otlar sekizaýagyñ aýagy ýaly töwerege çyrmaşyp başlady, ethor şahalary geçen tomusdan lezzet alýan güller bilen örtüldi. Galyberse-de, bu tomus gaty gysga. Güller edil kül ýaly reñksiz we çal reñkde, ýyllar dowamynda Günün mährini görmedik daşlar ýaly reñksiz we ýakymсыz, gara, kömür reñkdedi. Aýyñ ýüzünden gelen ýaly sowuk we yssyz.

Çagalar uly şatlyk bilen gygyrşyp, aýaklarynyñ aşagyndaky janly halyda böküp başladylar. Pružin ýaly yranýan bu kiçijik oýun olary agaçlara taşlardy, soñ bolsa gök asmana taşlardy we ýene ýere düşürerdi. Bu mawy asmanyñ astynda altyn şöhläni eliñ aýasynda saklamaga biderek synanyşanda, örän ýakymly täsinlikden huşuny ýitirmekligine az galypdy. Tä gözden yaş akyp çykýança, Güne garadylar. Ine, şol kiçijik ýady ýedi ýyl saklamaga synaşardylar. Ümsümlikde ýañlanýan owaz ýaly, bu bagtly çagalyk tomsunyñ hem ahyry bardy.

Birden şadyýan märekäniñ arasynda bir gyzjagazyñ ahmyrly we batly agysy ýañlandy. Hemmesi dymdylar. Gyz açyk elini ýokaryk galdyrdy.

– Serediñ – diýip, iññildededi we titremäge başlady. – Aý, serediñ!

Hemmeler haýallyk bilen onuñ ýanyna bardylar. Açyk aýasynyñ ortasynda ullakan ýagyş damjasy bardy. Gyz oña gaýta-gaýta seredip, hykgyldap aglady. Çagalar ümsümlikde asmana seredýärdiler.

– Oh...

Ýuwaş-ýuwaşdan sowuk damjalar ýañaklara, burunlara, dodaklara damýardy. Daş-töweregi tutuk duman eýeledi. Güýçli şemal başlady. Çagalar gorkuşyp yzlaryna –ýerzeminlerine gaýdyp, gülmeklerini bes etdiler.



Gök gürlände, çagalar gorkdular we biri-birini itkleşdiler we tupanda galan ýaprak ýaly ylgadylar. On ädim uzaklykda ýa-da ýarym ädim yzda ýyldyrym çakdy we ýüreklerini gorky bilen dol-durdy. Asman birden garaňkyrap barýarka, baky garaňkylygyň bo-sagasy gapyny kakdy. Näme üçindir bir minutlyk derwezäniň bir tarapynda daş ýaly doňup galdylar. Soň bolsa güýçli ýagyş ýagyp başlady. Gapy temmeleri ýapylanda, asmandan akýan suwuň şapyrdysyna uzak wagtlap gulak asdylar. Bu seda indi geljegi bolmadyk bakylyk ýalydy.

– Indi ýene ýedi ýyl şeýle bolarmy?”

– Hawa. Ýedi ýyl.

Şol wagt kimdir biri gygyrdy:

– Indi Margo näme bolýar?

– Näme?

– Biz ony gaznaga gamap goýupdyk, ol henizem şol ýerde otyr.

– Margo...

Olar doňan aýaklaryny poldan galdyryp bilmän heýkel ýaly doňup galdylar. Biri-birlerinden jogap gözlöp penjireden seredip durdular – ol ýerde dynmazdan ýagyş ýagýardy we düşüniksiz bir gahar-gazap onda ýaşyryndy. Çagalar birek-biregiň gözleri-ne seretmäge het edip bilmediler. Birdenem, olaryň çynlakaý we reňksiz görnüşe gelen ýüzlerindäki bagtly çagalyk ýylgyryşlary ýitipdi. Hemme öl pola gark bolup galypdy.

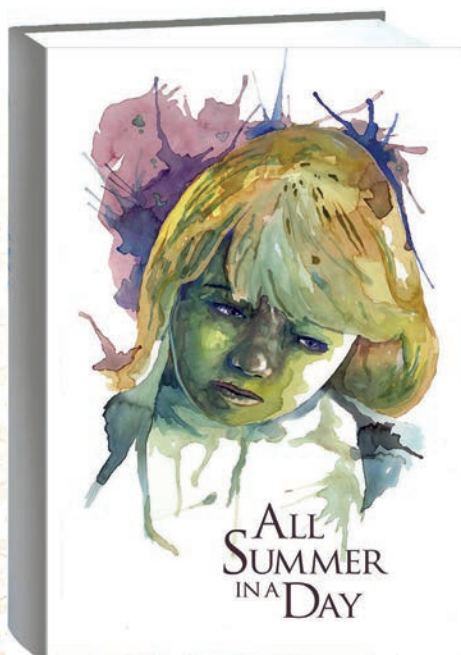
– Biçäre Margo...

Ahyry bir gyzjagaz dillendi:

– Bize näme boldy? Indi biz kim?..

Hiç kim gymyldamady.

OI: – Gitdik – diýip pyşyrdady.



Siziňçe, çagalar näme üçin garaýyş-laryny üýtgetdiler? Gyzjagazyň: «Indi biz kim?» diýende nämäni nazarda tutdy?

Sowuk ýagşyň şowhuny astynda koridor-dan sessiz-üýnsiz gynançly ýagdaýda ýöräp barýardylar. Dar we çuňňur ýerasty geçel-gelerde gök gürlemesi we tupan sesi olary gorkuzyp bilmedi, wagtal-wagtal çakýan ýyldyrymyň şöhlesi olaryň jansyz, manysyz ýüzlerini ýagtyltdy. Ümsümlükde gaznanyň ýanyna baryp, gapyda hatara düzüldiler.

Gapynyň aňyrsyny doly ümsümlük gurşap alypdy. Olar müdimi ýesir bolan tussagy azatlyga çykarýan ýaly Margonyň gapysyny açdylar.



Margo näme bolduka diýip oýlaýarsyňyz?

Terjime edenler M. Berdiýew, I. Arazow



Okanlarymyz hakda pikir alşalyň!

1. Çagalaryň Margony halamazlygynyň sebäbi näme? Pikiriňizi tekste esaslanyp düşündiriň.
2. Hekaýanyň soňunda çagalaryň Margo bolan garaýşy haýsy tarapa üýtgedi? Bu üýtgeşmäniň sebäbi näme?
3. Hekaýa Wenera planetasynda bolup geçýär. Siziň pikiriňizçe, näme üçin awtor bu waka üçin başga bir planetany saýlady? Şunuň ýaly waka Ýer planetasynda, ýönekeý mekdepde-de bolup bilermi?



TOPAR BOLUP IŞLEÝÄRIS

1. Toparlara bölüň. Bir topar wakany Margonyň adyndan, ikinji topar Uilýamyň adyndan, üçünji topar bolsa gyzjagazyň adyndan gürrüň beriň. Hekaýaňyzy synpdaşlaryňyza hödürleň. Waka dürli gatnaşyjylaryň gözi bilen seredende näme üýtgedi? Nämeleri duýduňyz?

2. Göz önüne getiriň, siz şu synpda okaýaňyz. Margony gaza salmagyň gowy däldigini, umuman, çagalaryň Margo bolan erbet garaýyşlarynyň nädogry ekenligini Uilýam we synpdaşlaryňyzy ynandyrmak üçin gepleşik taýýarlaň. Gepleşiňiz gysga we täsir ediji bolsun.

ÇEPER DERÑEWIŇ ESASLARYNY ÖWRENÝÄRIS

Awtor çeper eseriň okuwçylara täsir etmegi üçin dürli serişdeleri ulanýar. Şeýle serişdeleriň biri – sypatlandyрма. Sypatlandyrmada adam, zat ýa-da waka-hadysanyň islendik bir tarapy, aýratynlyklary tapawutlandyrylyp görkezilýär. Mysal üçin:

Margo ebedi ýagyşdan başga hiç zat bilmeýän bu çagalardan daşda durdy.

Bu mysalda «ebedi» sözi ýagyşyň bir tarapyny – hemişelik, üz-nüksiz ýagyşyny nygtaýar.

Awtor Margony we Wenera planetasyny suratlandyrmak üçin haýsy sypatlary ulandy? Olary tapyň we aşakdaky tablisany dolduryň.

<i>Margony suratlandyrmak üçin ulanylan sypatlar</i>	<i>Wenera planetasyny suratlandyrmak üçin ulanylan sypatlar</i>

Bu sypatlandyrmalar Margo we Wenera planetasy hakda täsir galdyryarmy?

Men ozümi nähili ynsan sypatynda görmekligi isleýärim?

Daş-töweregimdäkileriň meni nähili ynsan sypatynda görmekligini isleýärim?

Munuň üçin näme etmeli?

«Men nähili adam bolmak isleýärim?» piramidasyny dolduryň.



Özbaşdak okamak üçin

Amerikaly başga bir meşhur ýazyjy Aýzek Azimowyň «Mugallym adam bolan eken» hekaýasyny okamaklygy teklipl edýäris.

ARTUR KONAN DOÝL. «MELELER BIRLEŞIGI»

Bu temada biz:

- *Detektiw eserlere has aýratynlyklary öwrenýäris;*
- *Hekaýadaky wakalaryň ösüşine baha berýäris.*

AWTOR BILEN TANYŞYARYS

Artur Konan Doýl (1859–1930) – iňlis ýazyjysy, dürli görnüşdäki (detektiw, taryhy, ylmy fantastik, başdan geçirmeler) ençeme eserleriň awtory. Edebiyat taryhyna ol ilki detektiw eserleriň awtory we dünýädäki iň meşhur detektiwlerden biri – Şerlok Holmsyň «atasy» sypatynda girdi.

Arturyň ynsan sypatynda şekillenmegine enesiniň hyzmaty uly bolýar. Ene perzentlerine çagalygyndan halallyk, ar-namys, mätäçlere ýardam elini uzatmak ýaly häsiýetleri terbiýelemäge he-

reket edýär. «Enem haýsydyr birimiziň gyňyr iş edenimizi eşidenden ölenini gowy görerdi» diýip, ýazyjy öz ýatlamalarynda ýatlap geçýär. Çagalygyndan enesi tarapyndan ýazyjynyň ruhyýetine siňdirilen bu häsiýetler bir ömür Konan Doýluň hemrasy bolýar we bu häsiýetler eserleriniň gahrymanlaryna hem geçýär. Maşgalasyny eklemek, inisi we uýalaryna ýardam bermek, kesel kakasyny emletmek maksadynda Artur dyngysyz zähmet çekýär, lukmançylyk bilen bilelikde (ol lukmançylyk boýunça ýokary maglumata eýe bolupdur) eserler ýazýar. Ol hatda birnäçe gezek özi oýlap tapan gahrymany ýaly detektiwlik bilen meşgullanyp, jenaýatlary paş edýär we bigünä ynsanlary esassyz jezadan saklap galýar.



Kitapsöýüjiler Artur Konan Doýly ilki başda Şerlok Holms hakyndaky eserleriň awtory sypatynda tanaýar. Ýöne awtoryň özi bu gahrymandan gutulmaga hereket edip, hekaýalardan birinde ony «öldürýär». Soňra kitapsöýüjileriň talaby esasynda ony direltmäge we ol hakyndaky eserlerini dowam etdirmäge mejbur bolýar.



DETEKTIW ESERLER BARADA DÜŞÜNJE

Detektiw (iňlisçe «detective» – «aňtaýjy» sözünden) – syrly jenaýatlaryň paş edilmegi hakyndaky eser. Bu hili eserlerde nähilidir bir jenaýat edilýär ýa-da oňa taýýarlyk görülýär. Baş gahryman – detektiw bolsa bu jenaýaty paş edýär. Eser dowamynda okyja düşnüksiz ýa-da ähmiýetsiz duýulýan ähli detallar, iker-jikirler jenaýaty paş etmekde möhüm rol oýnaýar.

Detektiw eserleri okanymyzda, «Bu işi kim etdi?» diýen sorag eseriň ahyryna çenli bizi tolgunmada saklap durýar. Şonuň üçin hem iňlis dilinde bu hili eserleriň ýene bir ady – «whodunit» (ýagny «who has done it?» – «Muny kim etdi?»).

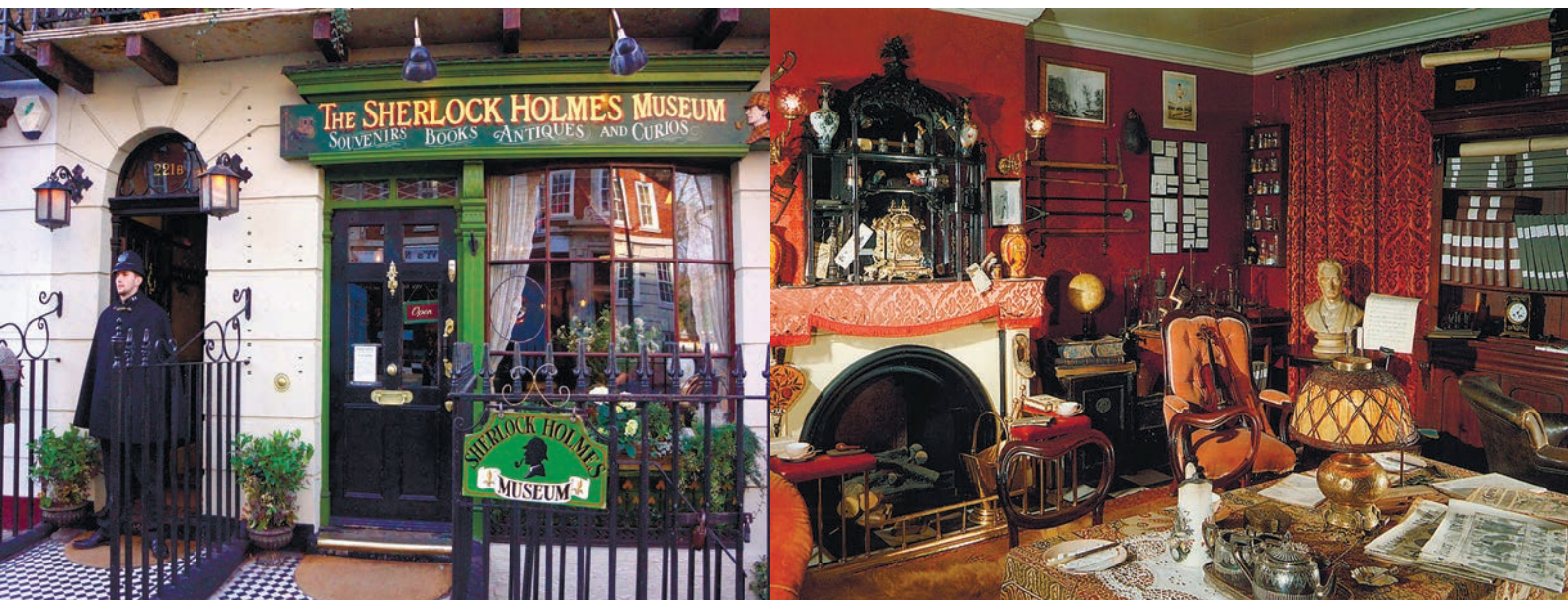


Detektiw eserleri okapmydyňyz? Oýlap görüň, okyjy ünsüni eser ahyryna çenli çekmek üçin detektiw eserler nähili aýratynlyklara eýe bolmagy gerek?



ESERI OKAMAGA TAÝYARLANÝARYS

Angliýanyň paýtagty Londandaky Beýker strit köçesinde 221-B sanly öý bar. Şerlok Holms şu öýde ýaşapdyr. Aslynda, Konan Doýl döwründe Beýker strit köçesinde beýle sanly öý bolmandyr. Bu öý hem, onda ýaşayan syrly jenaýatlary açýan we çykgynsyz pursatlara düşüp galýan ynsanlara ýardam berýän detektiw Şerlok Holms hem, Holmsuň dosty doktor Uotson hem bolmadyk – bularyň barysy Konan Doýl tarapyndan oýlap tapylan. Ýöne Şerlok Holms şu derejede meşhur bolup gidenliginden, köpçülik ondan ýardam ýa-da maslahat sorap, bu menzile hatlar ýazmagy başlaýar. Beýker strit köçesindeki öýlerden birine 221-B belgi berlip, Şerlok Holms muzeýi açylýar.



Şerlok Holms muzeýi. London.



Siziň pikriňizçe, toslama (oýlap tapma) obrazyň meşhurlyk gazanmagy nämeden bolmagy mümkin?

Siz bilen Şerlok Holms hakyndaky eserler ýygynyndysyndan «Meleler birleşigi» hekaýasyny okaýarys.

Meleler birleşigi



I

Bu waka geçen ýylyň güzünde bolupdy. Sherlock Holmsuň huzurynda allaniçigsi juda semiz, orta ýaşly, gyzgylt-goňur reňkli biri otyrdy. Men içeri girmäge hyýallandym, ýöne ikisini gyzykly söhbet üstünde görüp, yzma dolanmaga gyssandym. Emma Holms çykmagyma garşylyk görkezdi, gapyny-da pugta ýapdy.

– Geleniňiz gowy boldy, ezizim Uotson! – diýip, ol asuda äheňde maňa ýüzlendi.

– Size päsgel bermäýin diýdim. Nazarymda aladaly görüňdiniz.

– Hawa, aladaly. Juda aladaly men.

– Aňyrky otagda garaşsam bolmazmy?

– Ýok, ýok... Mister Uilson! – diýip, ol semiz adama ýüzlenip:

– Bu jentlmen üstünlik getiren gözleglerimiň köpüsünde maňa mynasyp terzde dostlukly ýardam görkezdi. Oýlaýşymça, siziň işiňizde-de peýdasy degse gerek.

Semiz adam oturan ýerinde sähelçe gozganyp maňa baş atdy. Onuň semizlikden ýaña gysylyp giden kiçijik gözleri maňa synçylyk bilen dikildi.

– Ynha, bu ýere, diwana oturyň – diýdi Holms.

Ol kreslo oturdy we çuň pikire batýan wagtyndaky adatyňa görä iki eliniň uçlaryny birleşdirdi.

– Bilýän ezizim Uotson! – diýip, ünsüni özüne çekdi. – Siz meniň näadaty zatlara, gündelik durmuşymyzyň režimini bozýan ähli zatlara ýşkybazlygymy makullaýarsyňyz. Eger sizde şu hili näadaty

Hekaýa esasyndaky radiodramany diňläň.

Jentlmen – gowy terbiýe alan adam; Angliýada erkekler birbirlerine şeýle ýüzlenýärler.

zada yşkybazlyk bolmanynda meniň kemterana başdan geçirmele-
rimi munça höwes bilen ýazyp barmazdyňyz ...

Dogrusy, çynymy aýtmagym gerek, siziň käbir hekaýalaryňyzda
meniň işjeňligim aşa artdyryp görkezilýär.

– Dogrusyny aýdanda, siziň başdan geçirmeleriňiz maňa he-
mişe juda gyzyk bolup duýulardy – diýip, men garşylyk bildirdim.

– Öňrägem size iň zor hyýal güýji hem gündelik durmuşymyzda
duş gelyän näadaty we täsirli (simpton) hadysalary akyl ýetirerden
ejiz diýmänmidim.

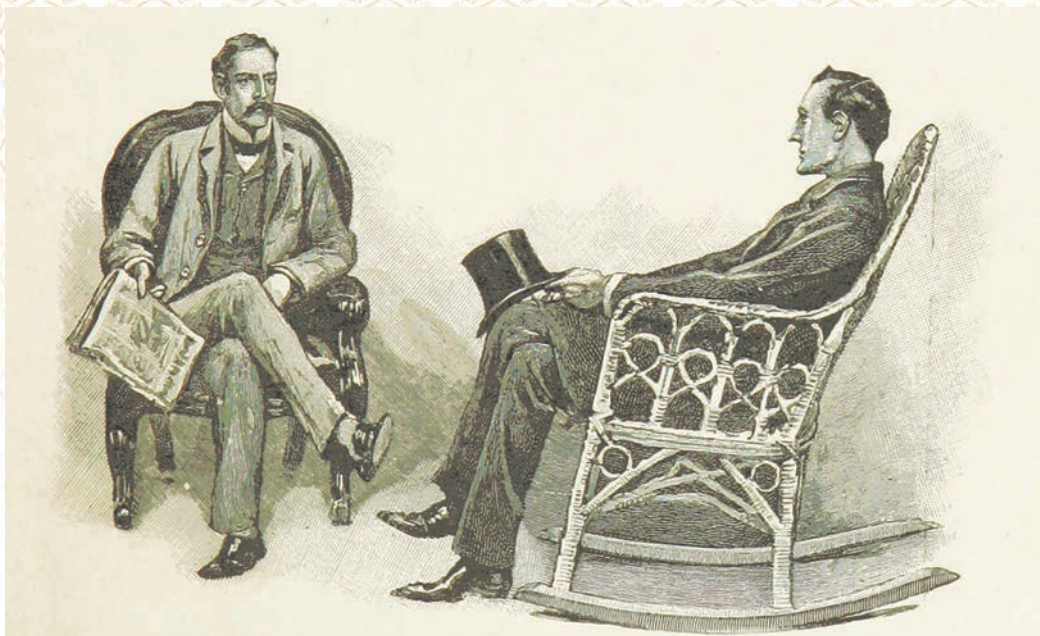
– Men şol wagtyň özünde hem bu pikiriňiz dogry bolmasa gerek
diýipdim.

– Şuňa garamazdan, doktor, meni hak diýmäge mejbur bolarsyňyz,
ýogsa sizi şeýle bir sangsyz ajaýyp we täsin faktlara gömüp taş-
laryn, pikirimçe, goşulmaga mejbur bolup galarsyňyz. Ine, mysaly
häzir maňa mister Jebez Uilson aýdyp beren wakany alaly. Bu
waka bolup geçen ýagdaý düýbünden sada, ýönekeý, umuman,
ömrüm bina bolup beýle wakany eşiden däldirin... Mümkin bolsa,
mister Uilson, hekaýaňyzy gaýtalasaňyz. Muny sizden dostum dok-
tor Uotson hekaýanyň başyny eşitsin diýip, haýyş edemok, meniň
özüm hem her bir iker-çikir maglumaty bilen mümkin boldugyça
ýagşyrak tanşyp çyksam. Adatda maňa haýsydyr bir hadysany
hekaýa edip başlanlarynda şuňa meňzeş müňläp hadysalar ýadyma
düşýär. Emma boýun almagym üçin muňa meňzeş wakany eşiden
däldirin.

Semiz müşderi biraz buýsançly kükregini gerip, paltosynyň içki
jübüsinden ýygrylan kir gazetini aldy-da, ony dyzynyň üstüne ýaýdy.
Ol boýnuny uzadyp, çap edilen bildirişlere göz aýlap otyrka, men
Şerlok Holmsa başdan-aýak nazar salyp, onuň geýimi we daşky
görnüşine garap, kimligini bilip almaga hereket etdim.

Gynansak-da, meniň yzlanyşlarym diýerli hiç hili netije bermedi.
Bir bakýşda onuň özüne bina goýan, bipolarat, depseň deprenmez,
ýönekeý bir maýda dükandar ekenini aňmak mümkindi. Ýapyk çal
reňkli jalbary gelşiksiz, kirjimek gara sýurtugynyň düwmeleri ildiril-
medik, gara golmaklary üstünden altyn suwy çayylan ýogyn mis
zynjyr ýaldyrdy, onuň ujunda jewak ornunda parma bilen deşi-
len nähilidir bir dörtburçly metal parçasý asylyp
durardy... Ýarym aýlana şekilli we gyjym mahmal
ýakaly, reňki agan goňur paltosy ýanyndaky stolda
ýatyrdy. Gysgasy, bu adama näçe nazar salsam-
da, onuň gyzgylt saçyndan başga göze taşlanýan
ýerini görmedim. Onuň nähilidir bir nejis wakadan
gorkudalygy görnüp durardy.

Sýurtuk – erkekler
geýýän uzyn, kostýu-
ma meňzeýän geým.
Jewak – dakynylýan
bezeg.



Şerlok Holms hakyndaky hekaýalaryň ilkinji neşirlerine işlenen surat.

Meniň hereketlerim Şerlok Holmsuň synçy nazarynda çetde galmady.

– Elbetde, her kime aýan – diýip, ol ýylgyrmak bilen dowam etdi.

– Biziň myhmanymyz bir wagtlar fiziki zähmet bilen meşgullanan, ol burnaki ysgaýar, frankmasonlardan Hytaýda bolupdyr, soňky aýlarda köp hat ýazmaga dogry gelipdir. Şunuň ýaly äşgäre faktlardan başga zatlary bilmedim.

Frankmason (mason) – ýaşyryn jemgyýet agzasy.



Oýlanyp tapyň, Şerlok Holms mister Uilson hakyndaky bu maglumatlary nähili anyklady?

Mister Jebez Uilson kreslodan böküp turdy we görkezgiç barmagyny aýyrman, aşnama dikilip galdy.

– Siz bularyň hemmesini nähili bildiňiz, Mister Holms? – diýip, ondan sorady.

– Aýdaly, siz meniň fiziki zähmet bilen meşgullanýanymy nireden bilersiňiz? Ha, hakykatdan-da, men ilki öz işimi gämi gurluşygynda agaç ussaçylygyndan başlapdym.

– Muny elleriňiz aýdyp dur, hormatly ser! Sag eliňiz çep eliňizden ulurak. Siz şu eliňiz bilen işläniňiz üçin, onuň myşsalary kuwwatlyrak bolup galyr.

Burnaki – daşy tikenli ösümlük.

«Ser» – sir – Angliýada we iňlis dilli döwletlerde erkekler biri-birlerine şeýle ýüzlenýärler.

- Burnaki ysgaʻyanymy nä? Frankmasonlygymy nä?
- Frankmasonlygyňyzy bilmek kyn дәl, çünki siz jemgyyetiňiziň berk düzgünlerine amal etmän, ýarym tegelek we tegelek şekili bar çeňnekleli düwmе dakyp ýörsüňiz.
- Äh, heý! Bu ýadymа hem düşmäндир. Köp ýazmаga dogry gelenini nireden bildiňiz?
- Ýaldyrаp duran sag yeňiňiz bilen çep yeňiňiziň tirsegi töweregindäki takyr bolan nyşan ýene nämeden güwälik bermegi mümkin?!
- Hytaýda bolanymy nä?

Tatuirowka – bedendäki surat ýа-da ýазuw.

– Sag bilegiňizde görnүp duran balyjak teswiri diňe Hytaýda çekilen bolmаgy mümkin. Men tatuirowkalar bilen köp iş salyşdym. Olar hаkynda hat-da makalalar hem ýazdym. Balyk teňňejiklerini nepis gülgүн reňk bilen boýamak adaty diňe Hytaýа hasdyr. Sagadyňyzyň zynjyryndaky Hytaý teňňesini görenimden soň, Hytaýda bolanyňyza üzül-kesil ynamym artdy.

Mister Jebez Uilson kah-kahlap güлүp goýberdi-de.

– Şeýlemi?! – diýdi. – Men bolsa bulary nähili alamat bilen taparka diýip oýlapdym, indi bilsem, аňsatjak ýollar bilen tapýan ekeniňiz.



Bu parçadan Şerlok Holmsuň akly ukyplary sizde nähili täsir galdyrdy?

«Hemme nämälim zatlar bize ajaýyp bolup görünýär» (latynça)

– Meniň pikirimçe, Uitson beýle netijä nähili ýol bilen gelenligimi düşündirip, ýalňyşlyk etdim öydян. Özüňize mälim, «Omne ignotum pro, magnifico» eger men dogruçyl bolsam, kemterana şöhratymа zeper ýetäýjege meňzeýär. Bildirişi tapdyňyzy, mister Uilson?

– Tapdym – diýip, ýogyn gyзыl barmagyny gazetiň ortasyna diräp durşuna jogap berdi. – İşleriň барысы şundan soň başlandy. Özüňiz hem okap görüň, ser.

Men gazeti elime alyp okamаga başladym:

MELELER BIRLEŞIGI. *Lebanonly (ABŞ, Pensilwaniya) merhum lezekiya Hopkinisiň wesiýetine görä, Birleşmä ýene bir kişi işе kabul edilyän boldy. Hepdesine hemişelik iş üçin dört funt sterling nagt iş hаky berilyär. Akyl-huşy jaýynda, zehinli, yigrimi bir ýaşdan kem bolmadyk, her bir mele reňkli kişi bu işе mynasyp*

Funt sterling – Angliya pul birligi. Şol wagtda 4 funt sterliniň yağшы pul bolan.

görülmegi mümkün. Birleşmäniň Flit-strit, Pops-koortdaky edarasyna, duşenbe günleri sagat on birde Dunkan Rossyň özi bilen habarlaşylysyn.

– Jyn ursun, bu näme diyildigi? – diyip, şu täsin bildirişi ikinji gezek okap oturşyma seslendim.

Holms sessiz ýylgyrды-da, kresloda oturan ýerinde arkan gaýyşdy, bu onuň huzur tapýanlygyndan delalat beriji hereketidi.



Gazetdäki bildiriş nämesi bilen täsindi?

– Tapawutly bildiriş hasplanýarmy, bu barada näme diyersiňiz? Hoş, mister Uilson, hekaýaňyzy dowam etdirip, özüňiz hakyňyzda, öýüňiz hakyňyzda, bu bildiriş siziň durmuşyňyzda nähili orun tutýandygy hakynda aýdyp beriň. Siz bolsa, doktor, mümkün bolsa, bu haýsy gazetdigini, haçan çykanyny ýazyp goýsaňyz.

– «Ertirki hronika». 1890-njy ýyl 27-nji apreldäki sany. Mundan iki aý öň neşir edilen.

– Örän gowy. Dowam ediberiň, mister Uilson.

– Öňräk aýdyşym ýaly, mister Şerlok Holms! – diydi-de, maňlaýyny syrpy, Jebez sözünü dowam etdirdi. – Siti ýakynyndaky Seks-Koburg-skwerda kiçijik bonak kassam bar. Öňrägem işlerim gowy däl. Soňky iki ýylyň dowamynda ondan girýän girdeji eýdip-beýdip güzeran geçirmäge ýetýärdi. Bir wagtlar iki ýardamçym bardy, häzir bolsa biri bar. Oňa hak tölemegim agyrды, ýöne ol meniň işimi öwrenmek mümkinçiligine eýe bolmak üçin ýarym hakyna-da işlemäge razy boldy.

– Şol gadyrly ýigdekçäniň ady näme? – diyip, Şerlok Holms sorady.

– Ady Winsent Spolding. Ony ýigdekçe diyip bolmaýar. Ýaşy näçedediginem aýtmak kyn. On-dan ukyply ýardamçyny tapmagam näbelli. Onuň mensiz hem günü geçip, iki barabar artyk pul tapjagyny juda gowy bilýärin. Öz işinden göwni hoşka oňa öz bähbitlerime zeper ýetirýän pikirlerimi düşündirmegiň näme hajaty bar.

– Hakykatdan-da, näme hajaty bar? Nazarymda, juda amadyňyz gelen eken: siz ýardamçyňyza onuň bejerýän işine baş-

Siti – Londonyň merkezi bölegi, esasan, guramalar we edaralar ýerleşen şäher.



galara garanda iki barabar kem hak tölär ekeniñiz. Biziñ döwrümüzde beýle kanagatly hyzmatçylar kemden-kem duşýar.

Plastinka – fotoplýonkalar we soňra sanly fotografiýa döremezinden öň fotosuratlar basylan material.

– Ol ýardamçynyň kemçilikleri-de bar! – diýip, mister Uilson sözüniň dowam etdi. – Surat almaga beýle höwesek adama hiç haçan duşmandym. Iş wagtynda aparatyny şarkyldadany-şarkyldadan, soň bolsa towşan hinine urup giren deý ýerkümä girýärde plastinkalaryny därä salyp

açýar. Onuň uly nogsansy şol. Umuman alanda, erbet hyzmatçy däl.

– Ol häzir hem hyzmatyňyzda bolsa gerek?

– Hawa, sir. Garaz, eýdip-beýdip nahar bişirip, öyi syryp-süpürüp duran on dört ýaşly gyzjagaz, başga hiç kim ýok, aýalym wepat bolan, çagalarym hem ýok. Üçimiz asuda durmuş geçirip ýörüs, sir, öýüň çyrasyny ýakyp, kärendesini tölöp durus – gören-geçireni-miz şular... Bu bildiriş bizi ýoldan azaşdyrды – diýip, mister Uilson sözüni dowam etdirdi. – Bu gün doly sekiz hepde bolýar. Spoldiň eline gazetini alyp edarama girip gelenine.

«Käşge meni hem hudaý mele edip ýaradan bolsa, mister Uilson».

«Näme üçin?» – diýip, soradym men.

«Ine – diýdi. – Meleler birleşiginde täze orun taýyn edilipdir. Bu orny eýelän adam öýle-beýle girdejä eýe bolmaýar. Ol ýerde işe girmekçi bolan talabanlardan görä, boş orunlar köpräk bolsa gerek, hossarlar hem pullaryny näme etjeklerini bilman haýyr-heläk bolýandyр. Eger saçymyň reňki özgerip galandady, elbetde, şol girdejili orny eýelärdim».

«Meleler birleşigi näme diýleni özi?» – diýip, men soradym.

– Bilýäñizmi, mister Holms, men gezegen däldirin, iş zyndan kowmaýaryn, işiň özi meni tapyp gelýänligi üçin kawagt hepdeläp bosagadan çykmaýaryn. Şonuň üçin hem älemde bolýan işlerden bihabar galýaryn, täzelikleri hemişe höwes bilen diňleýärim...

«Siz şu wagta çenli Meleler birleşigi hakynda hiç zat eşitmedik bolsaňyz?» – diýip, Spoldiň gözleri çaknap, haýran galyjy äheñde sorady.

«Hiç haçan».

«Bu meni juda hem haýran galdырды, çünki siz şol boş orny eýelemäge hak-hukugy bolanlardan birisiz-ä».

«Bu näçeräk girdeji getirmegi mümkin?» – diýip soradym.

«Ýylyna iki yüz müň funt sterliñe ýakyn».

Elbetde, bu san meniñ gulagyma ýarady. Çünki meniñ edaram soňky wagtlarda juda az girdeji getirýär. Ýylyna goşmaça iki yüz funt bolsa, ençe işime ýaramagy mümkindi.

«Bu Birleşme hakynda bilenleriňizi aýdyp beriň» – diýdim.

«Özüňiz görüp dursuňyz – diýip, Spoldiň maňa bildirişi görkezip jogap berdi.

– Meleler birleşiginde boş orun bar eken, ine, bu menzili, maglumatlary biljek bolsaňyz şuna ýüzlenip bilersiňiz. Bilişimçe, bu Birleşmä Lezekiýa Hopkins diýen amerikaly bir akmak häsiýetli bir millioner esas salypdyr. Onuň özi gyzygylt-mele görnüşli bolup, dünýädäki ähli melelere meýilli. Ol ölmezinden öň öz hossarlaryna köp mukdarda pul galdyryp, saçlary dok mele reňdäki adamlaryň kysmatyny ýeňňilleşdirmäge işletmegi wesýet edipdir. Aýdyşlaryça, bu bagtyýar adamlara enaýyja pul berilermiş, olardan hiç hili iş talap edilmezmiş».

«Million-Million mele adamlar bar ahyr, – diýdim men, – olaryň her biri hem boş orny eýeläsi gelýär».

«Olar siziň oýlaýşyňyz ýaly köp däldir – diýip, ol jogap berdi. – Görüp dursuňyz-a, bildiriş diňe londonlylara, onda-da ýaşy ululara. Şol amerikaly Londonda doglup, ýaşlygyny şu ýerde geçiripdir, özüniň önüp-ösen şäherlerine sahylyk etmekçi bolupdyr. Mundan başga-da, eşidişime görä, Meleler birleşigine saçlary açyk mele ýa-da dok mele reňkli şahslaryň ýüz tutmasy peýdasyz – ol ýerde saçlary öwüşgin, gözleri gamaşdyrýan gyzygylt-mele görnüşdäki kişileri işe alýan eken.

Eger siz bu teklipden peýdalanmakçy bolsaňyz, mister Uilson, Meleler birleşiginiň edarasyna girip barsaňyz ýeterli. Emma birnäçe ýüz funt diýip esasy işiňizden aljrap ýörşüňiziň manysy barmykan?..»



Siziňçe pikiriňizçe, «Meleler birleşiginiň» maksady näme bolmagy mümkin?

Özüňiz görüp dursuňyz-a, jentlmenler, meniň saçym ýakymly, jilwedard reňke eýe bolan dok-mele saç, goňurlar bäsleşip galanlarynda-da barybir men baş orna mynasyp bolmagym gerek diýip oýlapdym. Winsent Spoldiň bu işden her taraplaýyn habardar bolanlygy üçin,

maňa uly ýardam bermegi mümkindi, şonuň üçin hem penjireleri agşama çenli ýapyp, meni Birleşme binasyna çenli ugratmagyny buýurdym. Biz edarany berkidip, bildirişde görkezilen menzile tarap ugradyk. Ol ýerde şeýle bir tomaşany gördüm, mister Holms, beýle tomaşany indi syra-da görmesem gerek. Demirgazykdan, gün-



dogardan, günortadan, günbatardan kimiň saçy sâl-pâl mele reňkli bolsa, bildirişi okap Sitä basdyryp geliberipdir. Flit-stritde meleler dyklyş bolup gidipdir. Pops-koort bolsa apelsinçiniň galtak arabasyňa meňzeýärdi. Men hiç haçan Angliýada beýle bardyr diýip oýlamandym.

Bu ýerde goňur reňiň her hili görnüşleri bar, bugdaý reň, limon reň, gyzgylt reňk, irland setterleri görnüşindäki, sargylt-ýaşyl görnüşindäki, laý görnüşindäki reňler hem bar; emma Spoldiniň aýdyşy ýaly, ýakymly gyzgylt-goňur reňk görnüşdäki kelleler bu ýerde juda azdy. Şuňa garamazdan, bu ýere toplanan alamany görüp, umydym puja çykjaga meňzedi. Spoldiň bolsa boş durmady. Nähili ýoluny tapanyny bilmedim-ow, meni halaýygyň arasyndan alyp geçdi. Biz edaranyň öňüne ýetip bardyk. Adamlar yzygiderlikde basgançaga münüp-düşüp durdy; kabiri arzuw-umyt bilen çykyp barady, käbirleri gamgyn halda düşüp gelerdiler. Biz öňe hereket edip, tizarada edara girip bardyk...

Irland setteri

– Siz juda gyzyk duş gelip galypsyňyz! – diýdi Holms, müşderini hatyralap almak üçin birazajyk burnaki ysgady. – Hany, hekaýaňyzy dowam etdirin.

– Edarada iki agaç stol bilen yönekeý sosna stoldan başga hiç zat ýok, onda menden hem goňurrak kiçijik bir adam oturardy. Ol stol öňüne gelen talabanlaryň her haýsysy bilen birki agyz sözleşip, olaryň her birinden nähili bolsa-da bir nogsan tapardy. Göräýmäge, boş orny eýelemek aňsadam däl.

«Bu adam mister Jebez Uilson, – diýdi ýardamçym. Ol Birleşmedäki boş orny eýelemekçidi».

«Ol bu orna juda mynasyp – diýip, hälki adam jogap berdi. – Men köpden bäri munuň ýaly ajaýyp saçy görmäge miýesser bolmandym!»

Ol bir gadam yza taşlap, kellesini bir tarapa gyşartdy-da, saçlaryma uzak dikilip seretdi, men oňaysyz halatda galdym. Soňra birden öňe hereket edip, ellerimi gysdy-da, gyzgyn gutlady.

«Men herdemhyýallyk etsem ynsapdan bolmaz – diýdi, ol – Elbetde ynanýaryn, şonuň üçin ätiýaçlyk çärelerini görsem meni bagyşlarsyňyz».

Ol iki eli bilen saçymy penjeläp şeýle bir tartdy welin, agyrymdan gygyryp goýberdim.



Birleşme wekili näme maksatda mister Uilsonyň saçyndan tartdy diýip oýlaýarsyňyz?

«Gözünüzden ýaş çykyp gitdi – diýip, ol saçymy goýberdi. – Diýmek, hemmesi jaýynda. Bagyşlarsyňyz, ätiýaçly bolmasak

bolmayar. Чўнки бизи ики гедек парик геўип гелип, ўене бир гедек саўны боўап гелип алданлар болды. Сизе кабирлериниў wyždansyzlarўa иўleden хилелерини айдып бермегим мўмкин, ўоне сизде адамларга гарўы ўигренжиўиз артып гидўяр».

Ол апиўганиў оўўене барып, боў орун бент edilenini gygyryp айтыды. Аўакдан аh-wah, gyanaў sedalar еўидилди, халаўык her tarapa dargap gitди. Tizarada бу тўwerekde meni ўоллан халки адам биле икимизден баўга меде галмады.

«Мениў адым mister Dunkan Ross – диўди ол. – Мен сахаватлы баўтанымыз галдыран ўол фондан хакомы алўарын. Сиз оўлендиўизми, mister Uilson? Маўгалаўыз бармы?»

Мен биперзент, боўдак екеними айтыдым. Онуў ўўзўнде гаўгы аламатылар гўрўнди.

«Ўа Rebbim! – диўди ол хаўран галыжылык биле. – Бу жуда ўынлакаў mesele! Арман, сиз оўленмедик екениўиз! Фонд гоўнрлары бакмак ўўин дал, олaryў neslinи кўпелдип, ўаўратмак ўўин гуралан. Арман, боўдак екениўиз!»

Бу сўзлери еўиденimde, гарпыzym goltugymдан дўўўип gitди. Mister Holms, намўўин диўсеўиз meni алмаз екен диўип, howatyra дўўўип галдым. Emma ол алажыны гўрўп ўолуны тапыўшыны айтыды.

«Sizden баўга бир адам боланда хем каданан ўекинмедик, emma ўеўле саў бар адамы goldamagymыз мўмкин. Тазе wezipaўizi хаўандан ўерине ўетирип билерсиўиз?»

«Бу бираз кынрак, ўўинки мен баўга бир edarada иўлеўарин» – диўдим.

«Бу meselede aladalanmaў, mister Uilson! – диўди Winset Spoldiў. – Ол иўи сизсиз хем баўарўарын».

«Бу ўерде хаўсы sagatлар иў wagтым hasaplanўар?» – диўип мен soradым.

«Ondan ikā ўenли».

Bonak kassalarynda esasy иў гижара, onda-da, айлык берилмели wagtларында пенўенбе, анна гўнлери болўар, ўонуў ўўинем az-owlak pul иўleseк ўаман болмазды диўен карара geldим. Galyberse-de, ўардамўым ynamly адам, zerur ўеринде ар каўын орnumда иўлаберўар.



«Bu sagatlar maña dogry gelýär – diýdim. – Nähili mukdarda hak töleýärsiňiz?»

«Hepdesine dört funt».

«Edýän işim nämelerden ybarat?»

«Kesgitli işden ybarat bolýar».

«Kesgitli iş diýeniňiz näme?»

«Iş wagtynda siz edaramyzda ýa-da edaramyz jaýlaşan binada bolmagyňyz şert. Bardy-geldi bir gezek iş wagtynda gidip galsaňyz, bu hyzmatdan ömürlük mahrum bolarsyňyz. Wesýet ediji, esasan, şu madda pugta boýun egmegi talap edipdir. Eger birdenkä iş wagtynda edaramyzdan çykyp gitseňiz, talaplarymyzy bejermedik hasaplanarsyňyz».

«Eger her günüme dört sagat wagt gidýän bolsa, edaradan çykyp gitmegi hyýalynda-da getirmeýän» – diýdim.

«Şuny bilip goýgun – diýip, gaýtalady mister Dunkan Ross. – Biz soňra hiç hili düşündirişleriňize, soraýan ötünçleriňize gulak asmarys. Hiç hili kesel, hiç hili iş bahana bolup bilmeýär. Hyzmat wagtynda edarada bolmagyňyz şert – bolmasa hyzmatdan gidýärsiňiz».

«Işim nämeden ybarat bolýar?»

«Siz «Britaniýa konstitusiýasyny» göçürüp ýazarsyňyz. Birinji tomy – ine şu şkafta. Syýa, petgalam, kagyz bilen basma kagyzy özüňiz alyp gellersiňiz: biz bolsa size stol bilen stul bereris. Ertirden iş başlap bilermisiňiz?»

«Elbetde» diýip jogap berdim.

«Şeýle bolsa, hoş, mister Jabez Uilson. Şunuň ýaly gowy orny eýelemäge sezewar bolanyňyz bilen sizi ýene bir gezek gutlamaga rugsat ediň».

Ol maña baş silkdi. Otagdan çykyp, amadymyň gelenine guwanyp, ýardamçym bilen öýe tarap ugradym.

Men bu hadysa hakynda uzakly gün oýlandym, Agşamara baryp umydym puja çykjaga meňzedi, «bu işleriň barysy kezzaplyk bolsa gerek» diýen pikir kelläme geldi, emma bu çäreden maksat näme ekenligini oýlap-oýlap syra düşüňip bilmedim. Şeýle wesýetnamanyň barlygyna, «Britaniýa konstitusiýasyny» göçürüp ýazmaga adamlar şeýle mukdarda pul tölemäge razylygyna akylым ýetmezdi.



Winsent Spoldiň jan-teni bileni maňa goldaw bolmaga synanyşardy, emma men ýatanymda bu işden ýüz öwürmäge karar etdim. Ýöne irden hyýalyma her ähtimala garşy ol ýere bir baryp göreýin-le, diýen pikir geldi. Bir pennä syýa satyn alyp, gaz peti bilen ýedi tagta uly kagyzy göterip Pops-koorda ugradym. Guwanarlysy, ol ýerde ähli işler ornunda eken. Örän begenip gitdim. Stol işlemegim üçin taýýar edip goýlupdyr, mister Dunkan Ross maňa garaşyp duran eken. Ol maňa «A» harpyndan başlamagy buýrup çykyp gitdi, emma wagtal-wagtal edara gaýdyp girip işleýän-işlemeýänligimden habar alyp durardy. Sagat ikide ol men bilen hoşlaşanda, köp ýazanymy öwüp arkamdan edaranyň gapysyny gulplady.

Günler şu şekilde geçiberdi, mister Holms. Şenbe günü hojaýynym stola bir hepdelik hakym – dört sany altyn sowereni getirip goýdy. Ikinji hepdede şeýle geçdi, üçünji hepde hem. Men ol ýere her günü dopba-dogry onda baryp, dopba-dogry ikide gaýdardym. Bara-bara mister Dunkon Ross edara diňe säherde girýän, soň-soňlar, umuman, girmeyän bolup galdy. Şuňa garamazdan, men barybir otagdan bir minut hem çykmaga ýürek edip bilmezdim. Çünki onuň gelmezligine ynanmaýardym, şeýle peýdaly işden aýrylyp galmakdan gorkardym.



«Meleler birleşiginiň» maksady aýdyňlaşdymy? Mister Uilsony işe alyp, oňa kitaby göçürtmeklikde nähili many-mazmun bolmagy mümkin?

Sekiz hepde geçdi; men Abbatlar, Artilleriya, Arhitektura, Attika hakyndaky makalalary göçürüp, tizara «B» harpyna geçerin diýip umyt edipdim. Azda-kände kagyz sarp edipdim. Emma işim birden ahyryna ýetdi.

– Tamam bolup galdy?

– Hawa, ser. Bu gün irden. Adata görä, sagat onda işe barsam, gapy gulply, oňa bir parça karton kakyp goýlupdyr. Ine ol, özüňiz okap görüň.

Ol bize depderiň bir sahypasy möçberindäki karton uzatdy. Kartonda aşakdaky sözler ýazylypdyr:

Penni– teňňe pul



Soweren – altyn teňňe.



MELELER BIRLEŞIGI 1890-NJY YYL, 9-NJY OKTÝABRDA DARGADYP GOÝBERILDI.

Şerlok Holms ikimiz bu bu gysga ýazuwa hem, Jebez Uilsonyň gamgyn keşbine hem uzak dikilip oturdyk; ahyry, özümüzü tutup bilmän hahahaýlap gülüp goýberdik.

– Munuň hiç gülküli jaýy ýok – diýip, gygyryp ornundan böküp turan müşderimiziň gyzgylt saçlarynyň aşagyna çenli gyzaryp gitdi.
– Eger siz kömek bermegiň deregine üstümden gülmekçi bolsaңыз, onda kömek üçin başga adamlara ýüz tutmaly bolaryn.

– Ýok, ýok! – diýip, jan etdi Holms, ony ýene kreslo geçirip sözüni dowam etdi. – Siziň işiňizden ölsemem ýüz öwürmerin. Bu işiň täzelikdiginden göwnüm guwanýar. Emma onuň, meni bagyşlarsyңыз, her niçik bolsa-da nähilidir alamat tarapy bar... Gapynyň agzyna kakylan bu ýazuwy alanyңызdan soň nähili çäre gördüňiz?

– Aň-taň bolup galdym, ser. Näme etjegimi bilmedim. Goňşy edaralaryň hemmesine girip çykdim, ýöne ol ýerdäkileriň birisi-de hiç zat bilmeýän eken. Ahyry aşakdaky gatda ýaşayan öý eýesiniň ýanyna baryp, «Meleler birleşigine näme bolanyny bilmeýärsiňizmi?» diýip soradym. Ol beýle guramany syra-da eşitmedigini aýtdy. Şondan soň ondan mister Dunkan Ross kim bolýar diýip soradym. Ol bu ady birinji eşidişim diýip jogap berdi.

«Men dördünji kwartiraңызы kärendesine alan jentlmeni aýdýaryn» – diýdim.

«Meläni aýdýaңызмы?»

«Hawa».

«Onuň ady Uilyam Morris. Ol ýurist, jaýymy wagtynça kärendä alypdy – onuň hemişelik edarasy remont edilýän eken».

«Ony nireden tapsam bolýar?»

«Hemşelik edarasyndan. Salgysyny taşlap gidipdi. Ine: «King-Eduard-strit, 17, keramatly Pawel metjidiniň ýakynynda».

Men şol adrese bardym, mister Holms.

– Ondan soň näme etdiňiz? – diýip, Holms sorady.

– Soň Seks-Koburg-skwere, öýüme gaýdyp geldim, ýardamçым bilen maslahatlaşdym. Ol maňa hiç hili kömek berip bilmedi. Ol: «Garaşyp görüň, belki poçta arkaly habar bererler» diýdi. Maňa bu dogry gelmedi, mister Holms. Men şeýle jaýy aňsat-aňsat elden çykarmakчы дәл. Siziň çykgynсыз ahwala düşüp galan adamlara öz maslahatyңызы aýamaýandyгыңызы eşidýärdim, şonuň üçinem dogry siziň ýаныңызыza geliberdim.

– Dogry etdiňiz, – diýdi Holms. – Siz aýdan hadysa – ajaýyp hadysa, men onuň bilen meşgullanmak mümkinçiligine eýe bolanым-

dan örän şatdyryn. Sözleriňizi eşidip şeýle netijä geldim, bu iş birinji garaýşyňda duyulmagy mümkin bolanyndan has möhümräk.

– Hawa, oýna salarlyk iş дә! – diýdi mister Jobez Uilson. – Men hepdesine düşüp duran dört funtdan mahrum boldum.

– Şahsan siz hakyňyzda aýdýan bolsak – diýdi Holms, – bu näadaty Birleşmeden nalamagyňyz orunsyz. Tersine, pikirleýşimçe, şol zerarly otuz funt baýlyk artdyrypsyňyz, mundan daşary «A» harpyndan başlanýan zatlar hakynda çuň bilim artdyranyňyzy aýtmasa hem bolýar.

– Dogry, hakykatdan-da şeýle, ser. Emma men olary gözläp tapmakçydym, olaryň kimligini, eger bu etmişlerini oýun diýip bilse, näme üçin meniň bilen bu şekilde oýun edendiklerini bilmekçidim. Bu gyzyk, olara juda gymmada düşdi: olar otuz iki funtlarynda aýryldylar.

– Biz bularyň hemesini anyklamaga hereket ederis. Emma ilki size birnäçe sowal bermäge rugsat etseňiz, mister Uilson. Şol bildirişi görkezen ýardamçyňyz sizde haçandan bäri hyzmat edýär?

– Şol wagt bir aý toweregi bolup barypdy.

– Siz ony nireden tapdyňyz?

– Ol meniň ýanyma gazetde bildiriş berenimden soň gelipdi.

– Bildirişiňizi okap, şonuň diňe özi gelipmidi?

– Ýok, ona ýakyn adam geldi.

– Näme üçin şonuň özünü aldyňyz?

– Seretsem çalasyn, hakyny hem kem alarman.

– Ýarym aýlyk alyp işlemäge razy bolanyňa uçduňyzmy?

– Hawa.

– Şol Winsent Spoldiň diýeniňiziň keşbi nähili?

– Kiçi gowreli, ýeňil, hereketjeň. Otuza ýetenem bolsa eňeginde birjikke sakgal ýok. Maňlaýynda kislotanyň köydüren dagy galypdyr. Holms kaddyny dikledi. Ol gaty tolgunypdy.

– Özüm hem şeýle diýip oýlapdym! – diýdi ol. – Onuň gulaklaryndaky syrga dakýan deşiklerine gözüňiz düşmedimi?



Holms näme sebäpden howsala düşen bolmagy mümkin?

– Görüpdim, ser. Ol maňa, gulagymy çagalygymda loly aýal deşipdi diýip düşündiripdi.

– Hm! – diýip, goýdy Holms we çukur hyýal sürüp, özünü kreslonyň söýgedine taşlady. – Ol häzir hem siziňkidemi?

– Hawa, elbetde, ser, ony ýaňyragam gördüm.

– Öýde ýoklugyňyzda işleriňizi göwnejaý bejerip bilýärmí?

– Nalagam bolmaz, ser. Barybir, irden bonak kassamda aýdarly hiç hili iş bolmaýar.

– Bes, mister Uilson. Birki günden soñ, bu waka dogrusyndaky pikirimi size hökman habar ederin. Bu gün şenbe... Umyt ederin, duşenbe günü biz hemme gepden habardar bolsak gerek.

– Hawa, Uotson! – diýip, Holms müşderimiz gidensoñ maña ýüzlendi. – Sen bularý näme diýip oýlaýaň?

– Hiç zat diýip oýlamok – diýip, men oña dogry jogap gaýtardym. – Bu iş maña juda syrly duýulýar.

– Diýmek, şeýle – diýdi Holms, – Hadysa näçeräk näadaty bolsa, onuň syrly taraplary şonçarak kem bolýar. Alaman arasyndan sada keşpdäki adamy tapmak näçe kynçylyk dogdursa, yönekeý jenaýatlary anyklamak hem şonçarak kyn. Emma bu hadysany mümkin boldugyça tiz ýok etmek gerek.



«Hadysa näçeräk näadaty bolsa, onuň syrly taraplary şonçarak kem bolýar». Holms bu bilen näme diýmekçi? Siz bu pikire goşulýarsyňyzmy?

– Hawa, indi näme etmekçisiňiz? – diýip soradym.

– Çekmek isleýärim – diýip, Holms jogap berdi. – Bu üç gezek trubka çekýänçäň oýlap, onsoñ maňzyny çaksa bolýan mesele, şonuň üçin hem meni on minut gepe tutman dursaňyz.

Ol horajyk dyzlaryny ýygnap gyrgynyň burnuna ýakyn alyp bardygyça kresloda mäkäm ornaşyp aldy we gözlerini ýumup, haýsydyr täsin bir guşuň tumşugyna meňzeýän şar gara trubkasyny dişlän halatda uzak oturdy. Men ony uklap galandyр öýdүp, özüm hem irkilmäge başlapdyryn. Ol belli bir karara gelen ýaly ornundan böküп turdy-da, trubkasyny kamine goýdy.

Sarasate – meşhur ispan sazandasy, skripkaçy.

– Sarasate bu gün Sent-Jems-Hollda çalýar, – diýdi ol. – Siz muña näme diýersiňiz, Uotson? Hassalaryňyz birnäçe sagat sizsiz durup bilişermikän?

– Bu gün boş men. Işim kän wagtymy almaýar.

– Beýle bolsa, şlýapaňyzy geýiň, gitdik. Men ilki Sitä barmagym gerek. Yol ugruna bir ýerde naharlanarys.

Biz metroda Oldersgede çenli baryp, ol ýerdenem irden eşiden wakalarymyz ýüz beren Seks-Koburg-skwere pyýada ugradyk.



Okanlarymyz hakda pikir alşalyň!

1. Şerlok Holms sizde nähili täsir galdyrdy? Mister Uilson nä? Olary nähili sypatlar bilen suratlandyrmak mümkin? Pikriňizi tekstler bilen delillendiriň.
2. Siziň pikiriňizçe, eser dowamynda nähili wakalar ýüze çykmagy mümkin?



TOPAR BOLUP IŞLEYÄRIS

Şerlok Holms bir adam, zatlar ýa-da wakalar hakynda netije çykarmakda detektiw usuldan peýdalanýar. Jedweli dowam etdiriň. Detektiw usul nähili usul ekenligini tapmaga hereket ediň.

Mister Uilson hakynda Şerlok Holms netijesi	Näme üçin Holms şu netijä gelyär?
bir wagtlar fiziki zähmet bilen meşgullanan	sag el çep el myşsalarýndan kuwwatlyrak

Detektiw usuldan peýdalanyp daş-toweregiňizdäki zatlar ýa-da wakalar hakynda netije çykaryp görüň. Haýsy toparyň netijeleri iň gyzykly we ynanarly çykdy?

II

Seks-Koburg-skwer aksüyeklere has, yönekeyje hylwat bir meýdança. Dört hatar iki gabatly kir-kimirsı kerpiç öýleriň penjireleri ot basan kiçijik бага garapdyr, bagyň ortasynda birnäçe düyp dafna gyrymsy agaçlary gurum basan howa bilen göreşip jedel edip ýatyr. Zarhal ýöredilen üç sany şar ak harplar bilen «Jabez Uilson», diýip ýazylyp, burça asylan goňur görnüşdäki ýazgy mele müşderiniň edarasynyň şu ýerdedigini bildirip durardy.

Şerlok Holms işik öňünde saklanyp, gapynyň öňünde saklanyp, ýumuljyran kirpikleri arasyndan ýanyp duran gözlerini oňa garatdy. Soňra köçeden assa ýöräp, öýleri üns bilen gözden geçirdi-de ýene burça gaýdyp geldi. Bonak kassanyň öňünde hasasy bilen daş köçäni üç gezek gaty urup gördi, soňra işige ýakyn baryp ony tarkylatdy. Şol wagtyň özünde gapyny sakgal-murty tekiz alnan çakgan ýigit açdy-da, bizi içeri çagyrdy.

– Sag bol – diýdi Holms. – Men diňe Strende nähili barsa bolýar, diýip sorajakdym.

– Üçünji köçä baranda saga aýlanarsyňyz, soňra dördünji köçä baranda çepe – diýip, jenap Uilsonyň ýardamçysy derrew jogap berdi we işigi tarkyldadyp ýapdy.

– Çakgan ýigit eken – diýip, Holms köçe boýlap barşymyza dillendi. – Menimçe, ol çakganlykda London boýunça



dördünji orunda dursa gerek, batyr yüreklilikde bolsa, üçünji orunda bolmagyda ähtimal. Ol hakynda ençeme maglumatlar bar.

– Nazarymda – diýdim men – jenap Uilsonyň ýardamçysy Meleler birleşiginde eýle-beýle rol oýnamasa gerek. Hakyktdanda, siz ondan ýoly diňe özüni görmek üçin soradyňyz.

- Özüni däl.
- Nämäni bolmasa?
- Dyzlaryny.
- Onsoň dyzlarynda nämäni gördiňiz?
- Garaşan zadymy gördüm.



Şerlok Holms Uilsonyň ýardamçysynyň dyzlarynda nämäni gören bolmagy mümkin? Nämä üçin daş köçäni hasasy bilen urup gördi?



– Köçe daşlaryny nämä üçin urup gördiňiz?

– Abraýly doktor, häzir gep satmagyň pursady däl, syn etmek gerek. Biz – duşman karargähindäki içalylar. Biz Seks-Koburg-skwerda aýrym zatlary bilip almaga miýesser bolduk. Indi olara aňyrky tarapdan gelip kesişýän köçeleri gözden geçirip çykarýs.

Seks-Koburg-skwer bilen burçdan aýlananymyzdan soňky görnüş arasynda ýer bilen asmança tapawut bardy. Burçdan aýlanan ýeriňde şäheriň Sitini gündogar we günbatary birleşdirip duran esasy gan damarlaryndan biri öterdi. Bu uly köçe başdan-aýak iki akymy hasyl edip, saga we çepe gatnap duran ekipažlar bilen doly, ýanyodalarda gyjyr-gyjyr ötegçiler, hatar-hatar ajaýyp dükanlar we görkli binalara garap, şu öýleriň arkasynda kimsesiz meýdan barlygyny göz öňüne getirmek hyýalyňa geljek zat däl.

Ekipaž

Wegetarianlar – et iýmeýänler.

– Rugsat beriň, doýup tomaşa edip alayyn – diýdi Holms burçda durup, her bir öýi birme-bir üns bilen gözden geçirşine. – Londony aýlanmaga juda höwesim bar... Ilki Mortimeriň temmäki dükany, soňra gazet dükany, onuň ýanynda şäher we şäher töweregi bankynyň Koburg bölüm, soňra wegetarianlar resterany, ondan soňra Mak-Ferlen kareta deposy. Ondan aňyrsyna yzky kwartal başlanýar... Hawa, doktor işimiz tamam boldy hasap. Indi biraz göwnühosluk etsek hem bolýar. Buterbrod iýip, kofe içeris-de, bi-

razajyk rahatlanyp, göwnejaý sazlar köşgüne rowana bolarys. Ol ýerde mele müşderiler kellämizi agyrdyp, gaharymyzy getirmeýär.

Dostum sazy juda gowy görer, ol diňe bir talantly sazanda bolman, ajaýyp kompozitor dy. Bütün gije dowamynda näzik uzyn barmaklaryny sazyň äheñine laýyk assa-ýuwaş gymyldadyp kresloda ýaýrap otyrdy. Onuň ýylgyryş gaplan ýüzleri, nemli humar gözleri intizar Holmsy, ogry kezzaplaryň gemrijisi, rehimsiz, aýýar Holmsy hiç haçan ýatlamazdy. Iki sany ajaýyp häsiýeti bardy. Onuň pugtalygy hem-de kişini lal galdyrýan ötgür zehini bu ynsanyň sypatyny guraýan şahyrana oýçulygy bilen göreşde doglan bolsa gerek diýip, wagtal-wagtal oýlardym. Hemişe ýadawlygyna garamazdan, gaýrat bilen işe girişip giderdi. Agşamlaryna onuň sazlary we notalaryna hatyrjemlik bilen berlişini gowy bilerdim. Emma yşkybazlyk duýgusy ony birden özüne çekip, özüne has bolan röwşen pikir güýji, tebigylygy bilen utgaşanda onuň usulyndan bihabar adamlar garşymyzda ýönekeý bir adam däl, özgeçe bir jandar dur diýip oýlardylar.

Sent-Jems-Hollda synlap, Holmsyň saza juda berlip gidenligini görüp, onuň yzyna düşen adamlarynyň aman galmazlygyny syzdym.

– Siz, doktor, öýe gitmek isleýärsiňizmi? – diýip, ol konsert gutaran badyna ýüzlendi.

– Elbetde, gitmeli.

– Meniň ýene bir işim bar, bu üç-dört sagat wagtymy alýar. Koburg-skwerdäki hadysa – juda möhüm zat.

– Juda möhümmi?

– Ol ýerde uly jenaýata taýýarlyk görülýär. Men muny ynam bilen aýdyp bilerin, bize öňüni almak başardar. Ýöne bu gün şenbe bolany sebäpli, iş ençe kynlaşýar. Gije maňa ýardamyňyz gerek bolmagy mümkin.

– Sagat näçede?

– Sagat onlardan soň.

– Onda şu wagtda Beýker-stritde bolaryn.

– Has gowy. Bilip goýuň, doktor, bu örän hatarly iş. Jübiñize rewolweriňizi salyň.

Rewolwer – topbança

Ol maňa elini silkip, derrew buruldy-da, göz ýumasy salymda jemendäniň arasyna girip, gözden gaýyp boldy.

Men özümi başgalara görä akmak hasaplamaýaryn, ýöne Şerlok Holms bilen duş gelip galsam, zehinimiň pesligini ten alyp gynanyp gidýärin. Sebäbi ol nämäni eşiden bolsa menem şony eşitdim, ol nämäni gören bolsa menem şony gördüm, ýöne onuň gepine garanda ol bolup öten wakalary däl, indi boljagyna çenli düşünip dur. Maňa bolsa bu iş häli hem tutumsyz zada meňzäp duýulýar.

Ойе гаўдышма ёл боўу «Британиа конституси́ясны» гөчүрен шол меле кәтибиñ тәсин хекаýасны-да, Сенкс-Кобург-сквере баранымы-да, хошлашанымызда Holms аýдан горкунчы сөзлериде ёне бир гежек ýатладым. Бу гижеки сапар нәмәни bildirýär, ёне-де нәме үчин гуралланyp бармагым gerek? Biz бу биле бирә барарыс, нәме ишлер едерис? Holms маña бонак касса еýесиниñ көсе ýардамчысы uly женаýатлара шәрик, жуда howply адам екенлигини ýаңзыдyp гоўды.

Бу тапмачаны чөзmek үчин жуда көп оýландым, ёне hiç хили иш чыкмady, гижесине сабыр етмәге karar етдим, хемме зат шонда аýан болýар.



Шерлок Holms we доктор Uotson? Nähili женаýатларыñ оñүни алмага herket едýär диýип оýлаýарсыңыз?

Кеб – ат гошлан үсти
ýапык араба, екипаж.

Силндр – еркеклер
геýян узын шýапа.

Сагат докuzдан чәрыек ашанда оýден чыкдым. Gand-park we Оксфорд-стритден геçип. Weýкер-stride чыкдым. Gapыныñ оñүнде iki саны кеб дурды. Дәлизе гирип барýаркам, һүммүрди sesleri ешитдим. Holmsыñ хузурьнда iki адам бар екен. Holms олар биле mazaly гүррүнлешýär. Olарыñ бирини танардым – бу полисиýаныñ resmi агенти Piter Jons. Iкинжиси bolsa ýалдыrawuk силндр, жуда owадан фрак геýен hor, ýаш, бетгелшик бир адамды.

– Ha, ine, жемагат хем жем болдук! – диýип, Holms матроша курткасыныñ дүwmelerini илдиp, рафдан агыр сапы awчылар гамчысыны алып дуршунa аýтды.

– Uotson, siz Скотланд-Ýардда ишлеýән mister Jons биле таныш болсаңыз gerek? Rугсат берсеñиз sizi mister Merriuzer биле таныш-дырсам. Mister Merriuzer хем бизиñ соñкы башдан геçирмелеримизде гатнашýар.

– Görüp дуршуныз ýалы, доктор, биз mister Holms биле ёне бир тәзе awa чыкyp барýарыс – диýип, Jons адатдакы ýалы сypаýылык биле сөзledi. – Достумыз bahасыз адам. Emma awуñ башында ýыртыжыны агтarmак үчин, оña гарры тазыныñ ýардамы зерур.

– Ýыртыжы дәл-де, öрдек awлаp ýөрмесек boldы, диýип горкýарын – диýип, mister Merriuezer оýланжыp аýтды.

– Mister Holmsa bimelal бил багламагыңыз мүмкин, ser – диýип, жемгыёт биле полисиýа агенти сөзүниñ үстүни yetirdi. – Onуñ ýагшы гөрен usullary бар. Olары rugsadyңыз биле аýдып геçсем, бирaz ынamsыз we hyýалы, ёне her ничик болса-да гowы netije берýär. Boýун алмагымыз gerek, ol hak болуп чыкyp, resmi полисиýаныñ ýалнұсан халатлары хем болупды.

– Onda siz şeyle diýän bolsaңыз, mister Jons, diýmek, hemmesi ýerinde bolar – diýip, nätanış adam gürrüňe goşuldy. – Ýöne her niçik bolsa-da, dogrusyny aýtsam, bu gün adatdaky robber oýnamakdan mahrum bolanyma gaty gynanýaryn. Bu ýigrimi ýedi ýyl dowamymda men karta oýnaman geçiren birinji şenbe aqşamy bolýar.

Robber – karta oýny.

– Bu gün oýundaky dow siziň karta oýnuňyzdaky dowdan ulurak, oýnuň özi hem gyzykly bolýar – diýdi Şerlok Holms. – Siz diken dow mister Mirriuzer, otuz iki müň funt jenaýatçy sterline deň gelýär. Siziň dowuňyz bolsa, Jons haçandan bäri tutmak umydynda ýören adamyňyz.

– Jon Kleý, – ogry, gulpbozar, kezzap, – diýdi Jons – Ol häli ýaş, mister Merriuzer, ýöne memleket boýunça iň tejribeli ogry: men hemmeden görä ilkinji şonuň ellerine jan-jan diýip kişen dakardym. Jon Kley diýen bu ýigit ajaýyp ynsan. Onuň babasy gertsogdy, özi bolsa Iton we Oksfordda okapdyr. Eli nähili ukyply bolsa, beýnisi şonça-da ötgür. Şuňa garamazdan onuň yzyna her bir gadamda duş gelsek-de, ol henizem görnüş bermeýär. Bu hepde ol Şotlandiýada kimdir biriniň bar-ýogyny omaryp gelse, soňky hepdede Kornwalisde ýetimhana üçin pul ýygnamaga başlaýar. Näçe ýyllardan bäri onuň yzyndan kowýaryn, ýöne häzire çenli hem özüni gören dälidirin.

Iton, Oksford – meşhur okuw jaýlary.

– Bu gün aqşam ony sizlere tanyşdyrmaga miýesser bolaryn. Men hem iki gezek mister Jon Kleýiň jesaratyna duşdum. Siziň we memleket boýunça iň ökde ogry diýen pikiriňize ikelläp goşulýaryn... Sagat ondan aşyp gitdi. Ýola düşsek hem bolar. Siz ikiňiz birinji kepde ugraň, Uotson bilen biz ikinjide ugrarys.

Şerlek Holms uzak dowam eden saparymyzda känbir açylyp geplemedi: ol özüni arka taşlap oturşyna, bu gün konsertde eşiden sazларыny ýuwaşja hiňlenerdi. Biz gaz panuslar bilen ýagtyldylan san-sanaksyz egri-bügrü köçelerden ýöräp-ýöräp ahyry Farriñdonstride ýetip bardyk.

– Indi juda golaýlaşdyk – diýdi, aşnam. – Ol Merriuezer – bank direktory, bu işden şahsan tamaly. Bize Jons hem ýardam berip biler. Ol makul ýigit, özüniň ugry boýunça syra okuwsyz. Birden-bir ýagşy tarapy bar: edil köpek ýaly batyrgaý, pyşbaga deý ýabyşak. Eger-de penjesine düşüp galaýsaň asla goýbermeýär... Ine, olar.



– Biz ýene irden gören şol dykylyş we galagoply köçämize gelip saklandyk. Yzbaşçynyň hakyny berip, mister Merriuzeriň yzyndan nähilidir bir darajyk ýoda girip bardyk we ýan tarapymyzdaky gapyny açany bilen özümizi tizlik bilen içeri aldyk. Gapynyň öňünde juda gysga darajyk ýoda bar eken. Ýodanyň ahyrynda ullakan demir gapy görnüp durdy. Bu gapyny açyp, aýlanma basganýagyň kerpiç basgançaklaryndan pese düşdik we ýene öňki ýaly haýbatly bir gapa ýakynlaşdyk. Mister Merriuezer säginip fonaryny ýakdy-da, bizi zeý ysy aňkyp duran garaňky ýodadan alyp gitdi. Biz ýene bir gapydan geçip, sebetler we agyr-agyr örülip goýlan ýerkümä meňzeş giň jaýa girip bardyk.

– Bu ýere ýokardan düşmek juda kyn – diýip, Holms fonary göterip, şifti gözden geçirşine aýdyp goýberdi.

– Pesden girmek hem kyn – diýdi mister Merriuezer ýere ýatyrlan tagtalary hasasy bilen urup görüp.

– Jyn ursun, edil aşagy boş ýaly gümmürdeýär-ä! – diýip, haýran galyjylykly aýtdy.

– Men sizden şowkun salmaslygyňzy haýyş etmäge mejburdyrin – diýip, Holms gazap bilen ýañzytdy. – Siziň jebriňizden bütin reje puja çykmagy mümkin. Merhemet bilen bu ýaşiklerden birine oturyp, bize päsgel bermeseňiz.

Asylly mister Merriuezer hiç zat bolmadyk ýaly sebede baryp oturdy.

Holms çöke düşüp, fonar we lupa ýardamynda daşlaryň arasyndaky çatryklary barlamaga başlady. Birnäçe sekuntdan soň barlaglaryň netijesinde şat bolup ornundan turdy-da, lupany jübüsine salyp goýdy.

– Heniz keminde bir sagat wagtymyz bar. Çünki olar bonak kassa eýesi uka gitmeýänçä işe gitmekleri mümkin. Hojaýyn uka gidensoň olar bir minudy-da elden bermeýärler, sebäbi işi näçe tiz gutarsalar gaçyp gitmäge-de şonça tiz wagty bolýar. Biz häzir, doktor, – şübhesiz, özüňizem eýýäm akyl ýetiren bolsaňyz gerek – Londondaky iň baý banklardan birine garaşly bölümiň ammarynda durus. Mister Merriuezer – bank başgarmasynyň başlygy: ol juda batyrgaý jenaýatçylaryň, hususan, häzirki wagtda bu ammara ýörite dykgat bilen garamagyna näme mejbur edýänligini bize düşündirip berýär.

– Biz bu ýerde Fransiyadan getirilýan altynlary saklaýarys – diýip, direktor pyşyrdap aýtdy – Bu altyny ogurlamak üçin urnup görerler diýip birnäçe gezek bizi habardar etdiler.



- Fransiýadan alyp gellen altynlary aýdýarmysyňyz?
- Hawa. Birnäçe aý öň bize artykmaç pul zerur bolup galdy. Biz Fransiýa bankyndan otuz müň napoleondar karz aldyk. Bu pullaryň heniz başyny hem bozan däldiris, olaryň häli hem ammarymyzda duranlygy dura-bara hemmä mälim boldy. Men oturan gabatda iki müň napoleondar bar, olar gat-gat zerli kagyz arasyna düzülen. Bankyň bir bölümünde häzirki wagtda biziň saklaýan altynymyz mukdaryndaky altyn kemden-kem saklanýar. Bu hem direktory teşwüşlendirýär.
- Teşwüşlenmäge doly esaslary bar – diýdi Holms. – Bolýa, indi taýýarlansak hem bolar. Oýlaýşymça az wagtda hemme iş ahyryna ýetse gerek. Bu fonary mister Merriuezer bir zatlar bilen ýapmaga dogry gelýär.
- Garaňkyda oturmalymy?
- Dogrusy, şeýle etmäge dogry gelýär. Men adatdaky robberiňizi oýnap bilmän galaýmasyn diýip, karta alyp gelipdim, çünki biz dört kişi. Emma görşüňiz ýaly, duşman juda çynlakaý taýýarlanana meňzeýär, çyraný açyk galdyrmak hatarly bolýar. Mundan daşary, bir-birimiz bilen ýerlerimizi çalşyrmak gerek. Olar gaýduwsyz adamlar, biz duýdansyz hüjüm etsek-de ätiýaçly bolmasak, olar bize şikest ýetirmekleri mümkin. Men bu sebediň arkasynda duraryn, siz bularyň arkasyna ýaşyrynmalý. Men çyraný talaňçylara tutuşym bilen olary tizde tutuň. Eger ok atsalar Uotson, olara ikilenmezden ok üzüň. Men oklanan rewolwerimi agaç ýaşik gapagyna goýdum-da, ýaşik arkasyna bukdudym. Holms fonaryny öçürdi, biz gapgaraňkylykda galdyk. Gyzan metal ysy bize fonar öçürilmedigini, çyra islendik wagtda ýalp edişi mümkinligini ýatladyp durardy. Sabyr bilen garaşmakdan ýadan süňňümi daş-töweregi orap alan bu zulmat hem-de zeý ýerkümäniň sowuk nepesi sandyrady.
- Olaryň gaçmagy üçin diňe bir ýol bar – yzlaryna gaýdyp öý arkaly Seks-Kobrg skwere çykmagy mümkin – diýip, Holms pyşyrdady. – Ynanşyma göre, haýyşymy ýerine ýetiren bolsaňyz gerek, Jons!
- Inspektor bilen iki ofisser olara köçäniň başynda garaşyp durlar.
- Diýmek, biz ähli çykalgalary berkidipdiris. Indi sessiz garşylamagymyz gerek.
- Wagt şeýle bir haýal geçerdi! Aslynda, bir çäryek sagat wagat geçen bolsa-da, nazarymda gije gutaryp, ýokarda daň atýan ýaly bolup duýuldy. Gymyldamaga-da gorkanymdan aýaklarym gurusyp gitdi, ruhum-da tereňdi. Birdenkä aşakda gara-çyra görüp galdym.

Napoleondar – şol döwürdäki Fransiýa altyn puly.

Ilkibaşda bu ýerdäki daşlardan birini ýagtyldyp duran garaçyra uçgundy. Tizde uçgun sargylt şugla aýlandy. Soňra hiç hili şowhunsyz tüýnük açyldy, ýagty bolup duran boşlugyň ortasynda aýallaryňka meňzeş ap-ak el görnüp, haýsydyr bir zady zaýalayan ýaly bolup duýuldy. Barmaklary gymydaýan bu el bir minutlyk aşakda açylan tüýnükden çykyp durdy. Soňra birden peýda bolşy ýaly, birdenkä tiz gözden ýitdi, ýene hemme ýeri garaňkylyk gurşap aldy. Diňe iki daş arasyndaky darajyk deşikden çalaja ýagtylyk şöhle saçyp durardy.

Biraz salymdan soňra ýalpak ak daşlardan biri ses edip agdarlyp düşdi-de, onuň ornunda oýuk peýda bolup, ondan ýalp edip fonar ýagtysy düşdi. Oýuk üstünde sakgal-murty tekiz alnan ýigit görüldi; nämälim adam her tarapa synçy nazaryny aýlady. Iki eli bilen lebine uzatdy, aradan arkasy görüldi, soňra bütin göwresi göterildi, dyzyny ýere diredi. Az salymdan soň nätanys adam çete çykyp, ýoldaşyny çekip durdy. Ýoldaşy hem özüne meňzän kiçijik we çalasyň, ak ýüzli, jeňňelek gyzgylt-mele saçlydy.

– Hemmesi ýerinde – diýip, ol pyşyrdady. – Isgenje bilen gaplar sendemi?.. Müň nälet! Bök, Arçi, bök, men özümi halas ederin.

Şerlok Holms onuň ýakasyndan bogup aldy. Ikinji ogry köwege urup gitdi; Jons ony tutmakçydy, yöne başaryp bilmedi. Şyrryldap mata ýyrtylýan sesini eşitdim. Rewolweriň ujunda şöhle ýaldyrady, yöne Holms awçylar gamçysy bilen ýesiriň eline batly urdy, rewolwer paňkyldap ýere düşdi.

– Peýdasy ýok, Jon Kleý – diýdi, Holms ýuwaşlyk bilen. – Siz ele düşdüňiz.

– Görüp durun – diýip, ol hatyrjem jogap berdi. – Emma ýoldaşym gaçdy, siz diňe penjegini tutup bildiňiz.

– Ony gapynyň aňyrsynda üç kişi synlap dur, – diýdi Holms.

– O-ho, şeýlemi! Haýran galdym. Gutlaýaryn.

– Men hem sizi gutlaýaryn. Meleler hakyndaky toslamalaryňyz çäksiz we üstünlikli çykypdyr.

– Aşnaňyzy häzir görersiňiz – diýdi Jons. – Ol hinine urup gitmekde menden çakganrak eken. Ine, indi elleriňize kişen uraryn.

– Erbet elleriňizi degirmän! Maňa degmän! – diýip, ýesir eline kişen urlandan soň janygyp gepledi. – Siz meniň damarymda asylzadalar gany akýanyndan bihabar bolsaňyz gerek. Mumkin bolsa maňa ýüzleneninizde «ser», diýip ýüzleniň, «mümkin bolsa», diýip haýyş ediň.

– Juda gowy – diýip, Jons gahar bilen ýüzlendi. – Mümkin bolsa, ser, ýokaryk çykyp kebe haýyş etseňiz. Ol sizi polisiýa alyp barar.

– Hawa, bu başga gep – diýip, Jon Kleý rahat gepledi.

Ol bize minnetdarlyk bilen baş atyp, yzçynyň goragynda hatyrjem çykyp gitdi.

– Mister Holms, – diýip, mister Merriuezer ammardan çykyp gelşimize ýüzlendi. – Gepiň dogrusyny aýtsam, bankymyz siziň bu hyzmatlaryňyza nähili minnetdarçylyk bildirjegini bilmän durus. Siz uly bir peläketiň öňüni almagy başardyňyz.

– Meniň özüm hem mister Jon Kleý bilen arany belli-küllü etmegim gerekdi. Bu gün işe sarplan harajatlarym onçakly köp däl, siziň bankyňyz olary şübhesiz tölese gerek. Dogrusyny aýdanda, men Meleler birleşigi hakyndaky ajaýyp kyssany eşidip, täsin başdan geçirmäni başdan geçirip, ajaýyp sylaga sezewar boldum...

– Bilýäňizmi, Uotson – diýip, Şerlok Holms Beýker-stritde bir stakan sodaly wiski içip otyrkak ýüzlendi. – Meleler birleşigi hakyn-da akylyňa sygmaýan bir bildiriş bilen «Britaniýa konstitusiýasyny» göçürüp ýazmakdan göz öňüne tutulan maksat pähimsiz bonak kassasy eýesiniň her günü birnäçe sagat öýden çykaryp ibermek üçin gerek bolanlygy maňa başyndan anyk mälimdi. Olar saýlap alan serişde täsin, ýöne bu serişdä amal edip, olar maksatlaryna ýetişipdir. Başdan-aýak bu rejäni düzmekde Kleýiň umytly zehinine ýoldaşynyň saçynyň reňki dürtgi bolupdyr. Hepdesine dört funt Uilson üçin duzak wezipesini bejeripdir, olar münherçe funtdan umydygär eken, dört funtuň ýüzüne bakyp durarmydy! Olar gazete bildiriş berdiler; bir kezzap edara üçin wagtyňça kärendesine jaý alypdyr, ikinji kezzap öz hojaýynyny ol ýere barmaga razy edipdir, ikisi her günü irden onuň ýoklugyndan peýdalanmak mümkinçiligine eýe bolupdyrlar. Ýardamçysy ýarym haka razy bolup, şu bilen kanagatlanýşyny eşidişim bilen munuň aşagynda bir gepiň barlygyny syzdym.

– Emma olaryň niýetlerini nädip bildiňiz?



Şerlok Holms ogrularyň niýetini nähili bildi diýip oýlaýarsyňyz?

– Mele müşderimiň guramasy – garyp, onuň bütün kwartirasynda beýle çylşyrymly oýna arzaýan zat ýok. Olar kwartirada daşardaky bir zady göz öňüne tutupdyrlar. Bu näme bolmagy mümkindi? Men ýardamçysynyň surat almaga höwesekdigini bu höwes bahanasynda näme üçindir ýerkümä düşüp durşuny ýatlady. Ýerküme! Ine, çolaşyk ýüpüň ikinji uýy. Men Uilsondan onuň syrly ýardamçysyny sorap-sorap, Londondaky iň gorkunçly, gaýduwsyz jenaýatçylardan

birine duş gelenimi saýgardym. Ol ýerkümede nähilidir çylşyrymly iş bilen meşgul, näme üçin diýseň iki aýdan bäri ýerkümede her günü birnäçe sagatlap işleýän eken. Ol ýerde näme etmegi mümkin? Diňe bir iş: haýsydyr bir bina alyp barýan lagym gazýan bolşy gerek. Şundan netije çykaryp, men sizi alyp ilki şu wakalar bolup duran ýer bilen tanyşmaga ugradym. Hasam bilen daş köçäni urup görenimde siz haýran galdyňyz. Men bolsa lagymyň haýsy tarapa garap gazylýanlygyny – köçe tarapamy ýa-da arka tarapamy, şony bilmek isledim. Bilşime görä, lagym köçe tarapdan gazylmaýan eken. Men baryp jaňy çaldym. Garaşanym ýaly, gapyny ýardamçysy açdy. Şol wagta çenli ol bilen azmy-köpmi duş gelen bolsak-da, ýöne bir-birimiziň ýüzümüzü görmedik. Bu sapar hem men onuň ýüzüne garamadym. Dyzlaryny görmek isledim. Dyzlarynyň hapa, бүкlenen, gyrlanlygyny görseňiz siz hem bilmegiňiz mümkindi. Bu köp sagatlar dowamynda lagym gazmak bilen meşgul bolanlygyndan güwä geçerdi. Indi bu lagymyň nirä barýanlygyny anyklamak galyppy. Men burçdan burluşym bilen şäher we şäher töweregi bankyň görnüşini gördüm-de meseläniň belli bolanlygyny pähimledim. Konsertden soň siz öýüňize giden soň, men Skotlend-Ýarda bardym, ol ýerdenem bank başgarmasynyň başlygynyň huzuryňa garap ugradym.

– Siz olaryň bankyny edil şol gije talamaga urunjagyny nireden bildiňiz? – diýip, men soradym.

– Meleler birleşiginiň edarasyny ýapmak bilen olar mister Jobes Uilsondan uzak bolmaga artykça mätäç däldigini, başga söz bilen aýdanda, lagymy gazyp barýandyklaryny bildirdiler. Mundan şu zat mälimdi, olar lagymdan tizräk peýdalanmaga hereket edýärler, çünki, birinjiden, ony görüp galmaklary, ikinjiden bolsa, altyny başga bir ýere alyp barmaklary mümkindi. Şenbe olar üçin aýratyn-da amatly gündi, sebäbi gaçmagy üçin bir gije-gündiz artyk wagt gerekdi. Ine, şu pikirleriň hemmesi esasynda men ogurlyk ýakyn bir gijede yüz berýär diýen netijä geldim.

Gyustaw Flober, Jorž Sand – meşhur fransuz ýazyjylary (fransuzça)

«Adam hiç zat дәл, hemme zat – işde» (fransuzça)

– Bu pikirleriňiz juda ajaýyp! – diýip, hoşallyk bilen oňa ýüzlendim. – Siz öz pikirleriňizi uzyn zynjyr ýaly şeýle bir düzüpsiňiz, onuň her bir bogny gaty pugta.

– Bu hadysa meni dykgatbazlykdan halas etdi – diýip, Şerlok Holms ýaýrap aýtdy. – Päheý, ýene gysylp, dykgatym artyp barýar öýdýän! Meniň бүтін ömrüm – gündelik durmuşymyň bir görnüşde içgysgynçlyk bilen geçmegine ýol goýmazlyga he-



Londondaky Bëýker strit metro duralgasyndan çykyşda Şerlok Holms heýkeli

reket etmekden ybarat. Käwagt meniñ çözen kiçijik tapmaçalarym şu maksada ýetmegime ýardam berýär.

– Siz ynsanyëtiñ hakyky weli halasgärisiñiz, – diýdim men.

Holms kibitini gysdy:

– Belki, dogrudyr, azmy-köpmi peýda getirsem gerek. «L homme c'est rien – l'oeuvre c'est tout», diýen eken Gyustaw Flober Jorž Sandaýazan hatynda.

Terjime eden Ilyas Kiliçew



Okanlarymyz hakda pikir alşalyň!

1. Şerlok Holms hakyndaky eserlerden birinde «ol ynsan däl – maşyn» diýen pikir ýaňraýar. Siz bu pikire goşulýarsyňyzmy?
2. Şerlok Holms hakyndaky käbir hekaýalar doktor Uotson dilinden beýan edilýär. Wakany doktor Uotson adyndan beýan etmekde nähili maksat gözlenen bolmagy mümkin? Holms we Uotson obrazlarynyň parhly tarapy nämede?
3. Hekaýa nähili düzülipdir? Onda detektiw žanra has nähili aýratynlyklar gördüňiz?
4. Artur Konan Doýl bu hekaýany meşhur detektiw eserleriniñ içinden iñ sereleri hataryna girizipdi. Siz awtoryň bu bahasyna goşulýarsyňyzmy? Näme üçin?
5. Siziñ pikiriňizçe, detektiw žanrdaky eserlerden nämeleri öwrenmek mümkin?

Hekaýa esaslanýan radio dramasyňy diňläň





SAPAKLARARA ARAGATNAŞYK: EDEBİYAT WE TEXNOLOGIYA



Fantastik we başdan geçirme eserleriň awtorlary öz eserleri üçin ideýalary nireden alýarka diýip oýlaýarsyňyz? Olar nähili edip, köplenç, geljekdäki açyşlary öňünden çaklap bilýärlerkä?

Ensiklopediyalardan alnan tekstleri okaň. Olarda nämeler hakyn-da aýdylýar?

«Mehanik adam» barasyndaky pikir adamzady gadymy wagtlardan bäri alada goýup gelýär. Adamyň hereketlerini ýerine ýetirip bilýän «mehanik adam» döretmek üçin geçen asyrdan işler alnyp barlan, ýöne olaryň iň kämilleşenleri hem gelşiksiz bolan, mümkinçilikleri çäklenendi. XX asyrdan tehnikaň ösmegi bilen olar berk programma boýunça işleýän; adam-operator dolandyryan; adamsyz anyk işleri ýerine ýetirýän görnüşlere bölünen. Tehnologiýanyň ösmegi, awtomatika we awtomatik dolandyrmagyň kämilleşmegi bilen olar adama daşky meňzeşligini ýitirip başlady, ýöne olaryň hereketiniň köpdürliligi we olarda «ýöriteleşdirilen hünär» peýda boldy.

«Çagalar ensiklopediýasyndan»

* * *

Wenera edil Ýer ýaly Günün emeli hemrasy hasaplanýar. Aslynda, Wenera ýyldyz däl-de, bir planetadyr.

Wenera Ýere görä Güne ýakyn. Günün töwereginde ortaça 108 million kilometr aralykda aýlanyp durýar we Günün daşyny 225 ýer sutkasy dowamynda doly aýlaýar.

Wenera bize iň ýakyn planetadyr. Ýer Günün töwereginde uzyn tegelekde hereket edýändigini sebäpli, käwagt Ýere 40 million kilo-



metre çenli ýakynlaşýar. Wenera Ýerden biraz kiçidir. Weneranyň töweregi dykyz bulut atmosferasy bilen gurşalan. Beýleki planetalar ýaly (meselem, Ýer) Wenera öz okunyň daşyndan günbatardan-gündogara aýlanman, tersine – gündogardan-günbatara aýlanýar.

Wenerada hatda gijelerine-de temperatura gaty ýokary (takmynan 500°) bolýan eken. Weneranyň atmosferasy dykyz, garaňky, karbonat angidratdan ybarat bolup, planetanyň töwereginde hemişe bulut bolýanlygy sebäpli, hemişelik garaňkylyk bilen örtülýär.

«Çagalar ensiklopediýasyndan»

Toparlara bölüniň. Aşakda berlen parçalardan birini saýlaň we dowam etdiriň. Munda ensiklopediýalardan alnan maglumatlara we başga sapaklardan alan bilimleriniňizden ugur alyň.

Mylaýym ot-çöpleriň we öwüşgin gülleriň içinde toparlanşan çagalar asmana seredýärdiler. – Günüň nirä gizlenen bolmagy mümkin? Ezip, ýagyş ýagýardy. Ol üznüksiz ýedi ýyllap dynman ýagdy, müň gün gije-gündiz ýagdy, şabyrdap, deprek çalan ýaly hrustal öýlerde ýaňlanyp, derýa dek joşup, özünden müň hili kenardyr deňiz emele getirip ýagyberýärdi. Suwuň joşmagy sebäpli, müňlerçe tokaýlar suw alyp, ýene suwuň astyndan gögerip çykyberýärdi.

Ýagyşlara ýesir düşen ýabany Wenera planetasyna iş sapary bilen gelen ene-atalarynyň ykbalyna meñzeş çagalar synp otagynda doludy.

Reý Bredberi. «Bir günlük tomus» hekaýasyndan

* * *

Şahnazanyň başy aýlanyp, zyňlyp gitdi. Şol pursatda korigorda robot navigator peýda boldy. Toba, ol edil serhoş adam ýaly yranýardy, entirekleýärdi. Şoňa garamazdan, ol komandiriniň



buýrugyny bejermek maksadynda zor berip, Bař Pulta tarap ymtylýardy. Birden robot diwara bat bilen uruldy-da, gürsüldäp ýykyldy. Soňra ýatan ýerinde kelle tarapyndan gögümtil tüsse göterilip, göwresi gämä goşulyp, biliner-bilmez edil sandyratma tutan adam ýaly titräp başlady.



Gyz özündäki gorkynyň ýene-de güýjeýänini duýup, özüniň gijä galmazdan Bař Pulta barmagynyň hökmandygyny duýdy. Kakasy goranyş meýdanyny işe düşür diýip, ýöne ýere buýruk bermändi ahyry. Hawa,

gijä galmazdan goranmak meýdanyny işe düşürmek gerek! Ejesiniň ýagdaýy agyra meñzeýär, kakasy onuň bilen başagaý. Häzir diňe Şahnaza heläkçiligiň öňüni almagy mümkin.

Hojjakbar Şaýhow. «Birinji synag» hekaýasyndan



Düzen hekaýaňyzy synpdaşlaryňyza okap beriň. Haýsy toparyň hekaýasy juda gowy ýazyldyka? Siziňçe, haýsy ýagdaýlar hekaýanyň ynanarly bolmagyna ýardam berdi?

A large, irregularly shaped area of aged, yellowish paper with a torn edge. It contains ten horizontal lines for writing.





GAÝTALAMAK

1. Aşakda berlen eserleriň annotasiýalaryny okaň. Her bir kitabyň haýsy žanra degişlidigini anyklaň. Näme üçin şu žanra degişli diýip oýlaýarsyňyz, pikiriňizi delilläň.

A) ylmy fantastika B) başdan geçirmeler Ç) detektiw

* Annotasiya – kitaba ýa-da kino gysgaça berilýän düşündiriş

2. – Handan batyr, siz meniň gözümiň guwanjy, arkamyň daýanjysyňyz, «Hatarda iner bolsa, ýük ýerde galmaz» diýipdirler. Siziň ýaly inerlerim barka, men dünýäde hiç zadyň gamyny iýmen, ýeri gelende aýy kimin asylmagy, ýolbars deýin topulmagy oňarýan ýigitleriň ýolunda men hem şu başymy bermäge taýyn... Şu bölümde beýan edilýän hekaýada ýönekeý halk wekiliniň – Göroglynyň durmuşy, ykbaly, oňa ýoldaş bolmagy niýet eden ýigide bolan garaýşy, ruhy dünýäsi nähili suratlandyrylýar?

Jogap: _____ Bellik: _____

3. «Oragatdy» powesti ýarym asyrdan bäri çagalaryň iň söýgüli kitaplaryndan biri hasaplanýar. Çagalaryň obada başyndan geçiren gyzykly wakalary, kyn pursatlarda çykalga gözleýişleri seni hem öz erkiňe goýmaýar. Bu eseri dünýäniň ençeme çagalary uly gyzyklanma bilen okan bolsalar, siz hem şeýle tolgunma bilen okajakdygyňyza ynanýarys.

Jogap: _____ Bellik: _____

4. Şu ýygynyda ýazyjynyň gyzykly hekaýasy saýlap alnan. Bu hekaýalar syrly wakalara baýlygy bilen tapawutlanýar. Hekaýada ýaş gyz Şahnazanyň we onuň ata-enesiniň başyndan geçirenleri has täsirli edilip berlipdir. Aýratyn-da, Şahnazanyň ýokary çastotaly radiotolkunlar gäminiň gabygyna gelip urlup, gäminiň içinde ultra sesler hasyl bolanda özünü dürsäp eden aýgytly hereketi has täsirli edilip görkezilýär.

Jogap: _____ Bellik: _____

5. Bu hekaýada Wenera planetasynda bolup geçen bir waka hekaýa edilýär. Wenerada bolup geçen wakalar, dyngysyz ýedi ýyl ýagan ýagyş, çagalaryň Günü görmek arzuwy, Margonyň başyndan geçirenleri, çagalaryň eden nädogry hereketleri, olaryň öz eden hatalaryna düşünişleri ýaly gyzykly wakalar beýan edilýär.

Jogap: _____ Bellik: _____

6. Aşakdaky parçadan portret berlen bölümi tapyň. Şu portretde teswirlenen şahs okuwçyda nähili pikir döredendigini delillendirin.

Semiz müşderi biraz buýsançly kükregini gerip, paltosynyň içki jübüsinden ýygrylan kir gazetini aldy-da, ony dyzynyň üstüne ýaýdy. Ol boýnuny uzadyp, çap edilen bildirişlere göz aýlap otyrka, men Şerlok Holmsa başdan-aýak nazar salyp, onuň geýimi we daşky görnüşine garap, kimligini bilip alamaga hereket etdim.

Gynansak-da, meniň yzlanyşlarym diýerli hiç hili netije bermedi. Bir bakýşda onuň özüne bina goýan, bipolarasat, depseň deprenmez, yönekeý bir maýda dükandar ekenini aňmak mümkindi. Ýapyk çal reňkli jalbary gelşiksiz, kirjimek gara sýurtugynyň düwmeleri ildirilmedik, gara golmaklary üstünden altyn suwy çayylan ýogyn mis zynjyr ýaldyrdy, onuň ujunda jewak ornunda parma bilen deşilen nähilidir bir dörtburçly metal parçasyny asylyp durardy... Ýarym aýlana şekilli we gyjym mahmal ýakaly, reňki agan goňur paltosy ýanyndaky stolda ýatyrdy. Gysgasy, bu adama näçe nazar salsam-da, onuň gyzgylt saçyndan başga göze taşlanýan ýerini görmedim. Onuň nähilidir bir nejis wakadan gorkudalygy görnüp durardy.

Artur Konan Doýl. «Meleler birleşigi» hekaýasyndan

Portret: _____

Bellik: _____

Özüňize baha beriň. Näçe soraga jogap berip bildiňiz?



5–6 sany: örän gowy!



4–5 sany: gowy, yöne sähel köpräk işlemegim gerek!



4 sanydan az: gowy däl, ençeme işlemegim gerek!



ÖWÜŞGIN DUÝGULAR



KERIM GURBANPEWOW. «ATAMYŇ KÖP GAÝTALAN SÖZLERINDEN»

Bu temada biz:

– Durmuşda gabat gelýän wakalar barasynda özara pikir alyşýarys.



AWTOR BILEN TANYŞYARYS

Kerim Gurbanpewow (1929–1988) Türkmenistanyň halk ýazyjysy, Magtymguly adyndaky Döwlet baýragynyň eýesi.

Onuň «Güýjümiň gözbaşy», «Soldat ýüregi», «Maşgala we mekdep», «Ýalta we bagt», «Ýaşajyk dostlaryma», «Taýmaz baba», «Goşgular we poemalar» ýaly kitaplary yzly-yzyna okyjylara gowuşýar.

Dürli ýyllarda şahyryň «Ata we ogul», «Aý günler, süýji günler», «Kyrk», «Toprak», «Aýal bagşy», «Bahar poemasy», «Atalar we çagalar», «Ömür», «Ös, saçym, ös!», «Menzil», «Ýedi ýaprak», «Ýaz şemaly», «Oýlanma baýry» ýaly kitaplary neşir edilýär.



GOŞGYNY OKAMAGA TAÝÝARLANÝARYS



Şahyr näme sebäpden goşga «Atamyň köp gaýtalan sözlerinden» diýip at goýduka? Goşguda nämeler öwüt-ündew edilýär? Siziň ata-eneňiz hem şunuň ýaly öwüt-nesihatlar berýärmí? Olaryň öwüt-nesihatlary şahyryňkydan nämesi bilen tapawutlanýar?

Atamyň köp gaýtalan sölerinden

1

Maňa atam aýdypdy,
Menem saňa aýdaýyn,
Men-ä sapak edindim,
Saňa-da sapak bolsun:
Lybasyň ýüpek bolup,
Hamysyň nah bolandan,

Go'y, lybasyñ nah bolup,
Namysyñ ýüpek bolsun.

2

Dostuñ bürgüt bolsa – daglara elter,
Dostuñ bilbil bolsa – baglara elter,
Dostuñ elguş bolsa – bir oba elter,
Dostuñ baýguş bolsa – haraba elter.

3

Dostuñ öz diline sakmy ýa sak дәl? –
Ony bilmek üçin oylanma uzak.
Illeriñ syryny saña aýdýarmy –
Sak дәl.
Aýdanokmy –
Sak.

4

Aman, aman... Dynmak üçin derdimden,
Elli ýaşda ýetmiş derman gördüm men.
«Guş gerek!» diýseler – sapanlap aldym,
«Gurt gerek!» diýseler – gapanlap aldym,
«Mumyýa!» diýdiler – tüpeñläp aldym.
Birisinden gördüm –
Azajyk haraý,
Birisinden gördüm –
Müñ hili zyýan.
Ahyry bir güýçden ýeñildi derdim;
Adam üçin adam –
Iñ uly derman.

Mumyýa – dagyñ uçut
gaýalarynda bolýan,
derman hasaplanýan
dag şiresi.

5

Il içinde artdygyça şöhratyñ,
Elleriñi gysmak islär köp eller.
Dostlaryñy juda köpelder şöhrat,
Emma görriplerem şonça köpelder.

Dowamy: «QK – kody Skanerläñ»





Okanlarymyz hakda pikir alşalyň!

1. «4-nji» goşgudaky «Adam üçin adam – iň uly derman» diýen sozúň manysyna nähili düşünyärsiňiz?
2. «6-njy» goşgudaky «Ajam bolup baranok», «Ajam bolup baraňok» diýen setirleriň manysyna nähili düşünyärsiňiz?
3. «12-nji» goşgudaky «Özüni süýt bil, dostuňy gaýmak» diýen nakyly klassyk şahyrlarymyzdan haýsysynyň haýsy goşgularynda ulananyňy ýadyňyza salyň. Olardaky tapawudy kesgitläň.



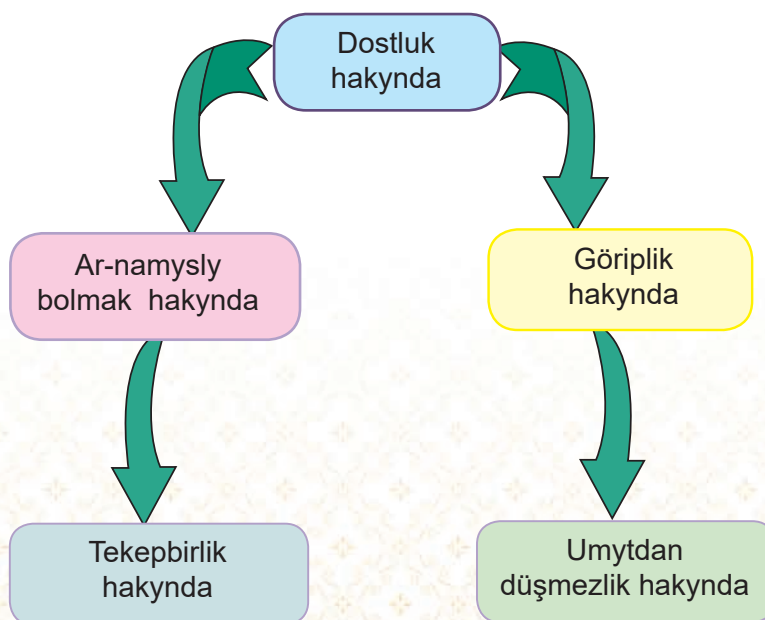
JÜBÜT BOLUP IŞLEÝÄRIS

«Atamyň köp gaýtalan sözlerinden» goşgular toplumynda berlen şygrylary böleklere bölüň. Her bir bendi atlandyryň. Näme üçin edil şeýle at goýandygyňyzy subut ediň.



TOPAR BOLUP IŞLEÝÄRIS

«Atamyň köp gaýtalan sözlerinden» goşgular toplumynda berlen şygrylary manylaryna garap, aşakdaky diagrammany doldurmaga synaňy.



Özbaşdak okamak üçin

K. Gurbanpesowyň «Ýalta we bagt» poemasyny okamaklygy teklipl edýäris.





ALEKSANDR SERGEÝEWIÇ PUŞKIN. «GYŞ GIJESI», «ÄDIKÇI»

Bu temada biz:

– A. S. Puşkiniñ ajaýyp döredijiligi bilen tanyş bolarys.



AWTOR BILEN TANYŞYARYS

Aleksandr Sergeýewiç Puşkin (1799–1836) görnükli rus şahyry.

A.S. Puşkin heniz çagalyk döwürleri döredijilik işleri bilen meşgullanýar. Şahyr heniz ýetginjeklik ýyllarynda «Ruslan we Lýudmila» poemasyňy ýazýar. «Mis atly», «Syganlar», «Poltawa», «Kawkaz ýesiri», «Jebraýylnama», «Bakjasaraý fontany» ýaly poemalar, goşgy bilen ýazylan «Ýewgeniý Onegin» romany, «Daş myhman», «Boris Godunow», «Mosart we Saýleri» drama eserleri, «Belkiniñ po-westleri», «Kapitan gyzy», «Dubrowskiý» ýaly onlarça kyssa eserleri A.S. Puşkiniñ galamyna degişlidir.



GOŞGYNY OKAMAGA TAÝYARLANÝARYS



Gyş pasly nähili pasyl? Näme üçin oňa «kümüş gyş» diýilýär?

Gyş gijesi

Tupan gary her ýan kowlap,
Asman ýüzün ol baglaýar.
Käte möjek kimin uwlap,
Käte çaga dek aglaýar.
Kä üstünde öýümiziň
Misli sypal deýin bökýär.
Ol giç ýolagçy dek biziň
Gelip aýnamyzy kakýar.

Biziň çagşan bu külbämiz
Hem garaňky, hem-de tukat.
Eziz kempir, näme üçin siz
Otyrsyňyz beýle näşat?
Ýa tupanyň eýmenç sesi

Dostum, gaʻgy-gamly etdimi?
 Ýa-da igiň şuwuldysy
 Argyn salyp, irkiltidimi?

Eý, gadyrdan, ýaşlyk dostum,
 Gamdan ýaña, gel, içeli.
 Hany käse, getir basym,
 Noş edeli, göwün açaly.
 Tarypyn et çal deňiziň
 Guşlarynyň ömür sürşün.
 Säher çagy gözeli gyzyň
 Seykin basyp, suwa barşyn.

Tupan gary her ýan kowlap,
 Asman ýüzün ol baglaýar.
 Käte möjek kimin uwap,
 Käte çaga dek aglaýar.
 Eý, gadyrdan, ýaşlyk dostum,
 Gamdan ýaña, gel, içeli.
 Hany käse, getir basym,
 Noş edeli, göwün açaly.



Terjime eden A. Nyýazow



Okanlarymyz hakda pikir alşalyň!

1. Aleksandr Sergeýewiç Puşkin «Gyş gijesi» goşgusynda gyş paslyny – gijesini nähili beýan edýär?
2. Bu goşgynyň çeperçiligi, täsiriligi nähili?
3. Aleksandr Sergeýewiç Puşkiniň «Gyş gijesi» goşgusyny labyzly okaň we manysyny düşündiriň.



TOPAR BOLUP IŞLEÝÄRIS

Aleksandr Sergeýewiç Puşkiniň «Gyş gijesi» goşgusynda gyş hakynda berlen maglumatlary öz garaýşyňyzdaky gyş gijesi bilen deňeşdirip beýan ediň.

Goşgudaky gyş gijesi

Öz garaýşyňyzdaky
 gyş gijesi



GOŞGYNÝ OKAMAGA TAÝÝARLANÝARYS



Başyň çykmaýan zatlaryňa goşulmaklyk, akyl satmaklyk gowy häsiýetlermi? Siz nähili pikir edýärsiňiz?

Ädikçi

(Tymсал)



Bir mahal ädikçi surata garap,
Görkezipdir köwşündäki ýalňyşyn.
Bu söz hudožnigiň göwnüne ýarap,
Düzedende, ýene göterip başyn, Diýipdir:
«Ýüzi-de gşygrak bir ýan...
Çakdanaşa açyk dälmi göwsi, dost?»...
Saklapdyr Apelles halys çydaman:
«Ädikden ýokaryk geçme gowsy, dost!»

Biri bar dostlarmyň içinde meniň,
Bilmedim, nä gelýär elinden onuň.
Öz sözüne jür bolsa-da, her zaman
Kän zat hakda gürlär, çeniň däl, çeniň:
Ädikden ýokaryk geçer bigüman!

Terjime eden M. Seýidow



Okanlarymyz hakda pikir alşalyň!

1. Aleksandr Sergeýewiç Puşkiniň «Ädikçi» goşgusy kimlere bagyşlanýar?
2. «Ädikçi» goşgusynda näme many bar?
3. Bu goşgyny düşündirişli okaň we manysyny anyklaň.



TOPAR BOLUP IŞLEÝÄRIS

Aleksandr Sergeýewiç Puşkiniň «Ädikçi» goşgusyndaky suratkeş bilen ädikçiniň obrazlaryna bolan garaýşyňyzy beýan ediň.

Suratkeşiň obrazy

Adikçiniň obrazy

Goşguda ündelýän pikir



Özbaşdak okamak üçin

A. P. Çehowyň «Kaştanka» hekaýasyny okamaklygy teklipe edýäris.



GARA SEÝITLIÝEW. «ADAM WE TOPRAK», «ENE ÝÜREGI», «ADAM WE BIR DÖWÜM NAN»

Bu temada biz:

- Ene toprak we Ene söýgüsi barasynda düşüňjä eýe bolarys;
- Ene söýgüsi, ene ýüreginiň päkligi barasyndaky maglumata eýe bolýarys;
- Çöregi aýawly saklamak, ony harlamazlyk barasynda özära pikir alyşýarys.

AWTOR BILEN TANYŞYARYS

Gara Seýitliýew (1915–1971) Türkmenistanyň halk ýazyjysy, Magtyguly adyndaky döwlet baýragynyň eýesi.

Onuň «Şahyryň lirasy», «Söweşjeň ylham», «Parahatçylyk ýeňer», «Ganatly döwür» ýaly birnäçe goşgular we poemalar ýygyndylary, «Eýran goşgulary» toplumu, «Hindistanyň güleri» goşgular kitaby bar.

G. Seýitliýew birnäçe drama eserleriniň hemde çagalar üçin «Jeren», «Kemal» poemalarynyň awtorydyr.



GOŞGYNY OKAMAGA TAÝYARLANÝARYS



Nämä esaslanyp «Ene toprak» diýýäris?

Adam we toprak

Bar eneler garraýarlar dünýäde,
 Diňe sen garraňok, ene topragym,
 Seni ebedi juwan goja dünýäde,
 Seni soldurmaýar sene, topragym,
 Al-ýaşyl geýinen, sona topragym.



Gyş gelende agarsaň-da azajyk,
 Ýaz gelende juwan ýene, topragym,
 Ýaşa sen ýaz ýaly ýüregi açyk,
 Ýaz ýaly mähriban, ene topragym,
 Al-ýaşyl geýinen, sona topragym.

Bu dünýäden ötüp gidýän eneler,
 Saňa goýup gidýär öz balalaryn.
 Öz göwsünden ak süýt berip, ene ýer,
 Sen etmeli hemmäň tagallalaryn,
 Saňa goýup gidýär öz balalaryn.

Seň göwsüňde diriligiň çeşmesi,
 Seň goýnuňda dünýäň zowky-sapasy,
 Seň goýnuňda sekiz jennet sapasy,
 Çäksiz sende ene mährin joşmasy,
 Çäksiz saňa balalaryň wepasy.



Wepaly balalaň iň wepalysy,
 Neslimiň adyndan seni gujaklap,
 «Enesiz galmasyn ynsan balasy!»
 Diýip, ene toprak, gözünden ogşap,
 Saklarys biz seni howpdan gorap.

Bar eneler garraýarlar dünýäde,
 Diňe sen garraňok, ene topragym,
 Sen ebedi juwan goja dünýäde,
 Seni soldurmaýar sene, topragym.
 Al-ýaşyl geýinen, sona topragym.



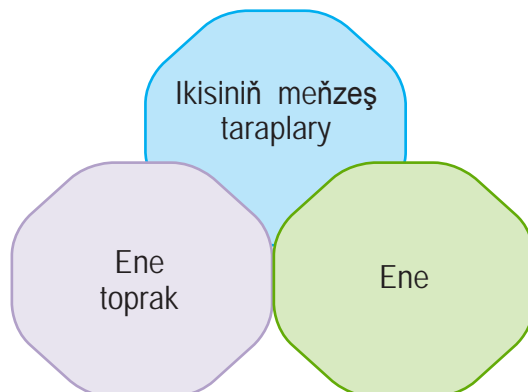
Okanlarymyz hakda pikir alşalyň!

1. Şahyr näme üçin «Ene» bilen «Ene topragy» bir-birine deňeşdiripdir?
2. «Gyş gelende agarsaň-da azajyk, Ýaz gelende juwan ýene, topragym» – diýen setirleriň manysyny öz sözleriňiz bilen beýan ediň.
3. Şahyr «Enesiz galmasyn ynsan balasy» diýip, nämäni göz öňünde tutýar?
4. Goşgyny labyzly okap, mazmunyny berkitmäge synanşyň.



TOPAR BOLUP IŞLEÝÄRIS

Gara Seýitliýewiň «Adam we toprak» goşgusynda Ene toprak bilen Enäniň keşbini deňşdiriň hem-de olaryň meňzeş tapapларыny ýüze çykaryň.



GOŞGYNÝ OKAMAGA TAÝÝARLANÝARYS



«Enem-atam şirin dilli ussady» diýlen nakylyň manysyna nähili düşüňärsiňiz?



Ene ýüregi

Ene ýüregi dek ýürek tapylmaz,
Enäniň ýüregi gülden näzikedir.
Enäniň hiç erbet arzuwy bolmaz,
Arzuwy abatlyk hem-de saglykdyr.

Enäniň ýüregi her derdi syzar,
Her derdiň dermany onuň sözüdir.
Enäniň gül ýüzi gaharňy ýazar,
Ene ýaşayyşyň, bagtyň gözüdir.

Enäniň ýüregi derýa dek giňdir.
Enäniň ýüregne bir dünýä sygar,
Enäniň söygüsi deňizden çuňňur,
Ene mähir salsa gije gün dogar.

Bagşy joşa gelse, bagşy eder bir söz,
Şahyr joşa gelse, dörededer dessan.
Ene ýüregi dek ýürek tapylmaz,
Ene öz mährinden döredýär ynsan.





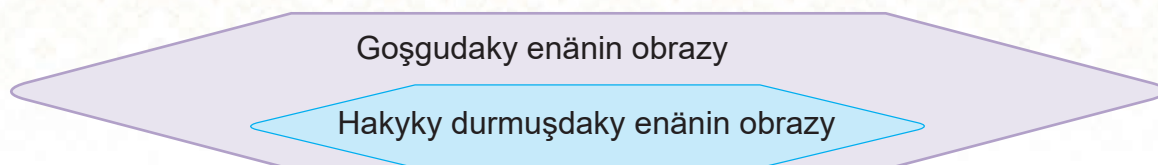
Okanlarymyz hakda pikir alşalyň!

1. Bu goşguda kim, näme wasp edilyär? Sen oña nähili düşünyärsiň?
2. Ene – eje barada başga haýsy şahyrlaryň goşgularyny bilýärsiňiz?
3. «Ene ýüregi» goşgusyny labyzly okamagy öwreneli.



TOPAR BOLUP IŞLEÝÄRIS

Gara Seýitliýewiň «Ene ýüregi» goşgusyndaky ene obrazy bilen hakyky durmuşdaky ene obrazyny deňeşdiriň.



GOŞGYNÝ OKAMAGA TAÝÝARLANÝARYS



Näme üçin çörek dünýäde iň eziz nygmat hasaplanýar?

Adam we bir döwüm nan

(Gysgaldyldy)

Sen körpeje bolsaň-da, körpejämiz, Akmyrat,
Dyzjagazyňa çökdejik, çöple ýerden çöregi!
Men görýän, sen göreňok, bir bak, körpeje bezzat,
Sen çöregi owradaňda nädýär eneň ýüregi!

Haýyş edýän, ýalbarýan, ýalbaramok, ýazgarýan,
Owradyp taşlama sen bugdaýyň ak nanyny.
Körpeje bolsaň-da sen, senden-de gaty görýän,
Har bolar har edenler bugdaýyň ak nanyny.

Ozaldan ynsan üçin bir döwüm nandan belent,
Bir döwüm nandan mukaddes seždegär ýok dünýäde,
Nana – jan, nana – wyždan diýseň-de bolmaz galat,
Bir döwüm nandan mukaddes medetkär ýok dünýäde.

Körpejäm, bu sözlere ulalaňsoň düşersiň,
Şonda sen läliksiräp, nany ýere saçmarsyň,



Nany bisarpa tutsalar, meniň ýaly bişersiň,
Bir döwüm nan ýatan bolsa, sen galdyrman geçmersiň!

Oglum, owradyp dökme, taşlama sen ak nany,
Hormatla, ýalkymly Günüň ýalkymyndan päk nany,
Hormatla, halkyň derinden döräp önen hak nany,
Hormatla, dünýäde barça дәne ekýän ynsany.

«Ýere urdum paltany, agzy gyzyl haltany,
Ýerden bir oylan çykdy uly iliň soltany».
Bar illeriň soltanydyr ak bugdaýyň ak nany,
Bu soltana beýik hormat – ynsanýetiň permany.

Ak çörek, gara çörek, mele çörek çörekdir,
Hemmesi deň mukaddes, hemmesi deň gerekdir,
Hemmesine deň hormat, deň hem sarpa gerekdir,
Bu sarpany tutmadygyň ýüregi bet ýürekdir.

Söwer oglum, Akmyrat, seniň ýüregiň päkdir,
Sen hiç wagt çöregiň owuntygyn dökmersiň,
Biziň beýik döwletde çörek gaýgysy ýokdur,
Şonda-da sen hiç mahal nana kemter bakmarsyň.

Ozaldan ynsan üçin bir döwüm nandan belent,
Bir döwüm nandan mukaddes seždegär ýok dünýäde,
Nana – jan, nana – wyždan diýseň-de bolmaz galat,
Bir döwüm nandan mukaddes medetkär ýok dünýäde.



Okanlarymyz hakda pikir alşalyň!

1. Goşguda çöregi harlamaly däldigi nähili wakanyň üsti bilen beýan edilýär?
2. Goşguda «Nanyň halkyň derinden dörän» diýilmegine nähili düşünyärsiňiz?
3. Şahyr goşguda halk döredijiliginiň haýsy žanrlaryndan peýdalanyndyr?
4. «Nan» sözüniň sinonimini aýdyň we onuň goşguda ulanan ýerini tapyň.
5. Goşgyny labyzly okap, mazmunyny özleşdirmäge synanşyň.



TOPAR BOLUP IŞLEÝÄRIS

1-nji topar: Enäniň öz perzendine beren öwüt-nesihatlary barasynda pikiriňizi beýan ediň.

2-nji topar: Akmyradyň özüni alyp barşy barasynda öz garaýşyňyzy beýan ediň.



Özbaşdak okamak üçin

Gara Seyitliýewiň çagalar üçin ýazan «Kemal» poemasyny okamaklygy teklipe edýäris.



YBRAÝYM ÝUSUPOW.

«TÜRKMENIŇ», «DÖWRANA MEŇZÄR», «HALKYMA»

Bu temada biz:

– Şahyryň dostluk-doganlyk, zähmetsöýer halkymyz, Galkynyşlara beslenen Watanymyz hakyndaky şahyrana duýgulary bilen tanyş bolarys.

AWTOR BILEN TANYŞYARYS

Ybraýym Ýusupow (1929–2008) Özbekistanyň hem-de Garagalpagystanyň halk şahyry.



Onuň ýedi goşgular ýygyndysy, dramalary özbek diline, ondan gowrak goşgular ýygyndysy we poemalary türkmen, gazak, gyrgyz, rus hem-de daşary yurt dillerine terjime edildi.

Y. Ýusupow garagalpak edebiyatynda poema žanryny ösdürmekde örän uly goşant goşdy.

Şahyr «Akasiýa güllän ýerde», «Aktrisanýň ykbaly», «Köne fontan ertekisi», «Halyçy gyz hakynda hakykat», «Meýdan arzuwlary»,

«Tumaris», «Poseýdonyň gazaby», «Bilbil öýi» ýaly birnäçe eserlerini döretti.

Y. Ýusupow «Garagalpagystan Respublikasynda at gazanan sun-gat işgäri» we «Özbekistanyň we Garagalpagystanyň halk şahyry», Respublikamyzyň Berdak adyndaky nyşany bilen sylaglandy. Halky-myzyň söýgüli perzendi Özbekistanyň Gahrymanydyr.



GOŞGYNÝ OKAMAGA TAÝÝARLANÝARYS



Goşguda haýsy yer-ýurtlaryň atlary getirilýär? Şeýle at bilen şygry ýazan haýsy şahyrlary bilýärsiňiz? Şygry okap bolup pikir alşyn.

Türkmeniň

Ykbalymyz doganlykda gül açdy,
Göze yssy çöli, dagy türkmeniň.
Şondan bäri ýañadandan dil açdy,
Magtymguly – beýik ogly türkmeniň.

Bugdaý reňkliden, garaýagyndan,
Bir goly Jeýhundan biri deňizden...
Seýilhandan, Jaýylhandan, Oguzdan,
Biz bilen damardaş düýbi türkmeniň.

Horezmi, Daşogzy, Garagalpagy –
Hatar gonan bir atanyň urpagy,
Saýalasa bir güjümiň ýapragy,
Suwuma garyndaş suwy türkmeniň.

Ak telpek astynda gözi alaly,
Görögly dek goçak, dili senaly,
Ýigidi Gün ýaly, gyzy Aý ýaly,
Biri-birisinden gowy türkmeniň.

Toý-baýram bu halkyň hazynasydyr,
Dostunyň synasy öz synasydyr,
Ybraýym hem onuň bir janasydyr –
Hem inisi hemem ogly türkmeniň.



Okanlarymyz hakda pikir alşalyň!

1. Şahyr goşgusyny haýsy temada beýan edipdir?
2. Şygryda nähili ideýa öňe sürülýär?

3. Ikinji bendiň mazmunyna nähili düşünyärsiňiz?
4. Goşguda türkmen ýigit-gyzlary nämä meňzedilýär?



TOPAR BOLUP IŞLEÝÄRIS

Toparlara bölünip, şahyryň şygrynda berlen setirleriň manylaryny düşündirmäge synaňyň.

«Biz bilen damardaş
düýbi türkmeniň»

«Suwuma garyndaş
suwy türkmeniň»

«Hem inisi hemem
ogly türkmeniň»



GOŞGYNY OKAMAGA TAÝYARLANÝARYS



Goşguda halkyň zähmetkeşligi, ondan tapan bagty nämä meňzedilýär? Ibn Sina kim? Ol barada nämeleri bilýärsiňiz? Şygry okap bolup, özara pikir alşyň.

Döwrana meňzär

Gözümiň röwşeni pagtaçy halkym,
Sen diýsem dillerim bilbile meňzär.
Gadamyň mübärek, gollaryň altyn,
Könlüň güneş nury – gülgüne meňzär.

Jeýhun boýy gülden, gör, puşda-puşda,
Pagtanyň gülünden salypsyň keşde,
Zähmet meýdanynda, galkyşyň başda,
Towlanyp, lummurdap akara meňzär.

Daýhanlary bugdaý nandan doýduryp,
Çarwalara mal semizin soýduryp,
Eger, dünýä hasyl – lybas geýdirip,
Bezeseň, ol Zöhrä – magşuga meňzär.

Pagtadyr ölkämiň bagt nyşanasy,
Geler yklymlaryň ondan ganasy,
Özbeistanymyň ýygan hanasy –
Üstüni gar basan bir daga meňzär.

Pagta – ekinleriň şasy, soltany,
Pagta – abadanlyk, durmuş güldany,

Halkymyň pagtadan süren döwrany,
Han-begler sürmedik döwrana meňzär.

Emma, öz-özünden gelmeýär döwran,
Zähmet meýdanynda urmasaň jöwlan,
Perhat ýap gazanda, daglar gymyldan –
Ol hem senden nusga alana meňzär.

Ilim, seniň zähmet söýgüçligiňi,
Söz manysyn aňlap, ýangyçlygyňy,
Topragyň dilini bilgiçligiňi,
Aýtsam, Ibn Sina – Lukmana meňzär.

Ýagşy niýet bilen tohum saýlaýşyň,
Der saçmaňy ýeke minut goýmaýşyň,
Ýazda şerbet suwy bilen eýleýşiň,
Güýzde ýere ýyldyz ýaýana meňzär.

Halkym, ýeňiş sazyň ýañlat ýañadan,
Bolsun durmuşymyz mydam abadan.
Hazynasy artyp, şatlansyn Watan,
Watan – ak süýt beren bir enä meňzär.



Okanlarymyz hakda pikir alşalyň!

1. Şahyr goşguda näme hakda pikir ýöredýär?
2. Şygırda zähmetsöyer adamlar nähili taryplanýar?
3. Goşguda haýsy çeper eserleriň gahrymanlarynyň atlary getirilýär?
4. «Watan – ak süýt beren bir enä meňzär» – diýen setiriň manysyna nähili düşüňärsiňiz?



TOPAR BOLUP IŞLEÝÄRIS

1-nji topar: Goşgudan peýdalanyp, zähmet adamsynyň waspyny beýan etmäge synanşyň.

2-nji topar: Ekinleriň şasy hasaplanýan pagta barasynda öz garaýyşlaryňyzy beýan etmäge synanşyň.



GOŞGANY OKAMAGA TAÝÝARLANÝARYS

Şygırda halkyň asyrlarboýy eden isleg-arzuwlarynyň hasyl bolandygy haýsy setirlerde beýan edilýär? Şygry okap bolup, özara pikir alşyň.

Halkyma



Dolanyp gel, ösýän şemal,
Seniň maňa geregiň bar.
Şat ömürden şatlyknama
Ýazsam diýen dilegim bar.

Giň ülkämi söýüp kileň,
Ylgaşdyňmy keýik bilen?
Şatlygyny ýaýyp gelen,
Şeýle tämiz habaryň bar.

Ýagşylygy köňlün isläp,
Gül-gunçany ysgap-ysgap,
Mekanyma göwün besläp,
Gelseň, döwran süreriň bar.

Näçe baýlyk, näçe altyn,
Ýer-suw, mal-gara, daragtyň,
Özüň eýesisiň halkym,
Baý nesibe – höregiň bar.

Guş ganaty gyrlan çöldi,
Indi polat ýollar geldi,
Meýdanlar – göz ýagym aldy,
Ömür gülün tirerim bar.

Dostluk bilen artar şanyň,
Hyjuw bilen gaýnar ganyň,
Bu gün doly desterhanyň,
Dürli nygmat – çöregiň bar.

Sag bol, halkym, sen diýemde,
Gujur peýda bolýar mende,
Saňa dil ýetse her çende,
Ýaka tutar bilegim bar.

Ybraýym diýr: janyn beren,
Dostuna kökenek geren,
Seniň üçin urup duran,
Göwrämde bir ýüregim bar.



Okanlarymyz hakda pikir alşalyň!

1. Şahyr şygırda näme hakda pikir ýöredýär?
2. Goşguda Watan keşbi nähili suratlandyrylýar?
3. Şahyr şygırda dostluk-doganlyk barasynda nähili asylyly pikirleri öňe sürýär?



TOPAR BOLUP IŞLEÝÄRIS

1-nji topar: Watanymyzyň ýerasty we ýerüsti baýlyklary barasynda pikiriňizi beýan ediň.

2-nji topar: Watanymyzda soňky döwürlerde bolan özgerişler barasynda öz garaýyşyňyzy beýan ediň.



Özbaşdak okamak üçin

Ybraýym Ýusypowyň türkmen diline terjime edilen goşgularyny okamaklygy teklipe edýäris.



OSKAR UAÝLD. «GARASÖÝMEZ ÄPET»

Bu temada biz:

- «Garasöýmez Äpet» ertekisine mahsus aýratynlyklary ara alyp maslahatlaşýarys;
- Çeper teksde janlandyрма hakyndaky maglumatlara eýe bolýarys.

AWTOR BILEN TANYŞYARYS



Oskar Uaýld (1854–1900) dünýä edebiýatynyň meşhur wekilleriniň biri. Ol 1854-nji ýylda Irlandiýanyň paýtagty Dublin şäherinde doglan. Onuň doglan maşgalasy ulumly bolup, kakasy doktor, ejesi bolsa şahyr bolupdyr. Uaýldlar maşgalasynda sungat ýokary derejede gadyrlanyp, öz döwrüniň göze görnen sungat ussatlary häli-şindi myhman boldy. Beýle şertde ulalan Oskar kiçikliginde edebiýata we sungata mähir goýupdyr.

Orta mekdebi altyn medal bilen gutaran Oskar Uaýld ilki Dublin uniwersitetinde gadymky edebiýaty öwrenýär. Soňra dünýäniň iň meşhur okuw jaýlaryndan biri – Oksford uniwersitetinde okamak üçin ýörite stipendiýa eýe bolýar. Oksfordda okap ýören wagtynda uniwersitetiň žurnallarynda onuň ilkinji goşgulary neşir edilýär. Ýokary okuw jaýyny tamamlap, Oskar Uaýld Londona göçüp gelip, ýazyjylyk işini dowam etdirýär. Oskar Uaýldyň goşgulary we kyssalary bilen birlikde, özüne mahsus bolan aýratynlykda ýazylan ertekileri bilen meşhurdyr.



ESERI OKAMAGA TAÝYARLANÝARYS

Siz bilen Oskar Uaýldyň «Garasöýmez Äpet» ertekisini okaýarys.



«Garasöýmez Äpet» ertekisi esasynda döredilen multfilmden görnüş.



TOPAR BOLUP IŞLEÝÄRIS

Siz şu wagta çenli nähili ertekiler okadyňyz ýa-da eşitdiňiz? Olarda nähili umumy aýratynlyklara duş geldiňiz? Shemany dolduryň.

Ertekilere mahsus aýratynlyk	Meselem
Ýagşy (položitel) we ýaman (otrisatel) biri-birine gapma-garşy goýulýar	«Zümret we Gymmat» ertekisinde Zümret položitel, Gymmat otrisatel gahryman
Haýwanlar hem ynsanlar ýaly hereket edýär, geplemegi mümkin	«Gyzyl galpakjagazda» böri Gyzyl galpakjagazdan mamasynyň nirede ýaşayanyny sorayar



«Garasöýmez Äpet» ertekisi şu wagta çenli okalan ertekilerden tapawutlanýar. Ol näme hakynda bolmagy mümkin? Onda nähili wakalar ýüze çykýar diýip oýlaýarsyňyz?





Garasöymez Äpet

Her günü öyländen soñ, mekdepden gaýdan çagalar Äpet adamyñ bagyna gelip oýnamaklygy endik edinipdiler.

Bu bag örän giñ, gök otlar bilen örtülen, otlaryñ arasynda bolsa, ýaldyrap duran ýyldyklar ýaly güller açylyp durardy, ýene-de bagda on iki düyp şetdaly agajy bolup, olar bahar çagy gülgün wesadap güllere bürelip, güyzde bolsa başdan-aýak bişen miweleriniñ agyrylygyndan aşak egilerdi. Agaçlara gonan guşjagazlar şeýle ýakymly saýrardylar welin, çagalar köpinçä oýunlaryny goýup, guşagazlaryñ owazyna бүтин durky bilen gulak salardylar. «Bu ýerde nähili hezillik» diýşip guşlar жүrkүлdeşip, biri-birlerini kowalaşýardylar.

Günleriñ bir günü Äpet adam öyüne gaýdyp geldi. Ol ýoldaşy adamhor Kornwelde ýaşaýan özüniñ äpet dostunyñkyda ýedi ýyl myhman bolup, ýedi ýyl gürrüñleşip-gürrüñleşip ahyry sözi tamam bolandan soñ, öz howlusyna gaýdyp gelipdi. Gelenden, onuñ gözi bagda oýnap ýören çagalara düşdi.

«Bu ýerde näme işleýärsiñiz?» diýip, Äpet adam özüniñ gödek, gaharly sesi bilen gygyrdy welin, çagalar dyr-pytrak boldular.

Äpet: «Bu meniñ we diñe meniñ bagym» diýdi. – Hemme şuny bilsin, özümden başga hiç kime bu ýerde oýnamaga rugsat ýok» diýip aýtdy.

Şondan soñ ol bagyñ daş-töweregine beýik diwar çekip, duýduryş berýän kiçijik tagtany hem asyp goýdy.

Kornwel – Angliýanyñ günortasynda yerleşýän ýarymada.

ÖZGÄNIÑ ÝERINE AÝAK SEKEN JENAÝATA ÇEKILER!



Äpet adam näme üçin çagalary bagdan kowdy? Onuñ eden işi dogrumy?

Çäresiz galan oqlar indi nirede oýnajakdyklaryny bilmezdi. Olar bir-iki gezek uly ýoluñ boýnunda oýnap gördüler, emma ýollar öran tozan we maýda daşlar bilen dolulygy üçin olaryñ göwnüne ýakanokdy. Köplenç olar sapaklaryndan soñ, beýik diwaryñ gapdalynda gezip, onuñ içindäki ajaýyp bagy göresleri gelderdi. «Ol ýerde nähili hezil ederdig-ä» diýip ýatlaşardy.

Bahar gelip, ölkäniñ hemme yerlerinde agaçlar gül bilen örtüldi, guşlar uçup geldiler. Diñe Äpet adamyñ bagynda entek hem Gyşdy. Guşlaryñ saýraýşyndan hem derek ýok, çünki çagalardan nyşan ýokdy-da: agaçlar bolsa göyä güllemeği ýadyndan çykaran ýalydy.

Şol häлки güzel güller gök otlaryň arasyndan jyklaşyp, duýduryş berýän kiçijik tagtany görüp galdylar we şeýle bir öýkeläp gitdiler-de, kellelerini ýene otlaryň arasyna salyp, uka gitdiler. Bagda diňe Gar bilen Aýazy gowy görýän ösümlükler we jandarlar galdy. «Bahar bu bagy ýadyndan hem çykaryp goýberdi – diýip, olar baýram ederdi. Olar – biz indi bütün ýylyň dowamynda şu ýerde ýaşaberýäris». Gar özüniň çüw ak dony bilen gök otlary ýapardy. Aýaz bolsa agaçlary kümüş reňke boýardy.

Soň olar Demirgazyk Şemalyny özlerine şärikçilige çagyrdy. Ol özüniň ýumşak donuna oranyp alyp, uzynly gün bagyň üstünde aýlanardy, üçekdäki tüsseçykarlaryň içine girip jugurdaşardylar. «Bu ajaýyp mekan – biz bu ýere Jöwenegi hem çagyrmagymyz gerek». Şeýlelik bilen, doly hem bu ýere ýetip geldi. Ol gününe üç sagat öýüň depesinde höwürtgisini syndyrýança jürküldeşerdi, soňra öý we bagyň üstünde gyr berip aýlanyşardy.

«Baý-ba, näme üçin Bahar gelenok – diýip, Garasöýmez Äpediň penjiräniň öňünde oturyp, çüw ak we sowuk bagyna seretdi. – Ýöne howa beýdip durmaz özgerer-le» diýip umyt etdi.

Emma бага ne Bahar, ne-de Ýaz geldi. Başga baglarda Güyz köp-köp mazaly miweleri eçildi, ýöne Äpede hiç zat bermedi. Güyz: «Ol örän ýaramaz-a» – diýdi. Şonuň üçin onuň bagyndan gýş aýrylmady we Demirgazyk Şemaly, Jöwenek, Aýaz we Gar agaçlaryň töweregini aýlanyp, tans etdiler.



Näme üçin Äpediň bagyna bahar gelmedi, güyz miwe bermedi? Bagyna ähli pasllar girip gelmegi üçin Äpet näme etmeli diýip oýlanýarsyňyz?

Bir günü ir bilen Äpet ýaňyja ukudan oýanyp düşeginde ýatyrka, mylaýym sazy eşitdi. Ol şeýle bir ýakymlydy welin, beýle saz diňe şu töwerekden geçip gidip barýan Patyşanyň sazandalarynyň çal-



magy mümkindi.

Hakykatda welin, ol saýrap oturan bir kiçijik kenep guşy eken. Emma Äpet öz bagynda guşuň owazyny köp wagtdan bäri eşitmändigini üçin, bu guşuň sesi oňa dünýädäki iň ajaýyp mukam bolup eşidildi. Edil şol pursatda onuň depesinde tans oýnaýan Jöwenek ýagmasyny goýdy. Demirgazyk Şemaly bolsa

Kenep guşy – kenep dānesi bilen iymitlenýän kiçijik, saýraýan guş.

özünüň şuwlamasyny bes etdi we açyk penjireden bir ýakymly ys geldi. «Megerem, ahyrsoňy Bahar gelen bosa gerek!» diýip, Äpet ýatan ýerinden turdy we daşaryk seretdi.

Ba-ha-a?!



Äpet nähili owazy eşitdi diýip oýlaýarsyňyz? Baga bahar gelen bolmagy mümkinmi?

Onuň gözi daşardaky ajaýyp bir görnüşe düşdi. Bagyň diwaryndaky kiçijik bir deşikden çagalar sümülip girip ýördiler we bagdaky agaçlaryň şahasyna dyrmaşyp çykypdy. Onuň göz öňündäki her bir agaç şahasynyň her birinde bir çagadan otyrdy. Agaçlar bolsa çagalaryň gaýdyp geleninden, şeýle bir hoşal boldular welin, olaryň şahalary çagalaryň kelleleriniň üstünde mähriban eller ýaly mylaýym yranyşardy. Guşjagazlar daş-töweregi aýlanyp, şadyýan saýraşyardylar, güller bolsa ýaşyl otlaryň arasyndan jyklaşyp, hesse kakýardylar.

Bu örän ajaýyp görnüşdi, yöne bagyň uzakdaky bir çetinde entek hem gýş höküm sürýärdi. Ol ýerdäki agajyň aşagynda bir oglan ýördi. Ol şeýle bir kiçijikdi, agajyň şahalaryna boýy ýetmän, onuň töwereginde aýlanyp, möňürüp aglaýardy. Biçäre agaç bolsa aýaz bilen garyň ygtyýarynda bolup, Demirgazyk Şemaly onuň üstünde suwwuldaýardy we uwlaýardy. «Dyrmaş, kiçijik oglanjyk!» diýip, agaç we onuň şahalary mümkinçiligi boldugyça egilip, oňa tarap uzalardy, emma oglanjyk örän kiçijikdi.



Bagyň bir çetinde gýşyň hökümrowanlygynyň sebäbi nämedi?

Bu görnüşini synlap duran Äpediň ýüregi ýumşady. «Nähili derejede ýaramaz ekenim-ä! Bu ýere näme üçin Baharyň gelmedigine indi düşündim. Häzir men ol biçäre oglanjygy göterip, hool agajyň belent şahasyna oturtjak-da, soňra länet siňen diwary ýykyp taşlajak, mundan beýläk bagym çagalar üçin oýun meýdançasý bolýar».

Ol etmişine kem-kemden ökünip başlady.



Äpet nämäni düşündi? Baga näme üçin bahar gelmändi?

Elkyssa, Äpet basgançakdan düşüp, daşky gapyny ýuwaşlyk bilen açyp, бага çykdy. Yöne ony gören çagalar gorkup, her tarapa ylgap gitdiler we edil şol pursatda бага ýene Gýş girip geldi. Diňe kiçijik oglanjygyň gözleri ýaşa doly bolany üçin Äpedi görmedi we gaçyp gitmedi. Äpet onuň arka tarapyndan baryp, ýuwaşlyk bilen oňa ýakynlaşyp, ony emay bilen eline aldy we agajyň üs-

tünde oturdy. Şol demde agaç gül bilen oraldy, oqlanjyk ellerini, Äpediň boýnuna atyp, ony ogşady. Beýleki çagalaram Äpediň gaharlanmaýandygyny görüp, ylgaşyp gaýdyp geldiler we olar bilen Bahar hem gaýdyp geldi. «Bu indi siziň bagyňyz, çagalar!» diýip, Äpet özüniň ullakan paltasyny alyp, diwary bölekläp ýykdy. Gün çäş galanda, bazara gidip barýanlar adamyň akyluny lal galdyrýan bu gök bagda çagalar bilen oýnaýan Äpedi gördüler.

Olar uzakly gün doýýança oýnap, agşamara hoşlaşmak üçin Äpediň ýanyna geldiler.

«Aý, oqlanlar, hol kiçijik ýoldaşyňyz hany? – Men ony agaja mündürüp goýupdym?» – diýip, ol sorady. Äpet ol oqlanjygyň özüni ogşandygy üçin, ony hemmelerden gowy görýärdi.

«Biz bilemizok» diýip, çagalar jogap berdi. «Ol bu ýerden gitdi».

«Siz ony tapyp aýdyň, ol ertir hökman gelsin» diýip, Äpet aýtdy. Emma çagalar onuň nirede ýaşaýanyny bilmeýändiklerini we ony oň hiç ýerde görmändiklerini aýdyp, kasam etdiler.

Her günü çagalar mekdepden gelip, Äpet bilen oýnardylar, emma ol şol mähri düşüp galan şol kiçijik çagany başga görmedi. Äpet çagalary göreninden hoşal bolardy, ýöne oňa seretmezden, özüniň birinji ýoldaşy – kiçijik çagajyga garaşýardy we ony örän köp ýatlaýardy. «Ony görmegi isleýärin» – diýip, hemişe gaýtalardy.



Kiçijik çaganyň nirä giden bolmagy mümkin? Ol näme üçin gelmeýär diýip pikir edýärsiňiz?

Ýyllar geçdi. Äpet garrap güýçden gaçdy. Ol indi çagalar bilen oýnamasyny goýdy, özüniň yranýan kürsüsünde oturyp, çagalaryň oýnuna tomaşa ederdi, bagynyň görnüşinden lezzet alardy. «Meniň güllerim örän owadan. – Emma çagalar olaryň hemmesinden hem owadan» diýerdi.

Gyş daňlarynyň birinde, ol öz penjiresinden bu paslyň lybasyny gözden geçirdi. Onuň indi gyşy görmäge gözi ýokdy, onuň üçin bu uklaýan Bahar bolup, güller bolsa dynç alýan ýalydy.

Ol birdenkä öz gözüne ynanman, gözlerini owkalap seretdip durdy. Bu hakykatdan hem, ajaýyp bir görnüşdi. Bagyň iň çola burçunda bir agaç ajaýyp ak güllere bürenip otyrды. Onuň şahalary altyn öwüşginli bolup, olardan kümüş reňkli miweler sallanyşýardy we onuň aşakda bolsa şol Äpediň gowy görýän kiçijik oqlanjygy durdy.

Äpet uly şatlyk bilen aşak düşüp, бага tarap yöneldi. Ol şeýle bir gyssanýardy, gök otlary basyp, ýenjip çaga ýakynlaşды. Onuň

ýanyna ýetip gelip, şol pursatda gahar-gazapdan gyzaryp giden ýüzüni oña ýakynlaşdyryp sorady: «Haýsy nejis seni ýaralamaga ýürek etdi?». Oglanjygyň eliniň aýasynda iki sany çüýden galan ýara yzlary bolup, ýene başga iki sany çüýden galan yzlar onuň aýaklarynda hem görünýärdi.

«Haýsy nejis seni ýaralamaga ýürek etdi?» diýip, Äpet ýene bir gezek gygyrdy. «Maňa aýt, men ony ul-lakan gara güýjüm bilen çapyp taşlap dynaýyn!» diýdi.

«Gerek дәл. – Bular мәһир ýaralary ahyry» – diýip, oglan jogap berdi.

«Aslynda kimsiň özi?» – diýip, Äpet aýratyn birgeňsi ýagdaýa düşüp, oglanyň öňünde dyza çökdi.

Şonda oglan Äpede ýylgyryp jogap berdi. «Bir günü sen maňa öz bagynda oýnamaga rugsat beripdiň, bu gün bolsa sen meniň bilen meniň Jennetdäki bagyma gidersiň».

Şol gün öylän çagalar baga ylgap gelenlerinde, şol agajyň aşagyn-da güllere bürenip, Äpediň baky ukuda ýatandygyny gördüler.

Terjime edenler: I. Arazow, R. Klyçew

Nejis – ýigrenmäge laýyk, ýigrenji.



Okanlarymyz hakda pikir alşalyň!

1. Erteki size nähili täsir etdi? Siz ondan nähili netije çykardyňyz?
2. Äpediň ertekiniň başyndaky we ahyryndaky häsiýetini deňeşdiriň? Onda nähili özgerişler peýda boldy? Ony özgermeklige mejbur eden zat näme?
3. Awtor näme üçin ertekini Äpediň ölümi bilen tamamlady diýip pikir edýärsiňiz? Siz ony nähili tamamlan bolardyňyz?



TOPAR BOLUP IŞLEÝÄRIS

«Garasöýmez Äpet» ertekisi siziň okan başga ertekileriňizden haýsy taraplary bilen tapawutlanýar? Ertekidäki wakalar ynandyryjy ýazylypdyrmy? Näme üçin?

Ertekiniň özüne mahsus aýratynlyklaryny tablisada görkeziň.

«Garasöymez Äpet» ertekisindäki esasy aýratynlyklar	Tekstden mysallar
Erteki gaýgyly gutarýar	... Çagalar Gerçeğiň çuw ak gülläp duran agajyň aşagynda ölüp ýatanyny gördüler.



ÇEPER DERÑEW ESASLARYNY ÖWRENÝÄRIS. JANLANDYRMA

Ynsanlara mahsus aýratynlyklary jansyz zatlar, tebigat hadysalaryny haýwanlara geçirmek janlandyrma (derñew – «şahsa öwürmek») diýilýär. Janlandyrma özüne mahsus, gaýtalanmaýan çeper obraz döretmekde, beýan edilýän waka-hadysalar ýa-da zatlar bolan gatnaşyklaryny ýüze çykarmakda kömek berýär.

Mysal üçin:

Şygyr-şygyr oýnar şemallar,
Ýapraklaryň sazy ýakymly. Osman Nasyr

Bu mysalda şemalyň «şygyr-şygyr oýnaýşy» oýnamaklyk, guwanmak keypini döredýär.

Başga bir mysal:

Otlar lal bolup, egdi başyny,
Güller bolsa dökdü ýaşyny. Azym Söýün



«Garasöymez Äpet» ertekisinde ulanylan janlandyrmany tapyň. Haýsy zatlar ýa-da hadysalara, ynsanlara mahsus aýratynlyklar berlen? Ertekide janlandyrylan zatlar ýa-da hadysalaryň suratyny çekiň. Näme üçin aýratyn şeýle şekilde çekenligiňizi tekst esasynda düşündiriň.



Özbaşdak okamak üçin

Oskar Uaýldyň galamyna degişli ýene bir eser – «Sadyýan şazada» ertekisini okamaklygy tekli edýäris.



GAÝTALAMAK

1. Aşakda berlen eserleriň annotasiýalaryny okaň. Her bir kitabyň haýsy žanra degişlidigini anyklaň. Näme üçin şu žanra degişli diýip oýlaýarsyňyz, pikiriňizi delilläň.

- A) liriki žanr B) epik žanr C) liro-epik žanr

Lirika – şahyryň içki duýgusyny we başdan geçirenlerini beýan edýän poeziýanyň bir görnüşi.

2. Dostuň bürgüt bolsa – daglara elter,
 Dostuň bilbil bolsa – baglara elter,
 Dostuň elguş bolsa – bir oba elter,
 Dostuň baýguş bolsa – haraba elter.

Şu goşguda dostlugyň näçe görnüşi barasynda şahyrana pikir ýöredilýär? Siz şahyryň pikiri bilen ylalaşýarsyňyzmy?

Jogap: _____ Bellik: _____

3. Şahyr A. S. Puşkin özüniň «Gyş gijesi» atly goşgusynda gyş paslynyň keşbini çeper teswirleýär hem-de şahyrana wasp edýär. Şahyr gözleri gyş paslynyň bir gijesinde, adatça, her bir adamyň görüp bilmeýän gözelligini görýär hem-de joşgunly şahyr ýüreginden eýläp çykaryp, şol gözelligi şygra, sungata öwürýär. Şahyryň çeper dilliligini, şahyrana ussatlygyny açyp görkezýän ajaýyp suratlandyrmalar, meňzetmeler, metaforalar, ritoriki sowallar bu şygry okanyňda seniň çeper sözlere teşne ýüregiňi özüne baglap, kalbyňy heýjana salýar.

Jogap: _____ Bellik: _____

4. «Adam we toprak» diýen goşgusyny şahyr watançylyk joşguny bilen ýazypdyr. Goşguda topraga bolan guwanç mähirli söýgi Ene söýgüsi bilen utgaşdyrylyp beýan edilýär. Toprak ýöne ýerden Enä deňelenok. Şahyryň aýdyşy ýaly, «dünýäde bar eneler garrasalar-da, toprak garramaýar. Eneler bu dünýäden ötüp gidäýseler hem, öz çagalaryny topraga goýup gidýärler.

Jogap: _____ Bellik: _____

5. Y. Ýusupow «Türkmeniň» atly goşgusyny dostluk temasynda, türkmeniň beýik ogyly Magtymgulynyň döredijilik mekdebinden täsirlenip döredipdir.

Şahyr «Türkmeniň» atly goşgusynda türki halklaryň aslyýetiniň birdigini, olaryň biri-birinden üzňe däldigini, özüniňem türkmeniň söwer ogludygyny şahyrana setirleriň üsti bilen çeper beýan edipdir. Jogap: _____ Bellik: _____

6. Aşakdaky bölekden suratlandyрма berlen bölümi tapyň. Şu suratlandyrmada teswirlenen görnüş okuwçyda nähili pikir döredendigini delillendiriň.

Ol birdenkä öz gözüne ynanman, gözlerini owkalap seretdip durdy. Bu hakykatdan hem, ajaýyp bir görnüşdi. Bagyň iň çola burçunda bir agaç ajaýyp ak güllere bürenip otyrды. Onuň şahalary altyn öwüşginli bolup, olardan kümüş reňkli miweler sallanyşyardy we onuň aşakda bolsa şol Äpediň gowy görýän kiçijik oglanjygy durdy.

Äpet uly şatlyk bilen aşak düşüp, бага tarap yöneldi. Ol şeýle bir gyssanyardy, gök otlary basyp, ýenjip çaga ýakynlaşdy. Onuň ýanyna ýetip gelip, şol pursatda gahar-gazapdan gyzaryp giden ýüzüni oňa ýakynlaşdyryp sorady: «Haýsy nejis seni ýaralamaga ýürek etdi?». Oglanjygyň eliniň aýasynda iki sany çüýden galan ýara yzlary bolup, ýene başga galan yzlar onuň aýaklarynda hem görünýärdi.

Oskar Uaýld. «Garasöýmez Äpet» ertekisinden

Suratlandyрма: _____

Bellik: _____

Özüňize baha beriň. Näçe soraga jogap berip bildiňiz?



5–6 sany: örän gowy!



4–5 sany: gowy, ýöne birazrak köpräk işlemegim gerek!

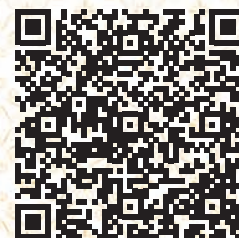


4 sanydan az: gowy däl, köpräk işlemegim gerek!



Özbaşdak okamak üçin

Meşhur Irland satirigi Jonatan Swiftiň «Gulliwieriň syýahaty» atly eserini okamaklygy teklip edýäris.



Edebiyat [Tekst] : 6-njy synp üçin derslik / R. Klichev, D. Arazov. –
K 55 Daşkent : Respublika tälim merkezi, 2022. – 224 s.

ISBN 978-9943-8174-7-0

UO'K 821.512.164(075.3)
KBK 83.3(5Tur)ya72

O'quv nashri

Tuzuvchilar:

Rahman Klichev, Derkar Arazov

ADABIYOT 6

(turkman tilida)

Umumiy orta ta'lim maktablarining 6-sinfi uchun darslik

Redaktor *Aýnura Alymjanowa*
Suratçy-dizaýner *Şamsiddin Hojaýew*
Korrektor *Şahnoza Ahmedowa*
Tehniki redaktor *Ýekaterina Stepanowa*
Sahyplajjy *Kamola Hamidullaýewa*

Çap etmäge 2022-nji ýylda rugsat edildi.
Ölçeği 60x84¹/₈. Ofset kagyzy. Ofset çap ediliş usuly.
«Arial» garniturasy. Kegli 12. Şertli çap listi 24,06.
Neşir listi 23,81. nusgada çap edildi.
Buýurma № 22-25.

Kärendesine berlen dersligiň ýagdaýyny görkezýän jedwel

№	Okuwçynyň ady, familiýasy	Okuw ýyly	Dersligiň alnandaky ýagdaýy	Synp ýolbaşçysynyň goly	Dersligiň tabşyrylandaky ýagdaýy	Synp ýolbaşçysynyň goly
1.						
2.						
3.						
4.						
5.						
6.						

Derslik kärendesine berlip, okuw ýylynyň ahrynda gaýtarylyp alnanda ýokardaky jedwel synp ýolbaşçysy tarapyndan aşakdaky baha bermek ölçeglerine esaslanyp doldurylýar:

Täze	Dersligiň birinji gezek peýdalanmaga berlendäki ýagdaýy.
Ýagşy	Sahaby bütin, dersligiň esasy böleginden aýrylmadyr. Ähli sahypalary bar, ýyrtylmadyk, goparylmadyk, sahypalarynda ýazgylar we çyzyklar ýok.
Kanagatlanarly	Kitabyň daşy ýenjilen, ep-esli çyzylan, gyalary gädilen, dersligiň esasy böleginden aýrylan ýerleri bar, peýdalanyjy tarapyndan kanagatlanarly abatlanan. Goparylan sahypalary täzedan ýelmenen, käbir sahypalary çyzylan.
Kanagatlanarsyz	Kitabyň daşy çyzylan ýyrtylan, esasy böleginden aýrylan ýa-da bütinleý ýok, kanagatlanarsyz abatlanan. Sahypalary ýyrtylan, sahypalary ýetişmeýär, çyzylyp taşlanan. Dersligi dikeldip bolmaýar.